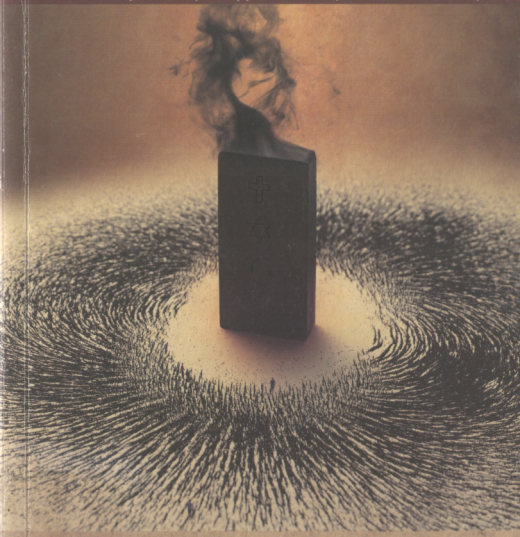

CYRILLE GALLION

Η Μονοθεϊστική Πανούκλα

Μια ελευθεριακή προσέγγιση στο θρησκευτικό ζήτημα

Στόσι Εκδόσεις

Η
ΜΟΝΟΘΕΪΣΤΙΚΗ
ΠΑΝΟΥΚΛΑ

Cyrille Gallion, "La Peste Monothéiste"
Les Editions Libertaires, Παρίσι 2007

Τη μετάφραση από τα γαλλικά έκανε ο Νίκος Γιαννίκας με την πολύτιμη βοήθεια της Ναταλίας Χάβαρη.
Την επιμέλεια του κειμένου έκανε ο Διονύσης Παπαδουκάκης.
Τη σελιδοποίηση και το σχεδιασμό του εξωφύλλου έκανε ο Κώστας Κεχαγιάς.
"Η Μονοθεϊστική Πανούκλα" κυκλοφόρησε από τους Στάσει Εκπίπτοντες τον Γενάρη του 2011.

Η χρήση του κειμένου είναι ελεύθερη και επιθυμητή μόνο για μη κερδοσκοπικούς λόγους με θερμή παράκληση να αναφέρονται οι πηγές.

ISBN: 978-960-89705-7-1

ΣΤΑΣΕΙ ΕΚΠΙΠΤΟΝΤΕΣ

Για επικοινωνία: ekpistas@gmail.com

CYRILLE GALLION

Η
ΜΟΝΟΘΕΪΣΤΙΚΗ
ΠΑΝΟΥΚΛΑ

Μετάφραση:
Νίκος Γιαννίκας

ΣΤΑΣΕΙ ΕΚΚΙΝΟΥΝΤΕΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πάνε οκτώ χρόνια από τότε που γράφτηκε η πρώτη εκδοχή του παρόντος κειμένου...

Δυστυχώς, η δουλειά που πρέπει να γίνει δεν παύει ν' αυξάνεται. Σχεδόν παντού ο ισλαμισμός επικρατεί επί του ισλάμ, οι φονταμενταλιστές προτεστάντες κρατούν τα ηνία της πρώτης παγκόσμιας δύναμης και το Opus Dei¹ εξακολουθεί να ελέγχει την Αγία Έδρα. Οι θέσεις μου εκείνης της εποχής είχαν επικεντρωθεί στον αγώνα ενάντια σε μια αναγεννώμενη θρησκευτικότητα² (religiosité), ενώ σήμερα καθίσταται επιτακτικό το καθήκον της αντιμετώπισης των φονταμενταλιστών όλων των πίστευων. Αν και δεν υπάρχει Διεθνής των αθεϊστών, η Διεθνής των φονταμενταλιστών κάνει αισθητή την παρουσία της. Απ' τη μία μπορεί να τύχει να δουλέψουμε με βάση το έργο ορισμένων πιστών, απ' την άλλη έχουμε την τάση να χάνουμε κάθε σύνεση στον αγώνα ενάντια στους φονταμενταλιστές, διατρέχοντας τον κίνδυνο να πουληθούμε στο διάβολο προκειμένου να μας απαλλάξει από αυτούς. Η παγίδα είναι η εξής: αν από τη μία η πρόοδος του ανθρώπινου όντος πρέπει να συνίσταται στο σεβασμό των ομοίων του

1 Opus Dei (το έργο του Θεού) είναι το όνομα μιας θρησκευτικής οργάνωσης αναγνωρισμένης από την Καθολική Εκκλησία. Ιδρυμένη το 1928 από τον καθολικό ιερέα Χοσέ Μαρία Εσκριβά ντε Μπαλανγκάρ, προσβέβει την αναζήτηση της αγιότητας μέσα στην καθημερινή ζωή, στην οικογένεια, στην εργασία και στις απλές ασχολίες. Ως αποστολή της θεωρεί επίσης τη διάδοση του ευαγγελίου και για το στόχο αυτό ένα μέρος των μελών της αναλαμβάνει αποστολικό έργο. Αποτελείται από κοσμικούς χριστιανούς οι οποίοι ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Αυτός είναι και ένας από τους λόγους για τους οποίους η οργάνωση κατηγορείται ότι λειτουργεί ως άτυπο κέντρο εξουσίας. (Σ.τ.Μ., πηγή: www.opusdei.fr)

2 Religiosité: Έννοιη τη γενικότερη διάθεση για θρησκευτική προσήλωση και όχι απαρτία τη συμπόρευση με ένα συγκεκριμένο δόγμα, μεταφυσικό ή πολιτικό. (Σ.τ.Μ.)

ανεξάρτητα από τις αντιλήψεις τους, από την άλλη οι κατεστημένες εξουσίες ξέρουν καλά να χρησιμοποιούν τους φόβους μας και να μας χειραγωγούν! Η κυβέρνηση δε διστάζει να χρησιμοποιήσει τα κοσμικά μας αντανakλαστικά³ για να προωθήσει το ρατσισμό ενάντια στους Άραβες, και από την άλλη οι ισλαμιστές επωφελούνται του αισθήματος ενοχής που συνδέεται με το αποικιοκρατικό παρελθόν της Γαλλίας για να προωθήσουν τις πιο αντιδραστικές διεκδικήσεις! Θλιβερή η επέτειος των εκατό χρόνων από τη θέσπιση του νόμου του 1905 για το διαχωρισμό της εκκλησίας από το κράτος, τη στιγμή που ο προηγούμενος αιώνας βίωσε την αποδόμηση αυτού του νόμου ήδη από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η μετάβαση από το δικαίωμα της βλασφημίας, το οποίο κατακτήθηκε ύστερα από αιώνες αγώνων, στην κατάργησή του, δηλαδή στην κατάργηση κάθε κριτικής της θρησκείας, είναι προ των πυλών. Σ' αυτή την περίπτωση, όπως και σε πολλές άλλες, η ελευθερία της έκφρασης διατηρεί την ισχύ της μόνο στις περιπτώσεις που δεν τη χρησιμοποιούμε!

³ Αναφέρεται στην, ιδιαίτερα αναπτυγμένη στη Γαλλία, κουλτούρα σχετικά με τον κοσμικό χαρακτήρα της πολιτικής κοινωνίας και του κράτους. (Σ.τ.Μ.)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πολλοί από εμάς, παρόλο που είμαστε απόλυτα εχθρικοί απέναντι στις θρησκείες, τρέφουμε την ψευδαίσθηση ότι το θρησκευτικό φαινόμενο χάνει συνεχώς έδαφος. Θεωρούμε πως υπάρχουν πολύ πιο επείγοντες αγώνες και ζητήματα για να μας απασχολήσουν. Ο αγώνας ενάντια στη θρησκεία θα αποτελούσε τότε μια μάχη οπισθοφυλακής που τη θεωρούμε ακόμη χρήσιμη, με την οποία όμως μπορούν να ασχοληθούν άνετα οι «ειδικοί» δίχως εμάς. Κάποιοι άλλοι αντιθέτως οχυρώνονται πίσω από την παρανοϊκή εικόνα μιας πλοκαμοειδούς ρωμαϊκής εκκλησίας η οποία βρίσκεται υπό τον έλεγχο του *Opus Dei*. Περιορίζουν έτσι το στοχασμό και τη δράση τους στην αποκήρυξη μιας συνωμοσίας που πηγάζει από το Βατικανό.

Στους πρώτους θα λέγαμε ότι εάν στην καθημερινή μας ζωή το θρησκευτικό φαινόμενο είναι λιγότερο εμφανές, αυτό οφείλεται στο ότι έχει αλλάξει μορφή και ότι αρκετά συχνά εξετάζουμε το εν λόγω φαινόμενο όπως ήταν στο παρελθόν και όχι όπως είναι σήμερα.

Στους δεύτερους θα λέγαμε ότι όλες οι μορφές κυριαρχίας συνυπάρχουν με τις αντιφάσεις τους, ότι εξελίσσονται και ότι δεν υπάρχει μία και μοναδική πηγή κακού. Εάν ίσχυε κάτι τέτοιο, τα πράγματα θα ήταν πολύ απλά.

Η παρούσα μελέτη αρκείται στο να εισαγάγει κάποια πεδία στοχασμού και δεν έχει την αξίωση ν' αποτελέσει την, σε κάθε περίπτωση τόσο απαραίτητη, επαναξιολόγηση του θρησκευτικού φαινομένου στις κοινωνίες μας. Είναι επίσης ετερόκλητη και άνιση αναφορικά με τα θιγόμενα ζητήματα, καθώς αντανακλά την προσωπική μας έλλειψη γνώσεων

σχετικά με το μεσαιωνικό ισλάμ ή τις ασιατικές θρησκείες.

Να μη συνεισφέρουμε, όμως, το δικό μας ορισμό της θρησκείας, όταν γνωρίζουμε ότι υπάρχουν σίγουρα πάνω από εκατό τέτοιοι ορισμοί;

Κάθε μελέτη του θρησκευτικού ζητήματος οφείλει να ξεκινά από την αιώνια συζήτηση σχετικά με την ετυμολογία της λέξης θρησκεία (*religion*): προέρχεται από τη λέξη ενώνω (*religere*) ή από τη λέξη διαχωρίζω (*relegare*⁴); Με άλλα λόγια: πρόκειται για ένα δεσμό ανάμεσα στα μέλη μιας κοινωνίας ή αντιθέτως για αυτό που τους διαχωρίζει, αν λάβουμε υπόψη την κυριολεκτική απόδοση του πρώτου ή του δευτέρου όρου;

Θα παρακάμψουμε αυτές τις διαμάχες των λατινιστών και θα υιοθετήσουμε την πιο ευρεία έννοια του θρησκευτικού φαινομένου, αφήνοντας στον αναγνώστη το έργο της σύγκρισης των διαφόρων ορισμών των κοινωνιολόγων και των θεολόγων. Θα αρκεστούμε να ορίσουμε ως θρησκείες όλες τις φιλοσοφίες και πρακτικές οι οποίες, εξαλείφοντας τις ταξικές αντιπαλότητες (κάτι που εκτείνεται από το μιντιακό αθλητισμό μέχρι τον καθολικισμό), επιθυμούν να γίνουν ή είναι ολοκληρωτικές⁵. Η θρησκεία μπορεί επίσης να είναι το σύνολο των αξιωμάτων που γίνονται αποδεκτά από μια ομάδα και τα οποία η λογική δεν έχει δικαίωμα να διερευνήσει. Το ιερό!

Αυτοί οι φραγαμοί στην κριτική μεταφράζονται συνήθως σε

4 Λατινικές λέξεις. Το *relegare* έχει επίσης την έννοια του εξορίζω. (Σ.τ.Μ.)

5 Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τον όρο «*totalitaire*» που προφανώς σημαίνει ολοκληρωτικός. Εντούτοις, τα περιθώρια ερμηνείας του όρου επιτρέπουν να δεχτούμε πως υπαινίσσεται ταυτόχρονα τον ολιστικό-συνολοταυτιστικό χαρακτήρα θεώρησης του κόσμου, ο οποίος είναι σύμφυτος με τέτοιου τύπου κλειστά συστήματα σκέψης ή/και δράσης. (Σ.τ.Μ.)

μια πίστη στην ύπαρξη ενός καλύτερου κόσμου. Αυτός ο καλύτερος κόσμος είναι, αν είμαστε συνετοί, προσβάσιμος μετά το θάνατο. Άλλοι, όμως, επιτρέπει τον υπόσχονται επί της γης σ' αυτούς που είναι υπάκουοι και αξιέπαινοι έναντι του κόμματος. Δεν είναι η ελπίδα σ' έναν καλύτερο κόσμο αυτή που είναι καταδικαστέα· καταδικαστέα είναι η υπαγωγή της υλοποίησής της σε μια τάξη πραγμάτων που εξυπηρετεί τα συμφέροντα μιας κάστας, είτε αυτή είναι σταλινική είτε καθολική. Ο καπιταλισμός γεννά από μόνος του την ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον, μέσα από την ατομική σωτηρία, με το εύκολο κέρδος να είναι το πιο καταγέλαστο παράδειγμα θρησκευτικότητας αυτού του τύπου.

Θρησκεία ή θρησκευτικότητα· θα μπορούσε να πρόκειται απλούστατα για τη λατρεία των προγόνων. Η όξυνση του αισθήματος δίωξης ή έλλειψης κατανόησης από μια μειονοτική ομάδα αποτελεί ενίοτε (ή συχνά;) εξίσου και ζήτημα θρησκείας.

Στην πραγματικότητα, η διαφορά ανάμεσα στο φαινόμενο του ολοκληρωτισμού και στη θρησκεία δεν είναι εύκολο να περιγραφεί, πολλώ δε μάλλον αν δεν τοποθετήσουμε το θεό στο επίκεντρο του ορισμού της θρησκείας. Αν δώσουμε προτεραιότητα στη λατρεία, τότε και ο αθλητισμός μπορεί κάλλιστα να χωρέσει σε αυτόν τον ορισμό. Αν αυτό που χαρακτηρίζει τη θρησκευτικότητα είναι η ύπαρξη ενός κλήρου με διαμεσολαβητικό ρόλο, τότε μπορούμε να πούμε ότι η εφαρμογή της επιστήμης, προπάντων όταν υπηρετεί την οικονομία της αγοράς, τείνει να υπάγεται περισσότερο στη θρησκευτική πίστη παρά στη γνώση. Μπορούμε στην περίπτωση αυτή να επαναφέρουμε το δημοφιλή, κατά τη

δεκαετία του '70, όρο της «τεχνοκρατίας», και μάλιστα να χρησιμοποιήσουμε και εκείνον της «τεχνοφιλίας».

Όσον αφορά τους αντίπαλους του χριστιανισμού, εγκλωβίστηκαν ενίοτε σ' ένα αντίγραφο εκείνου ακριβώς που αντιμάχονταν. Το παράδειγμα της βελγικής *Libre Pensée*⁶ αποτελεί μια παρωδία, αφού τούτη επιδιώκει να εξομοιωθεί νομικά με μια εκκλησία.

Η Καθολική Εκκλησία βρίσκεται στο επίκεντρο της παρούσας μελέτης λόγω της ιστορικής και κοινωνικής σημασίας της για τον πολιτισμό μας. Είναι δύσκολο να διακρίνουμε τη σχέση από τη θρησκεία. Πάνω σ' αυτό το συγκεκριμένο ζήτημα, ωστόσο, θ' αποφύγουμε την επανάληψη του στερεότυπου που διακηρύσσει πως μια θρησκεία είναι μια επιτυχημένη σχέση και αντιστρόφως. Όλες οι σχέτες δεν επιθυμούν να είναι ανοιχτές σε όλους και από την άλλη οι περισσότερες κλασικές θρησκείες διαθέτουν σεχταριστικά τμήματα.

Από μόνος του ο χριστιανισμός ανταποκρίνεται σ' όλους αυτούς τους ορισμούς της θρησκείας. Ανάμεσα σε όσους και όσες ασπάζονται τη χριστιανική πίστη, αυτός που πιστεύει στο Θεό, αλλά αρνείται κάθε θρησκευτική πρακτική, συναντιέται με άλλους πιστούς, όπως είναι ο Μοράς⁷, ο οποίος δεν

6 Η *Libre Pensée* (Ελεύθερη Σκέψη) ιδρύθηκε το 1863 και είχε ως στόχο τη χειραφέτηση των συνειδήσεων μέσα από την καθιέρωση, ανάμεσα στα άλλα, των πολιτικών κηδεών. Επιρρεάστηκε από τη γαλλική *Société Démocratique des Libres Penseurs* (Δημοκρατική Εταιρεία Ελευθεροφρόνων, 1848) των Ζιλ Σιμόν και Ζιλ Μπαρνί, η οποία προωθούσε την κοσμική κοινωνία και τις αρχές της ελεύθερης σκέψης. Διελύθηκε μετά το πραξικόπημα του 1851 αλλά οι ιδέες της διατήρησαν την επιρροή τους και επανεμφανίστηκαν σε κομβικά ιστορικά σημεία (π.χ. Πρώτη Διεθνής, Κομμούνια του Παρισιού κτλ), ενώ το 1880 δημιουργήθηκε η Διεθνής της Ελεύθερης Σκέψης (*Internationale de la Libre Pensée*). (Σ.τ.Μ.)

7 Σαρλ Μοράς (1868-1952). Συγγραφέας και ποιητής, ηγέτης της αντιδραστικής *Action Française* και διασωτής της εθνικής Καθολικής Εκκλησίας και του εθνικού φονταμενταλισμού. (Σ.τ.Μ.)

πίστευε σε έναν εξ αποκαλύψεως Θεό, αλλά υπερασπιζόταν την πρακτική του καθολικισμού ως κοινωνικού δεσμού.

Δε θα παραλείψουμε να αναφερθούμε στο ισλάμ, όχι επειδή η αριθμητική του δύναμη αυξήθηκε απότομα, αλλά επειδή αποκτά μια πολύ μεγάλη σημασία για τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Υπάρχουν αντιπαλότητες ανάμεσα στις δύο μεγάλες θρησκείες, ένας ριζικός ανταγωνισμός, αλλά επίσης και πολυάριθμα σημεία σύγκλισης, όπως η αμοιβαία υποστήριξη που παρέχουν στις διακρίσεις σε βάρος των γυναικών, των ομοφυλόφιλων, των άθεων... Το ισλάμ μετατρέπεται κατά τον 21^ο αιώνα στο υποκατάστατο εχθρού που αποζητούσε η Δύση. Ένας τέλειος εχθρός, εφόσον είναι πολύμορφος, ακατανόητος, μη ορίσιμος, παρών τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση. Πριν τριάντα χρόνια ο αντίπαλος, όποιας προέλευσης κι αν ήταν, στιγματιζόταν σαν «κόκκινος». Εφεξής, στο προσκήνιο κυριαρχεί ο ισλαμιστής, ο τρομοκράτης!

Ακούσαμε μέχρι και τους αφοσιωμένους προπαγανδιστές (δημοσιογράφους στη νεογλώσσα) να συσχετίζουν τους υπέρμαχους της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης (altermondialistes)⁸, τον Ζοζέ Μποβέ⁹, με τους ισλαμιστές αυτουργούς της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001!

8 Ο όρος altermondialisme αντικατέστησε τον όρο antimondialisme (αντιπαγκοσμιοποίηση) στη Γαλλία και το Βέλγιο, από το 1999 και εντεύθεν. Ουσιαστικά αποτελεί μια λάιτ παραλλαγή του όρου antimondialisme και σκιαγραφεί την πιο μετριοπαθή συνιστώσα του κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης και του νεοφιλελευθερισμού (υποστηρικτές μας «άλλης», «διαφορετικής» παγκοσμιοποίησης). (Σ.τ.Μ.)

9 Γάλλος γεωργός, που έγινε γνωστός από τις δίκες (και καταδίκες) του, για καταστροφές που προκάλεσε σε γενετικά τροποποιημένες καλλιέργειες, από τις πιο επιφανείς φιγούρες των altermondialistes. Στις προεδρικές εκλογές του 2007 ήταν ένας από τους δώδεκα υποψήφιους. (Σ.τ.Μ.)

Παρότι δε θα αποφύγουμε τις παρεκβάσεις καταπιανόμενοι με τον αθλητισμό ή τον καταναλωτισμό, το επίκεντρο των συλλογισμών μας περιστρέφεται γύρω από το μονοθεϊσμό και τις πληγές που συνεχίζει να προκαλεί.

I

ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ: Η ΠΙΣΤΗ

Στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στην οικογένεια, ή ακόμη και στα χαμαιτυπεία, το εκκλησιαστικό κατεστημένο αποτελεί συχνά αντικείμενο κριτικής. Ο ριζικός αντικληρικαλισμός παραμένει ζωντανός. Αυτή η διαπίστωση ωστόσο αξίζει να αναλυθεί διεξοδικά. Καταρχάς, η αμφισβήτηση είναι πιο έντονη όταν πρόκειται για την Καθολική Εκκλησία, όπως παρατηρεί ο Ρενέ Ρεμόν, κήρυκας της ανοιχτής κοσμικότητας¹⁰: «Είναι γεγονός ότι κανένας θεσμός δεν έχει λιοδορηθεί τόσο όσο η Καθολική Εκκλησία. Δε θα επιτρέπαμε στον εαυτό μας την έκφραση τόσης κακίας απέναντι στον ιουδαϊσμό από φόβο μήπως στιγματιστούμε ως αντισημίτες, πόσο μάλλον δε θα αποτολμούσαμε να εκδηλώσουμε τέτοιου είδους σαρκασμό σχετικά με το ισλάμ, από φόβο μήπως κατηγορηθούμε για ρατσισμό. Απέναντι στην Καθολική Εκκλησία, όμως, όλα

10 René Rémond, *Histoire de l'anticléricalisme*, Fayard, 1976. Για παράδειγμα, αυτός ο μιντιακός ειδικός του διαχωρισμού εκκλησίας-κράτους, σε μια διάλεξη στις 25 Οκτωβρίου 2003 δήλωσε: «Ωστόσο, επιβιώνει κυρίως στη Γαλλία ένα πολύ δυνατό ρεύμα άθεων και ελευθεροφρόνων». Πράγμα που δηλώνει πως για τον Ρενέ Ρεμόν η ιστορία πρέπει να προσανατολιστεί προς την αποδυνάμωση της ελεύθερης σκέψης.

Ως «ανοιχτή κοσμικότητα» περιγράφεται η τάση που αναπτύχθηκε από το 1985 με αφορμή το σχέδιο επανένωσης του δημόσιου με το «ελεύθερο» καθολικό σχολείο. Μετριοπάθεια και δικαίωμα στη διαφορετικότητα είναι τα προσχήματα που μαζί με τον πιο πρόσφατο όρο «laïcité inclusive» (κοσμικότητα που περιλαμβάνει τους πάντες) υπονομίζουν την πραγματική κοσμικότητα. Η ανοιχτή κοσμικότητα αποδέχεται την παρουσία των θρησκευτικών συμβόλων στη δημόσια σφαίρα πάντα μέσα στα όρια σεβασμού των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων πολιτών. Οι θρησκευτικές πρακτικές στο δημόσιο χώρο γίνονται έτσι σεβαστές στο βαθμό που το κράτος δεν υποχρεώνεται να στηρίξει καμία μορφή θρησκευτικής πίστης και σέβεται τα δικαιώματα όλων των πολιτών, θρησκευόμενων και μη. (Σ.τ.Μ.)

είναι δυνατά». Επιπλέον, οι εν λόγω κριτικές κατευθύνονται ουσιαστικά ενάντια στην εξουσία του επίσκοπου ή του εφημέριου και όχι τόσο ενάντια στο γεγονός ότι αποτελούν φορείς θρησκευτικής πίστης. Αντιστρόφως, τα αισθήματα απόρριψης που κατευθύνονται προς τον εφημέριο, ο οποίος είναι πηγή ενός δημόσιου μηνύματος, και τα αισθήματα σεβασμού προς το φορέα μιας θρησκευτικής πίστης συγχέονται.

Υποστηρίζουμε ότι η αμφισβήτηση της εξουσίας του κλήρου είναι σε γενικές γραμμές αποδεκτή, αλλά η βλασφημία¹¹ ή η κριτική της θρησκευτικής πίστης απέχουν πολύ από το να συναντήσουν την καθολική αποδοχή. Το ίδιο υποστηρίζει και η Καθολική Εκκλησία, η οποία δημοσίως θεωρεί ως δικαιολογημένες ορισμένες κριτικές που της ασκούνται. Στην προκειμένη περίπτωση, η ελευθερία της έκφρασης συνιστά μια εκτονωτική διέξοδο που δεν κλονίζει τα θεμέλια της θρησκευτικής τάξης. Οι πιστοί ασκούν κριτική στους ιερείς. Οι ιερείς τα βάζουν με τους επισκόπους, οι οποίοι με τη σειρά τους επικρίνουν τον Πάπα¹². Η ουσία του προβλήματος όμως, αναφορικά με το ζήτημα της ίδιας της θρησκευτικής πίστης, παραμένει αναλλοίωτη. Όντως, εξακολουθούμε να λοιδोरούμε

11 Παραθέτουμε τα λόγια του εκπροσώπου του MRAP (Κίνημα Ενάντια στο Ρατσισμό και υπέρ της φίλιας των Λαών): «Η αυστηρότητα της δικαιοσύνης οφείλει να είναι παραδειγματική όχι μόνο για να αποφευχθεί η υποτροπή αλλά και για προληπτικούς λόγους και για να φανεί ότι σήμερα, μολοντί η ελευθερία του λόγου είναι ένα από τα θεμελιωδέστερα δικαιώματα του ανθρώπου, η ελευθερία της βλασφημίας και η ελευθερία του ανοήματος προς το ρατσισμό πρέπει να καταδικάζονται με τη μεγαλύτερη σκληρότητα» (δήλωση του Μουλουάντ Αουνίτ, Γαλλία, 3 Ιανουαρίου 2005).

12 Ας σκεφτούμε τον κλόουν Γκαγκό, επίσκοπο της Παρθενίας, που με την κάλυψη του αξιώματός του συνεχίζει τα καραγκιοζιλίκια του.

με την ίδια ένταση το εκκλησιαστικό σώμα, αλλά είναι πιο δύσκολο να αμφισβητήσουμε ευθέως τη θρησκευτική προσήλωση.

Με την πρόφαση της ανεκτικότητας και του σεβασμού στην ατομική ελευθερία πολλοί είναι εκείνοι που αρνούνται να προσβάλουν την προσωπική θρησκευτική πίστη. Σαν τα αξιώματα, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις του καθενός είναι στο απυρόβλητο, ενώ τα θρησκευτικά συστήματα μπορούν να στιγματίζονται δημοσίως. Είναι λάθος ν' αναρωτιόμαστε για τις μεταξύ τους σχέσεις στη δημόσια σφαίρα. Η αποκήρυξη της Ιεράς Εξέτασης έχει καταστεί σχεδόν κοινοτοπία. Αντιθέτως, αποτελεί ένδειξη μισαλλοδοξίας η αμφισβήτηση της πεποιθήσης σύμφωνα με την οποία υφίσταται ένας μοναδικός Θεός, καθώς και ότι αυτός ο Θεός έχει τρία διακριτά πρόσωπα και είναι αυθύπαρκτος!

Η κριτική της θρησκείας έχει καταστεί μια πράξη μισαλλοδοξίας για αυτό το μάγμα απόλυτου σχετικισμού που αποκαλείται ευφημιστικά συλλογικός νους ή κοινή γνώμη. Όταν ο κάθε τυχαίος πιστεύει στην ύπαρξη του Θεού, του Αλλάχ, του Γιαχ³, του Γιαχβέ ή του Υπέρτατου Κρεμμυδιού [sic], «όλος ο κόσμος» θεωρεί πως αυτό αφορά τις προτιμήσεις και την ελευθερία επιλογής του καθενός. Όμως αν κάποιος άλλοι, ανάμεσά τους και εμείς, τολμήσουν να πουν ότι στο σύμπαν δεν υφίσταται παρά μόνο η ύλη και το alter ego της ύλης, η ενέργεια, και ότι οι κάθε λογής θεοί είναι ανθρωπίνη επινόηση, αυτό αποτελεί προσβολή και μάλιστα ρατσιστική! Αν κάποιος από εμάς

13 Σύντομογραφία του Γιαχβέ, προερχόμενη από την Παλαιά Διαθήκη. (Σ.τ.Μ.)

διακηρύξει σ' όλους τους τόνους ότι το ανθρώπινο ον δεν είναι παρά μια συσσώρευση κυττάρων στα οποία κυκλοφορούν ελάχιστα ηλεκτρικά ρεύματα, τότε είναι μισαλλόδοξος. Το μίσος με το οποίο διώκονται ο υλισμός και οι σύγχρονες νευροεπιστήμες προκαλεί εντύπωση. Πρόκειται για μια συζήτηση που θ' απαιτούσε περαιτέρω ανάπτυξη και η οποία ωστόσο συνοψίζεται στα εξής ερωτήματα: θα έπρεπε να προβληματιστούμε σχετικά με την κυρίαρχη θέση της ψυχανάλυσης στην ιουδαιοχριστιανική κουλτούρα; Πρόκειται για μια οικουμενική επιστήμη; Εάν ναι, γιατί δεν είναι πραγματικά παρούσα παρά μόνο στο δυτικό πολιτισμό; Ή μήπως πρόκειται κυρίως για μια μέθοδο θεραπείας; Μια θεραπεία προσαρμοσμένη στη θανατηφόρα κουλτούρα του δυτικού μονοθεϊσμού; Το ταμπού της πίστης σ' ένα μοναδικό Θεό εξακολουθεί να υπάρχει, όπως μαρτυρούν οι αμφιταλαντεύσεις της ψυχανάλυσης και οι βίαιες διαμάχες που στοιχειώνουν την επιστημονική έρευνα. Χρησιμοποιώντας έναν όρο που κατά τους προηγούμενους αιώνες τους έφερνε σε δύσκολη θέση, οι πιστοί αποκηρύσσουν ως *de facto* αντι-ανθρώπινη κάθε αμφισβήτηση του Θεού στη βάση της κβαντικής φυσικής ή της νευρολογίας. Τι διαστρέβλωση! Τι παραπλάνηση! Ο χριστιανισμός, που είναι ο κατεξοχήν αντι-ανθρωπισμός, να χρησιμοποιεί την ιδέα του ανθρωπισμού για ν' αμφισβητήσει την επιστημονική έρευνα.

Σε αντίθεση με τον 19^ο αιώνα, οι εκκλησίες συνειδητοποίησαν ότι σήμερα το ουσιώδες ζήτημα προς υπεράσπιση δεν είναι ούτε η εξουσία, ούτε η μυθολογία, αλλά πρώτα

και κύρια η πίστη. Και σ' αυτό το πεδίο παραμένουν πανίσχυρες. Η εθελουφλία των αντικληρικαλιστών εξέλαβε ως οριστική οπισθοχώρηση τη στρατηγική αναδίπλωση της εκκλησίας η οποία εγκατέλειψε την υπεράσπιση της υπερδομής προς αποκλειστικό όφελος της πίστης.

Σήμερα πληρώνουμε ακριβά το τίμημα της σύγχυσης διαφόρων ειδών αντικληρικαλισμού. Η αντιθρησκευτική μας στάση αρκέστηκε στην κληρονομιά του μεσαιωνικού βασιλικού αντικληρικαλισμού και του γαλλικανισμού¹⁴ που χλεύαζε τους παπάδες όχι με σκοπό να εξαλείψει τη θρησκεία αλλά για ν' αποδυναμώσει την παπική Ρώμη και να εγκαθιδρύσει μια εθνική εκκλησία.

Ο υλισμός αναπτύχθηκε εν μέρει από τη διαμάχη ανάμεσα σε δύο εξουσίες, την κοσμική και τη θρησκευτική. Οι υποστηρικτές του αθεϊσμού από μόνοι τους δε θα είχαν ποτέ τη δύναμη να κλονίσουν την κυριαρχία του κλήρου. Αυτός ο αγώνας έληξε στη Γαλλία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και καταλήξαμε εκτεθειμένοι: εμείς οι άπιστοι, οι δύσπιστοι, οι άθεοι, οι αγνωστικιστές που επιτρέψαμε στη βασιλική και δημοκρατική εξουσία να προβληθεί ως αντιτιθέμενη στη θρησκευτική *potestas*¹⁵.

Η ευρύτερη διάδοση του αγνωστικισμού προκαλεί και εμπεριέχει ταυτόχρονα μια ορισμένη αντίφαση. Η πλειοψηφία του πληθυσμού δεν έχει καταλήξει σε κάποια

14 Γαλλική εκδοχή του καθολικισμού που επιθυμούσε ν' απελευθερωθεί από την παπική κηδεμονία.

15 Προερχόμενος από το ρωμαϊκό δίκαιο ο όρος *potestas* υποδήλωνε την εκτελεστική εξουσία των *magistratus* (άρχοντες, διοικητές) η οποία τους αποδιδόταν από το ρωμαϊκό λαό (διαμίσου της Συγκλήτου) και η διαβάθμισή της ήταν προσαρμοσμένη στην ιεραρχία των *magistratus* (*ensor, consul, praetor, curule aedile, quaestor*). (Σ.τ.Μ.)

σίγουρα συμπεράσματα στο ζήτημα της θρησκείας, αλλά ταυτόχρονα, εξαιτίας των πλειοψηφικών της θρησκευτικών πεποιθήσεων, τηρεί μια σκεπτικιστική στάση αναφορικά με την ορθότητα οποιασδήποτε κριτικής της θρησκείας.

Το αποτέλεσμα είναι ότι ο αθεϊσμός¹⁶ και ο αγνωστικισμός τίθενται στο περιθώριο της καθημερινότητας εφόσον η ψευδο-ανεκτικότητα και η επιφυλακτικότητα που επικρατούν είναι εκ των πραγμάτων ευνοϊκές για τη θεϊστική προπαγάνδα. Κατ' αυτό τον τρόπο περνάμε εύκολα από την αλλοτινή αμφιβολία («ο Θεός μάλλον δεν υπάρχει») στο σημερινό συμπέρασμα: «Μήπως ο Θεός υπάρχει;» Αυτή η αλλαγή είναι έκδηλη και παρατηρείται στο αγγελικό χαμόγελο των κατόχων οποιασδήποτε θρησκευτικής ή ηθικής εξουσίας. Έχει επανειλημμένως αποδειχθεί το γεγονός ότι οι εκκλησίες είναι τόσο πιο ελκυστικές και χαμογελαστές όσο βρίσκονται σε δυσμενή θέση και αποκαλύπτουν τις εξουσιαστικές τους βλέψεις μόλις βρεθούν σε θέση ισχύος. Ο καθολικισμός αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της διπροσωπίας, με τη στάση του να ποικίλλει ανάλογα με το βαθμό επιρροής του σε διάφορες χώρες (Πολωνία, Γαλλία, Ιταλία).

Η σύγχρονη αντίδραση στην Πολωνία είναι εντυπωσιακή: αμφισβήτηση του δικαιώματος στην άμβλωση, θρησκευτική διδασκαλία στα σχολεία, ένθερμη υποστήριξη της αναφοράς στο χριστιανισμό στο κείμενο του

¹⁶ Η χρήση της λέξης *άθεος*, εξαιτίας του στερητικού της νοήματος, είναι σημάδι της αδυναμίας μας. Ο όρος *ελευθεροφροσύνη*, με θετικό νόημα, θα ήταν πιο κατάλληλος αν δεν επικάλυπτε ταυτόχρονα τον αθεϊσμό και τον αγνωστικισμό.

ευρωπαϊκού συντάγματος. Η καθολική εκκλησία της Πολωνίας αποτελεί ακόμη παράδειγμα μιας εκκλησίας η οποία, λειτουργώντας σαν πολιορκητικός κριός της δημοκρατικής αντιπολίτευσης ενάντια στη σταλινική δικτατορία, εξαργυρώνει το κεφάλαιο συμπάθειας που διαθέτει για να περάσει τα πιο σκοταδιστικά μέτρα. Σε ό,τι αφορά την Πολωνία, η απώλεια του Ιωάννη Παύλου Β΄ θ' αποδυναμώσει σίγουρα τη θέση της εκκλησίας· αλλά σε ποια έκταση θα γίνει αυτό;

Παραμένει η διαπίστωση ότι είναι πιο εύκολο να ασκήσουμε κριτική στις εκκλησίες παρά στους φόβους του ανθρώπου: φόβος του αγνώστου, του θανάτου, του κενού και της αμφιβολίας. Η ανεκτικότητα, μια ψευδαίσθηση ειρήνης, θα αποτελεί πάντα ένα είδος ψυχρού πολέμου στον τομέα της θρησκευτικής πίστης.

Ο τρόπος που προσλαμβάνουμε τον κόσμο επηρεάζει την επίδρασή μας σ' αυτόν και η ανάπτυξη της ελεύθερης σκέψης με όρους κοινωνικού μοντέλου δεν είναι ανώδυνη. Δεν πρέπει να αρκεστούμε στον αγώνα ενάντια στις δημόσιες εκδηλώσεις των θρησκειών αλλά πρέπει να ασκήσουμε κριτική κυρίως στην πίστη, γιατί με αυτό τον τρόπο το πολιτικό σύστημα θα γίνει εντελώς διαφορετικό. Οι άθεοι δεν πρέπει να ντρέπονται να υπερασπιστούν το όραμά τους για τον κόσμο. Το να εξηγήσουμε ότι κάθε πίστη είναι παράγων υποταγής αποτελεί όχι μόνο δικαίωμα αλλά και καθήκον. Απέναντι στη θρησκευτική προπαγάνδα που σήμερα μπορεί να έχει αλλάξει αλλά εξακολουθεί να είναι παρούσα, πρέπει να επανεισαγάγουμε στο δημόσιο διάλογο έναν «άθεο» λόγο, στρατευμένο και

τεκμηριωμένο. Το πρόβλημα ή η διαφορά με το θρησκευτικό προσηλυτισμό είναι ότι η διεκδίκηση του αθεϊσμού αμφισβητεί θεμελιακά τον πιστό όποιας θρησκείας, ενώ η διεκδίκηση της χριστιανικής πίστης δεν πλήττει τον πιστό της ιουδαϊκής ή της μουσουλμανικής θρησκείας. Ο απότομος τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται η απλή έκφραση του αθεϊσμού αποτελεί το μέτρο της αδυναμίας κατανόησης που αισθάνονται οι πιστοί όταν τα πνευματικά τους θεμέλια τίθενται υπό αμφισβήτηση. Δεν έχουμε εξάλλου όλοι παρατηρήσει με πόση περιφρόνηση οι ελευθερόφρονες ή λοιποί άθεοι χαρακτηρίζονται από τους δημοσιογράφους ως δογματικοί ή ακόμη και φονταμενταλιστές στις τηλεοπτικές συζητήσεις;

Η πίστη αυτή καθαυτή είναι το πρόβλημα, επειδή οι συνέπειές της εκτείνονται πέρα από τον εσωτερικό κόσμο του όντος. Η πίστη επηρεάζει την εξέλιξη του όντος μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο που κινείται και αντικατοπτρίζεται έτσι στην κοινωνία. Και εάν η κοινωνία μεταβάλλεται από την πίστη του τάδε άνδρα ή της δείνα γυναίκας, κάθε μέλος της κοινωνίας επηρεάζεται. Η κοσμικότητα, απαραίτητη σε ένα ελάχιστο βαθμό, θα αποτελεί πάντα ένα ασταθές αντίβαρο.

Η πίστη στις τρεις μεγάλες μονοθεϊστικές θρησκείες δικαιολογεί την εκμετάλλευση του ανθρώπου από τον άνθρωπο (και του άνδρα από τη γυναίκα¹⁷). Οι τρεις μεγάλες θρησκείες, ιουδαϊσμός, χριστιανισμός και ισλάμ, απορρέουν η μία από την άλλη. Δεν αντιπροσωπεύουν, συνολικά,

17 *Αγία Γραφή, Γένεση, 3, εδάφιο 16:* «...με πόνους θα γεννήσεις τα παιδιά σου, θα επιθυμείς μόνο τον άντρα σου και αυτός θα κυριαρχεί πάνω σου».

παρά ένα μόνο μέρος της θρησκευτικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας. Έχουν υπάρξει, και υπάρχουν ακόμη, πολυάριθμες θρησκείες στην επιφάνεια του πλανήτη και τίποτα δε δικαιολογεί μια ιεραρχική ταξινόμηση ανάμεσά τους, επιβεβλημένη από μια δυτική σκέψη η οποία είναι υποτελής σε μονοθεϊστικές αναφορές. Ως παραδείγματα παραθέτουμε το βουδισμό ή το σιντοϊσμό¹⁸, που ορισμένοι τους βλέπουν κυρίως ως σύνολα θρησκευτικών αρχών. Για την ενιαία σκέψη του μονοθεϊσμού αυτοί οι τρόποι σκέψης [βουδισμός, σιντοϊσμός] πηγάζουν περισσότερο από την έννοια του ιερού παρά από εκείνη της πίστης.

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν ομοιότητες ανάμεσα σ' όλες τις θρησκείες του πλανήτη ακόμη κι αν διακηρύσσουν την προσήλωσή τους στην ελευθερία του όντος. Είτε ευνοούν την πίστη είτε το ιερό, οι θρησκείες εκθειάζουν σε τελική ανάλυση την υποταγή. Για να το πούμε με άλλα λόγια: η μη εξηγήσιμη αλήθεια ή το άπιαστο και απαγορευμένο περιλαμβάνουν στη σύστασή τους κόμβους εξουσίας.

Θρησκεία, πίστη και ιερό είναι τρία διακριτά φαινόμενα ακόμη και όταν βρίσκονται ευρέως περιπελεγμένα στη μορφή που μας είναι η πλέον γνωστή, δηλαδή στον καθολικισμό.

Η βεβαιότητα ενός εξ αποκαλύψεως Θεού δεν είναι μια *sine qua non* συνθήκη για την εμφάνιση της πίστης, του ιερού και/ή του μυστικισμού. Το θρησκευτικό γεγονός δε συνδέεται συστηματικά με την ύπαρξη ενός Θεού ή θεών.

Επιπλέον, όπως αναφέραμε ήδη, μας φαίνεται υποκριτι-

¹⁸ Ανιμιστική θρησκεία των αυτοχθόνων της Ιαπωνίας η οποία συνίσταται στη λατρεία των στοιχείων της φύσης και των πνευμάτων των προγόνων. (Σ.τ.Μ.)

κή, από την πλευρά των δυτικών στοχαστών και ιστορικών, η ταξινόμηση των θρησκειών σύμφωνα με μια ιστορική εξέλιξη η οποία ακολουθείται διαδοχικά από τον ανιμισμό, τον πολυθεϊσμό, τον μονοθεϊσμό και έπειτα τον υλισμό ή τον πανθεϊσμό. Αυτή η κλίμακα εκλαμβάνεται από την ευρωπαϊκή «λογική» ως μια πρόοδος, μια κίνηση από τα σκοτάδια του ανιμισμού προς τη διαύγεια του υλισμού.

Αυτή η ιδεολογία ενισχύεται από τρεις αλληλένδετους παράγοντες. Η μονοθεϊστική σκέψη αυτή καθαυτή, αλλά επίσης και η αποικιακή σκέψη¹⁹, μετέχουν σε αυτό το φαινόμενο που αποσκοπεί στην τοποθέτηση του μονοθεϊσμού στην κορυφή αυτής της κλίμακας²⁰. Στο κάτω κάτω δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η μαρξιστική ιδεολογία συνεισφέρει προς αυτή την κατεύθυνση, προσφέροντας τα θεωρητικά θεμέλια για την επιστημονικοποίηση της ιστορικής διαδικασίας.

Στην κινεζική αυτοκρατορία, οι βασικές θρησκείες (ταοϊσμός, κομφουκιανισμός) είναι επίσης και φιλοσοφικά συστήματα. Διδάσκουν την υπακοή και ταυτόχρονα τον τρόπο να βρει κανείς την ευτυχία αποδεχόμενος την πραγματική του κατάσταση εδώ και τώρα. Στην πραγματικότητα, αυτό που τις ορίζει ως θρησκείες έγκειται στη διασύνδεσή τους με πολυάριθμες δεισιδαίμονες πρακτικές.

19 Εννοεί τη φιλοσοφική και πολιτική σκέψη (περί του ανώτερου λευκού ανθρώπου και του χρέους του να εκπολιτίσει την ανθρωπότητα), που το 19ο αιώνα χρησιμοποιεί σαν ηθικό θεμέλιο της αποικιοκρατίας. (Σ.τ.Μ.)

20 Εξαιρουμένης της άνηθης της θεωρίας της δημιουργίας στους κόλπους των Αμερικανών Ευαγγελιστών, θα παρατηρούσαμε έκπληκτοι την πλειοψηφία των σημερινών χριστιανών να κείγονται αν κατά το 16^ο αιώνα εξίθεται την άποψή τους για το τι είναι Θεός.

Ας επανέλθουμε στο μονοθεϊσμό: είναι από μόνος του διαιρεμένος σε πολλαπλές διασπαστικές τάσεις. Η σχέση του ατόμου με το Θεό είναι μία από αυτές.

Αν ο ιουδαϊσμός, η Ορθόδοξη Εκκλησία ή ο καθολικισμός είναι κοινωνικές θρησκείες στις οποίες το άτομο υποτάσσεται στην πίστη της κοινότητάς του, το ισλάμ και ο προτεσταντισμός είναι θρησκείες που επιβάλλουν όχι μόνο την εξωτερική αλλά και την εσωτερική υποταγή. Αυτή η φαινομενικά ηθελημένη υπακοή είναι απείρως πιο επικίνδυνη. Θέτοντας το άτομο μόνο απέναντι στον εαυτό του, δίχως την παρουσία ενός εξωτερικού παράγοντα απέναντι στον οποίο θα μπορούσε να αντιδράσει, το υποβάλλει σε έναν εσωτερικό φαύλο κύκλο και το καθιστά σαφώς λιγότερο ελεύθερο απ' ό,τι θα ήταν απέναντι σε μια ιερατική κάστα.

Στο σημείο αυτό, ας αποτολμήσουμε να διατυπώσουμε ένα θεώρημα: οι θεατρνισμοί των μυστηριακών τελετών είναι αντιστρόφως ανάλογοι της ιδιωτικοποίησης της θρησκείας. Όσο περισσότερο η θρησκεία στρέφεται προς την εξατομίκευση, προς μια προσωπική πίστη, τόσο λιγότερο οι συλλογικές εκδηλώσεις συνοδεύονται από τελετουργίες και λατρευτικά τεχνάσματα.

Αν ο καθολικισμός παρήγαγε μια τάξη που υποτίθεται ότι πρέπει να καθοδηγεί ηθικά τις υπόλοιπες, η μουσουλμανική και προτεσταντική διάσταση της θρησκείας καθιστά τον πιστό ποιμένα του εαυτού του. Σ' αυτή την περίπτωση, το περιθώριο ελευθερίας, μακράν του να αυξάνεται, περιορίζεται σημαντικά. Για τους καθολικούς η πίστη δεν μπορεί παρά να είναι συλλογική, ενώ για τους

υποστηρικτές της προτεσταντικής Μεταρρύθμισης απαιτείται μια εσωτερική προσχώρηση. Για άλλη μια φορά το αντικληρικαλιστικό κίνημα, όπως καταδεικνύει και το όνομά του, προσκολλήθηκε με όλες τις δυνάμεις του στην εξωτερική όψη των πραγμάτων, αγωνιζόμενο ενάντια στην ισχυρή εξουσία της Καθολικής Εκκλησίας, με αποτέλεσμα να βρεθεί αφοπλισμένο απέναντι στις ύστερες εκδοχές του μονοθεϊσμού. Στο εσωτερικό του ισλάμ ή του προτεσταντισμού, όπου ο κανόνας είναι πανταχού παρών, τα περιθώρια αντίδρασης είναι πολύ πιο στενά. Ο συγκεντρωτισμός [της Καθολικής Εκκλησίας] είναι πιο εύκολο να γίνει αντικείμενο εμπαιγμού και απόρριψης. Είναι πιο εύκολο να προσποιηθείς τον πιστό μπροστά σ' έναν επίσκοπο που άλλωστε τον συναντάς σπάνια, απ' ό,τι να ψεύδεσαι στα παιδιά σου, στη γυναίκα σου ή, ακόμη περισσότερο, στον εαυτό σου. Η πραγματοποίηση μιας απλής επίσκεψης στην εκκλησία την Κυριακή είναι αρκετή και δεν σε εμποδίζει να σκέφτεσαι διαφορετικά. Όταν όμως κάθε χειρονομία ή λόγος της καθημερινής σου ζωής υπόκειται στον έλεγχο όλων των άλλων, ο κλοιός είναι πιο ασφυκτικός. Το άτομο που σκέφτεται διαφορετικά, όντας μόνο, νιώθει ενοχές, αισθάνεται παράταιρο... όταν φυσικά μπορεί να σκεφτεί διαφορετικά. Υπό αυτές τις συνθήκες, η αθεϊστική σκέψη είναι πολύ πιο δύσκολη.

Ο αθεϊσμός αναπτύσσεται πιο εύκολα απέναντι στον κληρικαλισμό καθολικού τύπου (Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία) παρά στις αγγλοσαξονικές και βόρειες χώρες. Και μολονότι είναι το Ιράν εκείνο που ξεκίνησε τον κύκλο των ισλαμικών επαναστάσεων, είναι πιο εύκολο ν' αναπτυχθεί η

απόρριψη του σιτιτισμού παρά του σουνιτισμού και φυσικά δυσκολότερη η εσωτερική και ατομική απόρριψη. Μια δικτατορία, παρά την υλική και δημόσια αποκήρυξή της, παραμένει δικτατορία όποια και αν είναι τα ιδεολογικά της θεμέλια... Να δηλώνεις άθεος στην Ισπανία ή την Ιταλία είναι πιο εύκολο, παρ' όλη την εξουσία της Καθολικής Εκκλησίας, απ' ό,τι, για παράδειγμα, στις Ηνωμένες Πολιτείες. Στην Ισπανία, ένας σκληροπυρηνικός καθολικός, ακόμη και αν απεχθάνεται έναν άθεο, τον αναγνωρίζει τουλάχιστον ως εχθρό του· ενώ στις Ηνωμένες Πολιτείες ο άθεος είναι κάτι το σχεδόν ασύλληπτο.

Κλείνουμε, λέγοντας πως όταν ένα παιδί εγκαταλείπεται μόνο απέναντι στο Θεό, του είναι πιο δύσκολο να ξεφορτωθεί αυτή την ιδέα παρά στην περίπτωση που η ίδια ιδέα του επιβάλλεται αδιάκοπα από κάποιον άλλο. Ο άλλος του χρησιμεύει σαν στήριγμα για να απελευθερωθεί.

Η ιδέα της υποταγής:

Η ιδέα της υποταγής είναι πολύ διαδεδομένη και θα μπορούσε από μόνη της ν' αποτελέσει τον ορισμό της θρησκείας.

Η διδασκαλία του κλασικού ινδουισμού για την υποταγή ξεπερνά εκείνη του ισλάμ και του ιουδαιοχριστιανισμού. Μαζί με τους τρεις παραδοσιακούς πυλώνες της κοινωνίας, δηλαδή τους ιερείς, τους πολεμιστές και τους εμπόρους, ο ινδουισμός αναγνωρίζει και μια τέταρτη κατηγορία, εκείνη του δούλου ή του υπηρέτη. Αυτοί οι τέσσερις πυλώνες διαμορφώνουν το σύστημα των καστών, στο οποίο πρέπει να προσθέσουμε και τους εκτός κάστας:

τους παρίες. Βέβαια, οι δυτικοί και μουσουλμανικοί πληθυσμοί εξασκούσαν επί μακρόν το δουλεμπόριο²¹, η διαφορά όμως βρίσκεται στο γεγονός ότι η υποδούλωση θεωρητικά απαγορευόταν από τα θρησκευτικά κείμενα. Οι πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις προσπερνούσαν αυτή την απαγόρευση υποδουλώνοντας ανθρώπους μιας άλλης θρησκείας ή εξασκώντας τη δουλοπαροικία, ένα ενδιάμεσο καθεστώς ανάμεσα στην ελευθερία και τη δουλεία. Να τονίσουμε, για να είμαστε δίκαιοι, ότι ο βουδισμός απορρέει από τον ινδουισμό και ότι μέσω της Περσίας ο μονοθεϊσμός συνδέεται με αυτές τις ασιατικές θρησκείες. Συνεπώς, υπάρχουν ανάμεσά τους πολύ βαθιές ομοιότητες.

Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, η πίστη εκφράζει την υποταγή²². Η πίστη αυτή καθαυτή φέρει το σπόρο της εκκλησιαστικής δικτατορίας, είτε αθέλητα είτε ηθελημένα. Ας μην είμαστε όμως κατηγορηματικοί, γιατί, παρόλο που οι θρησκείες βασίζονται στην πίστη, δεν έχουν όλοι οι πιστοί την ανάγκη μιας θρησκείας ή δεν επιθυμούν τη μονοπώληση της πίστης τους.

Το πέρασμα από τον αντικληρικαλισμό στην αθρησκεία (irreligion) είναι επιτακτικό.

21 Ο θρίαμβος του χριστιανισμού στο εσωτερικό της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ευθύνεται για την επίσημη κατάργηση (για πολλούς αιώνες) της δουλείας και αποτελεί μια από τις αιτίες αποδιοργάνωσης της οικονομίας. Έκτοτε, η ιδέα της αρετής της εργασίας γίνεται απαραίτητη και εμφανίζεται νωρίτερα απ' ό,τι υποστήριξε ο Μαξ Βέμπερ. Στη συνέχεια, θα σκλαβωθούν οι πληθυσμοί ανατολικά της Ευρώπης στη διάρκεια της κατάκτησης της ευρύτερης Ανατολής (από τους Ευρωπαίους), και οι αφρικανοί από τους Άραβες. Οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι θα καταλήξουν να σκλαβώνουν πληθυσμούς οι μεν στις περιοχές των δε.

22 Επισημαίνουμε ότι η λέξη «ισλάμ» σημαίνει απλούστατα «υποταγή».

Η επίθεση στις εκκλησίες δεν αρκεί, αφού υπάρχουν θρησκείες χωρίς εκκλησίες ή ακόμη θρησκείες με δημοκρατικά εκλεγμένες εκκλησίες και εντούτοις τρομερά αδιάλλακτες. Μια θρησκευτική δικτατορία βασισμένη στην εκούσια υποταγή, στα πρότυπα συγκεκριμένων προτεσταντικών σεκτών, είναι περισσότερο από πιθανή. Η μελέτη του προβλήματος που τίθεται από τη διαφορά ανάμεσα στην πίστη και τη θρησκεία είναι απαραίτητη.

Αν έπρεπε να σκεφτούμε ένα μεταξύ τους συσχετισμό, θα λέγαμε ότι η θρησκεία είναι η οικειοποίηση της πίστης από την αρσενική κυριαρχία. Στην πλειοψηφία των θρησκειών συναντάμε την εγκαθίδρυση ενός φαλλοκρατικού συστήματος στο όνομα του ή των θεών. Απ' τη μια πλευρά ο χριστιανισμός, υπό την επιρροή του Παύλου του Τάρσιου (ενός εκ των υποτιθέμενων βασικών συγγραφέων της Καινής Διαθήκης), υποβιβάζει τη γυναίκα σε κατώτερη θέση. Η γυναίκα γίνεται πλέον υπεύθυνη για όλες τις συμφορές. Και αυτό τη στιγμή που στα πρώτα χρόνια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας η γυναίκα είχε αποκτήσει μια σχετική χειραφέτηση. Απ' την άλλη, με την επινόηση του ισλάμ, ο Μωάμεθ, περιορίζοντας τον αριθμό των συζύγων σε τέσσερις και αποδίδοντάς τους μέρος της κληρονομιάς, δίνει στη γυναίκα μια πιο σημαντική θέση από αυτή που κατείχε στην προ-ισλαμική αραβική κοινωνία, αλλά ταυτόχρονα θεμελιώνει θεωρητικά τον εγκλεισμό της.

Ο ιουδαϊσμός είναι επίσης τρομακτικός σε ό,τι αφορά τη θεώρησή του για τη γυναίκα. Ο σκοταδισμός που περιβάλλει το ζήτημα αυτό έχει αναπτυχθεί από τους ορθόδοξους

εβραίους, βασίζεται σε θρησκευτικά κείμενα και δεν ξεπήδησε από το πουθενά.

Απωθώντας τη σεξουαλικότητα, και κυρίως τη γυναικεία ηδονή, οι τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες αποδίδουν όλες τις εξουσίες στους άνδρες. Τι άλλο είναι η εμμονή στην παρθενία και στη μοιχεία, αν όχι ιδιοκτησιακή διεκδίκηση; Ο άνδρας θέλει να ελέγξει τη σεξουαλική δραστηριότητα της γυναίκας και να ξέρει σε ποιον ανήκει το παιδί, ποιος είναι ο κληρονόμος. Τι άλλο είναι η αποχή κατά τη διάρκεια της περιόδου, αν όχι άρνηση της γυναικείας ιδιότητας πέραν της γονιμότητας; Τι άλλο είναι η μαντίλα αν όχι η ενοχοποίηση της γυναίκας, ικανής στο να προκαλέσει τον πόθο; Η γυναίκα είναι εκείνη που, όντας ικανή να προκαλέσει την ερωτική επιθυμία, είναι και υπεύθυνη για το βιασμό της. Να τι σημαίνει η μαντίλα: οι άνδρες είναι βιαστές εξαιτίας των γυναικών! Ο Ωριγένης, ένας από τους Πατέρες της Εκκλησίας, ευνοχίζεται για να ξεφύγει από το απόλυτο κακό που είναι ο πειρασμός απέναντι στη γυναίκα. Ολόκληρο το χριστιανικό οικοδόμημα βασίζεται σ' αυτό το αξίωμα, μέχρι και κατά τη διάρκεια μιας από τις πιο καταπιεστικές του φάσεις, όπως είναι ο 19^{ος} αιώνας στην Ευρώπη: το σώμα είναι ταμπού, η γυμνότητα αδιανόητη η επινόηση του δόγματος της Αμώμου Σύλληψης αποτελεί μια νοσηρή απόδειξη επ' αυτού²³.

Η σημερινή παρακμή της επιρροής του κληρικαλισμού οδηγεί σε μια υπερβολική ανοχή απέναντι στο λόγο των εκκλησιών, η οποία απωθεί στη λήθη τα αντι-ανθρώπινα

23 Γιος Θ', 8 Δεκεμβρίου του 1854.

θεμέλια της θρησκείας. Έτσι, όταν η εκκλησία διακηρύσσει ότι ο άνθρωπος πρέπει να υπακούει στον Παντοδύναμο καθώς και στους νόμους που θέσπισαν οι αντιπρόσωποί του, ορισμένοι πιστεύουν πως η αδύναμη επιρροή της εκκλησίας στην κοινωνία μάς επιτρέπει ν' αγνοήσουμε το λόγο της. Θα μπορούσαμε μάλιστα ν' αντιτείνουμε ότι αν ο Θεός δεν υπάρχει, τι νόημα έχει να τον υπακούμε; Η πιο λογική απάντηση είναι όμως να πούμε ότι, σύμφωνα με τους θρησκευόμενους, ο άνθρωπος δημιουργήθηκε κατ' εικόνα του Θεού και ότι αν δεχτούμε πως ο άνθρωπος πρέπει να υποτάσσεται στο Θεό, οφείλουμε να αποδεχτούμε τελικά ότι και οι άνθρωποι πρέπει να υποτάσσονται ο ένας στον άλλο. Η διδασκαλία της εκκλησίας δεν είναι ούτε μεμονωμένη ούτε ανώδυνη, αλλά αποτελεί μέρος ενός όλου, στόχος του οποίου είναι η διατήρηση των ιδεών της ιεραρχίας και της υπακοής. Πολλοί πολιτικοί και στρατιωτικοί, άνθρωποι της εξουσίας γενικά, αν και άθεοι, έχουν υποστηρίξει την εκκλησία ως το μόνο, κατά τη γνώμη τους, μέσο διατήρησης της τάξης σε μια κοινωνία που διέπεται από ανισότητες.

Η πρακτική που συνίσταται στην εγκατάλειψη του αγώνα ενάντια στις εκκλησίες με το πρόσχημα ότι έχουν γίνει λιγότερο καταπιεστικές είναι λοιπόν λανθασμένη. Δεν εννοούμε ότι πρέπει να τηρήσουμε μια μνησικάκη στάση απέναντι στους απόγονους των ιεροεξεταστών και λοιπούς μιτροφόρους δολοφόνους, αλλά να αντιμετωπίσουμε κάθε οργανωμένη θρησκεία ως ολοκληρωτική από τη φύση της, εναντίον της οποίας πρέπει κατά συνέπεια να μαχόμαστε αδιαλείπτως.

Πίστη χωρίς Θεό;

Αν για μας η πίστη σ' έναν Θεό απολήγει συχνά σε μια θρησκεία και συνεπώς στην καταπίεση από τον κλήρο, η πίστη αυτή καθαυτή δεν ενσαρκώνεται μόνο στην υπερβατική φύση ενός Θεού. Η πίστη σ' έναν καλύτερο επίγειο κόσμο είχε και αυτή τις παρεκκλίσεις της.

Το να συγκρίνουμε την πρόσληψη του μαρξισμού από ένα μέρος της εργατικής τάξης με μια εγκόσμια θρησκεία, κυρίως για την περίοδο από το 1930 έως το 1970, αποτελεί για κάποιους κοινοτοπία και για άλλους ιεροσυλία. Τα κείμενα του Μαρξ δεν προορίζονταν από το συγγραφέα τους να γίνουν θεμέλιο μιας εσχατολογικής θρησκείας. Ωστόσο, εξαιτίας του εξουσιαστικού δρόμου που πρότειναν, δεν μπορούσαν ν' αποφύγουν μεσοπρόθεσμα μια τέτοια εξέλιξη. Το να προτείνεις έναν καλύτερο κόσμο από τη στιγμή που ο καπιταλισμός θα φτάσει στο τέλος του, είναι σαν να αναθέτεις σε μια μερίδα της εργατικής τάξης το καθήκον να ερμηνεύει τις προφητικές γραφές σου. Ο γαλλικός σταλινισμός έχει καταντήσει εντελώς όμοιος με την εκκλησία και έχει λειτουργήσει ως το καθοριστικό εργαλείο της αντεπανάστασης. Σχεδόν όλοι συμφωνούν πια μ' αυτή την παραδοχή. Ωστόσο, υπάρχουν ακόμη κάποιοι πεφωτισμένοι που είναι πεπεισμένοι ότι στην εποχή μας, και μόνον σ' αυτήν, τα γραπτά του Μαρξ σχετικά με τις συνθήκες της επανάστασης επαληθεύονται²⁴. Αυτό το λεγόμενο διαρκώς επικείμενο τέλος του καπιταλισμού εξαιτίας των εσωτερικών του αντιφάσεων αποτελεί

²⁴ Για παράδειγμα Claude Bitot, *Le communisme n'a pas encore commencé*

το καλύτερο μέσο των τελευταίων σταλινικών κομμάτων για να διατηρήσουν τα μέλη τους και να επιβάλουν σε αυτά την πειθαρχία. Κατ' επέκταση, και για να είμαστε δίκαιοι, πρέπει να σημειώσουμε ότι το σύνολο του εργατικού κινήματος, του αναρχικού, του σοσιαλιστικού και του κομμουνιστικού, ανέπτυξε εσχατολογικές τάσεις.

Πιστεύω σημαίνει αποδέχομαι μια εξουσία

Όλες οι ιδεολογίες που βασίζονται στην αποδοχή αξιωμάτων οδηγούν λίγο πολύ βραχυπρόθεσμα στη συγκρότηση μιας κάστας που υποστηρίζει πως κατέχει την αλήθεια. Οι προτεστάντες, παρόλο που δεν είχαν ιερείς, δημιούργησαν και αυτοί τους σοφούς τους. Δε χρειάστηκε να περάσει πολύς καιρός μέχρι να δούμε τον Καλβίνο να «καίει» τον Μισέλ Σερβέ²⁵.

Τίθεται λοιπόν το εξής ερώτημα: γεννούν όλες οι θρησκείες τις δικές τους δομές εξουσίας; Πολυάριθμα ιστορικά παραδείγματα επιβεβαιώνουν αυτόν το συλλογισμό. Ως αντίλογο, θα μπορούσε κάποιος να παραθέσει πολλές εξεγέρσεις χριστιανικής έμπνευσης, εμφορούμενες από τα ιδανικά της δικαιοσύνης και της ισότητας. Πρόκειται για εξαιρετικές περιπτώσεις, για αιρέσεις με την κυριολεκτική σημασία του όρου. Αυτές οι αντιεξουσιαστικές παρεκκλίσεις δεν υφίστανται παρά σε αντιδιαστολή με την εξουσιαστική εκδοχή της θεωρίας τους. Οι αιρέσεις αυτές,

25 Ο γιατρός Μισέλ Σερβέ, εξαιτίας της άρνησης του δόγματος της Τριαδικής Φύσης του Θεού και της από μέρους του ανάπτυξης μιας πανθεϊστικής αντίληψης για τη θρησκεία, διώχθηκε από τους Καθολικούς και αποκηρύχθηκε από τον Καλβίνο, ο οποίος τον φυλάκισε στη Γενεύη, όπου ο γιατρός πίστεψε πως θα μπορούσε να βρει καταφύγιο. Καταδικάστηκε σε θάνατο από αυτόν στον οποίο είχε ζητήσει προστασία.

είτε θρησκευτικές είτε πολιτικές, καταπολεμούνται από τις επίσημες εκκλησίες περισσότερο κι από αυτήν ακόμη την άρνηση του Θεού, δηλαδή περισσότερο κι από την καταπολέμηση μιας άλλης θρησκείας. Δείτε με πόση λύσσα καταπολεμήθηκαν οι Καθαροί («σκοτώστε τους όλους, ο Θεός θα αναγνωρίσει τους δικούς του!»²⁶) ή ακόμη και οι διωχθέντες υπό τον Στάλιν τροτσκιστές. Η λεγόμενη νεότερη περίοδος της ιστορίας (1492-1789) βίωσε, ως επακόλουθο της λουθηριανής Μεταρρύθμισης, μια αλληλοδιανομή από σέκτες προερχόμενες οι μὲν από τις δε, με τις νεότερες εκκλησίες να αποκηρύσσονται ως αιρετικές και να διώκονται ανηλεώς, τις παλαιότερες ν' αναδιπλώνονται σε μια ορισμένη ορθοδοξία χάρη στην εμφάνιση νέων ρευμάτων, και ούτω καθεξής. Αυτές οι παρεκκλίσεις είναι ένα από τα μέσα που χρησιμοποιεί η κυρίαρχη θρησκευτική πίστη για να νομιμοποιήσει και να τροφοδοτήσει το μηχανισμό της ολοκληρωτικής κυριαρχίας της και, απλούστατα, να δικαιολογήσει την ύπαρξή της.

26 Εξαιτίας μιας δυσκολίας στη διάκριση των αληθινών αιρετικών και των καθολικών, η Ιερά Εξέταση αποφάσισε να τους σκοτώσει όλους, θεωρώντας πως οι καθολικοί θα πήγαιναν αυτομάτως στον Παράδεισο. Παραμένει ανοιχτό το ερώτημα του αν οι Καθαροί ανήκουν στον καθολικισμό. Ας διευκρινίσουμε σε αυτό το σημείο ότι πρόκειται περισσότερο για ένα συγκρητισμό με το βογομιλικό μανιχαϊσμό. [Το κίνημα των Καθαρών εμφανίστηκε στη Βουλγαρία το δέκατο αιώνα και οι πρώτοι απολογητές του ονομάζονταν Βογομίλοι (φίλοι του Θεού). Εκτείνεται από τη Μικρά Ασία ως την Ισπανία και υιοθετεί μια διίστικη κοσμογονία. Τα μέλη του αναζητούν το πραγματικό νόημα των Γραφών, οργανώνουν κοινότητες στα πρότυπα των πρωτοχριστιανικών κοινοτήτων, ζουν ασκώντας χειρωνακτικές εργασίες, αρνούνται τον πλούτο και την ιεραρχία]. (Σ.τ.Μ.)

II Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Σήμερα νιώθουμε πλέον την υποχρέωση ν' αναγνωρίσουμε την αποτυχία όλων εκείνων των στρατηγικών οι οποίες, για περισσότερο από έναν αιώνα, στόχευαν στην εξαφάνιση του θρησκευτικού φαινομένου από τον περίγυρό μας και στον περιορισμό της πίστης στην ιδιωτική σφαίρα.

Αυτό που οι ελευθερόφρονες αναγνώριζαν επί μακρόν ως ελαφρυντικό στοιχείο για τα άτομα που παρέμεναν προσκολλημένα στη θρησκεία, ήταν η άγνοιά τους που συντηρούνταν από τις κυρίαρχες ελίτ. Πέρα από την απλοϊκότητα αυτής της ιδέας, που φτάνει στα όρια της καρικατούρας, ένα είναι σίγουρο: παρά την άνοδο του γενικού επιπέδου μόρφωσης, απέχουμε πολύ από την εξάλειψη της θρησκευτικής πίστης. Ο αγώνας για τη μόρφωση αποτελεί αυτοσκοπό και δεν είναι απαραίτητο να έχει ως κίνητρό του τη μάχη ενάντια στη θρησκεία. Πάνω απ' όλα όμως, οι οπαδοί της αθεΐας πρέπει να αποδεχτούν το γεγονός ότι η θρησκευτική πίστη μπορεί κάλλιστα να συμβαδίζει με ένα επαρκές επίπεδο γνώσης.

Για όποιον κατέχει ένα ορισμένο επίπεδο μόρφωσης, η επιστημονική γνώση και η λογική σκέψη φανερώνουν τον παράλογο χαρακτήρα των μηνυμάτων της Βίβλου και του Κορανίου, μέσα από τη μελέτη των αποκαλούμενων θείκων μηνυμάτων. Αλλά η προβληματική πάνω στο ευρύτερο ζήτημα της ύπαρξης δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί από την επιστήμη και αυτό δε γινόταν πάντα αντιληπτό από το αντικληρικαλιστικό κίνημα.

Επιπλέον, η κριτική οφείλει να θίξει όλους τους τομείς, συμπεριλαμβανομένης και της τεχνικής, η οποία επανεισάγει τη διάσταση του μαγικού στην κοινωνία μέσα από την ακραία εξειδίκευση των επιστημών και των εφαρμογών τους.

Στην αποδοχή αντιτάσσουμε την κριτική σκέψη και στη βεβαιότητα, που αποτελεί έναν παράγοντα προσμέτρητου μίσους, αντιτάσσουμε την αμφιβολία. Μια λανθασμένη προσέγγιση της επιστημονικής γνώσης εναντιώνεται στον απαραίτητο σκεπτικισμό που οφείλουμε να διαθέτουμε και επιπλέον γεννά την υπερψία και την έπαρση οι οποίες, τελικά, δε διαφέρουν καθόλου από το θρησκευτικό δογματισμό. Ο κληρικαλισμός είναι στην ουσία του ο σφετερισμός από μια κατηγορία ανθρώπων της διαμεσολάβησης που λαμβάνει χώρα μεταξύ μιας σφαίρας ειδικών ζητημάτων και του κόσμου των κοινών θνητών. Αλλά η αποκήρυξη των παπάδων, όπως και η αποκήρυξη της τύφλωσης που συνοδεύει τις πρακτικές που ακολουθούν οι γιατροί, καθώς και της υπερβολικής εμπιστοσύνης στους προπονητές αθλημάτων, δεν εξαλείφει τη θρησκευτική προσήλωση σε μια θεότητα, σε μια παντοδύναμη επιστήμη ή ακόμη και στο πνεύμα του ανταγωνισμού και της άμιλλας.

Σχετικά με το θρησκευτικό ζήτημα, μπορούμε να προσάψουμε στην επαναστατική σκέψη ότι υπήρξε συχνά επιφυλακτική κατά την αποκήρυξη του ρόλου των εκκλησιών ως αντιδραστικών θεσμών. Ενίοτε, όταν η κριτική εμβάθυνε, η θρησκεία εξομοιωνόταν με το

«όπιο του λαού». Η αριστερά, υπερβολικά σίγουρη για τον εαυτό της, περιόριζε τη θρησκεία στο επίπεδο ενός κοινότοπου «*rapem et circences*»²⁷.

Ο 19^{ος} αιώνας υπήρξε ελπιδοφόρος. Η πίστη θ' αποδυναμωνόταν με την εξάπλωση της εκπαίδευσης. Η μόρφωση θεωρούνταν φορέας της χειραφέτησης αρχικά των ανδρών και ακολούθως των γυναικών· «ακολούθως» γιατί, ακόμη και μεταξύ των ρεπουμπλικανών, οι γυναίκες πάρα πολύ συχνά θεωρούνταν ως πιο θρησκοθήπτες.

Σήμερα, όμως, τα πανεπιστήμια όλου του πλανήτη κατάντησαν προνομιακοί χώροι στρατολόγησης πιστών από τις θρησκευτικές οργανώσεις. Είτε πρόκειται για τους ισλαμοφασίστες είτε για τους μεταφρανκιστές του Opus Dei, η στρατολόγηση γίνεται ανάμεσα σε κύκλους ατόμων υψηλού μορφωτικού επιπέδου.

Πρέπει να παραδεχτούμε ότι η εκπαίδευση στις «δημοκρατίες» μας ή η προπαγάνδα και η καταστολή στις μαρξιστικές δικτατορίες δε γέννησαν μήτε το αναμενόμενο κριτικό πνεύμα μήτε την περιθωριοποίηση των θρησκειών, ακόμη δε λιγότερο των προλήψεων. Η αποτυχία αυτής της τυφλής εμπιστοσύνης στο Λόγο προμήθευσε με επιχειρήματα τους θεωρητικούς που αντιμετωπίζουν τη θρησκεία ως φαινόμενο σύμφυτο με την ανθρώπινη φύση. Η εγκατάλειψη της μαρξιστικής οπτικής για την ελευθερία συνοδεύεται από την αποκατάσταση της οπτικής του Τοκβίλ, για τον οποίο η νεότευκτη αμερικανική

27 Σε άρτο και θεάματα. Υπό τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, ο λαός της Ρώμης είχε ελεύθερη πρόσβαση, μέσω διανομών άρτου και χρημάτων, στα είδη βασικής διατροφής καθώς και στις εκδηλώσεις ψυχαγωγίας.

δημοκρατία με τις πολιτικές της ελευθερίες εμφανίζεται ως ένα πολύ ευνοϊκό περιβάλλον για τη θρησκεία.

Σε ότι αφορά τις μη μαρξιστικές δικτατορίες που έχουν επικρατήσει στον πλανήτη, μπορούμε να πούμε ότι στο εσωτερικό τους οι εκκλησίες κατάφεραν επιδέξια να ταχθούν με το μέρος των δυναστών και, σ' ένα μικρότερο βαθμό, με το μέρος των καταπιεσμένων. Η Νικαράγουα, υπό τη δικτατορία του Σομόζα, όπως και υπό το καθεστώς των Σαντινίστας, αποτελεί ένα διαφωτιστικό παράδειγμα αυτής της αμφιταλάντευσης της Καθολικής Εκκλησίας. Η πάλη των τάξεων διαπέρασε μέχρι και την εκκλησία της Νικαράγουας, με τους πιο υψηλόβαθμους επισκόπους να υποστηρίζουν την καθεστηκυία τάξη.

Μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Ευρώπης

Στην Ανατολή, η αποτυχία της αθρησκείας είναι εύκολα κατανοήσιμη: ο αθεϊσμός ήταν επισημοποιημένος και ο μαρξισμός-λενινισμός λειτουργούσε σαν δόγμα. Φυσικά, το γεγονός ότι η εξουσία έκανε τους ιερείς και τους επισκόπους μάρτυρες λειτούργησε με τρόπο αντίστροφο απ' αυτόν που επιθυμούσε. Εξαιρουμένων κάποιων χωρών όπως η Δημοκρατία της Τσεχίας και η Βουλγαρία, όπου αντίστοιχα μόνο το 10 και 11% του πληθυσμού αντίστοιχα θεωρεί τη θρησκεία σημαντική και όπου το 37% και το 32% του πληθυσμού δηλώνουν θρησκευόμενοι, οι λεγόμενες ανατολικές χώρες παρέμειναν θρησκευόμενες παρά την παρουσία μαρξιστικών-λενινιστικών καθεστώτων. Η εκκλησία έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην αντίσταση κατά του ολοκληρωτισμού. Οι Καθολικές Εκκλησίες,

ουνιτικές ή ορθόδοξες κατά κύριο λόγο, λειτούργησαν ως δίκτυα αντίστασης μέσα στην ΕΣΣΔ. Δίκτυα στα οποία εντάχθηκαν και πολλοί μη θρησκευόμενοι.

Εμπνεόμενα από τη Γαλλική Επανάσταση, τα σταλινικά καθεστώτα προώθησαν τους κόκκινους ιερείς και προσπάθησαν να δομήσουν εθνικές εκκλησίες υπό τον έλεγχο τους, δίχως όμως μεγάλη επιτυχία.

Η θρησκευτική πανούκλα είναι πολύ βαθιά ριζωμένη. Πολλά χρόνια μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου, ως και το 95% των Πολωνών δηλώνει ακόμη την πίστη του στο Θεό. Η Πολωνία είναι άλλωστε η χώρα στην οποία οι κομμουνιστές αναγκάστηκαν από νωρίς να κάνουν υποχωρήσεις στον αγώνα τους ενάντια στο θρησκευτικό φαινόμενο. Καθολική νησίδα, μεταξύ ορθοδοξίας και μεταρρύθμισης, η Πολωνική Εκκλησία είναι ταυτισμένη με το έθνος²⁸. Αυτός ο θρησκευτικός εθνικισμός κάθε άλλο παρά συγκρούστηκε με το σταλινικό καθεστώς. Η άνοδος στην εξουσία των υπερσυντηρητικών, το 2005, θα εντείνει την πίεση του θρησκευτικού-ηθικολογικού κατεστημένου στη χώρα.

Ωστόσο, η λογική δύσκολα βρίσκει τη θέση της μέσα σε μια θρησκευτική, εσωτερική και μυστικιστική ατμόσφαιρα. Αναπτύσσεται ένας εντυπωσιακός αριθμός σεκτών κάθε είδους, ιδιαίτερα στην Ουκρανία, τη Ρωσία και τη Λευκορωσία. Οι πόλεμοι, οπωσδήποτε ψυχροί αλλά απολύτως

28 Η πολωνική εθνική ιδέα αναπτύχθηκε ιστορικά μέσα από την αντίθεση της (και τη διαμάχη στο πραγματικό-ιστορικό επίπεδο) με τους αντίστοιχους πόλους της ρωσικής και της γερμανικής εθνικής ιδέας. Η πολωνική Καθολική Εκκλησία ταυτίστηκε με το πολωνικό έθνος, προβάλλοντας τον εαυτό της σαν την Αργώ ανάμεσα στις συμπληγάδες πέτρες της Ορθοδοξίας και της Μεταρρύθμισης. (Σ.τ.Μ.)

πραγματικοί, στους οποίους εμπλέκονται η μοσχοβίτικη, η ελληνική και η αρμενική ορθοδοξία μεταξύ τους και με τους ουνίτες και τους καθολικούς έχουν ήδη και θα συνεχίσουν να προκαλούν επιπτώσεις σ' όλη την έκταση αυτού που αποκαλούμε πρώην ανατολικό μπλοκ αλλά επίσης και σε όλο το λίκνο του χριστιανισμού, στη Μέση Ανατολή. Απ' τη Βαγδάτη μέχρι το Λίβανο, απ' τη Δαμασκό μέχρι την Ελλάδα, περνώντας μέσα από την Αίγυπτο μέχρι τη Μόσχα, τα διαδοχικά στρώματα του χριστιανισμού επιδίδονται σε μια μάχη δίχως σημαντική κάλυψη από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Σε αντίθεση με τις πρώτες σταυροφορίες όπου οι μουσουλμάνοι αλληλοσπαράσσονταν προς όφελος μερικών εκατοντάδων τρελών αιμοδιψών Γάλλων, σήμερα ο παλαιοχριστιανισμός και ο καθολικισμός αλληλοεξοντώνονται αφήνοντας το σουνιτικό ισλάμ να μονοπωλεί τα πάντα.

Βλέποντας το τέλος τους να πλησιάζει, οι ανατολικές δικτατορίες ούτε που διανοούνταν να παραχωρήσουν την εξουσία στις απρόβλεπτες διαθέσεις του λαού. Ένα σημαντικό μέρος της διευθύνουσας τάξης αναζητούσε ένα στήριγμα, έναν τρόπο μετάλλαξής της. Για το λόγο αυτό, και λόγω της απουσίας μιας θεσμικής φιλελεύθερης αντιπολίτευσης, οι εκκλησίες εμφανίστηκαν ως ένας κατάλληλος φορέας μετάδοσης της εξουσίας. Ο Πούτιν μεριμνά αρκετά για την Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία σταδιακά ξαναγίνεται η θρησκεία του κράτους. Δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε τη σημασία της Μόσχας για το χριστιανισμό. Ήταν αυτή που καθιερώθηκε ως Ιερή Πόλη μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης. Η θρησκεία της Αγίας Ρωσίας, της τρίτης και τελευταίας Ρώμης!

Όσο για τη Δυτική Ευρώπη, το βιοτικό επίπεδο έχει σημαντικά βελτιωθεί κατά τον τελευταίο αιώνα και η εκπαίδευση έχει σχετικά εκδημοκρατιστεί. Με αυτά τα δεδομένα, και σύμφωνα με τις προβλέψεις των ελευθεροφρόνων του προηγούμενου αιώνα, οι θρησκείες και οι προλήψεις θα έπρεπε σήμερα να είχαν ουσιαστικά εξαφανιστεί. Όμως οι εκκλησίες έχουν χάσει την επιρροή τους μόνο φαινομενικά και, επιπλέον, οι σέκτες αφθονούν.

Παρατηρείται μια πτώση της άμεσης επιρροής των παραδοσιακών εκκλησιών, αλλά όχι της πίστης. Στην Ευρώπη του 1990, μόνο το 5% των ερωτηθέντων δήλωσαν εκ πεποιθήσεως άθεοι. Το 24% απάντησε πως δεν πιστεύει στο Θεό και μόνο το 4% ήταν πεπεισμένο ότι δεν υπάρχει τίποτα μετά το θάνατο· πράγμα που σημαίνει ότι το 1% των άθεων πιθανολογεί την ύπαρξη ζωής μετά θάνατον. Το 1999 μια άλλη έρευνα (δημοσιευμένη από την *Actualité des religions*, εφημερίδα όχι ιδιαίτερα ορθολογική) δίνει ένα μέσο ποσοστό 7% άθεων αντί για 5% το 1981 και 68% πιστών αντί για 74% το 1981. Αυτό που θα ήταν αδιανόητο για την εποχή του Μεσαίωνα, είναι ότι το 1999 το 43% των Ευρωπαίων πιστεύει στη μετά θάνατον ζωή, ενώ το ποσοστό αυτών που πιστεύουν στο Θεό είναι 68%. Συνεπώς, η ιδέα του Θεού έχει αποσυνδεθεί από τον καθολικό Θεό, όπως αυτός διδασκόταν μέχρι τις αρχές του αιώνα, με το 25% των Ευρωπαίων να αποδέχεται την ιδέα ενός οριστικού θανάτου πιστεύοντας ταυτόχρονα σε μια οικουμενική αρχή, που την ονομάζει Θεό. Αυτό το ποσοστό σχετίζεται με το ποσοστό όσων δηλώνουν

θρησκευόμενοι, το οποίο ανέρχεται στο 56%, δηλαδή 12% λιγότεροι από αυτούς που δηλώνουν πιστοί στο Θεό.

Οι διαφοροποιήσεις αυτές αναδεικνύουν την αμφισημία μιας τέτοιας ερώτησης, εφόσον ο καθένας ορίζει το Θεό με το δικό του τρόπο.

Απ' την άλλη, πολλοί απαντούν στις έρευνες δηλώνοντας καθολικοί, μουσουλμάνοι ή προτεστάντες δίχως να είναι πιστοί, θρησκευόμενοι. Η θρησκεία αποτελεί στην περίπτωση αυτή μια πολιτισμική αναφορά και είναι ακριβώς αυτές οι έρευνες που επιτρέπουν εκ των υστέρων στις θρησκευτικές δομές να απαιτούν χρηματοδότηση όχι αναφορικά με τον αριθμό των πραγματικών τους πιστών, αλλά σε σχέση με το πλήθος των ατόμων που εντάσσονται στη μια ή την άλλη πολιτισμικο-θρησκευτική σφαίρα. Αυτό ισχύει κυρίως για τις μειονοτικές θρησκείες μιας χώρας (για τη Γαλλία, οι εβραίοι, οι μουσουλμάνοι και οι προτεστάντες). Έτσι, αν μόνο το 25% των Ευρωπαίων δηλώνουν δίχως θρησκεία, τότε το 34% των Ευρωπαίων είναι είτε άθρησκοι είτε άθεοι.

Το να μιλά κανείς για τη θρησκευτική πίστη στην Ευρώπη είναι σαν να αναφέρεται στην ποικιλομορφία του θρησκευτικού φαινομένου.

Οι διαφορές ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες είναι τεράστιες. Οι πιο προσηλυτισμένοι είναι οι Ιρλανδοί: 94% εξ αυτών πιστεύει στο Θεό. Αντιθέτως, μόνο το 47% των Σουηδών πιστεύουν στο Θεό.

Και σε αυτή την περίπτωση επίσης πρέπει να διακρίνουμε τους άθρησκους από τους καθαρόαιμους άθεους. Αν και οι Σουηδοί θεωρείται ότι έχουν τους λιγότερους

θρησκευόμενους (ποσοστό 28%, έναντι 48% για τους Γάλλους και 61% για τους Βέλγους), μεταξύ των τριών αυτών χωρών η Γαλλία είναι η χώρα με τους περισσότερους δεδηλωμένους άθεους.

Αν και η Γαλλία αποτελεί εξαίρεση με το 14% των άθεών της (8% για το Βέλγιο, 6% για τη Σουηδία), θα ήταν λάθος να θεωρήσουμε ότι αυτό το ποσοστό ορθολογιστών οφείλεται στην υποχρεωτική εκκοσμίκευση του σχολείου υπό τον Ζιλ Φερί. Φαίνεται ότι στη Γαλλία το φαινόμενο του αποχριστιανισμού είναι αρκετά παλιό και ακόμη ότι, αλλά σε αυτό το θέμα θα επανέλθουμε, δεν υπήρξε ποτέ πλήρης εκχριστιανισμός.

Ένας θρησκευόμενος πλανήτης

Πέρα από την ευρωπαϊκή ήπειρο, το θρησκευτικό φαινόμενο είτε είναι ευρύτατα ιουδαιοχριστιανικό (Βόρεια και Νότια Αμερική) είτε ο χριστιανισμός κυριαρχεί επί άλλων θρησκειών ή αντιπαράκειται με αυτές. Η κυρίαρχη αιτία του φαινομένου αυτού βρίσκεται στην περίοδο της αποικιακής επέκτασης των μεγάλων ευρωπαϊκών κρατών. Πρέπει ωστόσο να σημειώσουμε δυο σημαντικές εξαιρέσεις, τον ινδουισμό που περιορίζεται στην Ινδία, και το ισλάμ.

Το θρησκευτικό μωσαϊκό της μαύρης Αφρικής διαμορφώθηκε από τις αποικιακές αυτοκρατορίες και τις ζώνες επιρροής του ισλάμ. Αυτές οι επίσημες θρησκείες χρησιμεύουν ως στήριγμα σε εθνικισμούς που κατασκευάζονται για λογαριασμό των τοπικών δυναστών, δηλαδή σε δολοφονικές ρατσιστικές θεωρίες (όπως στην περίπτωση

της Ρουάντα). Αλλά ο θρησκευτικός συγκρητισμός αναπτύσσεται εύκολα στη μαύρη Αφρική και οι ευαγγελιστές προτεστάντες κάνουν θραύση.

Στη μαύρη Αφρική επιβίωσαν για πολύ καιρό θύλακες του πρώιμου χριστιανισμού που εμφανίστηκαν τον 3^ο αιώνα. Ο ιουδαϊσμός και το ισλάμ επίσης εμφανίστηκαν στην περιοχή ουσιαστικά από την αρχή της ύπαρξής τους. Σήμερα, η παρουσία των θρησκειών αυτών οφείλεται κυρίως στα διαδοχικά κύματα προσηλυτισμού στο Ευαγγέλιο που χρονολογούνται στη σύγχρονη εποχή (χριστιανισμός) ή στις τάσεις αυτονόμησης απέναντι στα ορθόδοξα κέντρα (ιουδαϊσμός και ισλάμ).

Αυτή την περίοδο, οι τρεις μεγάλες θρησκείες δε γνωρίζουν ιδιαίτερη άνθηση στις ορθόδοξες μορφές τους, καθότι οι τελευταίες αντιπροσωπεύουν την αποικιοκρατία ή τον ιμπεριαλισμό. Αυτό ισχύει στην περίπτωση του χριστιανισμού, όπου οι αποικιοκρατούμενοι αναγκάστηκαν να υιοθετήσουν τη θρησκεία του αποικιοκράτη. Το ίδιο ισχύει και για τις αραβοποιημένες ισλαμικές χώρες, πολλές εκ των οποίων ασκούν ρατσιστική πολιτική απέναντι στους μαύρους πληθυσμούς του Νότου (Σουδάν, Μαυριτανία). Απ' την άλλη ο ουαχαβισμός (σαουδαραβική σουνιτική εκδοχή του ισλάμ) υποσκελίζει το μετριοπαθές έως τώρα ισλάμ στην Αφρική. Ας θυμηθούμε επίσης την επιφυλακτική στάση των ισραηλινών θρησκευτικών αρχών όταν χρειάστηκε να αναγνωριστούν και να επαναπατριστούν οι Φαλάσα²⁹ της Αιθιοπίας. Η νεγροσύνη δε γίνεται εύκολα αποδεκτή, πόσο

29 Εβραίοι της Αιθιοπίας. (Σ.τ.Μ.)

μάλλον όταν ο προ-ταλμουδικός³⁰ ιουδαϊσμός της Αιθιοπίας είναι προγενέστερος του μεγαλύτερου μέρους του ιουδαϊσμού.

Ολοκληρώνουμε αυτή την ενότητα αναφορικά με την ιδιαιτερότητα της Αφρικής, με το ακόλουθο παράδειγμα: με σκοπό να δημιουργήσει μια θρησκεία στο όνομά του, ο δικτάτορας Εγιαντέμα του Τόγκο ανέπτυξε μια θρησκεία η οποία αναμειγνύει ιδέες των Ροδόσταυρων³¹ και υπολείμματα του τεκτονισμού και του χριστιανισμού...

Γενικά οι δύο κυρίαρχες θρησκείες στον πλανήτη, ο χριστιανισμός και το ισλάμ, βλέπουν τον εαυτό τους ως ανταγωνίστριες. Ο πρωταρχικός στόχος, το θρησκευτικό μονοπώλιο, θέτει σε δεύτερη μοίρα τη δογματική καθαρότητα εκεί όπου είναι αναγκαίο ν' αποκτηθεί προβάδισμα έναντι του αντιπάλου, ενώ στις «ασφαλείς» περιοχές πλειοδοτεί η δογματική αυστηρότητα. Στις πιο απομακρυσμένες από τις μητροπόλεις του θρησκευτικού δογματισμού περιοχές η ποσότητα υπερέχει της ποιότητας. Στη Δύση ο αριθμός των αγνωστικιστών που θα έπρεπε να επανέλθουν στο σωστό δρόμο είναι τόσο μεγάλος που ο ανταγωνισμός δεν είναι ιδιαίτερα επιθετικός και επικαλύπτεται από ένα προπέτασμα οικουμενισμού. Μια πιο εμβριθής ανάλυση θα μας αποκάλυπτε

30 Ταλμούδ στα εβραϊκά σημαίνει μελέτη, διδασκαλία. Και τα δύο ταλμουδικά κείμενα (της Βαβυλωνίας και της Ιερουσαλήμ) είναι αφιερωμένα κυρίως στην ερμηνεία του μωσαϊκού νόμου. (Σ.τ.Μ.)

31 Μυστική αποκρυφιστική οργάνωση βασισμένη στη διδασκαλία του Κρίστιαν Ροζενκρότς (πρόκειται μάλλον για μυθικό πρόσωπο). Η αδελφότητα των Ροδόσταυρων (δημιουργημένη το 1614 στη Γερμανία) αφοσιώθηκε στη μελέτη της αρχαίας σοφίας, τη θεραπεία ασθενών και την αλχημεία, σεβόμενη πάντα τη χριστιανική διδασκαλία. (Σ.τ.Μ.)

πως δεν υπάρχει καμία αντίθεση ανάμεσα στο φονταμενταλισμό και στις μετριοπαθείς εκδοχές και το συγκρητισμό. Προσωπικότητες όπως ο Λούστιγκερ³³ και ο Ταρίκ Ραμαντάν³³ αποτελούν φωτεινά παραδείγματα της παραπάνω διαπίστωσης: προσαρμόζουν το λόγο τους ανάλογα με τους αναγνώστες ή τους θεατές τους.

Έτσι ο καθολικισμός επανεμφανίζεται τον τελευταίο καιρό στην Κίνα, ενσωματώνοντας όμως πρακτικές μαγείας. Αυτό θυμίζει, τηρουμένων των αναλογιών, τη διδασκαλία του Ευαγγελίου κατά τον ύστερο Μεσαίωνα, όπου οι ταξιδιώτες μοναχοί ήταν πρόθυμοι για κάθε είδους παραχωρήσεις σε δογματικά ζητήματα... τουλάχιστον στην αρχή!

Στην Ινδονησία (το πολυπληθέστερο απ' τα μουσουλμανικά κράτη) το ισλάμ παραμένει ακόμη συνδεδεμένο με τις προγενέστερες θρησκευτικές πρακτικές. Η επιμονή των ισλαμιστών να αποκαταστήσουν την αλήθεια με βομβιστικές επιθέσεις αποτελεί τρανταχτή απόδειξη.

Αν σε πολλές χώρες οι θρησκείες εμφανίζονται ως συνδεδεμένες με τη στρατιωτική, οικονομική ή πολιτισμική αποικιοκρατία, κάνουν ταυτόχρονα εμφανή την παρουσία τους στο πλευρό οργανώσεων που μάχονται για

32 Ο Λούστιγκερ (1926-2007), Αρχιεπίσκοπος του Παρισιού από το 1981 έως το 2005, εβραϊκής καταγωγής ο ίδιος, επίδωκε την άμβλυση των διαφορών μεταξύ χριστιανών και εβραίων και θεωρούνταν πρότυπο κληρικού με «αντιρατσιστικό λόγο» και συχνή δημόσια παρουσία. (Σ.τ.Μ.)

33 Ελβετός πανεπιστημιακός, αιγυπτιακής καταγωγής. Σύμβουλος επιτροπών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για θέματα που αφορούν στο ισλάμ και στη θεολογία, έχει υποστηρίξει κατά καιρούς αμφιλεγόμενες θέσεις σχετικά με τη θέση της γυναίκας στη σύγχρονη κοινωνία, ενώ έχει κατηγορηθεί για αντισημιτισμό και συγκαλυμμένο φονταμενταλισμό. Οι τοποθετήσεις του έτυχαν ευρύτατης προβολής ειδικά στη Γαλλία από ένα σημαντικό φάσμα των κατεστημένων μέσων μαζικής ενημέρωσης. (Σ.τ.Μ.)

την κοινωνική ή την εθνική απελευθέρωση. Στην Ινδία, η άνοδος στην εξουσία των ινδουιστών εξτρεμιστών³⁴ (BJP) εδώ και μια δεκαετία τουλάχιστον, η εμφάνιση του φονταμενταλιστικού ισλάμ στην Τουρκία ή ακόμη και οι ισλαμιστές στις χώρες του Μαγκρέμπ αποτελούν συνήθως κινήσεις αντίδρασης στα κοινωνικά δεινά και κατά συνέπεια στο δυτικό ιμπεριαλισμό. Δε βρισκόμαστε ενώπιον μιας απόρριψης του καπιταλισμού, κάθε άλλο. Οι μουσουλμάνοι, φονταμενταλιστές ή μη, τάσσονται αναφανδόν υπέρ του καπιταλισμού. Απεναντίας, η επιτυχία της ιδεολογίας τους πιθανότατα συνδέεται στενά με τη μείωση της επιρροής του μαρξισμού-λενινισμού ή των σοσιαλδημοκρατών στις χώρες αυτές.

Ας διευκρινίσουμε ότι η άνθηση του ινδουισμού οφείλεται τόσο σε αντιδυτικές τάσεις όσο και στη διαμάχη με το ισλάμ και το Πακιστάν.

Οι Μουσουλμάνοι Αδελφοί γνώρισαν οπωσδήποτε μια εξάπλωση από τη δεκαετία του '70 και έπειτα, ενώ οι κατεστημένες εξουσίες και/ή οι δυτικοί έπαιξαν με τη φωτιά στην προσπάθειά τους να ενισχύσουν αυτούς τους πρωτοϊσλαμιστές σε βάρος των επαναστατών. Δε θα ήταν υπερβολή εάν λεγάμε ότι πολλά ολιγαρχικά καθεστώτα βγήκαν χαμένα απ' αυτό το παιχνίδι. Η ιρανική επανάσταση αποτελεί ολοφάνερο παράδειγμα του αποτελέσματος που επιφέρει ένας τέτοιος απεχθής πολιτικός υπολογισμός. Στην Αλγερία, η στρατιωτική εξουσία, προκειμένου να αντιμετωπίσει την αριστερή αντιπολίτευση,

34 Ινδοί εθνικιστές οι οποίοι ανήκουν στο κεντροδεξιό λαϊκό κόμμα της Ινδίας. (Σ.τ.Μ.)

προώθησε μια πολιτική εξισλαμισμού και βρέθηκε αντιμέτωπη με έναν ισχυρότερο αντίπαλο. Δεν έχουμε πλέον καμία αμφιβολία για τις παρεμβάσεις των Αμερικανών και των Γάλλων σ' αυτή τη χώρα. Η Αμερική, ο Μεγάλος Σατανάς, πριν πολεμήσει τους Ταλιμπάν (φοιτητές θεολογίας) στο Αφγανιστάν, τους είχε υποστηρίξει, δίνοντας έτσι την ευκαιρία να ξεπηδήσουν και άλλες φατρίες εξίσου ισλαμιστικές. Η αισχρότητα του πολέμου των Αμερικανών στο Αφγανιστάν το 2002 είναι απύθμενης υποκρισίας. Ο πόλεμος αυτός αποτέλεσε απλούστατα μια πολιτική παιδοκτονία!

Άλλες χώρες, όπως η Τουρκία και η Αίγυπτος, αντιμετωπίζουν αυξανόμενες δυσκολίες και ταλαντεύονται ανάμεσα σε έναν ήπιο εξισλαμισμό και μια εκκοσμίκευση επιβεβλημένη με την αρωγή του στρατού. Με τη βίαιη καταστολή, που έχει ως συνέπεια να μακραίνει η λίστα των «μαρτύρων του Αλλάχ», τα στρατιωτικά καθεστώτα επιτρέπουν στην ισλαμική ηθική να εισβάλλει στην καθημερινότητα. Δεν πρέπει να ξεχνάμε τις χώρες που έχουν κατασκευάσει ένα αμάλγαμα σοσιαλιστικής ρητορικής και θρησκείας: Λιβύη, Συρία, Ιράκ. Η πτώση του Σαντάμ Χουσεΐν κατάστρεψε τη βιτρίνα της εκκοσμίκευσης. Εφεξής στο Ιράκ καμία γυναίκα, ακόμη και στη Βαγδάτη, δεν μπορεί να κυκλοφορεί χωρίς φερετζέ³⁵. Για περισσότερο από μια δεκαετία ο ιρακινός ηγέτης αναμείγνυε ιρακινό σοσιαλισμό και ισλάμ. Δεν πρέπει να μας εκπλήσσει η πανταχού παρουσία του ισλάμ στο μετασανταμικό Ιράκ, αφού η χώρα δεν έχει καμία σχέση με εκείνον τον

35 βλ. *Ιρακινός Αντιστάσις*, Στάσις Εκπίπτοντες, Αθήνα 2008. (Σ.τ.Μ.)

σπουδαίο κοσμικό σοσιαλιστή, ο οποίος βρήκε φανατικούς υποστηρικτές από την άκρα αριστερά έως την άκρα δεξιά στη Γαλλία.

Ο κατάλογος θα ήταν ελλιπής χωρίς το μεγάλο γαλλόφιλο δημοκράτη Χασάν Β΄, ο οποίος, αφού φυλάκισε και βασάνισε ολόκληρη την αριστερά και προώθησε το κίνημα των Αδελφών Μουσουλμάνων στα Πανεπιστήμια, εδώ και κάποια χρόνια στράφηκε με αγριότητα εναντίον των ισλαμιστών. Ο γιος του, ο «Μ6», προσπαθεί να ενδυναμώσει το προοδευτικό και «φεμινιστικό» ρεύμα, αλλά σκοντάφτει στα λάθη του πατέρα του και ορισμένοι μάλιστα υποψιάζονται πως έχει πάψει πλέον να είναι «φιλελεύθερος».

Όλοι οι παλιοί σοσιαλιστές του αραβο-μουσουλμανικού κόσμου επικαλούνται σήμερα το ισλάμ. Η κριτική κατά του φονταμενταλιστικού ισλάμ στα μέσα μαζικής ενημέρωσης γίνεται στη βάση της αντιδιαστολής του με το πραγματικό ισλάμ, το οποίο θεωρείται καλοπροαίρετο και μετριοπαθές. Να ένα παράδειγμα αυτής της σύγχυσης: η Αλγερία είναι η χώρα του Μαγκρέμπ με τους περισσότερους δηλωμένους άθεους και με την πιο χαμηλή συχνότητα άσκησης της θρησκευτικής πρακτικής πριν από τον εμφύλιο πόλεμο. Εδώ και μερικά χρόνια, οι τροτσκιστές του αλγερινού Ε.Κ. (Εργατικό Κόμμα), ενθουσιασμένοι από τις εκλογικές τους επιτυχίες (δύο βουλευτές), επιχειρήσαν να συμφωνήσουν με το FIS³⁶ πάνω σε μια κοινή τακτική απέναντι στη στρατιωτική δικτατορία. Η απόπειρα οδηγήθηκε σε αποτυχία εξαιτίας της θέσης που απέδιδαν οι

36 Μέτωπο για την απελευθέρωση της Αλγερίας. (Σ.τ.Μ.)

ισλαμιστές στη γυναίκα. Τόσο το καλύτερο! Διαπιστώνουμε, όμως, ότι ακόμη και οι αλγερινοί επαναστάτες, όπως εξάλλου και το Βατικανό, επιθυμούν να ξεχωρίσουν τους μετριοπαθείς από τους σκληροπυρηνικούς ισλαμιστές.

Οι ισλαμιστές βρήκαν λαϊκό έρεισμα εξαιτίας της επιδεινούμενης φτώχειας (ή μάλλον της κατάρρευσης ενός συστήματος που βασίζεται στα πετρελαϊκά έσοδα), αλλά και επειδή εκφέρουν έναν αντιπολιτευτικό λόγο που κινείται στα όρια του επαναστατικού. Οι προτάσεις τους σε ζητήματα οικονομίας υπακούουν στο πνεύμα του περίφημου τρίτου δρόμου: μια αξεπέραστη οικονομία της αγοράς, η οποία θα κρύβει επιμελώς τον υλιστικό της χαρακτήρα. Ο Ζιλ Κεπέλ,³⁷ ο οποίος πρεσβεύει ότι η βιαιότητα του ισλαμισμού αποδεικνύει την αποτυχία του (όπως πάνω κάτω τα αριστεριστικά κινήματα της δεκαετίας του '70), θεωρεί ότι αυτό το κίνημα διαφοροποιεί ελαφρώς το λόγο και τις πρακτικές του ανάλογα με την κοινωνική τάξη που επιθυμεί να προσελκύσει. Η πραγματική του επιτυχία είναι εφικτή μόνο μέσα από την ταυτόχρονη κατάκτηση όλων των κοινωνικών τάξεων.

Υπάρχουν ωστόσο και αντικαπιταλιστικές τάσεις στους κόλπους των μεγάλων θρησκειών, κυρίως ανάμεσα στους χριστιανούς της Ασίας ή της Νότιας Αμερικής, αλλά καταπολεμούνται με μεγάλη σφοδρότητα από την εκκλησιαστική ιεραρχία. Θα προσπαθήσουμε ν' αναπτύξουμε το θέμα αυτό πιο κάτω.

Η σύντομη επισκόπησή μας θα ήταν ελλιπής αν δεν

³⁷ Κυρίως στο έργο *Expansion et déclin de l'Islamisme*, ένα εξαιρετικά λεπτομερές βιβλίο εφτακοσίων σελίδων.

αναφερόμασταν στις θρησκείες που επικρατούν στο εσωτερικό δύο συγκεκριμένων χωρών: μιλάμε για την Ιαπωνία και το Ισραήλ. Η ιδιαιτερότητα των χωρών αυτών έγκειται στο γεγονός ότι η θρησκεία τους είναι εθνικής εμβέλειας.

Η εθνική θρησκεία των Ιαπώνων, το σίντο ή σιντοϊσμός, είναι συνδεδεμένη με αυτό που οι κοινωνιολόγοι ονομάζουν το *ιαπωνικό είναι*. Φαίνεται δύσκολο να ορίσουμε με διαφορετικό τρόπο αυτόν τον εθνοθρησκευτισμό³⁸. Πράγματι, δεν πρόκειται για τον κλασικό εθνικισμό εφόσον εμπεριέχει μια πραγματική θρησκευτική διάσταση η οποία όμως παραμένει περιορισμένη στα ιαπωνικά νησιά. Είναι βέβαιο ότι το σίντο χρησίμευσε ως βάση της ιμπεριαλιστικής ιαπωνικής προπαγάνδας από την εποχή του Μέιτζι (1867-1912). Η υιοθέτηση του σιντοϊσμού από την ιαπωνική εξουσία χρησίμευσε ως δικαιολογία για τον αφανισμό του βουδισμού, ο οποίος θεωρούνταν υπερβολικά διεθνιστικός. Επίσημη θρησκεία του κράτους από το 1869 και έπειτα, η ιδιαιτερότητα του γιαπωνέζικου σίντο αποτέλεσε συστατικό στοιχείο της ρατσιστικής αντιμετώπισης των γειτονικών λαών κατά την πρώτη βασιλεία του Χιροχίτο (1926-1945). Ο διαφορούμενος χαρακτήρας της Ιαπωνίας έγκειται στην ύπαρξη μιας ιδιαίτερα υλιστικής κοινωνίας. Φαινομενικά εκκοσμικευμένος, ο ιαπωνικός πολιτισμός βιώνει την πανταχού παρουσία του θρησκευτικού φαινομένου ενώ η εξάπλωση νέων θρησκειών

38 Μεταφορά του όρου *regionalisme*, λογοπαίγνιο των *religion* (θρησκεία) και *nationalisme* (εθνικισμός). Ο συγγραφέας ίσως δεν το γνωρίζει, αλλά ο όρος αυτός θα μπορούσε να περιγράψει γλαφυρότατα και τη σύγχρονη νεοελληνική πραγματικότητα. (Σ.τ.Μ.)

είναι εκπληκτική. Υπάρχει ένα στερεότυπο που περιγράφει τις θρησκευτικές πρακτικές των Ιαπώνων: γεννιούνται σίντο, παντρεύονται καθολικοί και πεθαίνουν βουδιστές. Το ερώτημα όμως παραμένει: η Ιαπωνία προσάρμοσε τμήματα θρησκείας στον καπιταλισμό ή μήπως ο καπιταλισμός άνηψε τόσο γρήγορα χάρη στο γεγονός ότι ο σιντοϊσμός ευνοεί την καταναλωτική κοινωνία;

Στον οικονομικό τομέα μπορούμε να επισημάνουμε ότι οι επιχειρήσεις είναι στενά συνδεδεμένες με την ιαπωνική θρησκεία. Άλλοτε υιοθετούν το πρότυπο των θρησκευτικών κοινοτήτων για να εξασφαλίσουν την πειθαρχία των εργαζομένων, άλλοτε επιχορηγούν πολυάριθμες θρησκευτικές δραστηριότητες. Επιχορηγήσεις που μοιάζουν με συλλογικά συγχωροχάρτια, όπως εκείνα που χρησίμευσαν ως πρόσχημα για την κριτική του Λούθηρου, ο οποίος έβρισκε εξωφρενικό το να αγοράζει κανείς τη θέση του στον παράδεισο. Θρησκευτικές τελετές λαμβάνουν χώρα πριν την ανέγερση υπερσύγχρονων πολυκατοικιών. Τεμένη μετακινούνται ψηλότερα και τοποθετούνται στην κορυφή ουρανοξυστών!

Αν και το Ισραήλ δεν έχει το μονοπώλιο της ιουδαϊκότητας³⁹, αυτοί που το κυβερνούν σήμερα, η δεξιά και η ακροδεξιά⁴⁰, διεκδικούν αυτή την αποκλειστικότητα. Η χώρα έχει γίνει μια αληθινή θεοκρατία. Ο αμυντικού χαρακτήρα αγώνας για το διαχωρισμό εκκλησίας και κράτους,

39 Λιγότεροι από τους μισούς από τα 12 εκατομμύρια εβραίων απαιτούν την αναγνώριση της ιουδαϊκής τους ταυτότητας από τους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς.

40 Με τον Σαρόν εκτός συναγωνισμού [το βιβλίο γράφτηκε το 2006] και τη νίκη της Χαμάς δεν προβλέπεται η επάνοδος της Αριστεράς στην εξουσία (Φεβρουάριος 2006)!

ορισμένες πλευρές του οποίου μοιάζουν με εκείνον της Γαλλίας στο 19^ο αιώνα (που ήταν επιθετικός), έχει λάβει ηρωικό χαρακτήρα. Μπορούμε να πούμε ότι οι ορθόδοξοι εβραίοι προσφέρουν σπουδαία υπηρεσία στον καπιταλισμό, εφόσον αντιμάχονται σφοδρά τα απομεινάρια του σοσιαλιστικού ιδεώδους που συνέβαλε στην οικοδόμηση του Ισραήλ. Οι εξτρεμιστές κυβερνώντες δικαιολογούν με τη ρατσιστική τους θεωρία έναν οικονομικό ιμπεριαλισμό πάνω στα γειτονικά εδάφη. Και σαν να μην έφτανε αυτό, το εβραϊκό κίνημα στις ΗΠΑ ή οι πιο αντιπροσωπευτικές οργανώσεις στη Γαλλία (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αντιπροσωπεύουν και πολύ κόσμο) δεν τάσσονται με το μέρος της ειρήνης και της συμφιλίωσης αλλά με το Λικούντ⁴¹.

Το παράδειγμα του Ισραήλ δείχνει ότι δεν υφίστανται μικροσυμβιβασμοί σε θρησκευτικά ζητήματα. Το παιχνίδι των συμμαχιών στην κυβέρνηση και την Κνεσέτ έδωσε υπερβολική βαρύτητα στους πολιτικο-θρησκευτικούς σχηματισμούς. Η εύνοια και η απλόχερη χρηματοδότησή τους, τους επέτρεψαν να αυξήσουν σημαντικά την επιρροή τους στη δημόσια ζωή των Ισραηλινών και να αυξήσουν τις στρατιές των οπαδών τους, εξασκώντας έτσι μεγαλύτερη πίεση και πάει λέγοντας. Οι μικρές παραχωρήσεις προς τους ορθόδοξους δηλητηριάζουν εφεξής τη ζωή όλων των Ισραηλινών (εβραίων, χριστιανών,

41 Σιωνιστικό κόμμα της ισραηλινής φιλελεύθερης, εθνικιστικής και συντηρητικής δεξιάς, το οποίο δημιουργήθηκε το 1973 από τον Μεναχέμ Μπεγκίν, πρώην ηγέτη του Χερούτ, που αποτέλεσε και την κύρια συνιστώσα του Λικούντ. Αποβλέπει στη δημιουργία του «Μεγάλου Ισραήλ», το οποίο θα εκτείνεται από τη Δυτική όχθη έως τη Λωρίδα της Γάζας. (Σ.τ.Μ.)

μουσουλμάνων, άθεων, για να μη μιλήσουμε για τους Παλαιστίνιους). Οι θρησκευτικές εορτές τείνουν να γίνουν υποχρεωτικές. Στους δρόμους των συνοικιών που είναι οι πλέον θρησκευόμενες, η κυκλοφορία απαγορεύεται εκ των πραγμάτων τις μέρες θρησκευτικού εορτασμού. Τα ασθενοφόρα γίνονται δεκτά με πέτρες στο Γιομ Κιπούρ. Οι γυναίκες δεν μπορούν να ντυθούν όπως θέλουν χωρίς να εκτεθούν στον κίνδυνο του λιθοβολισμού. Στο βιβλίο τους *Tirs croisées, la laïcité à l'épreuve* [Μεταξύ διασταυρούμενων πυρών, η κοσμικότητα σε δοκιμασία] οι Φιαμέτα Βενέ και Καρολίν Φουρέστ καταδεικνύουν τη σιωπηρή συμφωνία ανάμεσα στους εξτρεμιστές εβραίους και τους μουσουλμάνους, των οποίων κοινός εχθρός είναι πάνω απ' όλα ο αθεϊστικός υλισμός. Ολοκληρώνοντας αυτό το κεφάλαιο παραθέτουμε κάποιες σκέψεις σχετικά με τη θέση της θρησκείας στην καρδιά του παγκόσμιου καπιταλισμού.

Στις ΗΠΑ η θρησκευτική ελευθερία είναι ιερή, συνιστά το θεμέλιο της αμερικανικής ελευθερίας. Θεσμοθετημένη από αυτούς που καταδιώχθηκαν από τους Άγγλους το 17^ο αιώνα, η ελευθερία αυτή είναι πάνω απ' όλα χριστιανική και όλοι οι ως σήμερα πρόεδροι ορκίστηκαν στη Βίβλο. Αν υπάρχει ένα σύμβολο αυτής της «χριστιανικής ελευθερίας» είναι αυτό του δολαρίου, του νομίσματος που κυριαρχεί σ' όλο τον κόσμο και επενδύεται με το περίφημο «In God we Trust⁴²».

Ιστορικά, οι ΗΠΑ φιλοξένησαν μετανάστες από όλες τις φανατικές θρησκευτικές μειοψηφίες κάθε χώρας, από τη

42 Που σημαίνει « Στο Θεό που πιστεύουμε » ή « Το Θεό εμπιστευόμαστε » ή « Στο Θεό επαφίμαστε ».

θρησκευτική αναταραχή του 16^{ου} αιώνα έως σήμερα. Αρκετό καιρό μετά τον αγγλικό εποικισμό, διάφορα κύματα νεοεισελθόντων έζησαν σε μια χώρα που θεώρησαν ως συνώνυμη της θρησκευτικής ελευθερίας σε αντίθεση με μια Ευρώπη η οποία καταδίωκε αλλού τους εβραίους, αλλού τους καθολικούς και αλλού τους προτεστάντες. Πολλοί είναι εκείνοι που πατώντας το πόδι τους στη Βόρεια Αμερική πίστεψαν ότι βρίσκονταν στο νέο Ισραήλ. Αν και η θρησκευτική ελευθερία ήταν ιερή για τους νεοαφιχθέντες, πολύ γρήγορα ετούτοι αποδείχθηκαν μεγάλοι μετρητές στην τέχνη της μισαλλοδοξίας. Το γνωστό γεγονός με τις μάγισσες του Σάλεμ δεν είναι δυστυχώς παρά ένα παράδειγμα ανάμεσα στ' άλλα.

Οι ΗΠΑ δημιούργησαν τον όρο «φονταμενταλισμός», λέξη που καταδηλώνει το πουριτανικό κίνημα της δεκαετίας του 1920. Αυτό το θρησκευτικό κύμα οδήγησε μεταξύ άλλων και στην απαγόρευση του αλκοόλ, το οποίο αποτελεί και το πιο εμβληματικό φαινόμενο μιας σειράς από ηθικές «προόδους». Από την περίοδο εκείνη και έπειτα, ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός επωφελήθηκε της αντικομμουνιστικής προπαγάνδας και αντιλήφθηκε πρώτος απ' όλους τη σημασία των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Παρά τα οικονομικά σκάνδαλα και την προφανή βλακεία τους, οι «τηλε-ευαγγελιστές» συνεχίζουν να προκαλούν το ενδιαφέρον πολλών θεατών και τηλεθεατών. Οι ιδέες της λύτρωσης, της καθαρότητας και της επιστροφής στις «αληθινές» αξίες βρίσκονται στο επίκεντρο αυτού του φαινομένου που γεννήθηκε τη δεκαετία του 1950 και του οποίου μία από τις τελευταίες εκφάνσεις είναι αυτοί

οι *Promise Keeper*, οι οποίοι παρελαύνουν κατά εκατοντάδες χιλιάδες ή συγκεντρώνονται σε στάδια προχωρώντας σε εκδηλώσεις συλλογικής αυτοκριτικής. Το θρησκευτικό προτεσταντικό κίνημα (WASP)⁴³ έφερε τον Ρίγκαν στην εξουσία. Αν και απέτυχε στην απόπειρά του να επαναφέρει τον πατέρα Μπους στην εξουσία, το συγκεκριμένο θρησκευτικό κίνημα, το οποίο δεν εμφανίζεται καθαυτό σαν πολιτική οντότητα, ευθύνεται για τη γενική επίθεση κατά της ανηθικότητας της οποίας ο Κλίντον αποτελεί την υπέρτατη ενσάρκωση. Ο φονταμενταλισμός στις ΗΠΑ αμφισβήτησε στην πράξη το δικαίωμα στην έκτρωση, με απειλές κατά της ζωής αλλά ακόμη και δολοφονίες πολλών γιατρών. Ευθύνεται επίσης και για την κατάργηση όλων των μέτρων κοινωνικής πρόνοιας (Welfare State) και έχει συμβάλει στην επαναφορά της θανατικής ποινής σε ομοσπονδιακό επίπεδο και σε πολλές πολιτείες.

Στα σχολεία ορισμένων πολιτειών του Νότου, η θεωρία της δημιουργίας⁴⁴ (Αδάμ και Εύα) διδάσκεται όπως ακριβώς και η θεωρία της εξέλιξης (Δαρβίνος). Ο Ρίγκαν εκφράστηκε δημοσίως για το θέμα αυτό, εξηγώντας πως δεν υπάρχει λόγος να ευνοούμε μια θεωρία για την κατασκευή του κόσμου έναντι μιας άλλης. Σε κάθε περίπτωση, ο υιός Μπους δίνει τροφή σε αυτό το φονταμενταλισμό, ανήκοντας στους λεγόμενους «*reborn*» ή «*born again*» (αναγεννημένοι, ξαναγεννημένοι). Δηλαδή, ενώ ζούσε βουτηγμένος στην αμαρτία, το αλκοόλ και την πολυτέλεια, περίπου στην ηλικία των σαράντα ετών τον άγγιξε

43 White anglo-saxon protestants. Λευκοί αγγλοσάξονες προτεστάντες.

44 Καμουφλαρισμένη πίσω από τον όρο Intelligence Design.

η χάρις και επανήλθε στο σωστό δρόμο με τη βοήθεια του Θεού.

Παρόλο που στη Γαλλία αυτές οι θεαματικές εκφάνσεις του θρησκευτικού φαινομένου των Ηνωμένων Πολιτειών κατατάσσονται (και δικαίως) στο σεχταρισμό, ο κοσμικός χαρακτήρας των γαλλικών και αμερικανικών σχολείων είναι περίπου ταυτόσημος. Ωστόσο, καθώς πρόκειται για μορφές κοσμικού χαρακτήρα οι οποίες είναι κατασκευασμένες με εντελώς διαφορετικό τρόπο στην κάθε χώρα, η αμφισβήτηση της μιας μορφής στη μια χώρα μπορεί να χρησιμεύσει σαν πρότυπο για την αποδυνάμωσή της στην άλλη.

Ο γύρος του κόσμου σε 80 σούρες ή 80 στίχους του Κορανίου θα μας μάθαινε πως η θρησκεία δεν είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που υποχωρεί, κάθε άλλο. Η ολοφάνερη αποτυχία του κρατικού κομμουνισμού αναζωογόνησε τις θρησκείες εκεί όπου η επιρροή τους είχε κάπως μειωθεί. Τώρα, σε κάποιες περιπτώσεις, εμφανίζονται ανοιχτά ως σύμμαχοι του φιλελευθερισμού είτε ως υποκατάστατα της πάλης των τάξεων.

III ΜΕΡΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Η ιστορική αναδρομή που ακολουθεί δεν είναι σε καμία περίπτωση εξαντλητική. Αρθρώνεται, όπως ακριβώς και η γνώση μας, γύρω από την Ευρώπη και πιο συγκεκριμένα γύρω από τη Γαλλία. Μια τέτοια αναδρομή είναι εντούτοις απαραίτητη για την κατανόηση μιας κριτικής η οποία, στην αντίθετη περίπτωση, θα φάνταζε ως υπερβολικά σφοδρή και αβάσιμη.

Η ιστορία της θρησκείας είναι στην ουσία μια ιστορία εξουσιών. Πρόκειται πράγματι για μια σύγκρουση εξουσιών: κληρικοί εναντίον κοσμικών, κοσμικός κλήρος εναντίον μοναστικού κλήρου, αλλά και σύγκρουση μεταξύ των ίδιων των πιστών.

Εκτός από τις σταλινικές δικτατορίες, η Γαλλία είναι η χώρα που, περισσότερο από κάθε άλλη, δίνει την εντύπωση ότι αντιμάχεται την κυρίαρχη θρησκεία. Οι απόπειρες εκκοσμίκευσης στις αραβικές χώρες και στην Τουρκία, όταν δεν φανερώνουν τα όριά τους, πηγάζουν είτε από το γαλλικό μοντέλο είτε από το σοβιετικό, το οποίο με τη σειρά του είναι σε μεγάλο βαθμό επηρεασμένο από τη Γαλλική Επανάσταση. Ο υπόλοιπος πλανήτης παραμένει προσκολλημένος στη θρησκεία ή είναι εκκοσμικευμένος μέσα από ένα μετριασμό των θρησκευτικών αισθημάτων και δίχως βαθιές αλλαγές σε θεσμικό επίπεδο.

Ποιος αποχριστιανισμός;

Η ιστοριογραφία μάς παρακινεί να διερωτηθούμε

σχετικά με τον πολυχρησιμοποιημένο στην εποχή μας όρο του αποχριστιανισμού. Ο Μαρσέλ Γκოსέ χρησιμοποίησε κάποια στιγμή την έννοια της απομάγευσης του κόσμου, αλλά στη Δύση ετούτη μοιάζει να ταυτίζεται με μια μαζική υποχώρηση του χριστιανισμού. Το ερώτημα που μας απασχολεί είναι αν ο κόσμος σήμερα πιστεύει λιγότερο στο Θεό απ' ό,τι δύο αιώνες πριν, από τη στιγμή που το ποσοστό των θρησκευόμενων ή, πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό αυτών που ακολουθούν τις θρησκευτικές πρακτικές έχει γνωρίσει μια πτωτική τάση.

Η ιστορική έρευνα επιμένει στη διερώτηση σχετικά με το εάν όντως υπήρξε ένας πραγματικός εκχριστιανισμός, εάν υπήρξε πραγματικά η περίφημη χρυσή εποχή όπου το εκκλησιαστικό ποίμνιο ήταν βαθύτατα διαποτισμένο από τη διδασκαλία του καθολικισμού. Κατά το 19^ο αιώνα, η Καθολική Εκκλησία και πολυάριθμοι ιστορικοί αναφέρονταν συνεχώς στο Μεσαίωνα ως την κατεξοχήν εποχή του χριστιανισμού. Ωστόσο, με την αύξηση των μελετών που έχουμε στη διάθεσή μας, συμπεραίνουμε ότι ολόκληρες περιοχές παρέμειναν παγανιστικές ή χρειάστηκε να εκχριστιανιστούν κατ' επανάληψη. Αναφέρουμε εν συντομία δύο παραδείγματα:

Ο Γκρινιόν ντε Μονφόρ υποτίθεται ότι διέδωσε το ευαγγέλιο σε διάφορες περιοχές της Βανδέας⁴⁵ μόνο το 17^ο αιώνα, ενώ σήμερα κάποιοι υποστηρίζουν ότι πρόκειται για μια περιοχή που υπήρξε πάντοτε καθολική!

Απ' την άλλη, μπορούμε να αναφερθούμε σε ένα πολύ κοντινό μας παράδειγμα, στο γεγονός ότι θρησκευτικές

45 Επαρχία στα δυτικά της Γαλλίας. (Σ.τ.Μ.)

πρακτικές που ανάγονται στην κελτική περίοδο επιβίωσαν ακόμη στη Βρετάνη του 1900, δηλαδή σε μια ακόμη περιοχή που ανέκαθεν αναφερόταν ως χριστιανική.

Ποιο ήταν λοιπόν πραγματικά το χριστιανικό βασίλειο; Μήπως πρόκειται απλούστατα για μια ιστορία διαδεδομένη από τα σχολικά εγχειρίδια προκειμένου να προωθηθεί μια συγκεκριμένη ιδέα για τη Γαλλία; Η πραγματικότητα είναι πολύ πιο σύνθετη. Τον 6^ο και 7^ο αιώνα οι πρόσφατα προσηλυτισμένοι στο χριστιανισμό Ιρλανδοί άρχισαν να ξαναζωντανεύουν το κίνημα εκχριστιανισμού μέσα στα όρια του χριστιανικού κόσμου (Σκοτία, Σαξονία, Γερμανία). Αλλά επίσης επανεκχριστιάνισαν τις επαρχίες της Γαλλίας και του ιταλικού βορρά.

Τα βιβλία γενικής ιστορίας παραλείπουν αυτό το φαινόμενο του συνεχούς εκχριστιανισμού, όπου παρατηρούμε τους κήρυκες της ορθοδοξίας, συνήθως νέας κοπής χριστιανούς, να ξαναστήνουν στα πόδια της μια αρχαία ή μεσαιωνική εκδοχή του χριστιανισμού, ανάμεσα στις συμπληγάδες του βάραθρου του παγανισμού και της αβύσσου των αιρέσεων. Η θρησκευτική κοινωνιολογία υπήρξε επί μακρόν δέσμια του αξιώματος που θέλει το χριστιανισμό 100% κυρίαρχο το 1788, λίγο πριν τη Γαλλική Επανάσταση. Όμως οι σοβαρές μελέτες σχετικά με το ζήτημα αυτό ξεκίνησαν κατά τη δεκαετία του 1950⁴⁶. Παλιότερα, η έρευνα περιοριζόταν στην απαρίθμηση των πασχαλιζόντων (*pascalisants*⁴⁷) ή αυτών που συμμετέχουν στις λει-

46 Οι πρόδρομοι επί του συγκεκριμένου ζητήματος είναι οι Γκαμπριέλ Λε Μπρα και Μπουλάρ

47 Αυτοί που συμμετέχουν στη λειτουργία του Πάσχα.

τουργίες, δίχως να την ενδιαφέρει αν πιστεύουν ή όχι στο Θεό. Μια τέτοια μέθοδος δε λαμβάνει υπόψη την απάθεια που επιφέρει ο επί αιώνες εξαναγκασμός και ο πολιτισμικός κομπορμισμός. Δύο αιώνες μετά τη Γαλλική Επανάσταση, μια έρευνα του 1986 αποκάλυψε ότι το 3% όσων πηγαίνουν στη λειτουργία δεν πιστεύουν στο Θεό.

Αντιθέτως, στις μεγάλες πόλεις η συχνότητα παρουσίας στη λειτουργία είναι μικρή. Όπου υπάρχει ανωνυμία, η [θρησκευτική] πρακτική αποδυναμώνεται πολύ γρήγορα. Όταν οι άθρησκοι δεν κινδύνευαν να επικριθούν από τον κοινωνικό περίγυρο, δεν πήγαιναν πλέον στη λειτουργία. Δεν είναι η αστική ζωή, τόπος της ακολασίας και της ασωτίας, που αποδυναμώνει τη θρησκευτική πίστη. Απεναντίας, επιτρέπει την εμφάνιση του αγνωστικισμού, εκεί όπου παλαιότερα η εκδήλωσή του έκρυβε πολλούς κινδύνους. Κάποιοι υποστήριξαν ότι η μετάβαση από την κατάσταση του αγρότη σε εκείνη του εργάτη κατά τη βιομηχανική επανάσταση επέτρεψε σε πολλούς να απελευθερωθούν από το ζυγό της θρησκείας. Αυτό αληθεύει σε ό,τι αφορά την πρακτική, την προφανή πλευρά της θρησκείας, όχι όμως απαραίτητα και σε ό,τι αφορά την πίστη, δηλαδή την εσωτερική πλευρά της.

Το σφάλμα συνίσταται στην εξομοίωση πρακτικής και πίστης και στη σύγχυση της κοινωνικής με την προσωπική διάσταση της θρησκευτικής προσήλωσης. Πέρα από την ανωνυμία της πόλης, οι διάφορες μορφές κοινωνικής οργάνωσης είχαν επιπτώσεις στο θρησκευτικό φαινόμενο και στο ίδιο το περιβάλλον της υπαίθρου. Στην υπαίθρο, κατά το τέλος του 18^{ου} αιώνα, η θρησκευτική

πρακτική είχε ήδη αποδυναμωθεί περισσότερο στις πεδινές περιοχές παρά στις ημιορεινές. Αυτές οι πεδινές και αχανείς περιοχές ψήφιζαν πάντα προοδευτικά, σε αντίθεση με την αντιδραστική στάση των κατοίκων των ημιορεινών περιοχών.

Όπως κι αν έχει το πράγμα, απ' τη στιγμή που θα εκλείψει η νομική ή κοινωνική υποχρέωση της θρησκευτικής πρακτικής, η εκδήλωσή της μειώνεται αισθητά. Η θρησκευτική προσήλωση είναι ευρέως προσποιητή όταν η εκκλησία αποτελεί στρατηγικό σύμμαχο της εξουσίας, πόσο μάλλον όταν κατέχει όλη την εξουσία!

Κατ' επέκταση, το γεγονός αυτό θέτει το γενικότερο πρόβλημα των κανονιστικών αξιών. Και οφείλουμε συνεπώς ν' αναστοχαστούμε πάνω σε αξίες οι οποίες σήμερα είναι «υποχρεωτικές». Ο χριστιανισμός επιβλήθηκε συχνά με τη ρομφαία, θανατώνοντας τους παγανιστές που δεν προσηλυτίζονταν άμεσα. Ανεξάρτητα από το εάν έχουν ή όχι κοσμικό χαρακτήρα, τα σχολικά εγχειρίδια προωθούν έμμεσα την εικόνα ενός εκπολιτιστικού και μαχητικού χριστιανισμού. Το ισλάμ, με πιο διακριτικό τρόπο, αρκέστηκε στην επιβολή ενός επιπλέον φόρου στους μη μουσουλμάνους (χριστιανούς και εβραίους) κατοίκους των νεοκατακτημένων περιοχών. Επιβολή η οποία, όμως τυχαίως, προκάλεσε κύματα μαζικού προσηλυτισμού. Η διαφορά οφείλεται επίσης στο γεγονός ότι το ισλάμ, εμφανιζόμενο στο θρησκευτικό προσκήνιο πιο αργά, συνάντησε κατά την εξάπλωσή του πολυάριθμους χριστιανικούς και εβραϊκούς πληθυσμούς. Αυτοί οι πληθυσμοί που ανήκαν στις δύο άλλες θρησκείες της Βίβλου από την οποία πηγάζει

το ισλάμ, έχαιραν για το λόγο αυτό περισσότερης εκτίμησης από τους δυνάμει παγανιστές.

Και στις δύο περιπτώσεις, της φυσικής βίας και του οικονομικού καταναγκασμού, έχουμε κάθε δικαίωμα να αμφιβάλλουμε για την ειλικρίνεια των προσήλυτων. Για να κατανοήσουμε την πορεία της αποδυνάμωσης ή της εξαφάνισης της προσωπικής πίστης, πρέπει να ξέρουμε επίσης πόσες γενιές απαιτούνται για την εσωτερίκευση και ειλικρινή προσήλωση σε μια πίστη που έχει επιβληθεί με τη βία. Απ' αυτή την άποψη, η ιστορική επιστήμη αδυνατεί να περιγράψει αυτό που σκεφτόταν το άτομο σε σχέση με το ζήτημα της θρησκείας. Όταν ρισκάρουμε τη ζωή μας εκφράζοντας την άποψη ότι ο Θεός δεν υπάρχει ή ότι πιστεύουμε στην ύπαρξή του με ένα διαφορετικό τρόπο, τότε η σιωπή επικρατεί. Μόνο οι φανατικοί και οι απερίσκεπτοι, σε περιόδους φαινομενικά πιο φιλελεύθερες, ριψοκινδύνευσαν μέσα σε αυτές τις συνθήκες εκδηλώνοντας ένα διαφορετικό τρόπο σκέψης. Ωστόσο, κάποιες ενδείξεις μάς φανερώνουν ότι οι προσηλυτισμοί γίνονται αντιληπτοί ως εικονικοί από τους προσήλυτους και από τις θρησκευτικές αρχές. Επ' αυτού απόδειξη, οι διωγμοί των Κονβέρσος⁴⁸ στην Ισπανία και η ειδηχθής υπόθεση Καλάς την οποία καταδίκασε ο Βολταίρος⁴⁹.

Για ποιο λόγο η εγκυρότητα ή μη του αποχριστιανισμού είναι τόσο σημαντική; Καταρχάς, επειδή πρόκειται για

48 Εβραίοι που ασπάστηκαν τον καθολικισμό για να μην εκδιωχθούν από την Ισπανία.

49 Καθολικός με προτεσταντική καταγωγή εξαιτίας της οποίας ήταν ύποπτος άσκησης της λατρείας των προγόνων του εν κρυπτώ, πράγμα που υποτίθεται ότι τον οδήγησε στη δολοφονία ενός αγοριού που ήθελε να γίνει «πραγματικά» καθολικός.

μια θέση η οποία επέτρεψε σε μια συγκεκριμένη αστική τάξη, φιλελεύθερη και αντικληρικαλιστική, δηλαδή συνδεδεμένη με τη μασονία, να δικαιολογήσει το ρόλο της, την άνοδο και τη διατήρησή της στην εξουσία.

Κατά δεύτερον, διότι για κάποιους μαρξιστές ο χριστιανισμός είναι ένα στάδιο της ιστορίας της ανθρωπότητας. Η θρησκεία έχει μια αρχή και ένα τέλος, τελεία και παύλα. Για τον Μαρξ το θρησκευτικό φαινόμενο συνδέεται με το οικονομικό. Ο Ένγκελς προχωρά ακόμη περισσότερο, θεωρώντας ότι η εμφάνιση του χριστιανισμού είναι μια πρόοδος στην ανθρώπινη εξέλιξη, ένα είδος προσοσιαλισμού. Ο αποχριστιανισμός είναι λοιπόν σ' αυτή την προοπτική ένα λογικό βήμα προς μια κοινωνία δίχως τάξεις και κράτος. Αυτή η οπτική της ιστορίας επιβεβαιώνει τη θέση μιας προφητικής έλευσης της επανάστασης.

Τρίτο και τελευταίο, ο αποχριστιανισμός είναι επίσης ένας τρόπος για την εκκλησία να τοποθετηθεί σε μια θέση υποθετικής αδυναμίας και να διεκδικήσει μεγαλύτερη υλική ενίσχυση.

Η εκκλησία διεξάγει έναν διαρκή αγώνα Ανάκτησης (*Reconquista*). Η εκκλησιαστική ιεραρχία αποζητά τον έλεγχο των ψυχών. Έναν έλεγχο που δεν απέκτησε στην πραγματικότητα ποτέ, κυρίως στο βάθος που επιδίωκε. Αντιθέτως, η εικόνα μιας παντοδύναμης πνευματικής οντότητας, όπως μεταδίδεται και διαδίδεται από το σχολείο, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και την ίδια την εκκλησία, νομιμοποιεί το σεβασμό που αποδίδεται στο θεσμό της εκκλησίας και τις αξιώσεις του σε μια ανομολόγητη χρηματοδότησή του. Υπάρχει λοιπόν ένα διακύβευμα

σε ό,τι αφορά τη θέση του αποχριστιανισμού στην ιστορία. Διακύβευμα πολιτικό για την ανθρωπιστική αστική τάξη και τη μαρξιστική ιντελιγκέντσια κατά τη διάρκεια του αιώνα μας (1880-1989), και πολιτικό και οικονομικό διακύβευμα για την εκκλησία, ακόμη και σήμερα.

Ο μονοθεϊσμός και η επινόηση του χριστιανισμού.

Ο πνευματικός ποιμένας, είτε είναι παπάς, ραββίνος ή ιμάμης, είναι αυτός που έχει οριστεί από την κοινότητα των πιστών αρχικά και την ιεραρχία αργότερα ώστε να λειτουργεί ως μεσολαβητής ανάμεσα στον άνθρωπο και το Θεό. Το ίδιο ισχύει και για το μάγο, τον γκουρού ή το σαμάνο. Έχουν όλοι τους ένα ρόλο ενδιάμεσου και μεσολαβητή. Η διαφορά ανάμεσα σε αυτές τις πολυάριθμες κατηγορίες έγκειται στην κατεύθυνση που έχει το μήνυμα που πρέπει να μεταδοθεί από το Θεό προς τους ανθρώπους μέσα από την ερμηνεία του θείου λόγου στη μία περίπτωση, από τους ανθρώπους προς την υπερφυσική οντότητα στην άλλη.

Ο κανόνας αυτός δεν έχει μόνιμη ισχύ. Σε ορισμένες θρησκείες, που αδίκως έχουν χαρακτηριστεί ως κατώτερες, συναντούμε συχνά την ερμηνεία ενός μηνύματος που έρχεται από το επέκεινα. Άλλωστε στο χριστιανισμό η προσευχή χρησιμοποιήθηκε συχνά με σκοπό τη θεραπεία κάποιου κοντινού μας ανθρώπου. Πρακτική η οποία βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με το πνεύμα του χριστιανισμού, σύμφωνα με το οποίο λαμβάνουμε το θείο μήνυμα αλλά δεν εκλιπαρούμε το Θεό σαν να ήταν ένα κοινό είδωλο. Η λατρεία των Αγίων κατά το Μεσαίωνα έλαβε χώρα

ενάντια στη θέληση της εκκλησίας, η οποία δεν μπορούσε ν' αντισταθεί σε αυτό το φαινόμενο, και βασίστηκε σε μια ανάγκη για είδωλα με θεραπευτικές ιδιότητες.

Η εξειδίκευση ενός ατόμου ή μιας ομάδας αποτελεί τη βάση της συγκρότησης της εξουσίας. Μια αυθεντία αυτού του είδους γενικά διαχωρίζεται από την πολιτική εξουσία (δυσμός), αλλά ενίοτε ενώνεται μαζί της (μονισμός). Πλάι σε αυτή τη θρησκευτική εξουσία, ορισμένα άτομα που θέλησαν να αποφύγουν την εργασία ανέλαβαν την υπεράσπιση της κοινότητας απέναντι στους άπιστους. Αυτό το καθήκον γέννησε ένα σύνολο ανθρώπων διακριτό από την υπόλοιπη κοινωνία: τους πολεμιστές, μέρος των οποίων μεταμορφώθηκε σε πολιτική δύναμη.

Πιο συγκεκριμένα, η γένεση της στρατιωτικής προσταγής είναι συνήθως το αποτέλεσμα της μετεξέλιξης μιας ομάδας σε σύνολο νομάδων, εξαιτίας της επίθεσης που δέχτηκε από μια άλλη ήδη νομαδική ομάδα, τη στιγμή που η αρχική ομάδα ήταν ακόμη μονίμως εγκατεστημένη σε κάποια περιοχή. Όντας αρχικά στην υπηρεσία της κοινότητας, οι ιερείς και οι πολεμιστές μετατρέπονται σύντομα σε καταπιεστές της, οι πρώτοι καλλιεργώντας το φόβο και οι δεύτεροι χρησιμοποιώντας την ισχύ τους. Αν και στις απαρχές της ιστορίας οι πόλοι εξουσίας συγκροτούνταν στη βάση της πίστης στο επέκεινα ή στους θεούς, ο μονοθεϊσμός και κατ' επέκταση ο χριστιανισμός διέτρεξαν, πέραν πάσης αμφιβολίας, πολλές βαθμίδες στην κλίμακα της καταπίεσης.

Ο χριστιανισμός είναι μια ανατρεπτική θρησκεία που καταδιώχθηκε σ' όλη την έκταση της Ρωμαϊκής Αυτοκρα-

τορίας. Αυτό αφήνει να εννοηθεί η επίσημη εκδοχή της ιστορίας, η οποία φέρει αποκλειστικά και μόνο τα ίχνη του χριστιανισμού. Ωστόσο, πολυάριθμοι ελευθερόφρονες ή χριστιανοί ερμηνευτές έφεραν στο φως περισσότερες ιστορικές λεπτομέρειες οι οποίες αντικρούουν την επίσημη ιστορία.

Είναι εξαιρετικά δύσκολο να εξηγηθεί με συνοπτικό τρόπο η επινόηση του χριστιανισμού σε ανθρώπους (σ' όλους εμάς) οι οποίοι βγήκαν από το εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα, όπου τους εμπότιζαν με ιστορικές αναλήθειες από την πιο τρυφερή τους ηλικία.

Το πρώτο πράγμα που πρέπει να γνωρίζουμε είναι το εξής: ο χριστιανισμός δεν υφίσταται μέχρι τη συμπλήρωση δύο αιώνων από τις απαρχές της... χριστιανικής εποχής! Τα προηγούμενα χρόνια, η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία βρίσκεται σε διαμάχη με τις αποκαλούμενες ιουδαϊκές σέκτες. Υπάρχουν ήδη δεκάδες εκδοχές του ιουδαϊσμού, της θρησκείας των εβραίων. Ο ιουδαϊσμός είναι η πιο διαδεδομένη μονοθεϊστική θρησκεία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, παρόλο που η αιγυπτιακή και η περσική θρησκεία κρύβουν ένα υπόστρωμα μονοθεϊσμού. Η διαφορά, μείζονος σημασίας, είναι ότι οι εβραίοι που ανήκουν στις πιο δραστήριες σέκτες καταδικάζουν όλες τις άλλες θρησκείες και απεργάζονται τον αφανισμό τους.

Αυτό είναι κάτι πρωτόγνωρο για την αυτοκρατορία, η οποία δεν είχε γνωρίσει τη θρησκευτική μισαλλοδοξία. Παρόλο που η ρωμαϊκή εξουσία⁵⁰ ασκεί την πολιτική της

50 Με τη λέξη «εξουσία» μεταφράζουμε το λατινικό όρο *auctoritas*, ο οποίος για το ρωμαϊκό δίκαιο έχει την έννοια της νομιμοποιημένης εξουσίας, η οποία ανήκει αρχικά

βία με την αποικιοκρατία και τη φυσική εξόντωση όσων αντιμάχονται την εξάπλωσή της, επιτρέπει την πλήρη θρησκευτική ελευθερία. Όσο πιο πολυάριθμοι είναι οι θεοί μέσα στην αυτοκρατορία, τόσο μικρότερη είναι η πιθανότητα να στραφεί κάποιος εναντίον της.

Οι εβραίοι, με τη θρησκευτική έννοια του όρου, είναι αρκετά πολυάριθμοι μέσα στην αυτοκρατορία: σε εποχές ακμής θα πρέπει να ήταν από 8 έως 10 εκατομμύρια, δηλαδή κοντά στο 10% του πληθυσμού. Υπάρχουν λοιπόν ιουδαίοι και προσηλύτοι εβραίοι. Η στάση των μεν έχει επιπτώσεις στους δε και αντίστροφα, πράγμα που τους οδηγούσε περισσότερο στο διαχωρισμό παρά στη σύμπλευση. Έτσι οι εβραίοι της Παλαιστίνης επιδιώκουν τη χειραφέτησή τους από τη ρωμαϊκή κηδεμονία και πολυάριθμες εξεγέρσεις πνίγονται στο αίμα, κυρίως ανάμεσα στο 70 και το 135 μ.Χ. Επίσης στην Παλαιστίνη μπορούμε να διακρίνουμε διαφορετικές συμπεριφορές απέναντι στον εισβολέα, ανάλογα με το εάν οι εβραίοι προέρχονταν από την Ιουδαία ή τη Σαμάρεια, εάν ήταν ζηλωτές ή φαρισαίοι.

Πολλές εβραϊκές σέκτες περίμεναν το μεσσία, κάποιον Ιησού που θα τους απελευθέρωνε: πρόκειται δηλαδή για ένα μείγμα χιλιασμού και εθνικιστικών διεκδικήσεων. Αυτή η συνεχής προσμονή ενός μεσσία μπορεί ν' ανιχνευτεί σε όλη την Αρχαιότητα, από την Ινδία έως την Περσία.

στη Σύγκλητο και διαφοροποιείται από την απλή εκτελεστική εξουσία που κατείχαν οι *magistratus* (διοικητές, εκτελεστικά όργανα). Μετά τον 1ο αιώνα π.Χ., οπότε και αρχίζει η επεκτατική περίοδος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, η *auctoritas*, η οποία λειτουργούσε ουσιαστικά σαν ηθικό θεμέλιο μιας πολιτικής απόφασης, πέρασε στα χέρια του Αυτοκράτορα. (Σ.τ.Μ.)

Η κατάπιξη της εξέγερσης του 135 μ.Χ. αντιπροσωπεύει μια εξαιρετικά σημαντική τομή στο σύνολο του ιουδαϊκού κόσμου. Διαψεύδει τις ελπίδες πολλών εβραίων σχετικά με τη σύντομη έλευση του μεσσία. Ένα μέρος εξ αυτών συμπεραίνει ότι είναι οι ίδιοι υπεύθυνοι για τις συμφορές που τους βρίσκουν και ότι ο Θεός τους τιμωρεί! Άλλα εβραϊκά παρακλάδια θα γίνουν αυτό που ονομάζουμε ταλμουδικός ιουδαϊσμός (δηλαδή ο σημερινός ιουδαϊσμός, αφού τα ταλμουδικά κείμενα θα συγκεντρωθούν αρκετά αργότερα), και κάποια άλλα μετατρέπουν τον επερχόμενο μεσσία σε μεσσία που έχει ήδη έρθει: πρόκειται για τη μεταμόρφωση του Χρηστού (Chrestos) σε Χριστό (Christ), απ' όπου πήραν το όνομά τους οι χριστιανοί, οι πιστοί στον Ιησού. Αυτή η αρχικά ανιστόρητη επινόηση θα διαμορφωθεί αργότερα σε θεωρητικό σύστημα, όταν ο μεσσίας λάβει τη μορφή μιας ιστορικής προσωπικότητας. Και στις δύο αυτές τάσεις συναντάμε την απόρριψη του ζηλωτικού εξτρεμισμού, υπαρκτού σ' όλη την αυτοκρατορία, και του εθνικιστικού εξτρεμισμού, ειδικά της ιουδαϊκής εκδοχής του, η οποία θα εκφραστεί, μεταξύ άλλων, με τη μαζική απόρριψη της περιτομής κατά τον προσηλυτισμό. Απ' αυτές τις καινούργιες σέκτες, κάποιες θα παραμείνουν ως έχουν, κυρίως στην Ανατολή, όπου υπάρχουν ακόμη αρκετά απομεινάρια αυτού του ανατολικού χριστιανισμού. Αλλά μια άλλη τάση θ' αποκολληθεί σταδιακά από τον ιουδαϊσμό, εξελληνιζόμενη μέσα από τον πλατωνισμό. Η συνεισφορά της πιο μισαλλόδοξης πλευράς της ελληνικής φιλοσοφίας στον ιουδαϊσμό, μέσα από το πρίσμα του στωικισμού, απολήγει πριν το τέλος του 2^{ου}

αιώνα στο χριστιανισμό. Η συνάντηση του ιουδαϊσμού με τον πλατωνισμό, αν δεν ήταν αναπόφευκτη, συνιστούσε οπωσδήποτε μια συγχώνευση δύο στοιχείων με πολυάριθμα κοινά σημεία. Το μονοθεϊστικό παράδειγμα, όπως ακριβώς και η μυστικιστική διάσταση, από τον Πλάτωνα έως τον Πλωτίνο, εκδηλώνεται μέσα από τον πλατωνισμό και το νεοπλατωνισμό. Αυτή η φιλοσοφική προσέγγιση χαρακτηρίζεται από μισαλλοδοξία και αξιώνει για τον εαυτό της το χαρακτήρα της απόλυτης αλήθειας. Παρόλο που τα σημεία σύγκλισης με τον ιουδαϊσμό είναι εκ των υστέρων προφανή, οι μεταξύ τους συγκρούσεις υπήρξαν βίαιες.

Απ' αυτή την εποχή αναπτύσσονται, δίπλα στις εβραϊκές σέκτες, ορισμένες ιουδαιο-χριστιανικές σέκτες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από την απόρριψη κάποιων ιουδαϊκών πρακτικών, όπως της περιτομής, από την προσέγγιση με την ελληνική κουλτούρα και την πίστη σ' ένα μεσσία ο οποίος έχει ήδη κατέβει στη Γη. Οι ιστορικοί που ενστερνίζονται την οπτική του καθολικισμού δυσκολεύονται αρκετά να βρουν αμιγώς χριστιανικές ρίζες πριν απ' αυτή την περίοδο και μ' έναν ευφημισμό καταλήγουν ότι οι Ρωμαίοι μέσα στην άγνοιά τους συνέχεαν εβραίους και χριστιανούς!

Συνοπτικά, η αποστροφή του πλατωνισμού για τον αθεϊσμό, σε συνδυασμό με την αποστροφή του ιουδαϊσμού για τον πολυθεϊσμό, παράγει μέσα σε δύο αιώνες μια αδιάλλακτη θρησκεία: το χριστιανισμό. Ο χριστιανισμός, πέρα από τα όποια στοιχεία αμφισβήτησης που μπορεί να διαθέτει (απόρριψη του πλουτισμού και της στρατιωτικής

θητείας), καλεί στην καταστροφή των ειδώλων. Στο εξής, μια σκληρή καταστολή εξαπολύεται στο χριστιανικό κόσμο.

Τα διάφορα παρακλάδια του χριστιανισμού και του ιουδαϊσμού, εκ των οποίων κάποια είναι ιουδαϊκά αλλά αντι-ιουδαϊστικά (ενάντια στις θρησκείες της Ιουδαίας, τους Σαμαρείτες και αυτούς που προέρχονταν από τη Γαλιλαία), διασπώνται σε πολλές διαφορετικές τάσεις. Όπως έχουμε ήδη σημειώσει υπάρχει ήδη ο διχασμός σχετικά με την έννοια του Ιησού (Josué/Jésus)⁵¹. Οι αντιλήψεις σχετικά με το μεσσία διαφέρουν εντελώς η μία από την άλλη. Πρόκειται είτε για έναν επερχόμενο μεσσία (για την πλειοψηφία των διαφωνούντων) είτε για έναν μεσσία που έχει ήδη εμφανιστεί με ανθρώπινη μορφή (και υπάρχουν ίχνη αυτής της αντίληψης δεκαετίες πριν την έλευση του υποθετικού Ιησού): ανάμεσα στις πιο μειοψηφικές τάσεις υπάρχουν και εκείνες που θεωρούν ότι υπήρξε ο Ιησούς ως ιστορικό πρόσωπο. Αυτές οι τάσεις εμφανίζονται αρκετά αργά κατά την πορεία προς το χριστιανισμό, ενώ η ιστορία του Ιησού αναφύεται τον τρίτο αιώνα. Η ρήξη ανάμεσα στο χριστιανικό παρακλάδι που προήλθε από τον εσσαιϊσμό⁵² και τον ιουδαϊσμό τον προερχόμενο από το κίνημα

51 Ως Jésus αποδίδεται ο χριστιανικός Ιησούς. Ο Josué αντιθέτως είναι ο Ιησούς του Ναυή, μορφή της Παλαιάς Διαθήκης, που απαντάται στο δεύτερο βιβλίο της Βίβλου (την Εξοδό, όπου περιγράφεται η φυγή της φυλής του Ισραήλ από την Αίγυπτο και η πορεία προς τη Γη της Επαγγελίας). Η σύγχυση σχετικά με το όνομα οφείλεται στο γεγονός ότι στις Πράξεις των Αποστόλων (πέμπτο βιβλίο της Καινής Διαθήκης) ο Ιησούς του Ναυή (Josué) αποδίδεται ως Ιησούς όπως ακριβώς και ο χριστιανικός Ιησούς (Jésus). (Σ.τ.Μ.)

52 Αναφέρεται στους Εσσαιούς, ιουδαϊκή θρησκευτική κοινότητα που εμφανίστηκε γύρω στο 2ο π.Χ. αιώνα στην έρημο Εν-γαδί της Ιουδαίας. Διαλύθηκαν το 70 μ.Χ. κατά την άλωση της Ιερουσαλήμ. Η Αγία Γραφή δεν αναφέρεται ποθενά σ' αυτούς και οι περισσότερες πληροφορίες που υπάρχουν προέρχονται από τα περίφημα Χειρόγραφα της Νεκράς Θάλασσας. (Σ.τ.Μ.)

των ζηλωτών, οφείλεται στη συνέχιση της θρησκευτικής βίας από μέρους ορισμένων ιουδαίο-χριστιανών. Για παράδειγμα, στην Κυρήνη το 115, οι εβραίοι επιτίθενται και καταστρέφουν το ναό του Δία, σφάζοντας με μεγάλη μανία τους γκογίμ (τους μη εβραίους). Αυτή η βία από την πλευρά των ζηλωτών και η καταπίεση που επέφερε, οδήγησαν μια μερίδα χριστιανών στην απάρνηση κάθε σχέσης με τον ιουδαϊσμό. Ορισμένοι χριστιανοί επέλεξαν για μερικές δεκαετίες ν' υιοθετήσουν έναν σχετικό ειρηνισμό, χωρίς όμως ν' απαρνηθούν πλήρως τη χρήση βίας. Αν και αρνούνται να πάρουν τα όπλα για λογαριασμό της Ρώμης, αυτό δεν τους εμποδίζει να καταστρέφουν είδωλα.

Να σημειώσουμε ότι οι εβραίοι, με την ευρεία έννοια, δεν είναι οι μόνοι που διώκονται. Αποκηρύσσονται βέβαια ως άθεοι (επειδή αρνούνται τους άλλους θεούς), αλλά το ίδιο συμβαίνει και με άλλα ρεύματα σκέψης. Κατά τους πρώτους αιώνες της εποχής μας, οι κυνικοί, που μας είναι πιο συμπαθείς, αν δε διώκονται, τουλάχιστον κατηγορούνται ως υπεύθυνοι για πολλές συμφορές. Αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό και των δύο αυτών κινημάτων ότι διώκονταν ως άπιστα από την αυτοκρατορική εξουσία. Η Ρώμη, εφόσον εξασφάλιζε τις απαραίτητες σπονδές στη λατρεία του αυτοκράτορα, ήταν πολύ διαλλακτική. Ο χριστιανισμός διώκεται επειδή είναι μισαλλόδοξος, επειδή αυτοανακηρύσσεται η μόνη αληθινή και δυνατή θρησκεία και απ' τη θέση του αυτή δεν αναγνωρίζει τον αυτοκράτορα εφόσον αυτός δεν είναι χριστιανός.

Η σκέψη των κυνικών είχε σημαντική επίδραση στις αρχές της ύστερης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Η φιλοσοφία

τους έχει μερικές πολύ επαναστατικές πτυχές. Κατεστάλη επειδή επιτέθηκε όχι μόνο κατά της πολιτικής εξουσίας αλλά και κατά της οικονομικής της βάσης. Οι κυνικοί αρνούνται την ιεραρχία και την εξουσία, περιφρονούν τον πλούτο, κάνουν έρωτα σε κοινή θέα χωρίς καμία αιδώ.

Από παράγοντας αποσταθεροποίησης, αφού στρατολογήσει μέλη από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα της αυτοκρατορίας, ο χριστιανισμός χάνει από τον 4^ο αιώνα και έπειτα το ανατρεπτικό κοινωνικό δυναμικό του. Μεταξύ των χριστιανών, αυτοί που προέρχονταν από τον εσσαισμό κήρυσσαν την ολοκληρωτική άρνηση του κόσμου. Προσμένοντας το τέλος του κόσμου, το οποίο θεωρητικά ήταν πολύ κοντά, ζούσαν σε απομονωμένες κοινότητες. Αυτοί οι εσσαιο-χριστιανοί περιθωριοποιούνται πολύ γρήγορα από τους ιδρυτές του χριστιανισμού, οι οποίοι διαχωρίζουν έκτοτε τους μοναχούς, καλόγερους και λοιπούς αναχωρητές, από τους κοσμικούς οι οποίοι μπορούν να είναι χριστιανοί και να ζουν μέσα στον κόσμο.

Έκτοτε οι προσήλυτοι είναι άλλοι πλούσιοι και άλλοι φτωχοί, ενώ ανάμεσα στους πλούσιους βρίσκονται και πολλοί δημόσιοι υπάλληλοι. Η ειλικρινής πίστη, όταν υφίστανται ακόμη περίοδοι διώξεων, αποτελεί αντικείμενο διερεύνησης. Πράγματι, η σύνοδος της Ελβίρας κατά τα πρώτα χρόνια του τέταρτου αιώνα ανησυχεί για την ύπαρξη ανάμεσα στους χριστιανούς πρακτικών όπως η τοκογλυφία και η διαγαμία, και συμπεριφορών όπως η φιλαργυρία.

Όλες οι καταστάσεις που παραθέσαμε ανωτέρω –οι οργανώσεις βίας, ο φανατισμός, η σύμπλευση της κουλτούρας

των ελίτ με τον νεοπλατωνισμό και τον ελληνισμό— αποτελούν τις αναγκαίες αλλά όχι επαρκείς συνθήκες για την ανύψωση του χριστιανισμού στο επίπεδο της ιστορικής θρησκείας. Αν παρθεί καθεμία απ' αυτές τις συνθήκες ξεχωριστά, η ανάδυση του ελληνο-ιουδαιο-εσσαϊσμού εμφανίζεται ως ένα ατύχημα, ένας παραλογισμός ή, ακόμη περισσότερο, μια ιστορική τυχαιότητα.

Χρειάστηκε να επέλθει μια σύγκλιση συμφερόντων μεταξύ μιας εκτεθειμένης, λόγω πολυάριθμων άλυτων προβλημάτων, εξουσίας και μια αντιπολιτευόμενης δύναμης, η οποία αν και μειοψηφική ήταν εξαιρετικά ακμαία.

Η συνεχιζόμενη οικονομική κρίση στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας, οφειλόμενη στην εξάντληση των γεωργικών πόρων, στην υπερεκμετάλλευση των καλλιεργήσιμων γαιών και στον τερματισμό των κατακτητικών πολέμων που απέφεραν πλούσια λάφυρα, καταλήγει σε ατέρμονες πολιτικές κρίσεις.

Η άνοδος του χριστιανισμού στην εξουσία τον 4^ο αιώνα χαρακτηρίζεται από μια διαδοχή απίθανων γεγονότων, τα οποία θα καθορίσουν τους επόμενους αιώνες της ιστορίας. Στα τέλη του 3^{ου} αιώνα και στις απαρχές του 4^{ου}, υπό τη βασιλεία του Διοκλητιανού και του Γαλέριου, λαμβάνουν χώρα οι πιο αιματηρές διώξεις ενάντια σ' αυτούς που εφεξής ονομάζονται χριστιανοί και ανήκουν σε πολυάριθμες σέκτες. Έπειτα, υπό τη βασιλεία του Κωνσταντίνου, θεσπίζεται η θρησκευτική ελευθερία (312 μ.χ.) και οι χριστιανοί είναι πλέον ελεύθεροι. Ο αυτοκράτορας είναι εκείνος που, ενώ αναγνωρίζει το χριστιανισμό, προσπαθεί ταυτόχρονα να τον προσαρμόσει, να τον μετατρέψει

σε κρατικό μηχανισμό. Ο Κωνσταντίνος είναι εκείνος που, ενώ είχε προωθήσει τη λατρεία του Sol Invictus (Απόλλων), συνταιριάζοντας σε αυτή τη μορφή λατρείας τον αιγυπτιακό πρωτομονοθεϊσμό και τη λατρεία του Ήλιου, θα εγκαινιάσει έπειτα μια σειρά συνόδων των χριστιανών επισκόπων. Επακολουθούν μυστικές διαπραγματεύσεις ανάμεσα στους πιο ισχυρούς επισκόπους με σκοπό να λειάνουν τις πιο ανατρεπτικές πλευρές της θρησκείας τους και να τερματίσουν τις ακατάπαυστες εσωτερικές τους συγκρούσεις. Ο αυτοκράτορας θα εξασφαλίσει το 314 ότι οι χριστιανοί που επιμένουν να αρνούνται να φέρουν όπλα, εφεξής θα αφορίζονται (σύνοδος της Αρελάτης), αντίθετα με ό,τι ίσχυε έως τότε!

Ορισμένοι ιστορικοί κάνουν λόγο για προσηλυτισμό του Κωνσταντίνου γύρω στο 310, ωστόσο θεωρείται πιο λογικό να προσχώρησε στο χριστιανισμό το 324 και να προσηλυτίστηκε μόλις λίγο πριν πεθάνει (337).

Το 325 διεξάγεται, υπό την πίεση του αυτοκράτορα, η σύνοδος της Νίκαιας, η οποία καταδίκασε τον αρειανισμό⁵³, μία πλειοψηφική αίρεση του χριστιανισμού. Ωστόσο, ο Κωνσταντίνος παρέμεινε πιστός στον αρειανισμό και μάλιστα βαφτίστηκε από αρειανό επίσκοπο⁵⁴.

Οι παρεκκλίσεις από το ορθό δόγμα, όπως ο δονατισμός⁵⁵

53 Μαζί με το Μονοφυσιτισμό και το Νεστοριανισμό, ο Αρειανισμός ήταν από τις μεγαλύτερες αιρέσεις του χριστιανισμού. Βασισμένος στη διδασκαλία του επισκόπου Άρειου, θεωρούσε ότι ο Ιησούς είναι δημιούργημα και όχι υπόσταση του Θεού. (Σ.τ.Μ.)

54 Γεγονός που οι καθολικοί το αρνούσαν για καιρό.

55 Σχίσμα της εκκλησίας της Βορείου Αφρικής με αιτία τη διαφωνία κάποιων επισκόπων σχετικά με το εάν έπρεπε να γίνονται δεκτοί στο σώμα της εκκλησίας οι πεπτωκότες Χριστιανοί. (Σ.τ.Μ.)

ή ο αρειανισμός, χαρακτηρισμένες εκ των υστέρων ως σχισματικές ή αιρετικές, εάν είχαν επιβιώσει θα υπονόμευαν τη δυνατότητα του χριστιανισμού να υλοποιήσει το ολοκληρωτικό του πρόταγμα. Ο αρειανισμός με τη μη αναγνώριση από μέρους του της θεϊκής φύσης ενός ενανθρωπισμένου Χριστού αρνούσαν τη δυνατότητα ενός ελέω Θεού βασιλιά. Ο Κωνσταντίνος, κυρίως εξαιτίας της κλίσης του προς το χριστιανισμό και όχι τόσο εξαιτίας μιας συγχρόνου τύπου μέριμνας για το διαχωρισμό της εκκλησίας από το κράτος, αποδυναμώνει το ρόλο του ως Pontifex Maximus και αρνείται την παρουσία της εικόνας του στους παγανιστικούς ναούς.

Για τον Κωνσταντίνο και γενικότερα για τις ρωμαϊκές αρχές, αυτό που παρουσιάζει ενδιαφέρον στη νέα αυτή θρησκεία είναι η ηθική τάξη που τη συνοδεύει. Η οικονομική κρίση δεν μπορεί να σηκώσει σεξουαλικές ελευθερίες, το ξεκίνημα ενός φαινομενικού κινήματος γυναικείας χειραφέτησης, την ανύψωση του εκπαιδευτικού επιπέδου η οποία θα οδηγούσε σε κάθε είδους διεκδικήσεις. Ο άρτος, τα θεάματα, οι κοινωνικές παροχές για την πλέμπα δεν είναι πλέον εφικτά. Ας παραθέσουμε ένα αριθμητικό δεδομένο για να γίνει κατανοητή η οικονομική κρίση: ο πληθυσμός της Ρώμης από ένα εκατομμύριο κατοίκους στην ακμή της αυτοκρατορίας ανέρχεται στους 40.000 κατοίκους στο απώτατο τέλος της.

Μέσα στο ιουδαιοχριστιανικό περιβάλλον διαμορφώνονται πολλές διασπαστικές τάσεις, όπως η πίστη σ' έναν μεσσία που πρόκειται να έρθει ή που έχει ήδη έρθει, αλλά επίσης και η στάση απέναντι στη σεξουαλικότητα. Η

τάση που ευνοεί τη θανάτωση, τον ευνουχισμό και το μίσος απέναντι στη θηλυκότητα και την ηδονή υπερνικά τη φιλελεύθερη και οργιαστική τάση που τασσόταν υπέρ του ελέγχου των γεννήσεων (δικαίωμα στην έκτρωση και στη βρεφοκτονία). Ακριβώς στην επικράτηση αυτής της τάσης οφείλεται η σημασία του χριστιανισμού για την παρακμάζουσα αυτοκρατορία. Ο Κωνσταντίνος θεσπίζει νόμους ενάντια στη μοιχεία, σε πλήρη αντίφαση με την αλλοτινή σεξουαλική ελευθερία. Πρόκειται για πολύ αυστηρούς νόμους, αφού οι ελεύθερες γυναίκες που είχαν σχέσεις με κάποιον δούλο διέτρεχαν τον κίνδυνο να καταδικαστούν σε θάνατο όπως ακριβώς και ο δούλος. Η αλλοτινή σεξουαλική ελευθερία δεν αποκλείει εξάλλου την ύπαρξη μιας πολύ έντονης σεξουαλικής βίας.

Ανήκουμε σ' εκείνους, πράγμα που είναι προφανές από τις πηγές που χρησιμοποιούμε και στις οποίες θα επανέλθουμε, που αρνούνται την ύπαρξη ενός ιστορικού Ιησού, αλλά πιστεύουν επίσης ότι ο Παύλος της Ταρσού δεν έζησε στον τόπο και στην εποχή που του αποδίδονται (στο μέσο του 1^{ου} αιώνα). Τα γραπτά της Καινής Διαθήκης που αποτελούν τις επιστολές του Αγίου Παύλου προήλθαν σε μεγάλο βαθμό από τον Μαρκίωνα⁵⁶, πρόσωπο που ανήκει στο 2^ο αιώνα. Ο Μαρκίων, παρά το γεγονός ότι αφορίστηκε από την εκκλησία του, δικαιούται, όπως τονίζει ο Βανγκέμ, ν' αναγνωριστεί ως ο πραγματικός θεμελιωτής της. Η έντονα ελληνική και εξαιτίας αυτού αντισημιτική και

⁵⁶ Διωγμένος από τη Σινώπη του Πόντου απ' όπου καταγόταν και αφορισμένος από την Εκκλησία της Ρώμης ιδρύει το Μαρκιωνισμό (2ος αιώνας μ.Χ.), ο οποίος αποτελούσε παρακλάδι του γνωστικισμού και κήρυσσε την ακραία εγκράτεια και την περιφρόνηση της ύλης. (Σ.τ.Μ.)

άρα σχιζοφρενής πλευρά του, τον τοποθετεί πολύ μπροστά σε σχέση με το μεταγενέστερο αντισημιτισμό των καθολικών. Ωστόσο, όσα στοιχεία υποθέτουμε ότι γνωρίζουμε σχετικά με τη ζωή και τα γραπτά του μοιάζουν σε μεγάλο βαθμό με τα στοιχεία που συναντούμε αργότερα στο έργο του Παύλου. Είναι στις επιστολές του Παύλου που επιβάλλεται στη γυναίκα να καλύπτει την κεφαλή της, να μη γευματίζει μαζί με τους άντρες, και όλα αυτά με στόχο ν' αποφύγει τις ελεύθερες σεξουαλικές σχέσεις. Σ' αυτό το χριστιανισμό η γυναίκα αποτελεί το κακό, εφόσον ο άντρας δεν μπορεί ν' αντισταθεί στα θέληγτρά της.

Ο 4^{ος} αιώνας είναι ο αιώνας της επινόησης του ενός και μοναδικού χριστιανισμού, της θεωρητικοποίησής του, του ξαναγραφίσματος της ιστορίας του. Η ταχύτητα με την οποία ο μεσογειακός κόσμος πέρασε από την καταστολή κατά των ιουδαιο-χριστιανών στη δικτατορία του χριστιανισμού είναι εντυπωσιακή.

Από το 356 προβλέπεται η ποινή του θανάτου σε όσες και όσους κάνουν θυσίες στις παραδοσιακές λατρείες. Το 391, απαγορεύεται όχι μόνο ο περίπατος γύρω από τους αρχαίους ναούς αλλά ακόμη και η παρατήρησή τους. Το 399 δίνεται η εντολή να καταστραφούν οι ναοί στην επαρχία και το 435 όλοι οι ναοί.

Το 326, η γέννηση του Χριστού ορίστηκε την 25^η Δεκεμβρίου, την ημέρα που όλως τυχαίως ήταν και η γιορτή του θεού Ήλιου. Αυτή την εποχή κατασκευάζεται και η ιστορία ενός Ιησού με σάρκα και οστά: καθώς περνούν τα χρόνια, του αποδίδεται μια ημερομηνία γέννησης, μια μητέρα, έπειτα ένας πατέρας, αρκετά αργότερα ένας αδερφός

(Ιάκωβος) και μετά κι άλλα αδέρφια. Εκείνη την περίοδο ακριβώς αντιγράφονται πάλι τα κείμενα των ιστορικών εμπλουτισμένα με παρεμβολές οι οποίες αναφέρονται στην ύπαρξη του Χριστού, ενώ τα χρονικά της αυτοκρατορίας ανάμεσα στα έτη ο και 3ο εξαφανίζονται ως εκ θαύματος. Ο Ιησούς έζησε στη Ναζαρέτ αλλά αυτό το χωριό δεν υπήρξε πριν τον 4^ο αιώνα. Θα ήταν εξαιρετικά μακροσκελής και βαρετή η απαρίθμηση των αποδείξεων περί της απουσίας αξιόπιστων πηγών που να θεμελιώνουν την ύπαρξη του Ιησού, καθώς επίσης και η παρουσίαση του καταλόγου των πηγών που αποδεικνύουν την επινόησή του.

Εάν υπάρχει μια σπαρακτική και συνταρακτική μαρτυρία σχετικά με αυτή την εποχή, πρόκειται για τη μαρτυρία του αυτοκράτορα Ιουλιανού, που ονομάστηκε από την εκκλησία «Ιουλιανός ο Αποστάτης», ο οποίος περιγράφει έναν μισαλλόδοξο χριστιανικό κόσμο, όπου ο ίδιος ως νέος αν και προερχόμενος από αυτοκρατορική οικογένεια κρύβεται για να μελετήσει τη φιλοσοφία και τη λατρεία των προγόνων του. Μέσω της μαρτυρίας του ίδιου και του περίγυρού του, σχηματίζουμε την εικόνα ενός κόσμου όπου στίφη ένοπλων καλόγερων περιέτρεχαν τις πόλεις για να επιβάλουν το χριστιανικό τρόπο, όπου οι πόλεις στις οποίες διδασκόταν η φιλοσοφία αδειάζουν, όπου οι βάρβαροι που εισβάλλουν από παντού δεν είναι ίσως οι περισσότερο βάρβαροι σε ένα κόσμο που μεταβάλλεται ραγδαία.

Παράλληλα με την απαγόρευση της άρνησης εκτέλεσης στρατιωτικής θητείας, τον εγκλεισμό της γυναίκας

σε μοναστήρι και την άρνηση διαχωρισμού της πολιτικής εξουσίας από τη θρησκεία, οι αξιώσεις ορισμένων χριστιανών για κοινωνική ισότητα απορρίπτονται. Ο δονατισμός των αφρικανικών επαρχιών, καταγγέλλοντας την παρέκκλιση ενός λιγότερου αυστηρού και περισσότερο επιδεκτικού απέναντι στα εγκόσμια πλούτη χριστιανισμού, αποτελούσε ένα εμπόδιο στον προσεταιρισμό των κυρίαρχων τάξεων και των ελίτ της αυτοκρατορίας.

Από τη Ρώμη στο Μεσαίωνα

Είναι πολύ σημαντικό να διευκρινίσουμε το εξής: υπάρχει πριν τον πρώιμο Μεσαίωνα μια χριστιανική αυτοκρατορία, δημιουργημένη επί τούτου, η οποία βασίζεται στην καταστολή οποιασδήποτε αντίστασης στη νέα θρησκεία και κατασκευάζει την ορθοδοξία της και την ιστορία της. Πρέπει να έχουμε υπόψη μας πως ό,τι είναι ο Μεσαίωνας για τη Δύση είναι και η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία για την Ανατολή. Οι δύο χριστιανισμοί διαφέρουν αλλά μοιάζουν ως προς την αδιαλλαξία τους. Η καταστολή του παγανισμού συνεχίζεται με αγριότητα για πολλούς αιώνες, πράγμα που καταδεικνύει ότι ο εκχριστιανισμός έγινε πολύ περισσότερο με τα όπλα και τις καταδίκες παρά με την ειρηνική διάδοση του ευαγγελίου⁵⁷.

Η αλλαγή σκυτάλης από την ύστερη Αρχαιότητα στον πρώιμο Μεσαίωνα, περνά μέσα από αυτόν το χριστιανισμό, ο οποίος έχει πάψει εδώ και καιρό να είναι «πρωτόγονος».

57 Rumsay Mac Mullen, *Christianisme et paganisme du IVe au VIIe siècle*, Les Belles Lettres, 1998

Στην αρχή της μεσαιωνικής περιόδου, ομάδες πολεμιστών μοιράζονται μεταξύ τους τις επαρχίες της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Το ρεπουμπλικανικό σχολείο διδάσκει ότι οι Σάλιοι⁵⁸ Φράγκοι προσηλυτίστηκαν, μιμούμενοι τον αρχηγό τους, στη θρησκεία που ήρθε από τη Ρώμη και ότι αυτός ήταν που έσφαξε τους παγανιστές. Η πραγματικότητα είναι πιο σύνθετη: ο Κλόβις Α΄ πράγματι ασπάστηκε τον καθολικισμό, αλλά χρησιμοποιήθηκε από την εκκλησία η οποία ήθελε να ξεφορτωθεί τον αρειανισμό. Οι πόλεμοι που διεξήγαγε ο αρχηγός των Φράγκων στρέφονταν εναντίον άλλων χριστιανών οι οποίοι ήταν αρειανιστές. Αυτή η συμμαχία ενός από τους αρχηγούς των βαρβάρων με την πιο μισαλλόδοξη πλευρά του χριστιανισμού της εποχής εκείνης παρουσιάζεται συχνά σαν μια μορφή εκχριστιανισμού: πρόκειται για ένα ακόμη ιστορικό ψέμα.

Μέσα από τους επισκόπους του, ο χριστιανισμός διαίω- νισε το *jus Romani* (ρωμαϊκό δίκαιο). Οι Γερμανοί εισβολείς φέρουν τα δικά τους έθιμα και η σύνθεση των δύο δικαιοσύνη συστημάτων χαρακτηρίζει την εποχή του Μεσαίωνα. Για πολύ καιρό η πραγματική εξουσία βρίσκεται στα χέρια της Ρωμαϊκής Εκκλησίας.

Η εκκλησία, ως η μόνη εξουσία που εκτεινόταν σ' όλη την αρχαία αυτοκρατορία, εγκαθιστά κυβερνήσεις που της είναι πιστές.

58 Οι Φράγκοι εγκαταστάθηκαν στην περιοχή του Κάτω Ρήνου τον τρίτο αιώνα μ.Χ. Εισέβαλαν στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και κατέκτησαν τη Ρωμαϊκή Γαλατία κατά τον πέμπτο και έκτο αιώνα μ.Χ. Χωρίζονται σε δύο κύριες ομάδες, τους Σάλιους Φράγκους οι οποίοι ζούσαν στις όχθες του ποταμού Ισέλ και τους Φράγκους του Ρήνου οι οποίοι ζούσαν στις όχθες του Ρήνου και του Μοζέλα (Σ.τ.Μ.)

Η συμμαχία του σταυρού και του φρανσίσκου⁵⁹ αποτελεί ένα μοντέλο το οποίο διήρκεσε περίπου μέχρι το 18^ο αιώνα. Αποσκοπεί στη διατήρηση της καταπίεσης των χωρικών και των τεχνιτών, είτε είναι δουλοπάροικοι είτε είναι ελεύθεροι. Η ανάδυση της πολιτικής εξουσίας κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου καθώς και ολόκληρης της νεότερης ιστορίας διενεργείται σε σχέση με τη θρησκευτική εξουσία. Από υπήκοος της εκκλησίας, ο ηγεμόνας γίνεται σιγά σιγά ίσος με αυτήν και αργότερα κύριός της.

Χριστιανισμός και χρήμα κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα

Ο πρώτος Μεσαίωνας δε γνώρισε κανενός είδους καπιταλιστικό σύστημα. Διαπιστώνεται μια ρήξη σε σχέση με την Αρχαιότητα και την Ύστερη Αρχαιότητα, όπου τα πάντα έδειχναν ότι οδηγούμασταν ταχέως προς ένα καπιταλιστικό σύστημα. Το Μεσαίωνα η οικονομία βασίζεται στην άμεση υφανπαγή. Η φεουδαρχία στηρίζεται περισσότερο στην εξουσία παρά στην ιδιοκτησία (αυτό δε μεταβάλλει καθόλου την κατάσταση των χωρικών, οι οποίοι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο αναγκάζονται να δουλεύουν για κάποιον άλλο). Ασκείται κυριαρχία πάνω σ' ένα κομμάτι γης και ο φεουδάρχης αφαιρεί το μερίδιό του από την παραγωγή. Η εκκλησία παίζει σε δύο ταμπλό: τότε οι εκπρόσωποί της είναι κάτοχοι γης και τότε, όταν αυτό δε συμβαίνει, λαμβάνει έτσι κι αλλιώς τη δεκάτη, η οποία έγινε υποχρεωτική από την καρολίγγεια εποχή και έπειτα.

⁵⁹ Πολεμικός πέλεκυς των Φράγκων. Έμβλημα της κυβέρνησης του Βισι. (Σ.τ.Μ.)

Ο χριστιανισμός τάσσεται σαφώς υπέρ της διατήρησης μιας οικονομίας με περιορισμένη εμπορική δραστηριότητα, απαγορεύοντας την τοκογλυφία και υποτιμώντας το συσσωρευμένο πλούτο. Βέβαια αυτή η απαγόρευση παραβιάζεται και υπάρχουν οικογένειες πλούσιες, αριστοκρατικές ή εμπορικές. Πρόκειται όμως για μια εμβρυακή αστική τάξη η οποία σπάνια είναι γηραιότερη από μια γενιά. Οι πλούσιοι έμποροι αντιπροσωπεύουν μια ελάχιστη μειοψηφία του πληθυσμού. Επιπλέον, εκείνοι των οποίων τις μαρτυρίες διαθέτουμε, και οι οποίες προέρχονται αποκλειστικά από τα εκκλησιαστικά κείμενα, είναι ευκατάστατοι άνθρωποι οι οποίοι χάρισαν τον πλούτο τους για να αφοσιωθούν στη θρησκεία.

Η τοκογλυφία, κυρίως όταν σχετίζεται με το δανεισμό με σκοπό την κατανάλωση, απαγορεύεται σε τακτική βάση και καταδικάζεται πάντα από την εκκλησία. Έτσι, το 1311 η σύνοδος της Βιέννης αποφαινεται ότι ο ισχυρισμός πως επιτρέπεται ο δανεισμός χρημάτων είναι αιρετικός. Τρεις αιώνες νωρίτερα, το 1049, ο Λέων Θ' αποδοκιμάζει την τοκογλυφία και τις προγαμιαίες σχέσεις, ταυτίζοντάς τις. Με ρητό τρόπο, ένα κείμενο του πρώιμου Μεσαίωνα (5ος αιώνας) διευκρινίζει ότι «οποιοσδήποτε αγοράζει ένα αντικείμενο και το μεταπουλά ως έχει, πραγματοποιώντας κέρδος, μοιάζει με τον έμπορο που εκδιώχθηκε από το Ναό⁶⁰». Οι επαναλαμβανόμενες θέσεις της εκκλησίας κατά της τοκογλυφίας, αν είχαν εφαρμοστεί κατά γράμμα, θα είχαν εμποδίσει την ανάπτυξη μιας οικονομικής ζωής βασισμένης στο κέρδος. Παρά τη θέλησή

60 Daniel Rops. *L'Église de la cathédrale et de la croisade*, Paris, 1952

της, η εκκλησία προσαρμόζεται στις αρχές αυτές παραχωρώντας όμως ορισμένα νέα δικαιώματα κατά το 13^ο αιώνα (δικαίωμα αποζημίωσης σε περίπτωση καθυστέρησης, σε περίπτωση απώλειας, σε περίπτωση σίγουρου κινδύνου για το κεφάλαιο και απώλειας κέρδους), πράγμα που μαρτυρά μια αργή πρόοδο προς την αναγνώριση βασικών οικονομικών συμφερόντων.

Λίγο καιρό αργότερα, ένας θεολόγος θα υποστηρίξει ότι η απαγόρευση της τοκογλυφίας δεν μπορεί να συνεχίσει να ισχύει. Για να παρακάμψει αυτές τις απαγορεύσεις, η βασιλική εξουσία στράφηκε προς εκείνους που δε θίγονταν απ' αυτές, δηλαδή τους μη χριστιανούς. Οι μόνοι μη χριστιανοί είναι οι εβραίοι, οι οποίοι τύγχαναν μεγαλύτερης η μικρότερης ανοχής, ανάλογα με την εποχή ή την περιοχή.

Μεταξύ των λίγων επαγγελμάτων που οι εβραίοι έχουν δικαίωμα να ασκούν, είναι εκείνα που σχετίζονται με τη διακίνηση χρήματος. Ο βασιλιάς καταφέρνει διατηρώντας εβραίους συμβούλους να παρακάμπτει τις χριστιανικές απαγορεύσεις. Αυτή η αποκλειστική ενασχόληση με τις χρηματοοικονομικές υποθέσεις είναι επίσης μία από τις αιτίες του μίσους των χριστιανών προς τους εβραίους. Πράγματι, για την κοινή γνώμη η κακή πολιτική του βασιλιά δεν οφείλεται στον ίδιο αλλά αποκλειστικά στους συμβούλους του. Η άποψη ότι οι εβραίοι έχουν μια έμφυτη κλίση προς το χρήμα και το εύκολο κέρδος έχει ευτυχώς εγκαταλειφθεί ολοκληρωτικά⁶¹. Πρόκειται ωστόσο

61 Όχι όμως και στην Ελλάδα, όπου καλά κρατεί ακόμη αυτό το αντισημικό θιμέλιο. (Σ.τ.Μ.)

για μια από τις θεωρίες που επικράτησαν προκειμένου να καταδειχθεί η συγκρότηση ενός καπιταλισμού των παριών. Οι θιασώτες της οικονομικής ιστορίας όπως ο Βέρνερ Ζόμπαρτ⁶³ και, σε πολύ μικρότερο βαθμό, ο Βέμπερ θέλησαν να καταδείξουν το δεσμό ανάμεσα στον ιουδαϊσμό και τον κερδοσκοπικό καπιταλισμό. Από την αρχή του Μεσαίωνα και καθ' όλη τη διάρκειά του, ο εβραίος, λόγω της θρησκείας του, υποτίθεται ότι ασκούσε την τοκογλυφία σε βάρος του μη εβραίου, με άλλα λόγια του χριστιανού. Εδώ και μερικές δεκαετίες ο δεσμός ανάμεσα στην χρηματοοικονομική δραστηριότητα και τον ιουδαϊσμό έχει σχετικοποιηθεί αρκετά, καθώς έχει φανεί επαρκώς ότι οι εβραίοι υποχρεώθηκαν να ασκήσουν επαγγέλματα σχετικά με το χρήμα, αντιμετωπίζοντας επιπλέον τη δυσάρεστη βεβαιότητα ότι θα χαρατσωθούν από τους ηγεμόνες. Η οικονομική ιστορία έχει επίσης αποκαλύψει και το ρόλο των χριστιανών στο πρωτοτραπεζικό σύστημα.

Οι Λομβαρδοί⁶⁴ και οι Καορσίνοι⁶⁴ είναι οι πρώτοι χριστιανοί που κατά τα τέλη του Μεσαίωνα (14^{ος} και 15^{ος} αιώνες) αντέστρεψαν με χαρακτηριστικό τρόπο το μήνυμα της Βίβλου. Μια ελαφρώς διαφοροποιημένη ανάγνωση

62 Γερμανός οικονομολόγος και κοινωνιολόγος, υποστηρικτής της βασικής θέσης του Βέμπερ για τη σύνδεση προτεσταντισμού και καπιταλισμού. Σημαντικός αλλά αμφιλεγόμενος διανοητής, που κατηγορήθηκε για υποστήριξη προς το Τρίτο Ράιχ και για αντισιωνισμό. (Σ.τ.Μ.)

63 Αρχαίος γερμανικός λαός που εγκαταστάθηκε στη βόρεια και νότια Ιταλία και άκμασε τον 6ο και 7ο αιώνα μ.Χ. Το βασίλειό τους ηττήθηκε από τους Φράγκους το 774 μ.Χ. Έκτοτε και μέχρι τα τέλη του Μεσαίωνα δραστηριοποιούνταν ως έμποροι.

64 Καορσίνοι, σήμερα ονομάζονται οι Καόρ, όπως η ονομασία της πόλης Καόρ της Γαλλίας, κοντά στα Πυρηναία, η οποία αποτέλεσε κατά το Μεσαίωνα σημαντικό εμπορικό κέντρο με το οποίο είχαν δεσμούς οι Λομβαρδοί. (Σ.τ.Μ.)

της Αγίας Γραφής επιτρέπει στους Ιταλούς του βορρά και στους κατοίκους του Καόρ να παρακάμψουν τις θρησκευτικές απαγορεύσεις και να εγκαθιδρύσουν ένα σύγχρονο τραπεζικό σύστημα. Η εκκλησία είναι πλέον υποχρεωμένη στα μέσα του 15^{ου} αιώνα να μεταβάλει το εκκλησιαστικό δίκαιο που διέπει τα οικονομικά ζητήματα. Εκείνη ακριβώς την εποχή κάνει τη διάκριση ανάμεσα στους καλούς και τους κακούς φτωχούς, για να ενισχύσει τη θέση των κυρίαρχων. Η κατώτερη τάξη εξομοιώνεται με την επικίνδυνη τάξη και το «*poor law*⁶⁵» θεσπίζεται στην Αγγλία.

Το ζήτημα του δονατισμού του 3^{ου} αιώνα, το οποίο έχουμε ήδη θίξει, επανέρχεται ακατάπαυστα. Πράγματι, το όραμα της επιστροφής στις «αληθινές αξίες» επανεμφανίζεται σε όλη την ιστορία του χριστιανισμού. Κάθε άνθηση της μοναστικής ζωής αποτελεί την ανάκαμψη μιας τάσης, κυρίως πνευματικής λόγω της αδυναμίας της να βρει πολιτική διέξοδο, η οποία είναι περισσότερο ή λιγότερο προκλητική για την κατεστημένη κοινωνική τάξη. Ας πάρουμε για παράδειγμα τις ορδές των ζητιάνων οι οποίοι, θέλοντας να ζήσουν μέσα στην πόλη, θέτουν νέα προβλήματα για την εκκλησιαστική εξουσία. Η διαδικασία είναι ίδια για όλους: οι άνδρες και γυναίκες που οραματίζονται την ισότητα διακρίνονται στους πιο σκληροπυρηνικούς, οι οποίοι θα υποστούν καταστολή, και στους πιο μετριοπαθείς, οι οποίοι θα συμβιβαστούν και θα αφομοιωθούν

65 Πρόγονος του σημερινού welfare state, εμφανίστηκε σε Αγγλία και Ουαλία με το περίφημο ελισαβετιανό διάταγμα του 1601 και είχε ως σκοπό την ανακούφιση των κατώτερων οικονομικών στρωμάτων. (Σ.τ.Μ.)

από την καινούργια τάξη πραγμάτων. Οι Δομηνικανοί θα πνιγούν μέσα στο πέλαγος της πνευματικής τους κενοδοξίας. Δεν έχουμε παρά να θυμηθούμε την εικόνα του λιπαρού και βυθισμένου στη μελέτη Αγίου Θωμά.

Ο Άγιος Φραγκίσκος και οι μαθητές του ήταν αυτοί που αφομοιώθηκαν πιο δύσκολα. Το τάγμα των Φραγκισκανών θα παραμείνει στα όρια της αίρεσης παρά τις προσπάθειες του Αγίου Μποναβεντούρα⁶⁶ να το διατηρήσει στα πλαίσια της ορθοδοξίας. Οι αδελφοί του τάγματος αποβλέπουν στη φτώχεια ως αρετή και δεν κηρύσσουν το μοίρασμα του πλούτου αλλά την εξαφάνισή του. Επιθυμία τους είναι όλοι οι χριστιανοί να ζουν φτωχικά, και κυρίως τα μέλη του κλήρου. Οι Φραγκισκανοί προκαλούν την οργή του Πάπα Ιωάννη ΚΒ' ο οποίος με το διάταγμα *Cum inter nonnullos* (1323) διακηρύσσει πως ο Σωτήρας, ακόμη και αν έζησε φτωχά, άσκησε μολαταύτα το δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Αυτό το διάταγμα, παρόλο που κύρωσε ένα τετελεσμένο γεγονός, είναι πρωταρχικής σημασίας για την ηθική αποδοχή της ανάπτυξης του καπιταλισμού.

Η εκκλησία, συνειδητά, θα άρει τις απαγορεύσεις που εμπόδιζαν τους πλούσιους να δανείζουν, την ίδια στιγμή που επιτρέπει έναν έλεγχο των εξαθλιωμένων μαζών. Αλλά τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι πρυτανεύουν μόνο υπολογισμοί οικονομικής και κοινωνικής φύσεως στις παραχωρήσεις που κάνει η εκκλησία όσον αφορά την αυστηρότητα του

⁶⁶ Άγιος Μποναβεντούρα (1121-1274). Προσχώρησε στους Φραγκισκανούς το 1241, διακρίθηκε στη μελέτη της θεολογίας την οποία δίδασκε στη Σχολή των Φραγκισκανών στο Παρίσι. Θεωρείται ως ο μεγαλύτερος Φραγκισκανός θεολόγος και ο δεύτερος ιδρυτής του τάγματος, του οποίου είχε για δεκαεπτά χρόνια (1257-1274) το γενικό πρόσταγμα.

δόγματός της. Πρέπει να συνυπολογίσουμε την προοδευτική εξέλιξη ενός ολοκληρου πολιτισμού.

Στις περισσότερες περιπτώσεις η εκκλησία είναι υποχρεωμένη να καθορίσει με τρόπο νόμιμο τη διαχείριση του πλούτου, αφού ως θεσμός ωφελείται αρκετά απ' αυτόν. Ο θεσμός της εκκλησίας, μαζί με τα νέα έθνη-κράτη, είναι ο πρώτος που επωφελείται από την εγκαθίδρυση ενός πραγματικού τραπεζικού συστήματος. Εξουσία πνευματική αλλά επίσης και κοσμική, η Καθολική Εκκλησία έχει μεγάλη ανάγκη από χρήματα για να συντηρήσει τους πολυάριθμους κληρικούς της.

Οι μεγάλες διαμάχες σχετικά με το λίγο ή πολύ σημαντικό έλεγχο της οικονομίας από τις κυβερνήσεις είναι παλιές. Αναδύονται ξαφνικά περί τα τέλη του Μεσαίωνα.

Έτσι, από τη διαμάχη σχετικά με τη δίκαιη τιμή (*justum pretium*) των εμπορευμάτων απορρέουν δύο κατευθύνσεις. Η πρώτη, με τον Ντανς Σκοτ, πάσχιζε να οριοθετηθεί με αυστηρό τρόπο αυτή την έννοια· κατεύθυνση που σήμερα θ' αναλογούσε στον αυστηρό κρατικό έλεγχο. Αντιθέτως, ο Μπερνάρ ντε Σιεν εισάγει μια καθαρά φιλελεύθερη αντίληψη για την οικονομία. Αυτή η δεύτερη σχολή κηρύσσει την ολοκληρωτική ελευθερία των τιμών σύμφωνα με τη λειτουργία της αγοράς, με την πολιτική εξουσία να παρεμβαίνει μόνο σε περιπτώσεις σπάνεως. Στην αυγή του 16^{ου} αιώνα, ορισμένοι διανοούμενοι προσπαθούν να πείσουν τη Ρώμη ν' αποδεχτεί τα μέσα εκείνα που θα επέτρεπαν αυτό που εκ των υστέρων ονομάζουμε καπιταλιστική ανάπτυξη. Έτσι ο θεολόγος Εκ (ένας από τους βασικούς αντίπαλους του Λούθηρου) πασχίζει για

την αποδοχή εκ μέρους των θεολόγων του Τριπλού Συμβολαίου, ονομαζόμενου σήμερα ως σύστημα δανεισμού χρεογράφων (μετοχών, ομολόγων), με τόκο μέχρι 5%⁶⁷.

Ωστόσο, η εκκλησία δεν προώθησε αυτά τα μέσα όσο προσδοκούσε η εκκολαπτόμενη αστική τάξη, η οποία ταυτίστηκε πλήρως μόνο με τον προτεσταντισμό. Αυτή είναι εν πάση περιπτώσει μία από τις θέσεις της κλασικής κοινωνιολογίας (Βέμπερ).

Η εκκλησία, όντας η απόλυτη εξουσία στη Δύση, βρίσκεται αντιμέτωπη με αντιδράσεις που απορρίπτουν το ρόλο της. Εμφανίζει, αν όχι περισσότερο, τουλάχιστον ίσο πλούτο με τους κοσμικούς ηγεμόνες ενώ διδάσκει την καρτερία στους υπόλοιπους θνητούς. Η οικονομική κρίση οξύνει την αντίφαση ανάμεσα στους λόγους και στα έργα της παπικής εκκλησίας και του περίγυρού της.

Σχετικά με τις μεσαιωνικές αιρέσεις

Οι αιρέσεις του Μεσαίωνα είναι πολυάριθμες και κατά το 14^ο και 15^ο αιώνα αποτελούν συχνά την αφετηρία ή το πρόσχημα κοινωνικών εξεγέρσεων. Ο χριστιανισμός δε συνέβαλε στο ξέσπασμά τους: αποτελεί έτσι κι αλλιώς το μοναδικό πνευματικό περιβάλλον της μεσαιωνικής εποχής, χρησιμεύοντας έτσι στη νομιμοποίηση οποιουδήποτε εμφανιζόμενου κινήματος καθώς και της όποιας αντίδρασης προβάλλεται σε αυτό. Η πάλη των διαφόρων κοινωνικών τάξεων συντελείται μέσα στο χριστιανικό πλαίσιο, τα επιχειρήματα αντλούνται απ' αυτή την περιρρέουσα ατμόσφαιρα.

67 Τα ποσοστά τοκογλυφικού κέρδους ξεπέρασαν το 40% στην Αγγλία.

Ένα παράδειγμα αυτών των κοινωνικο-θρησκευτικών εξεγέρσεων αποτελεί «ο ξεσηκωμός των Εργατών» στην Αγγλία. Πρόκειται για μια ανταρσία εμψυχωμένη από τον ιερέα Τζον Μπολ το 1381. Οι διεκδικήσεις της είναι οι απαιτήσεις μιας κοινωνικής επανάστασης που αποσκοπεί, ούτε λίγο ούτε πολύ, στην κατάργηση της εκκλησίας. Παραμένοντας στην Αγγλία, πρέπει να θυμηθούμε μια άλλη εξέγερση ενορχηστρωμένη αυτή τη φορά από τον Πέρκινς, η οποία αξίωνε τη δήμευση της περιουσίας των κοσμικών και των κληρικών. Και όπως είναι αναμενόμενο για εκείνη την εποχή, η καταστολή αυτών των εξεγέρσεων είναι τόσο πιο σκληρή όσο περισσότερο η εξάπλωσή τους κλονίζει την οικονομική τάξη πραγμάτων. Στον τόπο όπου βρίσκουμε σήμερα την Τσεχική Δημοκρατία αναπτύσσεται, ως αποτέλεσμα της προπαγάνδας του δολοφονημένου το 1415 Γιαν Χους, η αίρεση του χουσισμού⁶⁸, η οποία θα υποδιαιρευθεί σε περισσότερα παρακλάδια όλο και πιο ριζοσπαστικά. Ανάμεσα στα παρακλάδια αυτά είναι οι Θαβορίτες, οπαδοί μιας κοινωνικής επανάστασης που θεμελιώνεται σ' έναν υποθετικό πρωτόγονο χριστιανισμό. Οι Θαβορίτες, αποτελούμενοι κυρίως από χωρικούς, θα σφαγιαστούν τελικά από κάποιους άλλους χουσίτες, τους Καλυξτίνους, οι οποίοι προέρχονταν από ανώτερα στρώματα και ήταν έτοιμοι να μεταβάλουν τις

68 Οπαδός της επιστροφής, μέσα από μια κοσμική εκκλησιαστική μεταρρύθμιση, σε μια εκκλησία αποστολική, περισσότερο πνευματική και πολύ λιγότερο πλούσια, ο Χους γίνεται ο πατέρας ενός κοσμικού κινήματος που εξαπλώθηκε στη Βοημία, τη Μοραβία και τη Σιλεσία από το 1419 έως το 1436. Το κίνημα του Χους ταυτίστηκε με την αντίδραση στον καθολικό σκοταδισμό και το γερμανικό ιμπεριαλισμό και δημιούργησε μια ιδεολογία και μια τσεχική εθνική ταυτότητα. (Σ.τ.Μ.)

θηρσκευτικές τους συνήθειες αλλά σε καμία περίπτωση δεν έθεταν ως ιδανικό τους την ένδεια. Αφού ο κίνδυνος ανατροπής είχε εξαλειφθεί, οι Καλυξτίνοι διαπραγματεύτηκαν δίχως κανένα πρόβλημα την ανακωχή τους με τον Πάπα.

Πολλά αιρετικά κινήματα, κυρίως στη Βοημία, θέλοντας ν' αποτινάξουν την καταπίεση (της ιεραρχίας, της εργασίας, της αμφίεσης) στρέφονταν εναντίον της τάξης από την οποία προέρχονταν. Η κριτική που ασκούσαν στην εκμετάλλευση συγγεόταν με την αντίστοιχη κριτική που ασκούσαν στην εργασία, ενώ η έλλειψη προοπτικής προκάλεσε τον αφανισμό τους. Αφού αρνούσαν την εργασία, από τη στιγμή που έγδυσαν τους πλούσιους άρχισαν να λεηλατούν και να εκβιάζουν τα χωριά τα οποία συνέχιζαν την παραγωγική τους δραστηριότητα και από τα οποία προέρχονταν ενίοτε και οι ίδιοι. Η κριτική της εργασίας παρήγαγε στην πραγματικότητα ένα αντιδραστικό και πολεμοχαρές κίνημα, το ακριβώς αντίθετο από τη θολή επαναστατική ιδέα που κόμιζαν κατά το ξεκίνημά τους.

Για πολλούς αιώνες διατηρήθηκε ζωντανή μια αίρεση με την ονομασία Ελεύθερο Πνεύμα. Θα σταθούμε κυρίως στη μελέτη του Ραούλ Βανεγκέμ,⁶⁹ ο οποίος παρατηρεί ότι «η ιεροεξεταστική πανουργία αρέσκειται στο ν' αναμειγνύει το ελευθεριακό ρεύμα με το λουθηριανό ασκητισμό». Τίθεται λοιπόν το ερώτημα: το Ελεύθερο Πνεύμα έχει κάποια πραγματική σχέση με τον αναρχισμό; Όχι, αν εκλάβουμε τον αναρχισμό σαν ταξική πάλη, ναι, αν αναφερόμαστε

69 Raoul Vancigem, *Le mouvement du libre esprit*

σ' όλες αυτές τις λεγόμενες «ατομικιστικές» ιδιοτροπίες που έχουμε συναντήσει από την αρχή του 20^{ου} αιώνα. Αυτό που μπορούμε να συγκρατήσουμε από το κίνημα του Ελεύθερου Πνεύματος είναι η δημιουργία κοινοτήτων μνημένων, όπου η ελευθερία των ατόμων γίνεται αντιληπτή κυρίως ως απόρριψη της σεξουαλικής ηθικής που επιχειρεί να επιβάλει η εκκλησία, η οποία άλλωστε συναντά μεγάλες δυσκολίες σε αυτή την προσπάθειά της⁷⁰. Αυτό το κίνημα ή μάλλον αυτή η πρακτική άσκηση της σεξουαλικής ελευθερίας θα συγκρουστεί αναπόφευκτα τόσο με τους λουθηρανούς όσο και με τους καλβινιστές.

Αυτό το κεφάλαιο πρέπει ν' αποτελέσει το έναυσμα επανεξέτασης των μύθων που περιβάλλουν την εμφάνιση του προτεσταντισμού. Η σχολική διδασκαλία προβάλλει μια εξιδανικευμένη εικόνα για τους πατέρες του προτεσταντισμού. Η πραγματικότητα, ή τουλάχιστον αυτό που ξέρουμε ως πραγματικότητα, είναι κάπως διαφορετική: ο Λούθηρος και ύστερα απ' αυτόν ο Καλβίνος ήταν απλούστατα κοινοί δολοφόνοι!

Εκμεταλλεζόμενος αρχικά την επιθυμία για ισότητα του λαού που εναντιωνόταν στο εκκλησιαστικό κατεστημένο, ο Λούθηρος θα πάρει πολύ σύντομα το μέρος των ηγεμόνων ενάντια στους αγρότες και τον Τόμας Μίντσερ⁷¹, προκαλώντας την εξόντωσή τους στη Γερμανία (Πόλεμος των Χωρικών, 1524-1525).

70 Ωστόσο η σεξουαλική ελευθερία και γενικότερα η παράδοση στις επιθυμίες είναι για το κίνημα του Ελεύθερου Πνεύματος απαραίτητη προκειμένου το πνεύμα να καθαρεί και να προετοιμαστεί για να δεχθεί μέσα του τον Χριστό. (Σ.τ.Μ.)

71 Maurice Piansola, *Thomas Müntzer ou la Guerre des paysans*, Ludd, 1997

Ο Μίντσερ κήρυξε την ανατροπή των ανώτερων τάξεων από τους χωρικούς και τους εργάτες. Τοποθετούμενος, σε ό,τι αφορά το πεδίο της θρησκείας, στην παράδοση ατόμων όπως ο Λούθηρος, προχωρά ακόμη πιο πέρα, και από την κριτική της παπικής εκκλησίας φτάνει μέχρι την αμφισβήτηση ολόκληρου του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος. Η εξέγερση παίρνει τέτοια έκταση που ολόκληρες περιοχές από τη Γερμανία μέχρι τη Γαλλία ελέγχονται από τους αγρότες και ένας ορισμένος αριθμός ηγεμόνων εξετάζουν το ενδεχόμενο να υποκύψουν στις οικονομικές και κοινωνικές διεκδικήσεις των εξεγερμένων (μια χάρτα δώδεκα σημείων με αιτήματα όπως η κατάργηση της δουλοπαροικίας). Αλλά ο Λούθηρος, λόγω του μίσους του για το «λαουτζικό», παρακινεί ζωηρά τους αλσατούς και γερμανούς ηγεμόνες να αρνηθούν να υποκύψουν και να πνίξουν στο αίμα χωρίς κανένα έλεος αυτούς τους ξεσηκωμούς (θα υπάρξουν 100.000 θύματα μεταξύ των χωρικών).

Τα εγκλήματα των θρησκειών (ή αυτά που έγιναν στο όνομά τους), και κυρίως αυτά που διαπράχθηκαν από τον καθολικισμό, είναι αναρίθμητα. Δυστυχώς, ο προτεσταντισμός αρκετά συχνά θεωρείται άμοιρος ευθυνών. Ακόμη κι αν καταπολέμησε την παπική εκκλησία, δεν επιθυμούσε παρά να δημιουργήσει μια νέα κατανομή εξουσίας και όχι να την καταργήσει.

Η ακολασία και η πολυτέλεια καταδικάζονται από τη Μεταρρύθμιση, αλλά όχι και η συσσώρευση πλούτου εάν συνδέεται με την εργασία. Σε κάθε περίπτωση, αυτή είναι η θέση του Μαξ Βέμπερ στο έργο του *Η προτεσταντική*

ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού, στο οποίο αποδίδει την εξάπλωση του καπιταλισμού στη Μεταρρύθμιση. Διατηρούμε ωστόσο αμφιβολίες σχετικά με την αξιοπιστία αυτής της θέσης.

Στη σύγχρονη εποχή, ο προτεσταντισμός θεωρείται η κατεξοχήν θρησκεία της αστικής τάξης. Πρόκειται για ένα κατεξοχήν στερεότυπο. Είναι αλήθεια ότι η εξορία των Γάλλων προτεσταντών (κυρίως τεχνιτών) κατά τη διάρκεια των θρησκευτικών πολέμων και μετά απ' αυτούς θ' αποδυναμώσει οικονομικά περιοχές της Γαλλίας προς όφελος της Ολλανδίας και της Γερμανίας. Προκύπτει το εύλογο ερώτημα: υπάρχει άμεση αιτιώδης συνάφεια με τον προτεσταντισμό; Ας παρατηρήσουμε ότι έναν αιώνα νωρίτερα, το 1492, ο διωγμός των εβραίων της Ισπανίας είχε προκαλέσει μια άνευ προηγουμένου οικονομική κρίση και έφερε από την άλλη πλούτη στη Βόρεια Αφρική (το σημερινό Μαρόκο) όπου κατέφυγαν οι Ισραηλίτες.

Η διαπίστωση ότι η Βόρεια Ευρώπη κατά τη νεότερη εποχή αναπτύσσεται δε μας εμποδίζει να παρατηρήσουμε ότι η καθολική Γαλλία πλουτίζει πολύ κατά την ίδια ακριβώς περίοδο. Παρομοίως, αν και κατά το τέλος του Μεσαίωνα πολλοί τοκογλύφοι είναι εβραίοι, πολύ λίγοι εβραίοι είναι πλούσιοι. Μπορούμε να επισημάνουμε ότι για να εξασκήσουν στην Ιταλία αυτό το επάγγελμα, ένα από τα λίγα που τους επιτρέπονταν, δανείζονται ενίοτε από χριστιανούς τραπεζίτες. Ας επαναλάβουμε ότι είναι ακριβώς στην Ιταλία που εμφανίζονται και επινοούνται όλα τα εργαλεία του χρηματοπιστωτικού τομέα. Μοιάζει λοιπόν παρακινδυνευμένο ν' αποδίδει κανείς στη «γερμανική

νοοτροπία», για παράδειγμα, μια προδιάθεση προς την ανάπτυξη της βιομηχανίας όπως και τη συγκρότηση μιας θρησκείας προσαρμοσμένης σ' αυτήν προκειμένου να ευνοήσει την εξάπλωση του καπιταλισμού. Ας μη συζητάμε πια αυτές τις θεωρίες του 19^{ου} αιώνα, οι οποίες διαδόθηκαν από πολλούς σοσιαλιστές στοχαστές, μέχρι κι από τον ίδιο τον Μπακούνιν. Χωρίς ν' απορρίπτουμε ολοκληρωτικά τη θέση του Βέμπερ,⁷² θεωρούμε ότι η οικονομική ανάπτυξη είναι ένα φαινόμενο που παρουσιάζει ποικίλες διακυμάνσεις. Ως εκ τούτου, η εμφάνιση του προτεσταντισμού συνέπεσε με την ανάπτυξη της οικονομίας στη βόρεια Ευρώπη. Σίγουρα οι προερχόμενες από τη Μεταρρύθμιση θρησκείες δεν έρχονται σε αντίθεση με την εμφάνιση του καπιταλισμού. Αντιθέτως, ξέρουμε ότι η Εκκλησία της Ρώμης από την πλευρά της αποδεχόταν, αργά αλλά σταθερά, τ' απαραίτητα συστατικά για την ανάπτυξη του καπιταλισμού.

Μεταξύ των εθνών της δυτικής Ευρώπης, ένα έθνος ακολούθησε αντίθετη πορεία και παρουσίασε οικονομική στασιμότητα: πρόκειται για την Ισπανία. Πράγματι, η καρδιά της Ισπανικής Αυτοκρατορίας είδε την οικονομία της να καταστρέφεται ολοκληρωτικά από τη μαζική εισαγωγή χρυσού από την Αμερική. Η Ισπανία δε βυθίστηκε σε μια κρίση που διήρκεσε τέσσερις αιώνες επειδή ήταν καθολική, αλλά μάλλον ο σκοταδισμός εξαπλώθηκε μέχρις αυτού του σημείου επειδή η οικονομία της σταμάτησε να αναπτύσσεται.

72. Ο Βέμπερ θεμελίωσε κατά ένα μέρος τη θέση του στο γεγονός ότι οι καθολικοί βανυαροί είναι λιγότερο επιδέξιοι (στο βιομηχανικό τομέα) από τους υπόλοιπους Γερμανούς.

Ο ρόλος του θρησκευτικού φαινομένου κατά το Μεσαίωνα πρέπει να σχετικοποιηθεί. Πρόκειται για ένα κοινωνικό φαινόμενο τέτοιας έκτασης ώστε στο εσωτερικό του είναι εμφανής η παρουσία αντίρροπων δυνάμεων. Ο κλασικός μεσαίωνας, του 11^{ου}, 12^{ου} και 13^{ου} αιώνα γνώρισε μια ορισμένη ευμάρεια λόγω ευνοϊκότερων κλιματικών συνθηκών. Πράγματι, μετά από αυτό που συχνά περιγράφεται ως το σκοτάδι του 10^{ου} αιώνα, μια σημαντική εμπορική δραστηριότητα κάνει την εμφάνισή της παράλληλα με την οικονομική ανάπτυξη, στο πλαίσιο του φεουδαρχικού συστήματος. Η συσσώρευση αγαθών σε ευνοϊκές περιόδους, με λιγότερους εσωτερικούς πολέμους και καλύτερες σοδειές, διαμορφώνει κατάλληλες συνθήκες για τη δημιουργία εργαλείων διαχείρισης και εξασφάλισης της ρευστότητας αυτού του καινούργιου κεφαλαίου. Να διευκρινίσουμε ότι οι πόλεμοι μειώνονται στη Δύση, γιατί από το 11^ο αιώνα και έπειτα οι ιππότες και οι χωρικοί αναχωρούν για να ελευθερώσουν την Αγία Πόλη από τα χέρια των άπιστων. Πρόκειται για τις σταυροφορίες, πραγματικά ξεσπάσματα βίας και ημιμάθειας, που λεηλατούν και αφανίζουν τη χριστιανική Κωνσταντινούπολη στο πέρασμά τους.

Η θρησκεία έρχεται προς υποστήριξη της οικονομίας: η σχετική ευημερία επιφέρει μια σημαντική αύξηση των γεννήσεων. Οι αριστοκρατικές οικογένειες αυξάνονται αριθμητικά και, για να αποφευχθεί ο κατακερματισμός των γαιών, οι νεότεροι απόγονοι αναχωρούν για να αναζητήσουν την τύχη τους στην άλλη πλευρά της Μεσογείου. Το ίδιο ισχύει και για τον ευτελή όχλο, για τον οποίο ο φανατισμός λειτουργεί ως απορροφητήρας του πληθυσμιακού

πλεονάσματος, στέλνοντάς τον να σφαγιαστεί από τους μουσουλμάνους.

Ο πλούτος που γεννήθηκε κατά τον κλασικό Μεσαίωνα απαίτησε τη χρήση τραπεζικών εργαλείων και, για τους αντίθετους λόγους, η κρίση του τέλους του Μεσαίωνα (βαριοί χειμώνες, πανούκλα, πόλεμοι) προξενεί μια αυξημένη χρήση των ίδιων αυτών οικονομικών εργαλείων.

Η εκκλησία αποπειράται να σταματήσει αυτή την εξέλιξη αλλά η κρίση, της οποίας είναι επίσης θύμα, την υποχρεώνει να συμπλεύσει προς την κατεύθυνση της βελτίωσης αυτών των οικονομικών εργαλείων. Απ' τη μια, η συσσώρευση πλούτου κατά τη διάρκεια μιας περιόδου οικονομικής σταθερότητας προκαλεί εθισμό σε ένα ορισμένο βιοτικό επίπεδο. Από την άλλη, η απότομη επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης προκαλεί μια τάση προσφυγής στο δανεισμό: οι πιο εύπορες τάξεις δανείζονται προκειμένου να διατηρήσουν το βιοτικό τους επίπεδο, ενώ οι ασθενέστερες τάξεις προκειμένου να επιβιώσουν. Η αύξηση της γενικευμένης ανασφάλειας καθιστά δυσχερή τη νομισματική κυκλοφορία και ενισχύει σημαντικά τη συναλλαγματική καθώς και αυτό που αντιστοιχεί στο σημερινό καρνέ επιταγών.

Οι νεότεροι χρόνοι

Για τους ιστορικούς, η περίοδος από το 1520 έως το 1789 συνδέεται με την εμφάνιση του έθνους-κράτους και του θρησκευτικού συμβιβασμού που προέρχεται από τη Μεταρρύθμιση: το συμβιβασμό του *cujus regio ejus religio*⁷³. Αυ-

73 Κάθε ηγεμόνας και η θρησκεία του.

τή η διατύπωση συνεπιφέρει τη θρησκευτική ελευθερία για τους ηγεμόνες και τους βασιλιάδες, αλλά όχι και για το λαό ο οποίος πρέπει να υιοθετήσει τη θρησκεία του ηγεμόνα του.

Κατόπιν σημαντικών ταραχών σε όλη την Ευρώπη, εγκαθιδρύεται ένα νέο status quo στη βάση του συμβιβασμού στον οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως. Η Γαλλία αποτελεί εξαίρεση, τερματίζοντας, και αυτό σε καθαρά θεωρητικό επίπεδο, τους θρησκευτικούς πολέμους μόλις το 1598.

Σε ό,τι αφορά τη χριστιανική Δύση, η πολιτική εξουσία τείνει να παγιώσει τη χειραφέτησή της και προσπαθεί να κυριαρχήσει επί της εκκλησιαστικής εξουσίας και να την ελέγξει. Και σ' αυτό το σημείο επίσης το βασίλειο της Γαλλίας διαφέρει, καθώς προπορεύεται στην αυτονόμηση και στην απαγκίστρωση της πολιτικής εξουσίας από τη θρησκεία. Ο Φίλιππος ο Ωραίος επιτέθηκε στους Ναΐτες⁷⁴ (και επίσης εξεδίωξε τους εβραίους) από τις αρχές του 14^{ου} αιώνα. Οι διάδοχοί του ευνοούν την εγκαθίδρυση της παπικής εκκλησίας στην Αβινιόν. Δεν υπάρχει πράγματι τίποτα καλύτερο από έναν Πάπα φιλικό προς τη βασιλική εξουσία που να επηρεάζει τις αποφάσεις που αφορούν εκκλησιαστικά θέματα. Ωστόσο, καμία εξουσία δεν καταφέρνει να ελέγξει επί μακρόν το θρησκευτικό κέντρο της Ευρώπης και ν' αποκαταστήσει την αυτοκρατορία, ο μύθος της οποίας επιβιώνει ακόμη, κυρίως μέσω

74 Οι οποίοι είχαν αναπτύξει ένα ισχυρό τραπεζικό σύστημα, σε βαθμό που τους επέτρεψε να αποσπάσουν προνόμια από τον Πάπα (Εννοκέντιο) καθώς και την ανοχή των βασιλικών οίκων. (Σ.τ.Μ.)

της εικόνας του Βυζαντίου. Κάθε κυβέρνηση τείνει να καθυποτάξει τη θρησκευτική εξουσία, τουλάχιστον στα όρια της επικράτειάς της. Στο μέσο του 15^{ου} αιώνα υιοθετείται το διάταγμα της Μπουρζ, το οποίο ρυθμίζει το ζήτημα του διορισμού των επισκόπων ανάμεσα στη βασιλική εξουσία και την παπική εκκλησία. Για την Αγία Ρωμαϊκή Γερμανική Αυτοκρατορία, το *Cujus regio, ejus religio* θα χρησιμεύσει ως βάση για τη θρησκευτική ειρήνη. Η εφαρμογή του σε μια χρονική στιγμή κατά την οποία συνυπάρχουν πολλαπλές πολιτικές εξουσίες μέσα σ' αυτό το αυτοκρατορικό συνονθύλευμα (πολλές εκατοντάδες ηγεμόνων) εξηγεί γιατί σήμερα η Γερμανία παρουσιάζει μια θρησκευτική ποικιλομορφία ενώ η Αυστρία είναι καθολική. Ο Ερρίκος Η΄ στην Αγγλία δεν το σκέφτεται καν: όντας πολύ μακριά απ' τη Ρώμη για να την ελέγξει, δημιουργεί την αγγλικανική εκκλησία. Η ιδιαιτερότητα της αγγλικανικής εκκλησίας, η οποία αναμειγνύει τη Μεταρρύθμιση και τον καθολικισμό, ανταποκρίνεται στην απαίτηση ίδρυσης μιας εθνικής εκκλησίας, στην οποία ουσιαστικά αποβλέπουν όλοι οι ηγεμόνες. Ο ανταγωνισμός στο εσωτερικό του καθολικισμού θα διατηρηθεί συνεχώς ανάμεσα στην πρωτότοκη κόρη της εκκλησίας, τη Γαλλία, και στην πιο πιστή της κόρη, την Ισπανία. Οι διαμάχες και οι πόλεμοι ανάμεσα στον Φραγκίσκο Α΄ και τον Κάρολο Κουίντο για το αυτοκρατορικό στέμμα είναι επίσης και διαμάχες για έναν ορισμένο έλεγχο επί της θρησκευτικής εξουσίας.

Μη αρκούμενη στη χειραφέτησή της, η πολιτική εξουσία τείνει να ιδιοποιηθεί τη θρησκεία μέσα από το πρόσωπο

του ίδιου του βασιλιά, ο οποίος στη Γαλλία εμφανίζεται όλο και περισσότερο ως ελέω θεού μονάρχης.

Πράγματι, η εμφάνιση της Μεταρρύθμισης οξύνει αντιθέσεις και εντάσεις που υπέβρισκαν: βασιλικός συγκεντρωτισμός ενάντια στους μεγάλους φεουδάρχες, ρωμαϊκή θρησκεία ενάντια στις εθνικές θρησκείες.

Μέσα σε όλο αυτό το μπερδεμένο κουβάρι πολύ συχνά λησμονούμε ότι τα ίδια άτομα που προσπάθησαν πολύ για τη συνύπαρξη των πάσης φύσεως χριστιανισμών είναι επίσης υπεύθυνα για τις χειρίστες βιαιοπραγίες. Αρκεί να παραθέσουμε τις περιπτώσεις της Αικατερίνης των Μεδίκων και της νύχτας του Αγίου Βαρθολομαίου (1572) για να θυμηθούμε ξανά τις σφαγές που διέπραξαν οι καθολικοί. Απ' την άλλη, η συλλογική μας μνήμη, η οποία πολύ συχνά επιφυλάσσει για τους προτεστάντες το ρόλο του θύματος, έχει λησμονήσει λίγο τις ημέρες εορτασμού του Άγιου Μιχαήλ (1567) των οποίων οι κάτοικοι της Νιμ διατηρούν ακόμη και σήμερα την «καυτή» ανάμνηση⁷⁵.

Άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα των νεότερων χρόνων: η Αντιμεταρρύθμιση. Η εμφάνιση της προτεστάντικης Μεταρρύθμισης γεννά, ως λογικό αποτέλεσμα, την καθολική Αντιμεταρρύθμιση, η οποία δε θα εμφανιστεί πραγματικά πριν τις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Αν πρέπει να υπάρχει μια «χρυσή εποχή» του καθολικισμού, αυτή θα μπορούσε να είναι η περίοδος 1700-1710, όπου η εκκλησία ασκεί πραγματική επιρροή στις ενορίες. Αλλά πρόκειται περισσότερο

75 Την ημέρα εορτασμού του Άγιου Μιχαήλ το 1567, οι προτεστάντες των γύρω περιοχών κατήλθαν για να καταστρέψουν οτιδήποτε αντιπροσώπευε τον καθολικισμό στη Νιμ, αφήνοντας πίσω τους έναν εντυπωσιακό αριθμό θυμάτων.

για μια δικτατορία παρά για μια πραγματική αποδοχή της από τις ενορίες, ενώ το απόγειο της κυριαρχίας της σηματοδοτεί τη μακρά παρακμή του κληρικαλισμού.

Αλλά πριν απ' αυτή την ευτυχή περίοδο των αρχών του 18^{ου} αιώνα για τη Ρωμαϊκή Εκκλησία της Γαλλίας, η σύγκρουση ανάμεσα σε καθολικούς και προτεστάντες επέτρεψε την ανάπτυξη μιας ελευθεροφροσύνης η οποία πήρε το όνομα της «ελευθεριότητας» κατά το 16^ο και 17^ο αιώνα. Ο αλληλοσπαραγμός έφερε στο φως αδιανόητα ως τότε πεδία ελευθερίας. Η γέννηση της δυνατότητας επιλογής ανάμεσα σε δύο θρησκείες επιτρέπει την επιλογή της αθησκείας. Επωφελούμενοι από τη σύγχυση σχετικά με το διαζύγιο, όλο και περισσότεροι άνθρωποι αποφασίζουν να εγκαταλείψουν την οικογένεια. Έτσι, σε ορισμένες ενορίες, περίπου το 1600, οι επίσκοποι παραπονιούνται πως οι κοινωνούντες το Πάσχα δεν αντιπροσωπεύουν παρά το ένα τρίτο των πιστών, δηλαδή το ένα έκτο των κατοίκων.

Ο 16^{ος} αιώνας είναι επίσης ο αιώνας του Ραμπελέ, αιώνας όπου ο αθεϊσμός εμφανίζεται με εντυπωσιακό τρόπο στο προσκήνιο. Παρά τις κληρονομημένες αντιλήψεις, πρέπει να σημειώσουμε ότι είναι στην αυγή του αιώνα του Διαφωτισμού που ο καθολικισμός κυριαρχεί ολοκληρωτικά (20 χρόνια μετά την ανάκληση του Διατάγματος της Νάντης), με ποσοστό εκκλησιασμού 99% το Πάσχα και ότι είναι κατά το 16^ο αιώνα, τη στιγμή της διάρρηξης της θρησκευτικής ενότητας, που δημιουργείται η ρωγή μέσα από την οποία θα εισχωρήσει η ελευθεροφροσύνη. Η δημόσια ανάδυση του παγανισμού, του ντεϊσμού ή ακόμη

και του αγνωστικισμού θα φέρει σε συνεννόηση τους καλβινιστές και τους καθολικούς ενάντια στους «άθεους»⁷⁶. Οι καθολικοί θα αντιδράσουν σ' αυτή την αναταραχή με τη δημιουργία του τάγματος των Ιησουιτών, την εξάπλωση του γιανσενισμού και τις ευαγγελικές αποστολές στα χριστιανικά εδάφη.

Η εκκλησία αποτελεί τον κατεξοχήν θεσμό. Συνιστά έτσι για πολλούς ευγενείς δίχως χρήματα ή για αστούς ένα μέσο να διατηρήσουν τη θέση τους στην τάξη που ανήκουν ή, στην καλύτερη των περιπτώσεων, ν' αναρριχηθούν στην κοινωνική ιεραρχία. Αυτή η ενσωμάτωση στους κόλπους της εκκλησίας ανθρώπων δίχως ιδιαίτερη θρησκευτική κλίση παράγει κατά το 16^ο και 17^ο αιώνα έναν κλήρο κατ' εικόνα του υπόλοιπου πληθυσμού. Στο εσωτερικό του βρίσκουμε έναν πυρήνα πιστών περιτοιχισμένων από διεστραμμένους, μέθυσους, τζογαδόρους ή απλούστατα από ένα πλήθος αδιάφορων ομορτουμιστών. Η εκκλησία χαρατσώνεται συνεχώς από τη βασιλική εξουσία που έχει καταντήσει άπορη εξαιτίας των ακατάπαυστων πολεμικών της επιχειρήσεων. Υποχρεωμένος παρά τη θέλησή του να συμβάλει στην ενίσχυση του πολέμου, ο ανώτερος κλήρος θα διαχειριστεί, ως αντάλλαγμα των οικονομικών του θυσιών, ένα μέρος της φορολογίας.

Για να διατηρήσει μια επίφαση αρετής, η εκκλησία θ' αναλάβει αυτό το άχαρο καθήκον δίχως να αφήσει αμφιβολίες σε κανέναν σχετικά με την ανηθικότητα του πλουτισμού της. Εάν η [καθολική] εκκλησία είναι πλούσια και

⁷⁶ Το 16^ο αιώνα άθεοι δεν είναι μόνο οι καθαυτοί άθεοι αλλά επίσης οι ελευθερόφρονες, οι αγνωστικιστές, οι ντεϊστές, με λίγα λόγια οι αιρετικοί.

δεν το κρύβει, δεν πρέπει να εμφανίζονται οι προτεστάντες και μόνο αυτοί ως θιασώτες ενός λιτού τρόπου ζωής. Στο εσωτερικό της εκκλησίας αναπτύσσεται με πολύ προωθημένο τρόπο μια ροπή προς ένα αυστηρό τρόπο ζωής, η οποία αποκηρύσσει αυτήν ακριβώς την επιδεικτική πολυτέλεια. Ο Πασκάλ είναι η εμβληματική φιγούρα αυτών των καθολικών οπαδών της νοσηρής θρησκευτικής αφοσίωσης και της εξιλαστήριας θυσίας που χαρακτηρίζουν το κίνημα του γιανσενισμού.

Από την πλευρά τους, οι προτεστάντες διαφοροποιούνται σε μικρό βαθμό από τους υπόλοιπους Γάλλους, μετά την πρώτη γενιά: υπάρχουν μετριοπαθείς και ένθερμοι, πλούσιοι και φτωχοί, ευγενείς και αστοί, χωρικοί και τεχνίτες. Οι προτεστάντες στη Γαλλία δεν ανήκουν υποχρεωτικά στην ελίτ ή στην αστική τάξη αντιθέτως οι διωγμοί που υφίστανται αναγκάζουν τους πιο δραστήριους και ριψοκίνδυνους εξ αυτών ν' αυτοεξοριστούν και να μεταφέρουν πλήθος βιοτεχνικών και προβιομηχανικών μεθόδων παραγωγής στις χώρες υποδοχής τους. Τα γερμανικά πριγκιπάτα και οι Ηνωμένες Επαρχίες (Κάτω Χώρες) παρέχουν κάθε είδους προνόμια σε αυτούς τους μετανάστες από τη Γαλλία.

Μετά τους κλυδωνισμούς του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα, αυτό που διακρίνει το τέλος των νεότερων χρόνων είναι ο ολοκληρωτικός κομφορμισμός. Η κυριαρχία της θρησκείας μοιάζει απόλυτη και ο αντίλογος αδύνατος. Ωστόσο η θρησκεία θα καταρρεύσει γρήγορα αφού στις συνειδήσεις του κόσμου η ρήξη με την εκκλησία, κυρίως με την ιεραρχία της, είναι έκδηλη. Παραπέμπουμε στα γραπτά του

εφημέριου Μελιέ ο οποίος, άθεος και επαναστάτης, δε θα εκφραστεί δημοσίως καθ' όλη τη διάρκεια του βίου του. Τα κείμενα που ανακαλύφθηκαν μετά το θάνατό του, περιγράφουν έναν κόσμο στον οποίο κυριαρχεί το ψέμα και στον οποίο οι ισχυροί, οι ευγενείς και ο κλήρος κυριαρχούν εξ ολοκλήρου πάνω στην κοινωνία. Το χάσμα ανάμεσα στους πλούσιους και στους φτωχούς διαπερνά ακόμη και την εκκλησία. Η Επανάσταση του 1789 θ' αποτελέσει την ευκαιρία για τους εφημέριους να ενταχθούν στην Τρίτη τάξη, την οποία αισθάνονται εγγύτερη στα συμφέροντά τους.

Μέχρι τη Γαλλική Επανάσταση, το χάσμα ανάμεσα στην οικονομική εξουσία της εκκολαπτόμενης αστικής τάξης και στα περιθώριά της για πολιτική δράση συνεχώς αυξάνεται. Η Καθολική Εκκλησία, όντας δέσμια των προνομίων της, παραμένει προσκολλημένη στη βασιλική εξουσία, μη αντιλαμβανόμενη την απόσταση που χωρίζει την Τρίτη τάξη από τις δύο πρώτες τάξεις. Μαζί με τη βασιλική εξουσία αποτελούν δυο γίγαντες με πήλινα πόδια, πεπεισμένοι πως η φαινομενική υποταγή του υπόλοιπου της κοινωνίας ισοδυναμεί με συγκατάθεσή του στην ισχύουσα κοινωνική τάξη. Τη στιγμή που η καπιταλιστική συσσώρευση ολοκληρώνει τη διαδικασία της γένεσής της για να εμφανιστεί στο ιστορικό προσκήνιο, η εκκλησία ζει ήσυχα απολαμβάνοντας τα εισοδήματά της σε ένα σύστημα που έχει σαπίσει ολοκληρωτικά. Το γεγονός αυτό δεν αποκλείει ένα άλλο: τα μέλη του κλήρου, και όχι μόνο τα κατώτερα, συμμετέχουν στις δραστηριότητες και στις ιδεολογικές διαμάχες του 18^{ου} αιώνα. Ο κλήρος γίνεται μια

κοινωνική τάξη στην οποία η πίστη έχει όλο και λιγότερη σημασία.

Μετά την εξόντωση της αριστοκρατίας, η πάλη των τάξεων εμφανίζεται κατά την Επανάσταση. Δεν έχουμε παρά να θυμίσουμε ότι ένας από τους πρώτους νόμους της Επανάστασης είναι ο λεγόμενος νόμος Λε Σαπελιέ (Loi Le Chapelier), ο οποίος χρονολογείται από το 1791 και απαγορεύει κάθε μορφή συνδικαλισμού. Από σύμμαχοι, η αστική τάξη και η εργατική τάξη γίνονται αντίπαλοι, κυρίως στις μεγάλες πόλεις. Εναγκαλιζόμενη τον Βοναπάρτη, η νέα κυρίαρχη τάξη, η οποία ανατράφηκε καθ' όλη τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα με τον ανθρωπισμό και τον ντεϊσμό, δεν παρέλειψε ν' αποκαταστήσει την εκκλησία ως ένα από τα μέσα ιδεολογικού ελέγχου του λαού.

Ο χριστιανισμός και ο μηχανισμός ελέγχου του [η εκκλησία] θα ξαναβρεθούν στο προσκήνιο, μετά τον παραγκωνισμό τους από την επίσημη θεσμική βία που, με τη σειρά της, θα υποσκελιστεί από τη λαϊκή βία. Η θεσμική βία ασκείται από τις διαδοχικές επαναστατικές συνελεύσεις οι οποίες θα επιτάξουν την εκκλησιαστική περιουσία και θα προσπαθήσουν να ιδρύσουν μια εθνική εκκλησία. Η Γαλλική Επανάσταση θα χρησιμεύσει στον τομέα αυτό ως πρότυπο για όλες τις λεγόμενες κομμουνιστικές χώρες του 20^{ου} αιώνα. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, η λαϊκή επιθετικότητα κατά των θρησκευτικών συμβόλων θα ξαφνιάσει την εκκλησία και θα σοκάρει όλους τους ευσεβείς. Η βία του αποχριστιανισμού του έτους 2 από εκείνους που θα ονομαστούν «βάνδαλοι» (Γρηγόριος) αποκαλύπτει εκ των υστέρων και εξ αντιδιαστολής την ηθική

βία που ασκούσε η εκκλησία στην κοινωνία του 18^{ου} αιώνα. Οι εμπειριστές, των οποίων η απουσία θρησκευτικής πίστης θα ενοχλήσει τους ροβεσπιερικούς, θα καταδικαστούν και θα εκτελεστούν ως αντεπαναστάτες!

Με την κυριαρχία του Βοναπάρτη θριαμβεύει ο κερδοσκόπος Βολταίρος που τρέμει τον όχλο και όχι ο Βολταίρος που υπερασπίστηκε τον ιπότη ντε λα Μπαρ, θύμα της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας της Καθολικής Εκκλησίας. Ο τρόπος με τον οποίο αποκαταστάθηκε η εκκλησία, η οποία εν τω μεταξύ έχασε ένα μέρος της οικονομικής της ισχύος και συνεπώς συνιστούσε μικρότερη απειλή για την αστική τάξη, προαναγγέλλει την ιδεολογία του Μοράς. Η Καθολική Εκκλησία είναι απαραίτητη ως θεσμός ελέγχου και ποιος νοιάζεται για την πίστη! Ας παραπέμψουμε στην ανάλυση του Πρώτου Ύπατου Βοναπάρτη: «Δεν μπορεί να υπάρξει κοινωνία χωρίς οικονομική ανισότητα, και δεν μπορεί να υπάρξει οικονομική ανισότητα χωρίς θρησκεία. Όταν ένας άνθρωπος πεθαίνει από την πείνα δίπλα σε έναν άλλο που απολαμβάνει αφθονία αγαθών, του είναι αδύνατο ν' αποδεχθεί αυτή την ανισότητα εάν δεν υπάρχει μια αρχή που να του λέει: Είναι θέλημα Θεού, πρέπει να υπάρχουν πλούσιοι και φτωχοί, ωστόσο αργότερα και κατά την αιωνιότητα το μίρασμα θα γίνει διαφορετικά⁷⁷».

Παρά τις μεγαλοστομίες, ένα κονκορδάτο υπογράφεται με τον Βοναπάρτη, ο οποίος ανακηρύσσεται άγιος αυτοκράτορας από τον Πάπα Πίο Ζ΄. Τελικά, η εκκλησία αποδέχεται την ενσωμάτωσή της στο ναπολεόντειο κρατικό μηχανισμό και αυτομάτως επιλέγει το στρατόπεδο των

77 Albert Bayet, *Histoire de la libre pensée*, 1970, PUF

οικονομικά κυρίαρχων. Χάνει έτσι μια ελευθερία που ουσιαστικά είχε πλέον απωλέσει, αλλά λαμβάνει ως αντάλλαγμα την εξασφάλιση της καλοζωίας της.

Η Εκκλησία κατά το 19^ο αιώνα.

Αφού κάθε βαθιά κοινωνική αλλαγή περνά μέσα από την εκπαίδευση, ο ιδεολογικός έλεγχος του σχολείου είναι θεμελιώδης τόσο για την επανάσταση όσο και για την αντεπανάσταση. Υπ' αυτό το πρίσμα, ένα από τα βασικά καθήκοντα της εκκλησίας θα γίνει η, σύμφωνα με το δόγμα της, ανάπτυξη της μόρφωσης του λαού. Πρόκειται για μια μόρφωση η οποία οφείλει να παράγει ειδικευμένους και πιστούς εργάτες και όχι ελεύθερους πολίτες. Αρκεί να ξέρουν ανάγνωση, γραφή και αριθμητική δεν υπάρχει λόγος να ασχοληθούν με τη φιλοσοφία. Ενώ διδάσκει στο προλεταριάτο την εδώ και τώρα υποταγή μέσα από την ελπίδα ενός καλύτερου κόσμου στο επέκεινα, η εκκλησία αναπτύσσει δραστηριότητες κοινωνικής πρόνοιας και φιλανθρωπίας για ν' ανακουφίσει πρόσκαιρα τα πιο εξόφθαλμα δεινά του προλεταριάτου.

Να διευκρινίσουμε ωστόσο ότι η εκκλησία δεν αποτελεί κατά το 19^ο αιώνα ένα μονολιθικό μπλοκ. Στο εσωτερικό της υπάρχουν πολλαπλές τάσεις, ένα μέρος της έχει δεσμούς με τη φθίνουσα αριστοκρατία, ένα άλλο με τη θριαμβεύουσα αστική τάξη. Ένα μέρος της υποστηρίζει τη γαλλική εξουσία (γαλλικανισμός), ένα άλλο κλίνει προς τον Πάπα (οικουμενικοί/φιλοπαπισμός) όταν τα συμφέροντα Ρώμης και Γαλλίας αποκλίνουν. Εντέλει, κάποιοι κληρικοί επιδίδονται με καλή πίστη στην προσπάθεια

να βελτιώσουν την κατάσταση των πιο αδύναμων και δεν αποκλείουν τα δημοκρατικά μέσα για την επίτευξη του σκοπού τους. Σχετικά μ' αυτή την τάση, το παράδειγμα των νεότευκτων Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής αποδεικνύει ότι κάποιες ελευθερίες, όπως η ελευθερία της έκφρασης, δεν είναι ασύμβατες με μια ισχυρή θρησκεία.

Η Γαλλία ξαναγίνεται ένας αποστολικός τόπος, όπου ο χριστιανισμός πρέπει να ξαναχτιστεί μετά τον επαναστατικό σεισμό. Στην αυγή του 19^{ου} αιώνα, τα ποσοστά άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων έχουν πέσει πολύ χαμηλά. Ο μαχητικός αντικληρικαλισμός είναι συνήθως η πρακτική των εμπόρων, των στρατιωτικών και των φοιτητών. Η πόλη πρωτοστατεί πολύ περισσότερο από την επαρχία, με αποτέλεσμα στις εργατικές συνοικίες τα ποσοστά άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων να περιορίζονται σε κάποιες μονάδες επί τοις εκατό, ενίοτε στο τέσσερα με πέντε τοις εκατό.

Για ν' αποκαταστήσουν τους δεσμούς τους με το λαό, οι κύκλοι της εκκλησίας συλλαμβάνουν και εφαρμόζουν διάφορες στρατηγικές. Μια γενιά νεαρών ιερέων ή μοναχών προσπαθεί για πρώτη φορά να κάνει αποδεκτή από τους κρατούντες την ανάγκη για έναν κοινωνικό καθολικισμό προκειμένου ν' αντικρουστεί το αντικληρικαλιστικό ξέσπασμα της επανάστασης του Ιουλίου του 1830. Σχετικά με το ζήτημα «*Θεός και Ελευθερία*», ο Λαμενέ κυκλοφόρησε ένα έντυπο κατά τη διάρκεια των ετών 1830-1831, αλλά δύο παπικές εγκύκλιοι δεν άργησαν να καταδικάσουν αυτή την πρωτοβουλία.

Χαλιναγωγούμενο από την εκκλησιαστική ιεραρχία, το ρεύμα αυτό δε θα επανεμφανιστεί ουσιαστικά παρά το 1880, αποτελούμενο από αριστοκράτες (Αλμπέρ ντε Μαν) και αφεντικά (Λουί Αρμέλ). Η λαϊκή μόρφωση, αν και αυστηρά ελεγχόμενη, επέτρεψε την ανάγνωση όχι μόνο των κειμένων κατήχησης, αλλά και των θεωρητικών του σοσιαλισμού και επέφερε έτσι μια πολύ γρήγορη εξάπλωση των σοσιαλιστικών ιδεωδών. Υπεροπτικός κατά το 1830, ο ανώτερος κλήρος διαπιστώνει το 1880 ότι πρέπει επειγόντως να κάνει παραχωρήσεις σε ό,τι αφορά τους νόμους κοινωνικής πρόνοιας ή ν' αντιμετωπίσει τους επαναστάτες στο έδαφός τους. Τελικά θα γίνουν και τα δύο. Με τον Πάπα Λέοντα ΙΓ' και την εγκύκλιό του *Nerum Novarum* γεννιέται και επίσημα ο κοινωνικός καθολικισμός. Οι αδικίες του καπιταλισμού καταδικάζονται όπως και η επικίνδυνη ουτοπία του σοσιαλισμού.

Πρόκειται για μια ταξική συνεργασία με σκοπό την αντιμετώπιση της άθλιας κατάστασης των οικονομικά ασθενέστερων, για μια προεικόνιση πολλών πολιτικών ή συνδικαλιστικών ρευμάτων του εικοστού αιώνα: σοσιαλδημοκρατία, χριστιανοδημοκρατία και φασισμός⁷⁸.

Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, παρά τις προσπάθειες παραπλάνησης της εργατικής τάξης, η εκκλησία αποτελεί επί της ουσίας το σύμμαχο του θριαμβεύοντος

78 Μιλάμε για το φασισμό και όχι για το ναζισμό, ο οποίος αντιθέτως επικαλείται τον παγανισμό. Σε ό,τι αφορά τη σοσιαλδημοκρατία, έχουμε την οικογένεια Ντελόρ/Ομπρι, σύμβολο ενός καθολικισμού που ταυτίζεται με μια εκδοχή του σοσιαλισμού. Ένα μεγάλο μέρος των πατέρων-ιδρυτών της Ευρώπης προέρχονται από τη χριστιανοδημοκρατία. Ας αναλογιστούμε επίσης όλο το συνδικαλιστικό κλάδο, ο οποίος ηγιάζει από τον καθολικισμό: CFTC, CFDT, SUD.

καπιταλισμού, καταγράφοντας ωστόσο μια ελαφρά απώλεια επιρροής υπό τον Λουδοβίκο Φίλιππο (1830-1848). Αντικληρικαλιστική κατά την εμφάνισή της, η Ιουλιανή μοναρχία συνεργάζεται προς το τέλος με την εκκλησία, κυρίως υπό την επιρροή του Θιέρσου (του μελλοντικού σφαγέα της Κομμούνας), ο οποίος αρχίζει έτσι τη σταδιοδρομία του στην πολιτική. Η εκκλησία, η οποία πλήρωσε πολύ ακριβά τη σύνδεσή της με την εξουσία υπό την Παλινόρθωση κατά τις Τρεις Ένδοξες μέρες του Ιουλίου 1830, επιλέγει αργότερα μια πιο μετριοπαθή στάση. Η επανάσταση του 1848 θα είναι εξαιτίας αυτής της στάσης της λιγότερο αντικληρικαλιστική. Οι εφημέριοι δεν είναι αυτή τη φορά ο στόχος των εξεγερμένων, ενώ θα συμμετάσχουν μέχρι και στο φύτεμα των δέντρων της ελευθερίας! Λίγους μήνες αργότερα ο αρχιεπίσκοπος Παρισιού Ογκίστ Αφρ θα πέσει νεκρός από τις σφαίρες της αντίδρασης κατά τη διάρκεια των αιματηρών ημερών του Ιουνίου 1848⁷⁹, προσπαθώντας να παρεμβληθεί ανάμεσα στα δύο στρατόπεδα, της αστικής τάξης και των εργατών. Η Δεύτερη Δημοκρατία μετά τις μέρες του Ιουνίου έγινε μια αντιδραστική δημοκρατία όπου η καταστολή του εργατικού κινήματος είναι τρομερή. Η εκκλησία διαλέγει και πάλι το ίδιο στρατόπεδο.

Ποτέ η επιρροή της εκκλησίας στην εκπαίδευση δεν ήταν τόσο έντονη όσο κατά τα τέλη της Δεύτερης Δημοκρατίας και έπειτα κατά τη διάρκεια της Δεύτερης Αυτοκρατορίας. Ο νόμος Φαλού, ο οποίος υιοθετήθηκε κατά τη Δεύτερη Δημοκρατία (το Μάρτιο του 1850), ορίζει τη λειτουργία

79 Και μαζί του 20.000 εργάτες/τριες.

του σχολείου και του Πανεπιστημίου μέχρι την πτώση της Δεύτερης Αυτοκρατορίας (1870), δηλαδή ουσιαστικά μέχρι το 1880. Ακόμη και ο αγνωστικιστής Θιέρσος, σκληρός αντίπαλος του σοσιαλισμού και υπέρμαχος του φιλελευθερισμού, συνεργάζεται με τον Μονταλεμπέρ προκειμένου η εκκλησία να έχει τον έλεγχο του σχολείου. Η εκκλησία έχει έντονη παρουσία και στον πολιτικό κόσμο, είτε μέσα από τα σαλόνια⁸⁰ είτε απευθείας στις νομοθετικές συνελεύσεις μέσα από τους εκλεγμένους αντιπροσώπους του λαού.

Αν υπάρχει μια εργοδοσία που ασπάζεται την πίστη των καθολικών και εντάσσεται ως τέτοια στον καθολικισμό, ο χρηματοπιστωτικός τομέας αντιθέτως φαίνεται να ξεφεύγει από τον έλεγχο της εκκλησίας και του καθολικισμού γενικά. Η αποτυχία της τράπεζας L' Union Générale ενισχύει αυτή την εντύπωση. Αυτή η τράπεζα ιδρύθηκε το 1878 από τον Μποντού και επιδίωξε να γίνει η καθολική αντίπαλος των εβραϊκών και προτεσταντικών τραπεζών. Αλλά ο ερασιτεχνισμός του διευθυντή της επέφερε την πτώση της το 1882. Οι καθολικοί δεν έπαψαν να καταγγέλλουν έκτοτε τη συνομωσία του ιουδαιο-προτεσταντικού χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου.

Η εκκλησία κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα συμμαχεί με την κυρίαρχη αστική τάξη η οποία προέρχεται από τον ορλεανισμό (Λουδοβίκος Φίλιππος), αλλά σε καμία περίπτωση δεν έκοψε τους δεσμούς της με την παλιά κυρίαρχη τάξη της Παλινόρθωσης (τους νομιμόφρονες). Το παράδειγμα της μητρόπολης του Πουατιέ είναι

80 Τους συλλόγους προβληματισμού της εποχής.

ενδεικτικό. Ο επίσκοπος ασκεί τέτοια επιρροή στη μητρόπολη του ώστε όταν ένας μετριοπαθής ρεπουμπλικανός κληρικός χρίζεται επίσκοπος ξεσπούν απεργίες ή στην καλύτερη περίπτωση επικρατεί γενική δυσaréσκεια μεταξύ των κληρικών που αντιτίθενται στο διορισμό του κόκκινου επισκόπου.

Καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η εκκλησία προσαρμόζεται στις εκάστοτε αλλαγές του πολιτικού καθεστώτος με κάποια καθυστέρηση. Ωστόσο, γνωρίζει καλά τον τρόπο να διαφοροποιείται τόσο ώστε να επανακτά σχετικά γρήγορα τη μη αμελητέα επιρροή της. Παρά το γεγονός αυτό και ίσως εξαιτίας του, υφίσταται και εξαπλώνεται ένας ορισμένος αντικληρικαλισμός, ο οποίος δε θα πάψει ν' αναπτύσσεται για να φτάσει στο απόγειό του στα τέλη του αιώνα. Ωστόσο, η κλασική ιστοριογραφία μάλλον σφάλει στην ανάλυσή της για τον πολιτικό αντικληρικαλισμό ο οποίος εκδηλώνεται υπό την Τρίτη Δημοκρατία.

Ριζοσπαστισμός ή ανθρωπιστική αστική τάξη: ποια η διαφορά τους με την εκκλησία;

Παρόλο που η εκκλησία αποτελεί μια συνιστώσα του κράτους και αμείβεται απ' αυτό, η επικράτηση της τάσης των λεγόμενων «οπορτουνιστών» στην κορυφή της Τρίτης Δημοκρατίας ανατρέπει τους συσχετισμούς εξουσίας και σηματοδοτεί το τέλος της ηθικής τάξης πραγμάτων. Αλλά η διαμάχη εκκλησίας-κράτους, η οποία ξεσπά, και η οποία περιγράφεται με μανιχαϊστικό τρόπο στα σχολικά βιβλία, είναι κατά τη γνώμη μας πολύ πιο σύνθετη απ'

ό,τι μας έχουν διδάξει. Δεξιά και Αριστερά, κληρικοί και αντικληρικοί, αυτές οι απλουστεύσεις συχνά εμπόδισαν την κατανόηση του μετώπου που εναντιώνεται στην εκκλησία. Το μέτωπο των κοσμικών περιλαμβάνει τη συνιστώσα των αστών, τη συνιστώσα των διανοουμένων και τη συνιστώσα των εργατών. Ωστόσο και σε αυτή την περίπτωση, όπως έχει συμβεί συχνά στο παρελθόν, οι κατώτερες τάξεις δεν υπηρέτησαν τα δικά τους αλλά αλλότρια συμφέροντα.

Η προοδευτική εκκοσμίκευση της Δημοκρατίας είναι σύμφυτη με την άνοδο μιας μερίδας της αστικής τάξης στην εξουσία. Αυτός ο αντικληρικαλισμός, συνδεδεμένος εν μέρει με τον ελευθεροτεκτονισμό, αποτελεί τυπικό παράδειγμα ταξικής συνεργασίας. Πράγματι, με πρόσημα τον αγώνα απέναντι στον κοινό εχθρό, η μείωση της επιρροής του οποίου αποτελεί άμεση προτεραιότητα, οι εργατικές διεκδικήσεις έχουν μικρότερη απήχηση από τις αντικληρικαλιστικές. Ενώ η αθησικεία των λαϊκών στρωμάτων είναι αδιαμφισβήτητη μέσω, μεταξύ άλλων, ενός εντυπωσιακού αριθμού επαναστατικών εντύπων, η μασονία στρατεύεται σε έναν αντικληρικαλισμό που μάχεται την εκκλησία εκ των άνω.

Η μασονία, κατά την περίοδο όπου έχει τη μέγιστη επιρροή επί της διαχείρισης των υποθέσεων της Δημοκρατίας, είναι στην πραγματικότητα ένας καθρέφτης της εκκλησίας. Σίγουρα ο ελευθεροτεκτονισμός μάχεται κατά του σκοταδισμού και υπέρ της πνευματικής χειραφέτησης του ανθρώπου, αλλά σε καμία περίπτωση δεν τάσσεται υπέρ της οικονομικής και κοινωνικής ισότητας.

Άλλωστε, η πλειοψηφία των μασόνων εγκαταλείπει την εποχή εκείνη την αναφορά στο Μεγάλο Αρχιτέκτονα του σύμπαντος, ασφαλώς για να δείξει ένα καλό πρόσωπο.

Δεν υπάρχει βέβαια καμιά συνομωσία που εξυφαίνεται στις στοές αλλά μια λογική εξουσίας. Κεντρικό διακύβευμα αυτής της διαμάχης παραμένει το σχολείο. Όλοι οι νόμοι με κοσμικό χαρακτήρα προσανατολίζονται κατά προτεραιότητα προς το διαχωρισμό της εκκλησίας από το σχολείο αρρένων. Όπως πάντα, η χειραφέτηση των αγοριών προηγείται εκείνης των κοριτσιών και, παρόλο που τελικά υιοθετήθηκε, ο νόμος για τα λύκεια θηλέων που προτάθηκε από το βουλευτή Καμίλ Σε υποστηρίχθηκε με πολύ λιγότερο πάθος από το ρεπουμπλικανικό στρατόπεδο. Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση για τα κορίτσια είναι ένα ελάχισσος σημασίας ζήτημα, και ακόμη περισσότερο οι λαϊκές διεκδικήσεις σχετικά με την εξάλειψη της θρησκείας ή τουλάχιστον την απαλλοτρίωση του πλούτου της. Όπως γράψαμε και προηγουμένως, αυτός που ελέγχει την εκπαίδευση διαμορφώνει τις επόμενες γενιές και στερεώνει την εξουσία του.

Στη χριστιανική ηθική, η οποία διδάσκεται από την Καθολική Εκκλησία, οι Ζιλ Φερί, Πολ Μπερτ και σία αντιπαράθετουν την οικουμενική ηθική. Αντικαθιστούν την καθολική κατήχηση με μια ρεπουμπλικανική κατήχηση. Η διδασκαλία των πολιτικών θεσμών εξυπηρετεί τα συμφέροντα της αστικής τάξης που έχει προσχωρήσει στη Δημοκρατία. Αυτή η διδασκαλία κηρύσσει τον εθνικισμό, την αποικιοκρατία (και συχνά το ρατσισμό) και μεταδίδει το μίσος για το γερμανικό έθνος.

Η τριακονταετία που προηγείται του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου χαρακτηρίζεται από το θριαμβεύοντα και σίγουρο για τον εαυτό του θετικισμό. Η πίστη στην πρόοδο, η προσήλωση σε μια επιστήμη ικανή για όλα διαπερνά όλες τις συνιστώσες του στρατοπέδου των κοσμικών, μέχρι και τους αναρχικούς. Ο θετικισμός στην πιο ακραία του μορφή γίνεται μάλιστα μια πραγματική θρησκεία του Λόγου. Κάτι που μας φέρνει αυτομάτως στο νου τα παραληρήματα του Ροβεσπιέρου με το Υπέρτατο Ον. Η επινόηση ενός ναού του θετικισμού στο Παρίσι είναι μια σημαδιακή εμπειρία, σύμπτωμα αυτού του παραληρήματος. Παρομοίως, οφείλουμε να γνωρίζουμε ότι σήμερα στη Βραζιλία αυτός ο τύπος θετικισμού αποτελεί μια σέκτα τεραστίων διαστάσεων!

Η εκκοσμίκευση που προώθησαν οι ρεπουμπλικανοί δεν είναι μια απλή εξάλειψη της θρησκείας. Είναι αναγκαίο να εγκαθιδρυθεί ένας κοσμικός κλήρος, μια κοσμική ηθική, ν' αντικατασταθεί με νέες μορφές κοινωνικού ελέγχου αυτό που επιδιώκεται να καταργηθεί. Οι μεγάλοι μας κοσμικοί του τέλους του 19^{ου} αιώνα φοβούνται το κενό ή μάλλον κρίνουν ότι ο λαός είναι ανώριμος. Η κατάρτιση των εκπαιδευτικών και το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων είναι η απόρροια αυτής της ιερής αντίληψης που περιβάλλει την Τρίτη Δημοκρατία.

Αυτή η επίσημη εκκοσμίκευση βασίζεται φυσικά, ή μάλλον χρησιμοποιεί, τον εργατικό αντικληρικαλισμό. Αμφιβάλλουμε όμως βάσιμα αν αυτή η μερίδα της αστικής τάξης δεν έχει πλέον ανάγκη την Καθολική Εκκλησία, όπως διατείνεται. Σίγουρα, οι ρεπουμπλικανοί ομορποτιστές

και εν συνεχεία οι ριζοσπάστες δεν έχουν ανάγκη να στηριχθούν σε μια εκκλησία η οποία τυγχάνει κακής αποδοχής και λιοδορείται από τους ψηφοφόρους τους στις μητροπόλεις.

Στις αποικίες το ζήτημα τίθεται με τρόπο ριζικά διαφορετικό. Εκείνη την εποχή, η ιστορική οπτική αντιμετωπίζει το θρησκευτικό φαινόμενο ως ένα εξελικτικό φαινόμενο: η ελληνορωμαϊκή θρησκεία αποτελεί μια πρόοδο σε σχέση με τις πρωτόγονες θρησκείες, ο χριστιανισμός είναι επίσης ένα ανώτερο στάδιο σε σχέση με τον παγανισμό και προαναγγέλλει τον θεϊστικό ή αθεϊστικό ανθρωπισμό. Αν τα πράγματα έχουν έτσι, φαντάζει δύσκολο οι άγριοι να περάσουν μονομιάς από την πρωτόγονη κατάσταση τους στο Βολταίρο. Ο εκχριστιανισμός μετέχει στη μεταλαμπάδευση των δυτικών αξιών, αποτελεί ένα στάδιο που φαντάζει απαραίτητο για τη μόρφωση των υπανάπτυκτων και, κάτι που δεν ομολογείται συχνά, για τον έλεγχό τους.

Ο εκκοσμικευτής Ζιλ Φερί είναι επίσης και ο αποικιοκράτης Ζιλ Φερί, εκείνος που είναι θετικά διακείμενος απέναντι στους ιεραπόστολους, τους στρατιωτικούς και τους Λευκούς Πατέρες⁸¹ οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με το καθήκον να διαδώσουν τις αρετές των «ανώτερων φυλών» στις «κατώτερες φυλές»! Μεταξύ μας, αξίζει να τονίσουμε ότι ακόμη και το επαναστατικό κίνημα κατά τις αρχές του αιώνα μας δεν ξεφεύγει απ' αυτές τις ηλιθιότητες, διαποτισμένο καθώς είναι από τη διδασκαλία του

81 «Λευκοί Πατέρες». Αποστολική Αδελφότητα της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας η οποία ιδρύθηκε το 1868 στην Αλγερία. (Σ.τ.Μ.)

δημόσιου σχολείου ή της εκκλησίας: ιδού τι λέει από την πλευρά του ένας ατομικιστής αναρχικός, μέλλον μπολσεβίκος: «Η κατωτερότητα ορισμένων φυλών, κυρίως των νέγων, σε σχέση με τη λευκή φυλή, είναι μια ανθρωπολογική παρατήρηση, η ακρίβεια της οποίας δεν αποτελεί πλέον αντικείμενο αμφισβήτησης». Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, η ρεπουμπλικανική εξουσία δεν αντιμετωπίζει με τον ίδιο τρόπο τη λειτουργία της θρησκείας όταν αυτή λειτουργεί ως στήριγμα των εκμεταλλεόμενων που στερούνται το δικαίωμα της ψήφου ή όταν κινητοποιεί εναντίον της δυνητικούς ψηφοφόρους. Αυτή η διαφοροποιημένη συμπεριφορά ενισχύει την ιδέα μιας αστικής τάξης εν μέρει μασονικής και οπορτουνιστικής, η οποία απ' τη μια χρησιμοποιεί τον αντικληρικαλισμό για ν' αποκτήσει και να διατηρήσει την εξουσία, ενώ απ' την άλλη χρησιμοποιεί το χριστιανισμό για να προσηλυτίσει και να υποδουλώσει. Αφού δικαίως ασκούμε κριτική στην αρχαία ελληνική δημοκρατία επειδή ήταν δουλοκτητική, θα πρέπει ν' αποκτήσουμε και μια πιο ξεκάθαρη εικόνα της ιμπεριαλιστικής Τρίτης Δημοκρατίας, η οποία αρνείται το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες και διστάζει να τους δώσει δικαίωμα πρόσβασης στην εκπαίδευση.

Διαχωρισμός κράτους-εκκλησίας, προς όφελος ποιου;

Απ' την άλλη πλευρά, στο εσωτερικό της εκκλησίας λαμβάνουν χώρα βαθιές αλλαγές και η δαιμονοποίηση της εκκοσμίκευσης, ακόμη κι αν παραμένει οξεία, αποκτά όλο και περισσότερο τυπικό χαρακτήρα.

Η εκκλησία (κυρίως οι νεαροί ιερείς) αντιλαμβάνεται

ότι δεν είναι προς το συμφέρον της μια λυσοώδης αντίθεση στην εκκοσμίκευση. Καταρχάς, οι δημοκράτες κατακτούν τεράστιες περιοχές που προσφέρονται για εκχριστιανισμό. Πράγματι, στις αποικίες υπάρχουν μεγάλα μερίδια πνευματικής αγοράς προς κατάκτηση. Επιπλέον, μια προφανής βεβαιότητα διαπερνά το πνεύμα του κλήρου: ο διαχωρισμός κράτους-εκκλησίας συνεπάγεται επίσης απλούστατα την ανεξαρτησία της τελευταίας. Οι οικονομικές απώλειες θ' αντισταθμιστούν σε μεγάλο βαθμό από μια πολύ μεγαλύτερη ελευθερία δράσης.

Οι αγώνες ενάντια στο άθεο σχολείο είναι ειλικρινείς από μέρους της βάσης των καθολικών κληρικών, κυρίως από μέρους των θρησκευόμενων κοσμικών, αλλά στην πραγματικότητα ο κλήρος αποκτά πολύ μεγαλύτερη ελευθερία στα σχολεία στα οποία έχει εφεξής τον απόλυτο έλεγχο. Υπάρχει το σχολείο του διαβόλου και το ελεύθερο σχολείο ή το δημόσιο σχολείο και το σκοταδιστικό, ανάλογα με το εάν συμμορφωνόμαστε στον εφημέριο ή στο δάσκαλο. Αν και η εκκλησία αποκλείεται από το δημόσιο σχολείο, η εκπαίδευση γίνεται υποχρεωτική αλλά αφήνει ένα περιθώριο επιλογής αναφορικά με τον τύπο του σχολείου που θα φοιτήσει ο μαθητής, αν θα είναι δηλαδή δημόσιο ή ιδιωτικό. Άλλωστε, η Πέμπτη σκόπιμα καθιερώνεται ως ελεύθερη μέρα για να επιτρέψει στα παιδιά να παρακολουθούν τη διδασκαλία του κατηχητικού.

Σε ό,τι αφορά το διαχωρισμό κράτους-εκκλησίας (νόμος του 1905), η εναντίωση είναι πιο αδύναμη από εκείνη που συνάντησε η εκκοσμίκευση που πραγματοποιήθηκε από την προηγούμενη γενιά (είκοσι χρόνια μεσολαβούν

ανάμεσα στην εγκαθίδρυση του δημόσιου σχολείου και το διαχωρισμό κράτους-εκκλησίας). Αυτή η εναντίωση προέρχεται από τους πιο σκληροπυρηνικούς εκκλησιαστικούς οι οποίοι ασκούν επιρροή στον Πάπα. Τον αναγκάζουν ν' ακολουθήσει την πολιτική της καμένης γης. Πράγματι, πέρα από κάποιους εφημέριους και επισκόπους που αντιτίθενται στις απογραφές, η εναντίωση, ακόμη περισσότερο το 1905 απ' ό,τι το 1880, προέρχεται κυρίως από τους θρησκευόμενους κοσμικούς παρά από τον ίδιο τον κλήρο.

Η έχουσα την εξουσία αστική τάξη δεν είναι ο πραγματικός εχθρός της εκκλησίας. Καμία από τις δύο πλευρές δεν επιθυμούσε τη διπλωματική ρήξη που έλαβε χώρα ανάμεσα στη Γαλλία και το Βατικανό (1904). Η αναπόφευκτη επιμονή του Πίου Ι΄ στην άρνηση του διαχωρισμού κράτους-εκκλησίας καθώς και στην απόρριψη της ίδρυσης πολιτιστικών συλλόγων, σε αντίθεση με τους εβραίους και με τους προτεστάντες, επέφερε, δίχως να είναι αυτή η αρχική του πρόθεση, την επανάκτηση από το κράτος ενός μεγάλου μέρους του εκκλησιαστικού πλούτου.

Η εκκλησία ανακαλύπτει τότε μια ελευθερία που δεν είχε και η οποία της προκαλούσε φόβο. Έχει καταστραφεί από τα σφάλματα των πιο πεισματάρηδων επισκόπων της. Αλλά τουλάχιστον μπορεί να εκφράζεται όπως της αρέσει. Η νέα γενιά κληρικών εντυπωσιάζεται από την αγωνιστική διάθεση των σοσιαλιστών και εξαιτίας αυτού του γεγονότος αντιλαμβάνεται τα ωφελήματα που μπορεί να αντλήσει απ' αυτή την αυτονομία. Αν και το χρήμα παραμένει το σημείο αιχμής, η δουλειά βάσης φαντάζει

ουσιαστικής σημασίας σ' αυτούς τους νεαρούς ιερείς.

Μετά το διαχωρισμό κράτους-εκκλησίας, οι πραγματικοί αντικληρικοί ήθελαν να προωθήσουν ακόμη περισσότερο τον αγώνα ενάντια στην εκκλησία. Ωστόσο, ακόμη και αν έγιναν κάποιες κατακτήσεις προς αυτή την κατεύθυνση, η εξουσία από την πλευρά της δεν είχε την ίδια βούληση.

Πράγματι, ορισμένοι ιστορικοί πιστεύουν, και κατά τη γνώμη μου δικαίως, ότι η κυβέρνηση της αστικής τάξης, η οποία αντιμετωπιζόταν ακριβώς ως τέτοια από το εργατικό κίνημα, είχε ανάγκη, εξαιτίας διαφόρων υποθέσεων και σκανδάλων όπως εκείνου των φακέλων⁸², να κάνει κάποιες παραχωρήσεις στους σοσιαλιστές και γενικότερα στην κοινή γνώμη της αριστεράς. Αλλά φαίνεται πως η ριζοσπαστική αστική τάξη, η οποία σύρθηκε σε αυτές τις παραχωρήσεις παρά τη θέλησή της, εξαιτίας της αδιαλλαξίας της εκκλησίας από τη μια πλευρά και λόγω της επιρροής των σοσιαλιστών από την άλλη, θέλησε να φτάσει μόνο ως ένα ορισμένο σημείο. Ο νόμος του 1905, έμβλημα του αντικληρικαλισμού, είναι στην ουσία το απόγειο και η απαρχή της παρακμής του αγώνα ενάντια στην εκκλησία.

Ο «Μεγάλος Πόλεμος» ή το τέλος του φαινομενικού αντικληρικαλισμού της αστικής τάξης

Η μεγάλη ρήξη στον αγώνα ενάντια στην εκκλησία τοποθετείται στο ξέσπασμα του πολέμου του '14-'18. Το

82 Φακέλωμα συνδικαλιστών εργατών από κρατικές υπηρεσίες. (Σ.τ.Μ.)

λαϊκό σύνθημα του 1880, «παπάδες στα όπλα», εναντίον της εξαίρεσης του κλήρου από την υποχρέωση στρατιωτικής θητείας, γίνεται πραγματικότητα. Για πρώτη φορά οι μάχιμοι κληρικοί βρίσκονται μαζικά στα πεδία της μάχης. Η τραγική αποτυχία του εργατικού διεθνισμού, ο οποίος δεν κατάφερε να εμποδίσει τον πόλεμο, μεταφράστηκε σε μια ένοπλη αδελφосύνη, μεταξύ πλουσίων και φτωχών, κοσμικών και κληρικών. Προτεστάντες, εβραίοι και καθολικοί συναγωνίζονται σε επίδειξη ανδρείας για να φανούν οι καλύτεροι πατριώτες. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και στη Γερμανία.

Αυτό το ξέσπασμα αδελφосύνης διαρκεί ωστόσο λιγότερο απ' όσο θα περίμεναν οι επίσκοποι, οι οποίοι πραγματοποίησαν σφυγμομετρήσεις. Οι επαναστάσεις ενάντια στον πόλεμο πολλαπλασιάζονται το 1916 και το 1917. Η ανθρωποφαγή αναστατώνει τα πνεύματα, η εμβέλειά της προσελκύει ορισμένους άθεους στη θρησκεία ενώ οδηγεί σε αποκηρύξεις της θρησκείας μεταξύ των πιστών. Η παρουσία παστόρων, εφημέριων και ραββίνων και απ' τις δύο πλευρές αποδεικνύει την επιτυχία του εθνικισμού. Αποτελεί αποτυχία του εργατικού κινήματος αλλά επίσης και της παπικής εκκλησίας. Ενώ οι σοσιαλιστές αντιτίθενται στον πόλεμο σ' όνομα μιας εργατικής τάξης που υφίσταται τους ψευδείς διαχωρισμούς των αστικών συνόρων, υπάρχουν χριστιανοί που κατά παρόμοιο τρόπο θεωρούν ότι το θρησκευτικό αίσθημα πρέπει να υπερισχύει του εθνικού. Ο Βενέδικτος ΙΕ' θ' αγωνιστεί για τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων ανάμεσα στους εμπόλεμους, αλλά θα το πράξει με τόσο ανεπαρκή τρόπο που μας δίνει το δικαίωμα ν' αναρωτηθούμε

αν πρόκειται απλώς για έναν καθαρά τυπικό αγώνα. Η εκκλησία ωστόσο θα επωφεληθεί απ' αυτή τη «συγχώνευση με το έθνος» για ν' ανακτήσει λίγη από την επιρροή που είχε απωλέσει κατά την προπολεμική περίοδο.

Οι 25.000 στρατολογημένοι ιερείς, εκ των οποίων 4.600 πέθαναν στο μέτωπο, θα χρησιμεύσουν ως σιωπηρό πρόσημα για τον τερματισμό της αντικληρικαλιστικής πολιτικής. Οι απόπειρες εμβάθυνσης του κοσμικού χαρακτήρα της κοινωνίας, με τη στήριξη της αστικής εξουσίας, θα καταλήξουν εφεξής στην αποτυχία. Οι διπλωματικές σχέσεις ανάμεσα στο Βατικανό και τη Γαλλία θ' αποκατασταθούν από το 1920 και έπειτα. Μπορούμε να θεωρήσουμε πως αν η αστική τάξη που βρισκόταν στην εξουσία υποχωρούσε μπροστά στις διεκδικήσεις του εργατικού κινήματος, δηλαδή στην οριστική εξάλειψη της θρησκείας ως παράγοντα εξουσίας, τότε το εργατικό κίνημα θα μπορούσε ν' αφιερώσει όλες του τις δυνάμεις στον αγώνα ενάντια στην αστική τάξη. Εκ των πραγμάτων, η εκκλησία λειτούργησε ως φραγμός στην ταξική πάλη εκείνης της εποχής. Ανθρωπιστική αριστερή αστική τάξη ή αντιδραστική αστική τάξη, και οι δύο έχουν ανάγκη την εκκλησία, κατά τρόπο διαφορετικό ανάλογα με τις εποχές: ως ιδεολογικός χαλκός για τους μεν, ως κόκκινο πανί για τους δε. Η εκκλησία της προπολεμικής Τρίτης Δημοκρατίας είναι η σημερινή ακροδεξιά, είναι ο εχθρός που έχει ανάγκη η διευθύνουσα τάξη για να εκτρέπει τη δυσαρέσκεια. Πρέπει να διατηρηθεί σε μια κατάσταση τέτοιας αδυναμίας ώστε να μην ενοχλεί τη νέα αστική τάξη αλλά και τέτοιας ισχύος ώστε να προκαλεί την εργατική τάξη.

Μια πιο διακριτική αλλά πάντοτε παρούσα εκκλησία.

Το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα

Η εκκλησία προετοιμάζεται για το μέλλον και επενδύει στις δύο μορφές ταξικής συνεργασίας που είναι εφικτές στο πολιτικό επίπεδο: στη χριστιανοδημοκρατία και στο φασισμό. Πρέπει καταρχάς να σημειώσουμε ότι η στροφή των καθολικών προς μια σοσιαλδημοκρατική κατεύθυνση, με την ανάπτυξη του κινήματος του Sillon με τον Μαρκ Σανιέ⁸³ καταδικάζεται αμετάκλητα από την παπική εκκλησία το 1910. Η Sillon, η οποία προέκυψε από τις ιδέες που αναπτύσσει η εγκύκλιος *Regum Novarum*, προσανατολίστηκε σταδιακά στο σοσιαλισμό. Είναι σχεδόν σίγουρο ότι η Action Française υποκίνησε υπογείως αυτή την καταδίκη.

Η Δημοκρατία δεν είναι πλέον ο ορκισμένος εχθρός της εκκλησίας. Το συμβόλαιο αίματος του '14-'18 το απέδειξε. Κατά το 1930, αναδύεται αυτό που αποκαλούμε «η δεύτερη σύμπραξη» της εκκλησίας με την πολιτεία. Ο Πάπας τότε εγκαταλείπει με τη σειρά του την Action Française και τον αρχηγό της τον Μοράς. Η συντριπτική πλειοψηφία του κλήρου απαλλάσσεται από την ιδεολογία του μοναρχισμού, η οποία έχει γίνει πλέον ενοχλητική. Πρέπει ωστόσο να επισημάνουμε ότι η συμπόρευση με την Action Française τιμωρείται με αφορισμό, πράγμα που δίνει μια ελαφρά ώθηση στους μετριοπαθείς για να προσχωρήσουν στο στρατόπεδο του Πάπα. Επιπλέον, ο γαλλικός

83 Στίλεχος της εφημερίδας *Le Sillon*, όργανο του ομώνυμου κινήματος που στα τέλη του 19ου αιώνα προωθεί τον κοινωνικό και δημοκρατικό χριστιανισμό και την καταπολέμηση του αναλφαριθτισμού. (Σ.τ.Μ.)

μοναρχισμός διευθύνεται από τον Μοράς, έναν άθεο στοχαστή για τον οποίο η εκκλησία έχει αποκλειστικά κοινωνικό ρόλο και δεν αποτελεί παρά ένα αντίδοτο στο σοσιαλισμό.

Η εκκλησία αντιλαμβάνεται ότι η δημοκρατία μπορεί ν' αποτελέσει τον εγγυητή μιας ορισμένης ηθικής⁸⁴ και κοινωνικής⁸⁵ τάξης. Η δημοκρατία δεν είναι πλέον συνώνυμο του σοσιαλισμού ή απλούστατα του αντικληρικαλισμού. Βρισκόμαστε στην εποχή της *Fédération Républicaine*, ενός ανοιχτά καθολικού συλλόγου ο οποίος κατατάσσεται στην κεντροδεξιά πτέρυγα του πολιτικού σκηνικού της εικοσαετίας 1900-1920. Πολλοί σύλλογοι αυτού του τύπου, για να μην πούμε πολιτικά κόμματα, αυτοπροσδιορίζονται ως καθολικοί ή δημοκρατικοί. Η εκκλησία και η δημοκρατία επέζησαν της αναταραχής του πολέμου. Η δημοκρατία δεν είναι πλέον συνδεδεμένη με μια συγκεκριμένη ιδεολογία και η εκκλησία δεν είναι πλέον προσκολλημένη σε μια ιδιαίτερη μορφή διακυβέρνησης: η συνύπαρξη δεν είναι πλέον ουτοπία.

Με σκοπό να αντιπαρατεθούν στον εργατικό συνδικαλισμό που αντιπροσώπευε η CGT και επειδή ο κίτρινος συνδικαλισμός είναι υπερβολικά δεξιός, οι καθολικοί δημιουργούν τη CFTC (Γαλλική Συνομοσπονδία Χριστιανών Εργατών), το Νοέμβριο του 1919. Ο χριστιανικός συνδικαλισμός είχε κάθε δικαίωμα να ελπίζει, αφού, πράγματι,

84 Καταδίκη από την πολιτεία του νεομαλθουσιανισμού. Απαγόρευση της αντιναταλιστικής προπαγάνδας.

85 Τα παλιά στελέχη της άκρας αριστεράς όπως ο Κλεμανσώ ξέρουν πολύ καλά να επιτίθενται με το στρατό και να σπάνε τις απεργίες.

ανάμεσα στο 1920 και στο 1921 η CGT χάνει περισσότερο από το μισό της δύναμής της εξαιτίας της ήττας της 1^{ης} Μαΐου⁸⁶. Η CFTC θα στρατολογήσει ουσιαστικά πολλούς υπαλλήλους, αλλά επίσης και πολλούς εργάτες στην Αλσατία. Εγκωμιάζοντας την ταξική συνεργασία, η CFTC δημιουργεί ωστόσο προβλήματα στην εργοδοσία, η οποία τη μηνύει στο Βατικανό το 1924. Η Καθολική Εκκλησία, κατόπιν πρωτοβουλιών ενίοτε της ιεραρχίας και ενίοτε των κατώτερων κληρικών, προσπαθεί ν' ανταγωνιστεί τα σωματεία που προέρχονται από το σοσιαλιστικό και κυρίως το κομμουνιστικό στρατόπεδο. Η ACJF (Καθολική Δράση της Γαλλικής Νεολαίας) περιλαμβάνει ήδη 160.000 μέλη το 1925. Η Χριστιανική Εργατική Νεολαία (JOC) ιδρύεται το 1925 (Βέλγιο) και το αντίστοιχο τμήμα των γυναικών το 1928 (JOCF). Τα δύο τμήματα σχηματίζουν τη LOC (Χριστιανική Εργατική Ένωση). Στον αγροτικό τομέα υπάρχουν ήδη οι αντίστοιχες της JAC και της LAC (Ένωση και Νεολαία Καθολικών Αγροτών).

Η εργατική τάξη των δεκαετιών του '20 και του '30 πλευρίζεται και από το ΚΚ Γαλλίας και από τους Καθολικούς. Απ' τη μια, ο Μορίς Τορέζ ανοίγει το ΚΚΓ στους θρησκευόμενους: πρόκειται για την πολιτική της τείνουσας χείρας.

86 Η επανάσταση του 1917 γέμισε με ελπίδες τη δυτική εργατική τάξη: εργατικά συμβούλια στη Βαυαρία (πινημένα στο αίμα από τους σοσιαλδημοκράτες), *biennio rosso* (κόκκινη διατία: 1919-1920, με επίκεντρο τον Ιταλικό Βορρά, Σ.τ.Μ.) με καταλήψεις εργοστασίων στην Ιταλία (και με τελική συνέπεια την εγκαθίδρυση του Μουσολίνι στην εξουσία από την αστική τάξη). Στο πλαίσιο αυτό, η CGT μεταφέρει την πύξια στο εσωτερικό της Γαλλίας. Οι σιδηροδρομικοί είναι στην πρώτη γραμμή του κινήματος. Η εργάσιμη ημέρα των 8 ωρών είναι το πρόσημα για τον επαναστατικό ξεσηκωμό. Όμως οι πολλές αναβολές και η άγρια καταστολή του μηχανισμού της CGT οδήγησαν στην ήττα της 1ης Μαΐου. Η CGT τίθεται εκτός νόμου και 15.000 σιδηροδρομικοί απολύονται.

Απ' την άλλη, η CFTC κατά το 17^ο Συνέδριό της αρνείται να καταδικάσει τις καταλήψεις εργοστασίων του Ιουνίου του 1936. Χαρακτηριστικό είναι επίσης το απόφθεγμα της JOCF: «Η ψυχή ενός νέου εργάτη αξίζει περισσότερο απ' όλο το χρυσάφι του κόσμου». Ως συνέχεια αυτών των καθολικών οργανώσεων, η Γαλλική Καθολική Δράση εμφανίζεται λίγο αργότερα, το 1949⁸⁷.

Ο αγωνιστικός αναβρασμός του κόσμου της εργασίας παράγει και μια τάση η οποία είναι, το λιγότερο που μπορούμε να πούμε, πρωτότυπη: τους χριστιανούς αναρχοκομμουνιστές. Αυτοί οι χριστιανοί επαναστάτες με το μηνιαίο τους περιοδικό *Νέα Γη* (*Terre Nouvelle*) δυσχεραίνουν, εξαιτίας της σφοδρής τους αντίθεσης στον καθολικισμό, το ΚΚΓ στην προσπάθειά του να συμφιλιωθεί με την εκκλησία. Η παραπάνω απαρίθμηση χριστιανικών οργανώσεων με αριστερό προσανατολισμό δεν πρέπει να μας κάνει να ξεχάσουμε το χώρο της δεξιάς και της ακροδεξιάς. Υπάρχουν ενώσεις που αναφέρονται στο χριστιανικό παρελθόν της Γαλλίας και επίσης ένας αριθμός οικογενειακών ενώσεων. Το 1929 η παπική εκκλησία διαπραγματεύεται τις συμφωνίες του Λατράν με το Μουσολίνι. Αυτές οι συμφωνίες, των οποίων η διαπραγμάτευση έγινε εν κρυπτώ για πολλά χρόνια, αναγνωρίζουν τον καθολικισμό ως θρησκεία του βασιλείου της Ιταλίας και το Βατικανό ως ανεξάρτητο έδαφος το οποίο ο Πάπας είχε απωλέσει από το 1870.

Η επαναστατική ιδεολογία, από την πλευρά της, μπορεί

87 Αυτό το ριζωμα στον κόσμο της εργασίας έχει ωστόσο και τα όριά του, εφόσον το 1954 το Βατικανό διατάζει τους εργάτες ιερείς να επιστρέψουν στα ιερατικά τους καθήκοντα.

να περηφανεύεται για ένα έδαφος αρκετά πιο μεγάλο: τη Ρωσία. Από τη ρωσική επανάσταση και μετά, για τους εργάτες όλου του κόσμου ο σοσιαλισμός έχει μια πατρίδα. Το γεγονός ότι η επανάσταση αυτή είναι μια φρικαλεότητα, κανείς από τη μεγάλη πλειοψηφία των δυτικών επαναστατών δε θέλει να το παραδεχτεί.

Ο μαρξισμός-λενινισμός, χάρη σε μια προπαγάνδα η οποία προβάλλει τον «επίγειο παράδεισο», γίνεται η κυρίαρχη πίστη ανάμεσα στις λαϊκές μάζες. Ο σταλινισμός, λόγω της μεγάλης του διάδοσης, κυριαρχεί κατά τόπους σε όλες τις δραστηριότητες της καθημερινής ζωής των εργατών. Η ιδεολογία αυτή, η οποία κυριαρχεί στα κόκκινα παρισινά προάστια ή σε ολόκληρους νομούς όπως στο Γκαρ, αποτελεί τον κυριότερο ανταγωνιστή της Καθολικής Εκκλησίας. Σε τοπικό επίπεδο, όσο αναπτύσσεται η μία τόσο υποχωρεί η άλλη. Η πραγματική καταστολή που υπέστη στη Σοβιετική Ένωση μια εκκλησία με διττό πρόσωπο, αντεπαναστατική και συμβιβαστική ταυτόχρονα, δεν εμφανίζεται για να διευκολύνει τη συνεννόηση. Θρησκευτική προσήλωση εναντίον θρησκείας, οι δύο αυτοί τρόποι σκέψης είναι εγγενώς ασύμβατοι μεταξύ τους. Ενώ οι λενινιστές, κατά το παράδειγμα των Μαρξ και Ένγκελς, γίνονται ισοπεδωτικοί μη βλέποντας στη θρησκεία παρά το όπιο του λαού και ξεχνώντας τη διάσταση κοινωνικής διαμαρτυρίας που εμπεριέχει, το Βατικανό με ένα διάταγμα της Αγίας Έδρας του 1949 χαρακτηρίζει τον κομμουνισμό (εν προκειμένω το σταλινισμό) ως «εσχατολογική ψευδο-θρησκεία». Καθώς ο κομμουνισμός υποτίθεται ότι έχει αντικαπιταλιστικό χαρακτήρα,

ο καθολικισμός θέλοντας να του αντιτεθεί υπεραμύνεται σταθερά της καθεστηκυίας τάξης και της οικονομίας της αγοράς. Αν και η εγκύκλιος *quadragesimo anno* του Πίου ΙΑ΄ το 1931 αποκηρύσσει τις ακρότητες του καπιταλισμού και τάσσεται υπέρ μιας μικρής συμμετοχής των εργαζομένων στην ιδιοκτησία και στη διοίκηση των εργοστασίων, αναφέρεται επίσης στο *Rerum Novarum* και δηλώνει πως «ο σοσιαλισμός δεν μπορεί να συμβαδίσει με τις αρχές της εκκλησίας».

Ο ρωσικός κομμουνισμός είναι συνεπώς ο ορκισμένος εχθρός του Βατικανού κατά τη διάρκεια της περιόδου του Μεσοπολέμου. Μια εγκύκλιος επιστολή του Πίου ΙΑ΄, η *Mitbrennender sorge* το Μάρτιο του '37, στρέφεται εναντίον του χιτλερισμού. Επιτέλους! Έπρεπε μήπως να φυλακιστούν ιερείς για να αντιδράσει; Αλλά για να μην τρέφουμε αυταπάτες, μερικές μέρες αργότερα, μια νέα εγκύκλιος, η *Divini Redemptoris*, καταδικάζει τον κομμουνισμό. Ο σοσιαλισμός καταδικάζεται από το χριστιανισμό πολύ νωρίς, πριν καν παρουσιαστεί οποιαδήποτε συγκροτημένη προσπάθεια εφαρμογής του στην κλιμάκα μιας χώρας. Αντιθέτως, ο χιτλερισμός, ο οποίος είναι μια ιδεολογία κυριαρχίας, παρά τον παγανιστικό χαρακτήρα του δεν καταδικάζεται παρά μόνο τη στιγμή που γίνεται εξουσία. Η παπική εκκλησία καταδικάζει στο σοσιαλισμό πρωτίστως την ιδέα της χειραφέτησης και δευτερευόντως τον αθεϊσμό και στο ναζισμό καταδικάζει πρωτίστως τον παγανισμό και δευτερευόντως το στοιχείο της κυριαρχίας.

Το 1937, ο Πίος ΙΑ΄ καταδικάζει με απόσταση λίγων ημερών τον κομμουνισμό και το ναζισμό. Από το 1939 και

έπειτα, τα μέλη του κλήρου αντιτάχθηκαν σε ατομικό επίπεδο στο ναζισμό, δε χωρά αμφιβολία επ' αυτού. Άλλοι συνεργάστηκαν, ενίοτε με ενθουσιασμό. Πράγματι, ο Πίος ΙΒ΄, αμφιβάλλοντας για την έκβαση του πολέμου, δεν τολμά να καταδικάσει ξεκάθαρα το ναζισμό. Πιεζόμενος αφενός από τον Μουσολίνι για να υποστηρίξει τον Άξονα και αφετέρου από τον Ρούζβελτ για να είναι επιεικής με τους Ρώσους, θα οχυρωθεί πίσω από τις εγκυκλίους του προκατόχου του.

Το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα.

Τα προνόμια που παρέχει η κυβέρνηση του Βισί στον κλήρο είναι τέτοια ώστε η εκκοσμίκευση που διακηρύσσεται με την Απελευθέρωση διαρκεί πολύ λίγο. Η ακύρωση των προνομίων που αποκτήθηκαν υπό το καθεστώς του Πετέν είναι αδύνατη. Ανάμεσα στον κρατικό καπιταλισμό και το φιλελευθερισμό, ο γαλλο-κομμουνιστικός συμβιβασμός του 1945-46 απαιτεί τη συναίνεση όλων των δυνάμεων, συμπεριλαμβανομένων και των καθολικών της δυτικής Γαλλίας. Πέραν του γεγονότος ότι οι αδελφότητες κληρικών δε διαλύθηκαν, τα σχολεία των κληρικών απολαμβάνουν πολυάριθμα προνόμια. Με το νόμο Μπαράνζ και έπειτα του Ντεμπρέ το 1959, οι καθολικοί αποσπών από το κράτος την υποχρέωση να πληρώνει τους δασκάλους του ελεύθερου σχολείου, να συντηρεί τα κτίρια των ιδιωτικών σχολείων και να παρέχει δάνεια με μακροπρόθεσμη εξόφληση και χαμηλό επιτόκιο. Ο συμβιβασμός στον τομέα της εκπαίδευσης είναι ολοφάνερος και επικυρώνει μια αναντίστροφη οπισθοδρόμηση

της εκκοσμίκευσης. Οι υποστηρικτές της ελευθερίας είναι επίσης οι υποστηρικτές του κράτους πρόνοιας.

Η μεγάλη αλλαγή που διενεργείται στη θρησκευτική σφαίρα μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο είναι η Δεύτερη Οικουμενική Σύνοδος του Βατικανού (1962-1965). Η σύνοδος, που συγκλήθηκε από τον Πάπα Ιωάννη ΚΓ', λαμβάνει χώρα υπό τη διεύθυνση του Παύλου ΣΤ'. Η συνέλευση (2.000 επισκόπων) ανανεώνει το καθολικό λατρευτικό τυπικό, αποκρύπτει την αντιουδαϊκή παράδοση και δίνει μια πιο αριστερή χροιά στην εικόνα της εκκλησίας. Ο εκσυγχρονισμός της ωστόσο σταματά στο κατώφλι της επιστήμης. Σε αντίθεση με τον Ιωάννη Παύλο Β', ο οποίος, ως καλός οπαδός του νεοθωμισμού⁸⁸, δεν αντιπαραθέτει επιστημονική έρευνα και πίστη, ο Παύλος ΣΤ' παραμένει στο ζήτημα αυτό πολύ συντηρητικός: «Οι κληρικοί δε χρειάζεται να είναι σοφοί επιστήμονες».

Πράγματι, με βάση τα ειδικά δεδομένα της δεκαετίας του '60, ο στόχος της Δεύτερης Συνόδου του Βατικανού είναι να εμποδίσει την προσχώρηση των πιστών στον κομμουνισμό. Σε αντίθεση με τη δεκαετία του '30, υπάρχουν πλέον πολλές χώρες που αποκαλούνται σοσιαλιστικές και οι οποίες έχουν διαφορετικές προσεγγίσεις στο ζήτημα της θρησκείας. Ο κομμουνισμός φαντάζει ικανός να κατακτήσει ολόκληρο τον ελεύθερο κόσμο. Το γεγονός αυτό δεν έχει μία μοναδική εξήγηση. Καταρχάς, ένα μέρος του κλήρου είναι όντως επηρεασμένο από τις ιδέες του

⁸⁸ Εξέλιξη του θωμισμού, δηλαδή της φιλοσοφίας του Θωμά του Ακινάτη. Λέγεται και νεοσχολαστικισμός. Ιδιαίτερα δημοφιλής ανάμεσα στους καθολικούς. (Σ.τ.Μ.)

σοσιαλισμού και θέλει πραγματικά να στρέψει την Καθολική Εκκλησία προς αυτή την κατεύθυνση. Αυτό το σύνολο ανδρών και γυναικών παραμένει ωστόσο μειοψηφικό. Δεύτερον, σε περίπτωση παγκόσμιας νίκης του κομμουνισμού, η Καθολική Εκκλησία πρέπει να επιβιώσει και να αποφύγει τα σφάλματα που οδήγησαν στις διώξεις που έλαβαν χώρα στις ανατολικές χώρες.

Αυτές οι διώξεις δεν έχουν τον ίδιο χαρακτήρα σε όλες τις χώρες. Την εποχή εκείνη η επανάσταση γίνεται το πιο δημοφιλές θέμα. Ο μαρξισμός συνταιριάζεται με όλες τις τάσεις, ανάμεσά τους και με εκείνη του καθολικισμού. Απέναντι στην εξέλιξη αυτή, η εκκλησία προσανατολίζει το λόγο της σε μια ελαφρώς προοδευτική κατεύθυνση αναφορικά με τα ζητήματα της οικονομίας και εκδημοκρατίζει τη μορφή της λειτουργίας της.

Όμως, παρά το γεγονός ότι η λειτουργία γίνεται στην κοινή γλώσσα και όχι πια στα λατινικά, ο Παύλος ΣΤ΄ επαναβεβαιώνει την πολύ συντηρητική θέση της καθολικής εκκλησίας σχετικά με τη σεξουαλική ηθική (απαγόρευση του αντισυλληπτικού χαπιού) και, όπως είπαμε ήδη, επιμένει στην αντιεπιστημονική του στάση. Εφόσον το συντηρητικό τμήμα της εκκλησίας αδυνατεί ν' αντιταχθεί μετωπικά, τουλάχιστον στο οικονομικό πεδίο, στην ιδέα ενός μετριοπαθούς σοσιαλισμού, εκδηλώνει τον αντικομμουνισμό του στα πεδία της επιστημονικής προόδου και της γυναικειάς χειραφέτησης. Ο Ιωάννης Παύλος Β΄ αποκήρυσσε τον επιστημονισμό, αλλά όχι την επιστημονική έρευνα, η ιδέα μιας προόδου αναπόφευκτης και ευεργετικής δεν είχε την ίδια απήχηση με την περίοδο που

ο Παύλος ΣΤ΄ ήταν ποντίφικας. Θρησκεία της οδύνης και θρησκεία που διοικείται από άντρες, η θέση της εκκλησίας δεν αλλάζει: απαγόρευση της ηδονής και οι γυναίκες στο σπίτι!

Στη Γαλλία οι δύο πόλεμοι έχουν ως κατάληξη τη φίμωση του αντικληρικαλισμού, ενώ οποιοσδήποτε αντιτίθεται στην εκκλησία κατηγορείται για μισαλλοδοξία. Έκτοτε, τα δικαιώματα υπέρ της εκκλησίας, κυρίως διαμέσου του ελεύθερου σχολείου, δεν παύουν να αυξάνονται. Οι απόπειρες του Μπαϊρού το 1994 για αύξηση της χρηματοδότησης του «ελεύθερου» σχολείου δεν ήταν παρά μια πρόγευση εκείνου που θα εφαρμόσουν οι επόμενες κυβερνήσεις (ένα σχετικό παράδειγμα είναι η δήλωση του Ζιλ ντε Ρομπιέν το Σεπτέμβριο του 2005).

IV

ΟΡΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΑΓΩΝΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

Γιατί να είναι κανείς αντικληρικαλιστής σήμερα;

Επειδή η πάλη των τάξεων εμφανίζεται όλο και λιγότερο στο δημόσιο λόγο, «θέλουν» να μας κάνουν να πιστέψουμε ότι δεν υπάρχουν πια κοινωνικές τάξεις. Παρομοίως, με το πρόσχημα ότι η παρουσία της εκκλησίας είναι λιγότερο αισθητή, «θέλουν» να μας κάνουν να πιστέψουμε ότι δεν είναι πλέον επικίνδυνη.

Στην πραγματικότητα, μια πιο εμπεριστατωμένη ιστορική έρευνα θα μας αποδείκνυε ότι, για παράδειγμα στη Γαλλία, ο αποχριστιανισμός δεν είναι ούτε τόσο πρόσφατος ούτε τόσο συνεχής και ότι, αντιθέτως, ο εκχριστιανισμός δεν είναι ούτε τόσο παλαιός ούτε έχει ολοκληρωθεί πλήρως στο βαθμό που υποστηρίζει η σχολική ιστοριογραφία.

Να διευκρινίσουμε ότι αναφερόμαστε στη σχολική ιστοριογραφία γιατί αυτή κατασκευάζει την ιστορική παιδεία της μεγάλης πλειοψηφίας των πολιτών/ισσών και αντανακλά έτσι το συλλογικό ιστορικό φαντασιακό.

Η παπική εκκλησία δεν είχε ποτέ τόσους πιστούς όσους έχει σήμερα σ' όλο τον κόσμο. Ακόμη και στις λεγόμενες αποχριστιανισμένες χώρες, υπέστη δοκιμασίες πολύ πιο δύσκολες από τη σημερινή «αδιαφορία». Καθ' όλη τη διάρκεια των τελευταίων δεκαπέντε αιώνων, σε πολλές περιπτώσεις και για πολλές γενιές, ολόκληρες περιοχές απίστησαν και έπειτα εκχριστιανίστηκαν εκ νέου

ως συνέπεια της «ενισχυτικής» επίδρασης του γαλλικού κλήρου. Οι περιοχές που εκχριστιανίστηκαν ανέπτυξαν και συνεχίζουν να αναπτύσσουν τη ζέση και το ζήλο που είναι σύμφυτες με την εικόνα του νεοφώτιστου (όπως η Βρετανία από το 17^ο αιώνα και έπειτα). Ο καθολικισμός έχει ήδη υποστεί σοβαρές κρίσεις. Ο χριστιανισμός διαδόθηκε μέσα σε μερικούς αιώνες στις πέντε ηπείρους. Παραπονούμαστε, και δικαίως, για το γεγονός ότι η εκκλησία πασχίζει να αποκτήσει ξανά τη θέση της στην κοινωνία, αλλά ξεχνάμε ότι σε πολλές περιοχές εξακολουθεί να έχει μια πολύ ισχυρή επιρροή. Αν και η Γαλλία έχει μια αδιαμφισβήτητη συμβολική σημασία για το Βατικανό –ως πρωτότοκη κόρη της εκκλησίας–, 80% δυνάμει καθολικών σ' έναν πληθυσμό 60 εκατομμυρίων είναι πολύ μικρός αριθμός σε σχέση με το ένα δισεκατομμύριο καθολικών που είναι διασκορπισμένοι σε όλη τη Γη.

Ας υπενθυμίσουμε εν συντομία ότι υπάρχουν σήμερα 1,6 δισεκατομμύρια χριστιανοί, ένα δισεκατομμύριο μουσουλμάνοι, 800 εκατομμύρια ινδουιστές, 300 εκατομμύρια βουδιστές και απ' την άλλη 800 εκατομμύρια άθρησκοι και 200 εκατομμύρια άθεοι. Ο αριθμός των άθρησκων είναι ευρέως υπερτιμημένος και παραπονημένος λόγω των στοιχείων που δίνει η κινεζική δικτατορία. Για όλους αυτούς τους λόγους, δικαιούμαστε να πιστεύουμε πως βραχυπρόθεσμα ή μεσοπρόθεσμα η Καθολική Εκκλησία, διαμέσου ενός υπολογισμένου και όχι ακούσιου συγκρητισμού ή μέσω ενός απατηλού οικουμενισμού, μπορεί όχι μόνο ν' ανακτήσει αλλά και να ενισχύσει τον κυρίαρχο ρόλο της σ' όλο τον κόσμο.

Τα πιο κοσμικά μοντέλα κοινωνίας, όπως η Γαλλία, μπορεί να βρεθούν σε θέση άμυνας στο κοντινό μέλλον. Μακράν του να ανταγωνίζονται η μία την άλλη, οι θρησκείες του χριστιανισμού και του ισλάμ έχουν ως πρωταρχικό τους στόχο την καταπολέμηση της κοσμικότητας. Κατόπιν και μόνο τότε στοχεύουν στην εξάπλωσή τους σε βάρος του αντιπάλου.

Το ισλάμ είναι ο δούρειος ίππος που έχει σταλεί από το στρατό του Βατικανού στις κοσμικές δημοκρατίες. Η Καθολική Εκκλησία δεν παύει να προστρέχει σε βοήθεια των μουσουλμάνων συναδέλφων της, προβάλλοντας την ανοιχτή κοσμικότητα, προτείνοντας ακόμη και την αποδοχή των κοριτσιών με μαντίλα στα καθολικά κολέγια. Ο απόηχος που είχε η πολεμική σχετικά με τη χρήση της μαντίλας σε παγκόσμιο επίπεδο διέφυγε της προσοχής του γαλλικού κοινού. Η Γαλλία στιγματίστηκε ως η χώρα της δικτατορίας του αθεϊσμού, κυρίως στα μάτια των Αμερικανών, σύμπτωμα της αυξανόμενης απομόνωσής μας στο πεδίο του αγώνα υπέρ της κοσμικότητας. Εκτός από την εκκλησία, η οποία προσαρμόστηκε στο διαχωρισμό της από το κράτος ο οποίος ήταν σε τελική ανάλυση ευνοϊκός για την ίδια, έχουμε πελαγώσει από τις ισλαμικές διεκδικήσεις στη σφαίρα της δημόσιας ζωής.

Ας επιτεθούμε μετωπικά στους μωαμεθανούς χωρίς να πιανόμαστε κορόιδα και χωρίς να αισθανόμαστε ενοχές: οι καθολικοί βρίσκονται πίσω τους και ουσιαστικά τους στηρίζουν. Δεν στρεφόμαστε εναντίον μιας νέας κουλτούρας, ούτε εναντίον των πλέον καταπιεσμένων κατοίκων αυτής της χώρας, αλλά εναντίον της αμφισβήτησης της κοσμικότητας!

Πρέπει να προσεγγίσουμε από μια νέα οπτική γωνία τα προβλήματα που θέτει το θρησκευτικό φαινόμενο. Πλάι σε μια διαφορετική και «πλουραλιστική» εκκλησία υπάρχουν, με τρόπο πολύ πιο εμφανή απ' ό,τι παλαιότερα, κι άλλες θρησκείες ή θρησκευτικότητες. Μακράν του ν' αποδυναμώσει κάποια από τις θρησκείες, η αφθονία του θρησκευτικού φαινομένου σφετερίζεται την ελευθερία του σκέπτεσθαι. Θα επιστρέψουμε στο πνεύμα του ρωμαϊκού κόσμου, όπου όσες περισσότερες θρησκείες υπάρχουν τόσο το καλύτερο; Όπου ο καθένας είναι ελεύθερος να υιοθετήσει μία, δύο ή τρεις θρησκείες, αλλά είναι αδιανόητο να μην επιλέξει καμία; Η θρησκευτική ελευθερία δεν είναι η ελευθερία της μη πίστης!

Πίσω από τον κοσμικό, η εκκλησία!

Στη Γαλλία, παράλληλα με την αύξηση της δύναμης των άλλων θρησκειών, ο στρατευμένος καθολικισμός μεταμορφώνεται έτσι ώστε συγκεκριμένες πλευρές του να προσομοιάζουν με το ισλάμ και τις θρησκείες της Μεταρρύθμισης. Αυτές οι καινούργιες μορφές αναπαραγωγής του καθολικισμού μάς υποχρεώνουν να ξεπεράσουμε τον παραδοσιακό αντικληρικαλισμό. Όπως δείχνουν όλα τα αριθμητικά δεδομένα, υπάρχει μια εντυπωσιακή «αιμορραγία» ιερών τα τελευταία τριάντα χρόνια. Αυτή η μείωση που ξεκίνησε τη δεκαετία του πενήντα και επιταχύνθηκε από τη Δεύτερη Σύνοδο του Βατικανού και το Μάη του '68 δεν έχει όμοιά της στην προ του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου περίοδο.

Αλλά πρέπει να κάνουμε μια σημαντική διευκρίνιση:

οι παπάδες που εγκατέλειψαν την ιεροσύνη δεν εγκατέλειψαν απαραίτητα και τη θρησκεία, το αντίθετο μάλιστα. Σε πολλές περιπτώσεις συνδέθηκαν με την κοινωνία των πολιτών συνεχίζοντας να κηρύττουν, με διαφορετικό όμως τρόπο. Για να το πούμε με απλά λόγια, οι πρώην ιερείς που αρνήθηκαν το ράσο μετεξελίχθηκαν σε κρυφοπαπάδες. Η δυσκολία τήρησης του όρκου αγνότητας και η υπερνίκησή του από την επιθυμία ερωτικής και οικογενειακής ζωής υποχρεώνουν πολλούς ανθρώπους της θρησκείας να έρθουν σε ρήξη με το λειτούργημα του ιερέα.

Ας σημειώσουμε εν συντομία ότι η απαγόρευση του γάμου για τους ιερείς, και πολύ περισσότερο η εφαρμογή του, αφορούν μόνο ορισμένους αιώνες από τις δύο χιλιετίες παρουσίας του χριστιανισμού. Αλλά μπορούμε στα σοβαρά να υποθέσουμε ότι μια πιο προοδευτική παπική εκκλησία, η οποία θ' αποδεχόταν το γάμο των ιερέων, θα οδηγούσε πολλούς ιερείς να διατηρήσουν το επίσημο ιερατικό τους λειτούργημα. Οι κοσμικοί παίρνουν όλο και περισσότερο τη σκυτάλη από την εκκλησία αναφορικά με τη διδασκαλία της θρησκείας. Εφεξής είναι οι κοσμικοί (κατά 85% γυναίκες) που διδάσκουν την κατήχηση. Τα παραδείγματα αυτού του νέου τύπου παρατρεχάμενων είναι πολυάριθμα.

Παρομοίως, παρόλο που ο κλήρος έχει υποστεί σημαντική αριθμητική μείωση, αυτό που έχει κυρίως απωλέσει είναι η επιβαρυντική πλευρά του, η οποία είχε ρόλο κοινωνικού ρυθμιστή. Η υποχρέωση ενός μέλους της οικογένειας να ακολουθήσει μοναστική ζωή, η οποία ίσχυε σε ορισμένες περιοχές με προφανή σκοπό να αποφευ-

χθεί ο κατακερματισμός της κληρονομιάς, έχει σχεδόν εξαφανιστεί.

Ανακεφαλαιώνοντας, η πτώση του αριθμού των ιερέων δεν μεταφράζεται αυτομάτως σε κρίση για την εκκλησία. Υπάρχουν πιστοί οι οποίοι δε γίνονται ιερείς αλλά που ούτως ή άλλως δε θα ήταν σπουδαίοι προπαγανδιστές της θρησκείας, καθώς επίσης και εκείνοι που παραιτήθηκαν για λόγους συχνά προσωπικούς αλλά παραμένουν δραστήριοι ως πιστοί. Εντέλει, υπάρχουν πιστοί και πιστές οι οποίοι/ες συμμετέχουν εθελοντικά στο έργο της διδασκαλίας της πίστης δίχως η εκκλησία να υπόκειται στην παραμικρή επιπρόσθετη οικονομική επιβάρυνση.

Υπάρχει ένα ζήτημα το οποίο σπάνια το προσεγγίζουμε: πρόκειται για τις θρησκευτικές κοινότητες. Είναι γεγονός ότι παρόλο που ορισμένα μοναστήρια αντιμετωπίζουν δυσκολίες στη στρατολόγηση μελών, υπάρχουν άλλα που φαίνεται να τα πηγαίνουν καλά. Πριν την Επανάσταση, τα μοναστήρια φιλοξενούσαν έναν αριθμό μοναχών και καλογριών που είχαν κλειστεί σ' αυτά για λόγους μη θρησκευτικούς. Η πείνα ήταν η αιτία για όσους προέρχονταν από πολυμελείς οικογένειες, ένα «λάθος» για όσους ήταν από πιο εύπορες οικογένειες ή μια υπόθεση προίικας για τις παλιές αριστοκρατικές οικογένειες που είχαν μείνει απένταρες. Η μοναστική ζωή, παρόλο που σήμερα μας φαίνεται σκληρή, κατά τους προηγούμενους αιώνες ισχυροποιούσε με μια ορισμένη οικονομική άνεση. Όμως η επιλογή του μοναστικού βίου για οικονομικούς λόγους συνεχίζει να υπάρχει. Πολλές μοναχές προέρχονται μεταξύ άλλων και από την ινδοκινεζική χερσόνησο. Στη

δυτική Γαλλία, αυτή η πρακτική αποκηρύσσεται έμμεσα από τις καθολικές οικογένειες. Η εκκλησιαστική ιεραρχία κατηγορείται ότι ενθαρρύνει τη στρατολόγηση μοναχών από χώρες όπου η πίστη δεν είναι στέρεα εδραιωμένη. Για να ακριβολογούμε, πρέπει να προσθέσουμε ότι η πίστη σίγουρα υπάρχει, όπως υπάρχει όμως επίσης και η προοπτική μιας καλύτερης ζωής σε σχέση με τη ζωή της χώρας καταγωγής. Ας μην είμαστε αφελείς· πίσω από την κριτική σχετικά με την ειλικρίνεια της πίστης, οι καθολικοί κρύβουν τα ρατσιστικά ή ξενοφοβικά αντανακλαστικά τους. Μοναστήρια με ασιάτισες μοναχές, αυτό είναι ανήκουστο!

Ο αγώνας ενάντια στη θρησκεία, αλλά και ενάντια στην εκκλησία, πρέπει να λάβει υπόψη του κάποιες νέες παραμέτρους, όπως αυτές που αφορούν στην ανάληψη της θρησκευτικής εκπαίδευσης από το κράτος. Η Καθολική Εκκλησία έχει γίνει μια στρατευμένη οργάνωση, πιο ευέλικτη και απαλλαγμένη από τα βάρη του παρελθόντος. Το φονταμενταλιστικό της παρακλάδι έχει αποσχιστικές τάσεις, γεγονός που τη βολεύει. Η δεξιά της πτέρυγα διατηρείται, έτοιμη ν' αναλάβει και πάλι δράση ευρείας κλίμακας όταν επανέλθει η ηθική τάξη, αλλά στο μεταξύ δεν είναι ενταγμένη επισήμως στην εκκλησία. Οι σύλλογοι κατά της έκτρωσης, αν και δεν έχουν τη στήριξη της γαλλικής επισκοπικής εκκλησίας, έχουν τη στήριξη του Βατικανού. Η διπροσωπία τους ταιριάζει! Η επιθυμία του Βενέδικτου ΙΣΤ΄ να εκδηλώσει την αλληλεγγύη του στους φονταμενταλιστές που προέρχονται από τον αρχιεπίσκοπο Λεφέβρ θα μπορούσε να κατανοηθεί με δύο τρόπους:

είτε το Βατικανό διευθύνεται από ένα δογματικό ο οποίος αδιαφορεί πλήρως για τις αρνητικές συνέπειες που θα έχει η στάση του για την εικόνα της εκκλησίας στις κοσμικές κοινωνίες είτε ο συσχετισμός δύναμης σε παγκόσμια κλίμακα έχει ανατραπεί και εμείς έχουμε μια μερική και στρεβλή εικόνα για το ρόλο της εκκλησίας στις κοινωνίες όλου του κόσμου. Το φονταμενταλιστικό παρακλάδι της εκκλησίας δεν είναι ο μόνος κίνδυνος που ελλοχεύει, καθώς υπάρχει μια τάση μέσα στην Καθολική Εκκλησία η οποία αργά ή γρήγορα θα ενσκήψει: η τάση της χαρισματικής ανανέωσης⁸⁹. Πρόκειται για μια βαθιά και ισχυρή τάση. Όταν θεωρήσει πως είναι αρκετά δυνατή, θα επιτεθεί στην κοσμικότητα στο όνομα αυτής της καταραμένης θρησκευτικής ανεκτικότητας. Σαν πολιορκημένο κάστρο, η κοσμικότητα δε θα έχει πλέον κανένα μέσο αντίστασης: «Τα δεινά της κοινωνίας μας προέρχονται από την εξάλειψη των αξιών, είμαστε εδώ για ν' αντισταθούμε στη γενικευμένη αποσύνθεση»: ιδού ο προαναγγελθείς λόγος τους.

Πρόκειται για ένα απόσπασμα μιας συνέντευξης που δόθηκε τον Αύγουστο του 2004⁹⁰ στη *Figaro* από τον σεβασμιώτατο Ράτζινγκερ, τον μετέπειτα Βενέδικτο ΙΣΤ'. Εκφραζόταν τότε ως αρχηγός της επιτροπής κληρικών για το δόγμα πίστεως, δηλαδή της Ιεράς Εξέτασης. Σύμφωνα με αυτούς τους κύριους (σ' αυτή την κλίμακα της

89 Η τάση των Χαρισματικών εμφανίστηκε στα 1960 στις ΗΠΑ. Συνδέθηκε με το κίνημα των Πεντηκοστιανών και ανέπτυξε επαφές και με άλλα δόγματα, κυρίως χριστιανικές αρέσκειες. Το 2004 ο Πάπας εγκωμίασε το κίνημα για τη συμβολή του στην επαναανακάλυψη από τους πιστούς της πνευματικότητας και του λόγου του Ευαγγελίου. (Σ.τ.Μ.)

90 *Figaro Magazine*, 13 Αυγούστου 2004

ιεραρχίας υπάρχουν μόνο άνδρες!), ο υπεύθυνος του μουσουλμανικού φονταμενταλισμού και των ακροτήτων του είναι η υπέρμετρη εκκοσμίκευση! Να τι λένε: για την τρομοκρατία ευθύνονται οι άθεοι και η καταραμένη τους η κοσμικότητα! Αλλά, όπως ακριβώς ο Ανί Ραμαντάν, αδελφός του Ταρίκ, χρησιμοποιούσε τις στήλες της *Monde* για να επαινεί το λιθοβολισμό των γυναικών, οι φονταμενταλιστές καρδινάλιοι μάς κατηγορούν για όλα τα δεινά του κόσμου με τη βοήθεια των πιο «μεγάλων» μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Το στρατόπεδο των κοσμικών, δηλαδή των επαναστατών, θα είχε πολλά να διδαχθεί από τη μελέτη των παλινορθώσεων ηθικής τάξης που έλαβαν χώρα μετά το τέλος της Γαλλικής Επανάστασης και της Κομμούνας. Άλλωστε η Τρίτη Δημοκρατία γεννιέται μαζί με την Ηθική Τάξη⁹¹. Το καθολικό στρατόπεδο παραμένει σ' ετοιμότητα μαζί με όλο του τον οπλισμό. Επειδή αντικρίζουμε το ευχάριστο και σοσιαλδημοκρατικό του προσωπείο, αυτό δε σημαίνει ότι ο καθολικισμός δε διαθέτει μια εφεδρική στρατιά έτοιμη να έρθει σε σύγκρουση με τις φιλελεύθερες αξίες. Και μάλιστα αυτό θα γίνει στο όνομα της δημοκρατίας, όπως έκαναν οι υποστηρικτές της Τρίτης Δημοκρατίας! Η πλειοψηφία των Γάλλων δεν είναι τις περισσότερες φορές υπέρ της ποινής του θανάτου;

Επιδιώκουμε να συγκρουστούμε με τους επισκόπους και τους θεολόγους, τη στιγμή που ο καθολικισμός όχι μόνο

91 Έμβλημα της κυβέρνησης του Αλμπέρ ντε Μπρολί, η οποία προετοίμασε στα 1873 την τρίτη Παλινόρθωση. Επανήλθε από το στρατάρχη Πετέν και από τον Σαρκοζί στις εκλογές του 2007. (Σ.τ.Μ.)

λειτουργεί σαν παράγοντας πίεσης και επιρροής στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και στη σφαίρα της πολιτικής, αλλά κυρίως προετοιμάζεται να αμφισβητήσει ένα συγκεκριμένο αριθμό αξιών. Για παράδειγμα: «Οι Γάλλοι δεν είναι υπέρ της ζωής; Ναι!» «Η ευθανασία δεν είναι μια προσβολή κατά της ανθρώπινης ζωής; Και από πότε ξεκινά η ζωή; Από τη σύλληψη». «Η άμβλωση δεν είναι μια προσβολή της ανθρώπινης ζωής;» Και πάει λέγοντας... Θα μείνουμε με άδεια χέρια όταν ο χάρτινος πύργος που μας προστατεύει θα καταρρεύσει! Ο παραδοσιακός μας αντικληρικαλισμός, προσανατολισμένος στον αγώνα ενάντια στους παπάδες, θα είναι σχεδόν άχρηστος όταν θα πρέπει να πολεμήσουμε τους κοσμικούς! Ενίοτε πρέπει να τα βάζουμε και με τον εαυτό μας. Εξαιτίας της αδυναμίας της να καταπολεμήσει αποφασιστικά την εμπορική πορνογραφία, η αριστερά άγεται και φέρεται από τους πιστούς, με αποτέλεσμα στο εξής η πορνογραφία να καταπολεμάται μαζί με τη σεξουαλική ελευθερία!

Οι υπόλοιπες θρησκείες, αν και με μικρότερη παρουσία, είναι εξίσου δύσκολο να καταπολεμηθούν, όπως κι ο καθολικισμός. Οι υπόλοιπες «μεγάλες θρησκείες» προκαλούν μικρότερης κλίμακας αντικληρικαλισμό γιατί απλούστατα δεν έχουν κληρικούς!

Έτσι το ισλάμ, εξαιρουμένων των σιιτών, διαθέτει πολύ λίγο ή και καθόλου κλήρο. Οι προτεστάντες πάστορες δεν είναι εύκολα αναγνωρίσιμοι από την κοινωνία, δε σπανίζει άλλωστε η εικόνα ενός ιερέα με τζιν και δερμάτινο να ιπεύει μια Χάρλεϊ Ντάβιντσον. Ο αντικληρικαλισμός βασίστηκε κατά ένα μεγάλο μέρος του σε μια κριτική της

ιεραρχίας και σε μια αποστροφή για εκείνους που ξεχώριζαν με την αμφίεσή τους και στερούνταν (θεωρητικά) σεξουαλικής ζωής. Να τονίσουμε ότι, αν ένα μέρος του αντικληρικαλιστικού κινήματος ήταν αξιέπαινο καθότι έβαζε στο στόχαστρό του τους εκπροσώπους ενός αποβλακωτικού θεσμού, υπήρξε, οφείλουμε να παραδεχτούμε, και ένα είδος ηλίθιου και δειλού αντικληρικαλισμού. Η επίθεση στους ιερείς με μοναδικό στόχο την ανεκδιήγητη αμφίεσή τους προσιδιάζει στον αφελή ρατσισμό. Ορισμένοι από το στρατόπεδο των «λαϊκάριων»⁹² είχαν μια συμπεριφορά «προβάτων του Πανούργου»⁹³. Εάν έμπαιναν στο στόχαστρο οι ταχυδρομικοί, το ποίμνιο του αντικληρικαλισμού θα κορόιδευε μέχρι και τη στολή τους!

Αλλά για να μιλήσουμε πιο σοβαρά, ο λαός μισούσε κυρίως τους ιερείς επειδή σε κάποια δεδομένη στιγμή κρατούσαν τα ηνία της εκπαίδευσης. Βίαζαν, δηλαδή, τις συνειδήσεις. Είναι ακριβώς η απουσία αυτής της ελευθερίας που ευνόησε μια συνολική απόρριψη της θρησκείας κατά το 19^ο αιώνα. Για το λόγο αυτό, αφότου αποκτήθηκε αυτή η ελευθερία, οι δηλωμένοι αντίπαλοι των παπάδων ήταν οι εκπαιδευτικοί, αυτοί που χαρακτηρίζονταν ως οι σκοτεινοί ουσάροι της Δημοκρατίας. Σήμερα οι επίσκοποι διαχειρίζονται το ανθρώπινο κεφάλαιο της εκκλησίας

92 Ο *laïcarius* (laicard) είναι ο φανατικός κοσμικός. Έχει συνήθως αρνητική σημασία και χρησιμοποιείται από τους συντηρητικούς θρησκευόμενους για να χαρακτηρίσει τους άθεους (Σ.τ.Μ.)

93 Ο Πανούργος είναι χαρακτήρας ενός εκ των «απαγορευμένων βιβλίων» της Παπικής Εκκλησίας, του Γάλλου αναγεννησιακού συγγραφέα Φρανσουά Ραμπιέ. Η έκφραση «πρόβατο του Πανούργου» εμφανίζεται στο τρίτο βιβλίο της σειράς *Γαργαντούας και Πανταγριέλ* και αναφέρεται σε ανθρώπους που ακολουθούν μια αγέλαα συμπεριφορά, προσαρμοζόμενοι στις απόψεις του ηγέτη και της πλειοψηφίας. (Σ.τ.Μ.)

με τρόπο διακριτικό και τηρώντας μετριοπαθή στάση. Οι εφημέριοι δεν αναγνωρίζονται παρά από ένα μικρό σταυρό που φέρουν στην μπουτονιέρα. Πολλοί άλλοι πέταξαν το ράσο για να νυμφευθούν αλλά δεν εγκατέλειψαν την εκκλησία. Να προσθέσουμε ότι ορισμένοι παντρεμένοι αγγλικανοί προσχώρησαν στο Βατικανό δίχως να χωρίσουν. Αν πρόκειται να ξανασυγκεντρώσει τους αποσχισθέντες στους κόλπους του, το Βατικανό είναι έτοιμο να κάνει αρκετές παραχωρήσεις...

Η θρησκεία είναι για τα καλά παρούσα στην κοινωνία μας. Ωστόσο η παρουσία της αυτή δεν είναι πλέον το ίδιο αισθητή όπως κατά τον προηγούμενο αιώνα ή ακόμη και πριν από μόλις 40 χρόνια. Περισσότερο από μια εξαφάνιση, γινόμαστε μάρτυρες μιας κοινότητας αποδοχής της θρησκείας στο σημερινό περιβάλλον. Θα μπορούσαμε ακόμη και να κάνουμε λόγο περί αποκαθήλωσης του θρησκευτικού φαινομένου μέσω της συμβιωτικής του αφομοίωσης από το κοινωνικό σώμα.

Παρ' όλα αυτά, η αρχιτεκτονική παραμένει, ως προς την ουσία της, χριστιανική! Στα μάτια του ταξιδιώτη τα κωδωνοστάσια είναι πανταχού παρόντα. Αν δεν μπορούμε να διεκδικήσουμε την καταστροφή αυτών των μνημείων (μπορούμε, βέβαια, να διεκδικήσουμε τη μετατροπή τους!), οφείλουμε τουλάχιστον, στο όνομα της ουδετερότητας, να κατεβάσουμε αυτούς τους τεράστιους σταυρούς ύψους τριών μέτρων που υπάρχουν στην εξοχή. Στην πλειοψηφία τους δεν έχουν κανένα ιστορικό ενδιαφέρον και αποτελούν προσβολή κατά της κοσμικότητας. Ας πούμε τα πράγματα με το όνομά τους, οι ισλαμοφασίστες και

οι ιουδαιοταλμουδιστές θα μπορούν νόμιμα να διεκδικήσουν το ίδιο πράγμα απαιτώντας το σεβασμό της αρχής της ισότητας. Συνεπώς, πρέπει να απαιτήσουμε στο όνομα αυτού του σεβασμού της ισότητας να εξαφανιστεί από τη δημόσια σφαίρα κάθε θρησκευτικό σύμβολο!

Η κοινότοπη αποδοχή της θρησκείας στο φυσικό περιβάλλον και στους περιβάλλοντες χώρους ισοδυναμεί με τη διάχυσή της μέσα στην κοινωνία, πράγμα εξίσου επικίνδυνο. Δε θα επωφεληθούμε ούτε της εκκοσμίκευσης ούτε αυτού που κάποιοι τολμούν να ονομάσουν εκδημοκρατισμό των θρησκειών. Η αυτοδιαχειριζόμενη λειτουργία ορισμένων μεταρρυθμιστικών εκκλησιών δεν καθιστά το δημόσιο λόγο τους λιγότερο ισχυρό ή επικίνδυνο.

Κέντρα εξουσίας και ΜΜΕ στην υπηρεσία των θρησκευτικών αρχών.

Πρέπει λοιπόν οπωσδήποτε να συνεχίσουμε να πολεμάμε τον κλήρο και την εκκλησία, αλλά πιθανώς όχι με τον τρόπο που το έκαναν οι προκάτοχοί μας, οι οποίοι έκρωζαν μόλις περνούσε ένας παπάς. Αν θέλουμε να πλήξουμε το θρησκευτικό φαινόμενο, πρέπει να στραφούμε επίσης εναντίον εκείνων που τρέφονται απ' αυτό, εναντίον των κρατικών αρχών και των μέσων μαζικής ενημέρωσης!

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης «φλερτάρουν» την εκκλησία και τη χρησιμοποιούν για να αντιμετωπίσουν την κοινωνική ανυποληψία στην οποία έχουν περιέλθει. Μια ερευνήτρια εκπαιδευτικός παρατήρησε πριν από λίγο καιρό ότι όσο περισσότερο μειώνεται ο αριθμός των πιστών τόσο η εκκλησία τυγχάνει μέριμνας από τους κρατικούς

θεσμούς και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Από την Απελευθέρωση και έπειτα, με το πρόσχημα του οικουμενισμού και της εθνικής συμφιλίωσης, οι κρατικές αρχές πλησίασαν την Καθολική Εκκλησία και της ξανάδωσαν μια επίφαση νομιμότητας η οποία τείνει να μεταφραστεί σε συνταγματικά κατοχυρωμένο ρόλο. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης από την πλευρά τους υπερθεματίζουν και τα τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων διακρίνονται ιδιαίτερα στην τέχνη της προβολής των εγκαινίων ενός καθεδρικού ή της ζωής ενός αδύναμου και συμπαθητικού ιερέα που αντιμετωπίζει προβλήματα με τη στέγη της εκκλησίας του. Τέτοια θέματα προηγούνται βέβαια των ρεπορτάζ που δημιουργούν αισθήματα ενοχής επειδή μιλούν για μια σφαγή ή κάποιον λοιμό, που όμως συμβαίνουν κάπου μακριά, πολύ μακριά...

Οι εκκλησίες επωφελούνται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο από τη συστηματική κατηγοριοποίηση της κοινωνίας, η οποία διενεργείται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και το κράτος: η κοινωνία των πολιτών χρειάζεται τους εκπροσώπους της. Χρειάζονται αρχές οι οποίες να μιλούν στο όνομα της και πάει λέγοντας. Δίπλα στους «διανοούμενους» και τους επίσημους «συνδικαλιστές», όταν δεν παρευρίσκονται «στρατευμένοι καλλιτέχνες» ή «διανοούμενοι αθλητές», υπάρχουν εκπρόσωποι των θρησκευτικών αρχών!

Οι επίσκοποι εμφανίζονται όλο και περισσότερο στην τηλεοπτική οθόνη ή δίνουν συνεντεύξεις σε ραδιοφωνικούς σταθμούς αναφορικά με το παραμικρό κοινωνικό φαινόμενο. Οι επίσκοποι ενσαρκώνουν ένα ρόλο σοφών,

εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών, ένα ρόλο που οι κρατικές αρχές και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης θα ήθελαν να δώσουν και σε εκπροσώπους του ισλάμ.

Η ίδρυση του CFCM: Γαλλικό Συμβούλιο της μουσουλμανικής θρησκείας!

Αυτό που άρχισε ο Σεβενεμάν το ολοκλήρωσε ο Σαρκοζί! Η ιστορία ίσως μας δείξει με ποιον τρόπο αυτά τα άθλια υποκείμενα επέτρεψαν την εγκαθίδρυση μιας θρησκευτικής δικτατορίας (δεν εννοώ τη δικτατορία μιας κάποιας θρησκείας, αλλά της θρησκείας σαν τέτοιας) στη Γαλλία. Δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε ότι όσο υφίστανται ο αθεϊσμός και η κοσμικότητα, οτιδήποτε ευνοεί μια συγκεκριμένη θρησκεία ευνοεί και οποιαδήποτε άλλη: μουσουλμανο-δικτάτορες και καθολικο-ολοκληρωτικοί, κοινό μέτωπο! Η δημιουργία του Γαλλικού Συμβουλίου της Μουσουλμανικής Θρησκείας είναι εξωφρενική. Το κοσμικό κράτος να οργανώνει την ενσωμάτωση μιας θρησκείας! Και επιπλέον την οργανώνει με τρόπο ευνοϊκό για τους ισλαμιστές.

Το αρχικό επιχείρημα ότι πρέπει να βοηθήσουμε το γαλλικό μετριοπαθές ισλάμ να οργανωθεί με σκοπό να παραγκωνίσει την εξτρεμιστική εκδοχή του είναι άκυρο. Ο Σεβενεμάν είχε ήδη υποκύψει στις πιέσεις της UOIF (Ένωση Ισλαμικών Οργανώσεων Γαλλίας) η οποία αρνιόταν οποιαδήποτε αναφορά στο δικαίωμα της αποστασίας: έχουμε το δικαίωμα να γίνουμε μουσουλμάνοι, αλλά όχι να αποποιηθούμε αυτή τη θρησκεία δίχως την απειλή του θανάτου! Η ποινή του θανάτου δεν αναφέρεται, αλλά

ούτε και το δικαίωμα να αλλάξει κανείς θρησκεία! Το κράτος είναι τόσο τυφλό, εγκλωβισμένο ή κυνικό, για να βάλει το λύκο να φυλάει τα πρόβατα; Με τη συνδρομή της κοσμικής δημοκρατίας ο ισλαμισμός δημιουργεί το γαλλικό ισλάμ και όλα τα δεινά που απορρέουν απ' αυτό. Σήμερα έχει γίνει δύσκολο να είσαι άραβας (προερχόμενος από αραβόφωνη, τουρκόφωνη, περσόφωνη χώρα, καθώς ο συμφυρμός και η άγνοια βοηθούν στη δημιουργία ενός μάγματος «ξένων») δίχως να θεωρείσαι αφομοιωμένος μουσουλμάνος και μάλιστα στην πιο ελεεινή εκδοχή του ισλάμ. Είτε προέρχεται από τη συμπαιγνία των ισλαμιστών με το κράτος είτε από την πλειοδοσία των ΜΜΕ και της «κοινής γνώμης», το αποτέλεσμα είναι το ίδιο: άραβας σημαίνει ισλαμιστής. Μπορεί κανείς στη Γαλλία να έχει καταγωγή από τις χώρες του Μαγκρέμπ και να είναι άθεος, αγνωστικιστής ή βουδιστής;

Η πίεση του κοινοτισμού είναι πλέον πραγματικότητα. Εξαιτίας της ανάγκης να καταδειχθεί η ύπαρξη μιας μουσουλμανικής κοινότητας, αυτή δημιουργήθηκε σε βάρος των ατομικών ελευθεριών. Το αποτέλεσμα γεννά την αιτία, πρόκειται για μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Μια μικρή μειονότητα νεαρών φαλλοκρατών αρχίζει, στο όνομα του ισλάμ, να επιβάλλει μια ηθική τάξη σε χώρους και σε άτομα επειδή έχουν αυτό ή εκείνο το χρώμα δέρματος. Όταν μιλάω για φαλλοκρατία εννοώ ακριβώς αυτό. Γιατί είναι οι πιο αντιδραστικές αξίες του Κορανίου που προβάλλονται, αξίες οι οποίες άλλωστε προϋπήρξαν του ισλάμ αλλά επίσης και του χριστιανισμού σε ένα μεγάλο μέρος της μεσογειακής λεκάνης. Προβάλλεται

οτιδήποτε ευνοεί την κυριαρχία του άνδρα επί της γυναίκας. Παιδιά κατά την πρώιμη εφηβεία κυκλοφορούν από πολυκατοικία σε πολυκατοικία για να προστάξουν γυναίκες οι οποίες θα μπορούσαν να είναι μητέρες ή γιαγιάδες τους να φέρονται σωστά! Είναι εξοργιστικό. Ορισμένες γυναίκες εγκατέλειψαν τη χώρα καταγωγής τους για να ξεφύγουν απ' αυτή την κατάσταση, απ' αυτή τη θρησκευτική καταπίεση. Και εμείς, μέσα σ' ένα χώρο που αυτοαποκαλείται κοσμικός, το επιτρέπουμε να συμβαίνει. Η αστυνομία, από την οποία είναι αλήθεια ότι δεν μπορούμε να περιμένουμε να επιδείξει έξυπνη συμπεριφορά, προστάζει τις νεαρές κοπέλες να φορούν μαντίλα αν θέλουν να αποφύγουν τις επιθέσεις σε βάρος τους. Πρόκειται για ένα πραγματικό πλήγμα στην κοσμικότητα: δε ζητούν από τα άτομα να είναι πιστά, αλλά να σεβαστούν τις θρησκευτικές αξίες στους δημόσιους χώρους! Είτε πιστός είναι κάποιος είτε όχι, πρέπει να υποταχθεί. Αυτό που ο καθολικισμός δεν τολμούσε πλέον να πράξει, το πράττει ένας ορισμένος ισλαμισμός, επωφελούμενος των αποικιοκρατικών ενοχικών συνδρόμων της αριστεράς και της άκρας αριστεράς που παραλύουν από το φόβο μην κατηγορηθούν για ρατσισμό. Κάποιοι υφίστανται καταπίεση, αλλά οι καταπιεστές είναι και οι ίδιοι καταπιεζόμενοι: τι πρέπει να γίνει;

Η ριζοσπαστική αριστερά είναι σε αποσύνθεση, σε διάλυση! Ο μουσουλμάνος είναι άραγε εκείνος ο αιώνιος προλετάριος που αναζητούν τα αμήχανα στελέχη ενός ορισμένου μαρξισμού-λενινισμού; Μόνη εξαίρεση: κάποιες ελευθεριακές πολιτικές ομάδες ή συνδικαλιστές της CNT, ήδη

συνθησιμένοι να μάχονται ενάντια στις γλοιώδεις καθολικές ομάδες που στρέφονται εναντίον της έκτρωσης, και έχοντας αποβάλει το σύμπλεγμα της κριτικής του κληρικαλισμού, δε διστάζουν να οργανώσουν αντιδιαδηλώσεις κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων υπέρ της μαντίλας. Την ώρα που ο καθολικισμός δραστηριοποιείται στην επαρχία και προετοιμάζεται να ακολουθήσει τους ισλαμιστές μέσα από τη ρωγμή που οι τελευταίοι θα τον έχουν βοηθήσει να διανοίξει, το ισλάμ κυριαρχεί στις πόλεις. Η δραστηριότητα των ισλαμοφασιστών λαμβάνει χώρα στο πεδίο που εγκατέλειψαν οι κομμουνιστές. Μόρφωση, υλική και ηθική υποστήριξη, όλα τα καθήκοντα που θα έπρεπε να αναλάβει ένα νέο δημοκρατικό κίνημα, γίνονται τώρα από τους θιασώτες ενός ριζοσπαστικού ισλάμ. Αλλά κατηγορώντας το ισλαμικό κίνημα καταδεικνύουμε τη δική μας αδυναμία, την αδυναμία ενός εργατικού και δημοκρατικού κινήματος σε πλήρη αποσύνθεση.

Πρέπει να καταδικάζουμε τον πράσινο⁹⁴ φασισμό δίχως την παραμικρή επιφύλαξη. Το να παραιτούμαστε από αυτή την υποχρέωση ισοδυναμεί με το να εγκαταλείψουμε τους στιγματισμένους ανθρώπους, τους Άραβες, οι οποίοι υποχρεώνονται να ενσωματωθούν με τη βία στη μουσουλμανική κοινότητα. Είτε είναι μουσουλμάνοι, χριστιανοί, άθεοι, αγνωστικιστές ή οτιδήποτε άλλο, ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων μπαίνουν στο ίδιο τσουβάλι: «μουσουλμανική κοινότητα»! Παρακολουθούμε δηλαδή τη δημιουργία μιας κοινότητας θεμελιωμένης στην υποθετική θρησκευτική συμμετοχή, ανάλογα με το χρώμα

94 Το πράσινο είναι το χρώμα του «ριζοσπαστικού» ισλάμ. (Σ.τ.Μ.)

του δέρματος ή την προφορά. Αυτή η κοινότητα υποτάσσεται σε αξίες και διοικείται από ανεπίσημες αρχές. Όσο για τους υπεύθυνους αυτής της κατηγοριοποίησης; Είναι οι διαδοχικές κυβερνήσεις, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που διαμορφώνουν την κοινή γνώμη και οι ισλαμοφασίστες. Ενώ οι ισλαμιστές συμπτωματικά καταφέρνουν να επιβάλουν μια ηθική τάξη, οι «κρατικές αρχές» επιδιώκουν ένα γαλλικό ισλάμ. Άτομα, και το τονίζω αυτό, άτομα!, βρίσκονται μεταξύ σφύρας και άκμονος! Αυτή η ατομική ελευθερία, την οποία δε θεωρούμε επαρκή όταν έχουμε να αντιμετωπίσουμε ένα πολύ ισχυρό κράτος, δεν έχει το ίδιο βάρος για όλους τους πολίτες αυτής της χώρας. «Λέγεσαι Καντίτζα, ποσώς μας ενδιαφέρει αν είσαι άθρη, είσαι ιδιοκτησία της μουσουλμανικής κοινότητας» και καθοδηγείσαι από μικρούς στερημένους φαλλοκράτες, οι οποίοι σου επιβάλλουν ελεεινές αξίες (ωστόσο, είναι θέμα κουλτούρας!), καθορισμένες από τις δημόσιες διακηρύξεις του Ταρίκ Ραμαντάν με τη συνενοχή των μέσων μαζικής ενημέρωσης και του κράτους.

Προς το παρόν, είμαστε ακόμη στο αρχικό στάδιο, παρακολουθούμε τις δημόσιες παρεμβάσεις των προέδρων των μουσουλμανικών συλλόγων, ο δημόσιος λόγος των οποίων μοιάζει με απαγγελία από κάποιο εγχειρίδιο πολιτικής αγωγής. Το μικρόφωνο στρέφεται προς το διευθυντή του παρισινού τεμένους, για τον οποίο, κάθε φορά, τονίζουν ότι είναι μετριοπαθής.

Φοβούμενοι λοιπόν το κακό ισλάμ πρέπει να ταχθούμε υπέρ του καλού; Να προτιμήσουμε μια μετριοπαθή εκκλησία αντί μιας φονταμενταλιστικής; Γιατί ευνοούν αυτή τη

μετριοπαθή εκδοχή; Η θρησκεία υποτίθεται πως συγκροτεί έναν ιμάντα μεταβίβασης της κοινωνίας προς την πολιτική εξουσία. Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για διαβουλευτική δημοκρατία, αλλά πρόκειται κυρίως για ένα μέσο ελέγχου. Απ' την άλλη πλευρά, και εδώ βρίσκουμε τον πραγματικό λόγο αυτής της από κάθε άποψη επινοημένης αντιπροσώπευσης, η εξουσία, προκειμένου να επιτύχει το στόχο του ηθικού ελέγχου του πληθυσμού, χρησιμοποιεί πάντα τη θρησκεία. Ο μακιαβελισμός της εξουσίας καθιστά τη μετριοπαθή και συναινετική θρησκεία προτιμότερη για την οικονομία της αγοράς απ' τη «φονταμενταλιστική» της εκδοχή, αλλά σε τελική ανάλυση προτιμότερη είναι η φονταμενταλιστική θρησκεία από την απουσία κάθε θρησκείας. Στην ερημωμένη ύπαιθρο μερικοί αστυνομικοί αρκούν για να επιτηρούν, με τη βοήθεια των «καλών πολιτών», τους δύο ή τρεις πιθανούς επαναστάτες της περιοχής. Στα περίξ του κέντρου των πόλεων και κοντά στα εμπορικά κέντρα, νευραλγικά σημεία της καταναλωτικής κοινωνίας, δηλαδή στα «προάστια», χρειάζονται εξουσιοδοτημένοι αντιπρόσωποι. Οι επιδοτούμενες οργανώσεις και η θρησκεία αποτελούν τους υπεργολάβους του γενικευμένου από την εξουσία ελέγχου.

Το RMI⁹⁵ δεν αρκεί πλέον για τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης, λίγος καλός Θεούλης θα μπορούσε να ηρεμήσει τα πράγματα! Οι αριστεροί δήμαρχοι δεν είναι οι μόνοι που ασκούν αυτή την πολιτική του ηθικού κατευνασμού. Αυτή η άνοδος ενός ισλάμ το οποίο πρέπει

95 Revenu Minimal d' Insertion. Κατώτατο επίδομα κοινωνικής ένταξης. Από τις πιο σημαντικές πρόνοιες του παραδοσιακά προστατευτικού γαλλικού κράτους. (Σ.τ.Μ.)

να υπενθυμίσουμε πως δεν έχει καμία σχέση με τις αρχικές του καταβολές, ενός νέου ισλάμ το οποίο βασιζεται ουσιαστικά στην υποταγή του άνδρα στο θεό και της γυναίκας στον άνδρα, δημιουργεί μια κοινότητα *ex nihilo*. Αυτή η κοινότητα γίνεται η εφ' όρου ζωής φυλακή ενός αριθμού ανθρώπων που δεν απαιτούν παρά το δικαίωμα στη διαφορετικότητα.

Αυτά, λοιπόν, μπορούμε να πούμε για το CFCM το οποίο διαθέτει το φαινομενικό παράδοξο να έχει υψηλή θεσμική προέλευση (από την κυβέρνηση) και ταυτόχρονα να διοικείται από τους φονταμενταλιστές. Όπως και στην περίπτωση των δύο άλλων μονοθεϊστικών θρησκειών, μόνο μια μικρή μειονότητα συμμετέχει σ' αυτούς τους θεσμούς. Αλλά, παρ' όλα αυτά, και αυτό είναι το πιο επικίνδυνο σημείο, η πραγματικότητα αυτών των θεσμών επηρεάζει τη ζωή εκατομμυρίων ανθρώπων τους οποίους κατηγοριοποιούμε με τη βία.

«Είσαι καθολικός», σου λένε, «και;»

«Είσαι καθολικός και η κυβέρνηση ζητά τη γνώμη των επισκόπων για τη θέσπιση ενός νόμου σχετικά με τη βιοηθική».

«Είσαι εβραίος, ε και;»

«Οι παππούδες μου ήταν εβραίοι, εγώ είμαι απλώς ένας πολίτης».

«Όχι, είσαι εβραίος και το CRIJF μιλά εξ ονόματός σου...»

«Είσαι μουσουλμάνος, ε και;»

«Έχω απλώς αραβική προφορά».

«Όχι, είσαι μουσουλμάνος και πρέπει να χαιρέσαι που έχεις την τύχη να υπάρχει εφεξής το CFCM, το οποίο θα

διαπραγματευτεί για λογαριασμό σου νομικές ρυθμίσεις για μια ανοικτή κοσμικότητα».

Έχει έρθει πλέον ο καιρός για εμάς τους άθεους να αφυπνιστούμε και να παλέψουμε ενάντια σ' αυτή την επιβαλλόμενη αντιπροσώπευση η οποία θα μας μαντρώσει! Γνωρίζεις, αναγνώστη, ότι προτάθηκε νόμος στο καναδικό κοινοβούλιο σύμφωνα με τον οποίο κάθε μουσουλμάνος θα έχει τη δυνατότητα να εφαρμόζει σε ατομικό επίπεδο τη σαρία; Ακόμη και το ότι ένα τέτοιο κείμενο εγκρίθηκε σαν πρόταση νόμου είναι ήδη υπερβολικό! Δημοκρατία στις σχέσεις μεταξύ των κοινοτήτων, μεταβίβαση εξουσιών και διοίκηση των κοινοτήτων σύμφωνα με τις επιθυμίες τους! Ποιος είπε ότι «η θρησκεία είναι η άρνηση του άτομου»;

Προσβολή της κοσμικότητας και του δικαιώματος ελεύθερης έκφρασης.

Πέρα από το νέο αντικληρικαλισμό που πρέπει να εισαγάγουμε, θα πρέπει ν' αναθεωρήσουμε και την αντιθρησκευτική μας προπαγάνδα.

Κάθε παραβίαση της τωρινής κοσμικότητας πρέπει να καταγγέλλεται, όπως ακριβώς καταγγέλλθηκαν και οι χρηματοδοτήσεις του ταξιδιού του Πάπα το 1996. Είναι επιτακτικό να αντιμαχόμαστε κάθε δημόσια χρηματοδότηση της εκκλησίας από το κοινωνικό σύνολο. Αλλά θα πρέπει να μείνουμε μόνο στις οικονομικές ενισχύσεις που λαμβάνει η εκκλησία;

Η αποκήρυξη των οικονομικών χρηματοδοτήσεων από το κοινωνικό σύνολο προς ένα συγκεκριμένο θεσμό και

όχι προς κάποιον άλλο μας εκθέτει σε κάποιες δικαιολογημένες ενστάσεις. Ορισμένοι ασκούν κριτική στους κοσμικούς για αυτή τους τη μονομέρεια, ελπίζοντας ότι θα πάψει έτσι η κριτική σε κάθε είδους επιχορήγηση. Εμείς, αντιθέτως, οφείλουμε να αντιταχθούμε σε κάθε είδους χρηματοδότηση η οποία αντιφάσκει με το ήθος μας. Η παρουσία στρατιωτικών στα σχολεία ή η συμβολή των παιδαγωγικών οικονομικών ενισχύσεων που παρέχονται από οποιαδήποτε εταιρεία για το μάθημα της βιολογίας είναι κατά τη γνώμη μας προσβολές της κοσμικότητας ίδιας βαρύτητας με την απαράδεκτη παρουσία (σ' ευχαριστούμε Μονορί⁹⁶) των σχολικών ιερέων στα λύκεια. Οι επίσκοποι δεν έσφαλαν εξάλλου όταν ανησύχησαν, αφότου η Επιτροπή Σταζί επέδωσε το πόρισμά της σχετικά με τη μαντίλα στις αρχές του 2004, μήπως δημιουργηθεί ένα κίνημα το οποίο θα μπορούσε ν' απαγορεύσει και την παρουσία ιερέων στα λύκεια!

Η χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων από το κοινωνικό σύνολο είναι το ίδιο προκλητική με τη χρηματοδότηση των αναγνωρισμένων εκκλησιών (της προτεστάντικης, της καθολικής ή της ιουδαϊκής) στην Αλσατία-Μοζέλα⁹⁷. Αυτό το τελευταίο σημείο, παρόλο που φαίνε-

96 Υπουργός Εθνικής Παιδείας από το 1986 έως το 1988. (Σ.τ.Μ.)

97 Η περιοχή της Αλσατίας-Μοζέλας αποτελείται από τους νομούς του Κάτω Ρήνου, του Άνω Ρήνου και της Μοζέλας. Στη Γαλλία, μέχρι το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά η ονομασία Αλσατία-Λοραίνη. Η Γερμανική Αυτοκρατορία κατείχε τα εδάφη αυτά από το 1871 μέχρι τη λήξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, το 1918. Η ονομασία Αλσατία-Μοζέλα εμφανίστηκε κυρίως για γεωγραφικούς λόγους μετά την επιστροφή των εδαφών αυτών στο γαλλικό κράτος, το 1919. Η ιδιαιτερότητα αυτής της περιοχής έγκαιται στο γεγονός ότι εξαιρείται από την εφαρμογή ορισμένων θεμελιακών νόμων που ισχύουν στην υπόλοιπη γαλλική επικράτεια (νόμος του 1880 για τον κοσμικό χαρακτήρα της σχολικής εκπαίδευσης, νόμος του 1905 για το διαχωρισμό

ται δευτερεύον, είναι εξαιρετικής σημασίας. Δεν είναι μόνο το γεγονός ότι σχεδόν κανείς δε θέλει να ισχύσει σε αυτούς τους τρεις νομούς η γαλλική νομοθεσία, αλλά το καθεστώς εξαίρεσης που ισχύει για τις περιοχές αυτές θα χρησιμεύσει ως πρόσχημα για να χρηματοδοτηθεί αρχικά το ισλάμ και έπειτα οι υπόλοιπες θρησκείες. Θεωρείται παράνομο το γεγονός ότι το ισλάμ δεν είναι αναγνωρισμένη θρησκεία στην Αλσατία-Μοζέλα και οι ιερείς του δεν αμείβονται. Σύντομα θα θεωρείται και ανήθικο, δεδομένης και της οικονομικής της αδυναμίας, που κάτι τέτοιο δεν ισχύει και στο σύνολο της περιοχής.

Η ευνοϊκότερη μεταχείριση του καθολικισμού έναντι του ισλάμ θα θέσει υπό αμφισβήτηση την ουδετερότητα του κράτους σχετικά με το ζήτημα της θρησκείας. Όλα τα χριστιανικά κτίρια που ανήκουν στο κράτος και χρησιμοποιούνται από τον κλήρο συχνά ενισχύονται οικονομικά για τη συντήρησή τους από τις τοπικές κοινότητες. Ακόμη κι αν η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι η αιτία αυτών των οικονομικών ενισχύσεων, το ισλάμ, επειδή θεωρείται δεύτερη θρησκεία, θα παίζει το ρόλο του αδικημένου για να ζητιανέψει και ν' απαιτήσει οικονομική βοήθεια για την κατασκευή τζαμιών. Πράγμα που ήδη έχει αρχίσει να συμβαίνει με τρόπο λιγότερο ή περισσότερο έμμεσο σε ορισμένες κοινότητες.

κράτους και εκκλησίας), μιας και οι εν λόγω νόμοι ψηφίστηκαν ενόσω η περιοχή αυτή ήταν υπό γερμανική κυριαρχία. Η τοπική κοινωνία κατάφερε να αποφύγει την εφαρμογή μιας σειράς νόμων που αφορούν στην κατοχύρωση της κοσμικότητας, ακολουθώντας το δικό της «τοπικό δίκαιο»: το μάθημα των θρησκευτικών είναι υποχρεωτικό, οι ιερείς αμειβονται από το κράτος κτλ. (Σ.τ.Μ.)

Στις 15 Αυγούστου 2004, ολόκληρη η Γαλλία υποδέχτηκε τον Πάπα Ιωάννη-Παύλο Β΄ στη Λουρντ. Το χρήμα που ξοδεύτηκε ήταν άφθονο, η παρουσία του κράτους εμφανής. Πληρώσαμε χιλιάδες αστυνομικούς για να εξασφαλίσουμε την προστασία του. Δεν έχουμε να κάνουμε μόνο με μια προσβολή της κοσμικότητας, αλλά επίσης και με μια οπισθοδρομική εκκλησία. Η Λουρντ, η πόλη της Παρθένου Μαρίας, η παρθενία, η υποταγή της γυναίκας, τα θαύματα, οι προκαταλήψεις... Η εκκλησία με τον Ιωάννη Παύλο Β΄, αντιδραστική όπως και οι υπόλοιπες, ας κυλιστεί στο βούρκο του παράλογου και της βλακείας, τόσο το καλύτερο, αλλά το να είναι όλοι με το ζόρι συμμετοχοί στην κατρακύλα της είναι σκανδαλώδες! Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι αυτά που την άνοιξη του 2005 αναλύθηκαν σε λυγμούς επ' αφορμή του θανάτου του Βοϊτίλα. Ο θάνατος του Ιωάννη Παύλου Β΄, κοινωνικό φαινόμενο καθολικό και ολοκληρωτικό! Μέσα μαζικής ενημέρωσης μεταμορφωμένα σε μοιρολογίστρες να κλαψουρίζουν για την επιθανάτια αγωνία του πιο επικίνδυνου Πολωνού στον πλανήτη! Να σε τι χρησίμευσαν τα πάγια τέλη υπέρ της ραδιοτηλεόρασης! Και όσο για τους φόρους, αυτοί επέτρεψαν στους εκπροσώπους της δημοκρατίας να πάνε να γονατίσουν μπροστά στη βατικανική θεοκρατία, σ' ένα ρωμαϊκό απομεινάρι, μπροστά σε μια παγωμένη σάρκα!

Όταν η Γαλλία εμπλέκεται σ' έναν πόλεμο, δεκάδες χιλιάδες από εμάς βγαίνουμε στους δρόμους, αρνούμενοι τη διεξαγωγή του στο όνομά μας· αλλά σ' αυτό το θέμα τίποτα, η απόλυτη απάθεια...

**Είναι ακόμη εφικτό ν' ασκεί κανείς
κριτική στην πίστη και στις προκαταλήψεις;**

Υπάρχει ένα αξίωμα που πρέπει να γκρεμίσουμε: επειδή η πίστη στο Θεό ή στο Μεγάλο Αρχιτέκτονα άπτεται της ιδιωτικής σφαίρας δε θα μπορούσαμε να την κρίνουμε. Η κοσμικότητα γίνεται όλο και περισσότερο αντιληπτή με τρόπο μονοσήμαντο: μια σχετική ουδετερότητα απέναντι στις θρησκείες μέσα στο σχολείο και μόνο σ' αυτό· φίμωση των άθεων και στο σχολείο και στην κοινωνία. Ακόμη και οι ελευθερόφρονες εφαρμόζουν μια αυτολογοκρισία που τους εμποδίζει να ασκήσουν κριτική στα θεμέλια της θρησκείας. Δεν περνά, όμως, ούτε μια εβδομάδα δίχως να αντιμετωπιστούν ως φονταμενταλιστές οι υπερασπιστές της κοσμικότητας! Η κατεργαριά των θρησκείων είναι ακριβώς ότι θέλουν να πιστέψουμε πως άπτονται της ιδιωτικής σφαίρας, η οποία από τη φύση της εξαιρείται της κριτικής. Η υποκρισία τους είναι εξοργιστική. Οι θρησκείες, είτε η καθολική είτε οι υπόλοιπες, αναπτύσσουν συλλογικές πρακτικές και αυτές τους οι εκδηλώσεις, ακόμη και αν είναι ιδιωτικές, είναι εκ φύσεως προσηλυτιστικού χαρακτήρα.

Η αμφισβήτηση του δικαιώματος της βλασφημίας είναι έκδηλη. Έπειτα από την υπόθεση Σάλμαν Ρούντι έχουν πολλαπλασιαστεί οι μηνύσεις για αντιχριστιανικό ή αντι-μουσουλμανικό ρατσισμό. Ανάμεσα στις αναρίθμητες υποθέσεις που έφτασαν στη δικαιοσύνη, κάποιες αποφάσεις είναι ευνοϊκές για τις θρησκείες, ενώ δημιουργούν επίσης νομολογία κατά του δικαιώματος της βλασφημίας. Οι ακατάπαυστες διεκδικήσεις στο

όνομα του δικαιώματος στη διαφορετικότητα και σ' αυτό του σεβασμού της πίστης θα καταλήξουν στην απομόνωση των άθεων αγωνιστών. Διαχωρισμός των ανδρών από τις γυναίκες στα κολυμβητήρια, μαντίλα στα σχολεία, δικαστήρια κατά ταινιών οι οποίες προσβάλλουν την εικόνα του Ιησού, κατά θεατρικών έργων, βιβλίων που στρέφονται εναντίον του Χριστού ή όποιου άλλου, κριτική των σχολικών προγραμμάτων: ο κατάλογος της αμφισβήτησης του δικαιώματος στη βλασφημία είναι μεγάλος.

Στο όνομα του σεβασμού της πίστης του άλλου, η άρνηση, η κριτική της πίστης θα απαγορευθούν· και μετά απ' αυτές σειρά θα πάρουν η κριτική των θρησκειών, έπειτα η κριτική των πιο ακραίων εκδοχών των θρησκειών. Λίγο λίγο, ο φονταμενταλισμός θα παίρνει το πάνω χέρι στη δημόσια ζωή. Προφανώς το δικαίωμα στην αθεΐα θα γίνεται σεβαστό αλλά σιωπηρά, καθότι η απλή έκφρασή του προσβάλλει την πίστη. Στην Ευρώπη και κυρίως στη Γαλλία οι κοινωνικοί αγωνιστές δεν αντιλαμβάνονται ότι αυτή η κατάσταση αποτελεί ήδη μέρος της καθημερινής ζωής της πλειοψηφίας των χωρών του πλανήτη και ότι η καλοσύνη και η εθελουφλία που επιδεικνύουν οι αγνωστικιστές αναφορικά με τις παρεκκλίσεις από το σεβασμό της κοσμικότητας αποτελούν ισάριθμα κάγκελα του μελλοντικού μας ιδεολογικού κλουβιού.

Πού αρχίζει και πού σταματά η βλασφημία;

«Το θρησκευτικό αίσθημα των πιστών δεν πρέπει να

προσβάλλεται» αντιτείνει γενικώς η δικαιοσύνη. Όμως αν δεχόμαστε την καταδίκη ενός σκίτσου της εβδομαδιαίας εφημερίδας *Charlie Hebdo*, επειδή στο κάτω κάτω είναι αλήθεια πως ήταν άθλιο, τότε δεχόμαστε πλέον να μη φωνάζουμε ή και να μην ψιθυρίζουμε καν ότι ο Θεός δεν υπάρχει.

Η ελευθερία της έκφρασης δεν πρέπει να υφίσταται περιορισμούς! Οι ισλαμοσταλινικοί θέλοντας με κάθε τίμημα να απαγορεύσουν διά νόμου στους ακροδεξιούς και λοιπούς πολιτικούς κοπροφάγους να εκφράζονται, θέτουν τα θεμέλια ενός τείχους σιωπής για τους άθεους!

Ο κίνδυνος των επιθέσεων ενάντια στον αντιχριστιανικό ρατσισμό, κυρίως από την πλευρά οργανώσεων όπως η AGRIF⁹⁸ είναι υπαρκτός. Οι ελευθερόφρονες καλά θα κάνουν ν' αποκτήσουν τους δικούς τους συλλόγους, ξέροντας ότι πρέπει να περιμένουν πολλά χρόνια μέχρι να καταφέρουν να ενάγουν κάποιον. Το δικαστικό πεδίο είναι ένα εξαιρετικά σημαντικό πεδίο ιδεολογικής πάλης σήμερα! Είναι το ίδιο αποτελεσματικό, αν όχι περισσότερο, από τη φυσική βία για την εδραίωση μιας ιδεολογίας.

Το πολιτικά ορθό, το οποίο αρχικά ξεπήδησε από τις δικαιοδικές διεκδικήσεις των εθνικών μειονοτήτων, των μειονοτήτων με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό ή ακόμη και των φεμινιστικών κινημάτων, έχει σήμερα μετεξελιχθεί σε ένα από τα κύρια όπλα της ηθικής τάξης. Η αποβλακωτική συμφωνία του τύπου «δε με προσβάλλεις, δε σε προσβάλλω» αφήνει πρώτα απ' όλα άθικτη την

98 «Γενική Συμμαχία Ενάντια στο Ρατσισμό και για την υπεράσπιση της Γαλλικής και Χριστιανικής Εθνικής ταυτότητας». (Σ.τ.Μ.)

παράδοση. Δέκα χιλιάδες χρόνια διαμόρφωσης του τοπίου ζωής μας από τις θρησκείες (σταυροί, εκκλησίες, κωδωνοκρουσίες) περνούν απαρατήρητα τη στιγμή που ένα σκίτσο, ένα βιβλίο ή ακόμη και μια ταινία που δηλώνουν ανοιχτά την αντίθεσή τους στη θρησκεία κινδυνεύουν, αν δεν εναντιώνονται στη θρησκεία με συγκαλυμμένο τρόπο, να καταλήξουν στην πυρά! Η αυτολογοκρισία των ελευθεροφρόνων είναι εξοργιστική!

Αν θέλουμε να διεξαγάγουμε έναν νέο αγώνα ενάντια στις εκκλησίες και τις λοιπές μορφές αλλοτρίωσης που θέλουν να λέγονται εκούσιες, πρέπει να το πράξουμε πάνω σε βάσεις διαφορετικές από εκείνες του 19^{ου} αιώνα, ενώ η νομική κατοχύρωση δεν αποτελεί την κατάληξη του αγώνα ενάντια στη θρησκεία, αλλά ένα στάδιο αυτού. Το γεγονός ότι η θρησκεία είναι διαχωρισμένη από την πολιτική εξουσία δε σημαίνει πως αποτελεί αποτέλεσμα προσωπικής επιλογής του ατόμου κατόπιν ωρίμου σκέψεως.

Η νομικά κατοχυρωμένη ελευθερία είναι σε μεγάλο βαθμό θεωρητική. Το να πιστεύουμε ότι είναι αρκετή για να καθορίσει την κλίση ενός ατόμου, ισοδυναμεί με το να λησμονούμε τη βαρύτητα του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι μια επιβεβλημένη από την πρώιμη παιδική ηλικία αλήθεια επηρεάζει τη σκέψη ενός ενήλικου;

Μισαλλόδοξε! Ιδού ο χαρακτηρισμός που απευθύνεται σε όσους προτείνουν η θρησκεία να επιλέγεται από τον έφηβο ή τον ενήλικο και να προφυλάσσονται τα παιδιά από οποιαδήποτε θρησκευτική καθοδήγηση! Η μύηση

των παιδιών στην ιστορία των θρησκειών είναι κατά τη γνώμη μου προτιμότερη απ' το να επιτρέπουμε να υφίστανται οποιαδήποτε καθοδήγηση από τους κληρικούς. Η γνωριμία με τη σημασία των θρησκειών για την ιστορία της ανθρωπότητας μέσα στα πλαίσια της σχολικής κοινότητας είναι μέρος της συγκρότησης ενός μαθητή, ενώ η κατήχηση (ή οτιδήποτε άλλο) που διδάσκεται από τους προσήλυτους αποτελεί επιλογή της οικογένειας, η οποία έρχεται σε αντίφαση με την τωρινή ή μελλοντική ελευθερία του παιδιού. Η Σαχντόρφ Τζαβάν, λογοτέχνης ιρανικής καταγωγής, προλογίζει το έργο της *Bas les voiles* [Κάτω οι μαντίλες] με την εξής φράση: «Φορούσα τη μαντίλα για δέκα χρόνια. Έπρεπε να επιλέξω ή τη μαντίλα ή το θάνατο, ξέρω πολύ καλά για τι πράγμα μιλάω». Η βασική της θέση ενάντια στη μαντίλα ξεπερνά το πλαίσιο του κοσμικού χαρακτήρα του σχολείου. Κατά τη γνώμη της, η μαντίλα θα έπρεπε ν' απαγορευθεί σε κάθε χώρο για τις ανήλικες κοπέλες. Η μαντίλα αποτελεί προσβολή κατά των δικαιωμάτων του άνδρα, της γυναίκας και του παιδιού. Η ελευθερία του ατόμου πρέπει να προστατευθεί απέναντι στις οικογενειακές επιταγές αναφορικά με θρησκευτικά ζητήματα. Παραφράζοντας τον Μπακούνιν: τα παιδιά δεν ανήκουν ούτε στην οικογένειά τους, ούτε στο κράτος αλλά στο μέλλον τους.

Η θρησκευτική διδασκαλία αποτελεί πλήγμα εναντίον της υπόλοιπης ζωής τους· θα έπρεπε να απαγορευθεί για τους ανηλίκους. Στο πλαίσιο της αμυντικής τακτικής που δρούμε αυτή η διεκδίκηση είναι ουτοπική και το μικρότερο κακό είναι να διδάσκεται η ιστορία των θρησκειών

στο σχολείο από καθηγητές ιστορίας. Η συγκριτική ιστορία, με θρησκευτικά κείμενα μέσα από τα οποία κάθε θρησκεία υποστηρίζει ότι ο δικός της Θεός είναι ο μόνος και αληθινός, δε φανερώνει τον παραλογισμό της πίστης (αυτό δεν αφορά το σχολείο) αλλά τον παραλογισμό της θρησκείας και κυρίως του μονοθεϊσμού. Για να το πούμε πιο απλά: μπορεί να μην είμαστε αντίθετοι με τη διδασκαλία της ιστορίας των θρησκειών, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι συμφωνούμε με την επέκταση του CAPES⁹⁹ στην πρόσληψη καθηγητών για τη διδασκαλία των θρησκευτικών στην περιοχή της Αλσατίας-Μοζέλας, ένα διαγωνισμό τον οποίο αποκηρύσσουμε ως αντι-κοσμικό!¹⁰⁰ Από το έτος 2000 και έπειτα υπάρχει ένας διαγωνισμός CAPES για την πρόσληψη καθηγητών θρησκευτικών, μέσα στην εθνική εκπαίδευση!

Είναι επείγον να αποκαταστήσουμε το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης για ιστορικά ζητήματα στην εκπαίδευση! Η περίπτωση του Λουί Σανιόν, καθηγητή στο γυμνάσιο του Κουρμπεβουά, είναι τρομακτική! Τόλμησε να πει σ' ένα μάθημα ιστορίας ότι ο Μωάμεθ μετατράπηκε σε εγκληματία και δολοφόνο. Σκάνδαλο! Το πολιτικά ορθό μάς δίνει το δικαίωμα να μιλάμε για σταυροφορίες αλλά όχι για τζιχάντ· διδασκαλία της ιστορίας με πραγματική αμεροληψία και μεγαλοψυχία! Το MRAP και η Ένωση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου τού έκαναν μήνυση. Τη

99 Εθνικός διαγωνισμός για την επιλογή καθηγητών μέσης εκπαίδευσης, κυρίως για το Γυμνάσιο. (Σ.τ.Μ.)

100 Το 2000, για πρώτη φορά στη γαλλική δημόσια εκπαίδευση προκηρύχθηκε διαγωνισμός για την πρόσληψη καθηγητών για τη διδασκαλία του «μαθήματος των θρησκευτικών» μέσω του C.A.P.E.S. Αφορά ειδικά στην περιοχή της Αλσατίας-Μοζέλλας. (Σ.τ.Μ.)

στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, η μήνυση έχει αποσυρθεί, αλλά όχι και ο αφορισμός της Ακαδημίας των Βερσαλλιών. Η κοσμικότητα είναι για τα καλά στριμωγμένη. Εφεξής κάθε ιστορική κριτική μιας θρησκείας μεταφράζεται σε κατηγορία για ρατσισμό! Αντίχριστοι (ο όρος υπάρχει, παρόλο που δεν κατανοούμε πάντα πώς σχηματίζεται σημασιολογικά), αντισημίτες αν κριτικάρουμε την εβραϊκή θρησκεία ή την επιθετικότητα του κράτους του Ισραήλ, ρατσιστές ή ισλαμοφοβικοί αν δε γονατίζουμε μπροστά στον Αλλάχ!

Όταν επιθυμούμε εφεξής να κατηγορήσουμε τις θρησκείες είμαστε επιπλέον υποχρεωμένοι να το κάνουμε ταυτόχρονα: όλες μαζί και την ίδια στιγμή! Δεν έχουμε το δικαίωμα να διεξαγάγουμε μια μελέτη ενάντια στο ισλάμ και μόνο, ενάντια στον ιουδαϊσμό και μόνο; Αλλά, βέβαια, την έχουν πληρώσει ο Ουελμπέκ¹⁰¹ και ο Ντιεντονέ.¹⁰² Όταν ο τελευταίος κατηγορείται για αντισημιτισμό επειδή επιτίθεται στο Ισραήλ ή στην εβραϊκή θρησκεία, δεν ακούμε τις ίδιες οργανώσεις να του προσάπτουν ότι τα βάζει με τον Πάπα ή με τους ισλαμιστές! Οστόσο περιφρονεί εξίσου και τους γενειοφόρους φονταμενταλιστές μουσουλμάνους και τους μιτροφόρους χριστιανούς! Διότι εφεξής εάν θελήσουμε να υπερασπιστούμε στο ελάχιστο

101 Ο γάλλος συγγραφέας Ουελμπέκ κατηγορήθηκε για αντιμουσουλμανικό ρατσισμό από τη MRAP και τη Γαλλική Λίγκα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων λόγω μιας συνέντευξης που έδωσε στο γαλλικό περιοδικό *Lire* το 2001, στην οποία άσκησε έντονη κριτική στο ισλάμ και στο Κοράνι. (Σ.τ.Μ.)

102 Πολιτικοποιημένος γάλλος κωμικός. Εξαιρετικά αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, έχει κατηγορηθεί και καταδικαστεί το 2007 σε χρηματικό πρόστιμο για αντισημιτικές δηλώσεις. Δηλώνει ότι εκπροσωπεί την «πραγματική αριστερά» και απορρίπτει τις κατηγορίες των επικριτών του για αντισημιτισμό. (Σ.τ.Μ.)

τον Ουελμπέκ, τον Ντιεντονέ ή κάποιον άλλο, αισθανόμαστε πάντα υποχρεωμένοι να αρχίσουμε ως εξής: «Δε μου αρέσει αυτό που κάνει, αλλά η επίθεση που δέχτηκε ήταν άδικη...». Ωστόσο αν κάποιος εκτιμά τον Ντιεντονέ και υπερασπίζεται τα σκετς του ενάντια στη θρησκεία, δεν είναι διόλου υποχρεωμένος να δικαιολογηθεί ή να μετριάσει τη στάση του!

Αν γίνεται δίκη κάθε φορά που κάποιος γράφει ή λέει κάτι που σοκάρει, τότε η ελευθερία της έκφρασης δεν υπάρχει πια. Και το πιο ενοχλητικό είναι η συμμαχία μιας μερίδας της αριστεράς με τους ισλαμιστές! Πραγματικές σταλινικές δίκες λαμβάνουν χώρα εναντίον αυτών που έχουν την ατυχία να ασκήσουν κριτική στο ισλάμ. Οι σταλινικοί παραμένουν σταλινικοί είτε είναι στο ΚΚ Γαλλίας είτε είναι σε φιλικές αντιρατσιστικές οργανώσεις: μια ανακυκλώμενη γραφειοκρατία, περί αυτού πρόκειται!

Η εφημερίδα *Le Monde* δεν είναι η τελευταία αυτού του κινήματος υπέρ της θρησκείας, όντας έτοιμη να κάνει κάθε είδους συμφурμούς. Ο Τσόμσκι την πλήρωσε και αυτός με τη σειρά του, αλλά επίσης και συγγραφείς όπως η Καρολίν Φουρέστ. Η ιδεολογική τρομοκρατία αρχίζει με μικρούς εκφοβισμούς. Αναφέρουμε ως παράδειγμα τους ισλαμιστές που διαμαρτύρονταν για μισαλλόδοξη αντιμετώπιση, επειδή δίπλα από μια διαδήλωση νεαρών κοριτσιών με μαντίλα (τα οποία ήταν δέκα, εφτά, έως και τεσσάρων ετών!) ακουγόταν το σύνθημα «ούτε θεός ούτε αφέντης, ούτε σλιπ ούτε μαντίλα, όλα έξω». Η πορεία περιφρουρούνταν αυστηρά από γενειοφόρους μουσουλμάνους οι οποίοι τους όριζαν ποια συνθήματα θα έπρεπε να

φωνάζουν: «Η μαντίλα είναι επιλογή μου». Τρομοκρατημένες δίχως καμιά αμφιβολία, διαδηλώνουν την επιλογή τους και ο τύπος το καταπίνει αμάσητο: παιδιά τεσσάρων ετών να φωνασκούν «η μαντίλα είναι επιλογή μου!» Ένας από τους ισλαμοφασίστες, βλέποντας ότι η δική μας γνώση του ισλάμ και της θρησκείας γενικότερα ήταν ίδια αν όχι ανώτερη από τη δική του, μας αποκάλεσε ρατσιστές! Το ύστατο επιχείρημα! Ο κρυμμένος άσος των φονταμενταλιστών κάθε απόχρωσης: ρατσιστής! Πριν τριάντα χρόνια, τότε που δεν ήμασταν στις γραμμές του κόμματος, ήμασταν «μικροαστοί» ή «αναρχικά ερπετά»· τώρα είμαστε ρατσιστές! Είναι πλέον ξεκάθαρο: Στάλιν, Μωάμεθ (ένα και το αυτό), κοινό μέτωπο!

Τα θρησκευτικά σύμβολα

Και εμείς; Έχουμε εμείς το δικαίωμα να λέμε ότι τα θρησκευτικά σύμβολα μας σοκάρουν; Μήπως οι άθεοι κυκλοφορούν φέροντας σύμβολα που εκφράζουν τον αθεϊσμό τους, ένα μεγάλο ξύλο γύρω από το λαιμό, για παράδειγμα; Η εκδήλωση των θρησκευτικών πεποιθήσεων μέσα από διακριτικά σύμβολα δεν αποτελεί μέρος του εμπλουτισμού της κοινωνίας με μια ακόμη διαφορετική κουλτούρα, αλλά δηλώνει στον άλλο πως μόνο αυτός ή αυτή που φέρει το σύμβολο κατέχει την αλήθεια: είναι δηλαδή προσβολή του άλλου!

Μας σοκάρουν οι σταυροί στο στήθος, οι μοναχές με την περιβολή τους, οι εφημέριοι με το υπερβολικά συντηρητικό ένδυμά τους. Δεν αντέχουμε διόλου τα κοράκια με τα σκουφάκια στο κεφάλι, μας προκαλούν αποστροφή οι

γενειοφόροι και οι γυναίκες με μαντίλες. Δεν ανεχόμαστε επίσης τους κρίσινα ή τους άλλους καταγκιόζηδες με τις ρόμπες τους και αν δεν τους χλευάζουμε αυτό συμβαίνει επειδή αποτελούν μια αισχρή μειοψηφία! Σε μια κοσμική κοινωνία, να δηλώνει κανείς τη θρησκεία του με ενδυματολογικά σύμβολα δεν είναι τίποτα λιγότερο ή περισσότερο από πορνογραφία! Πρόκειται για το ακριβώς αντίθετο ενός χαρούμενου πολυπολιτισμικού μωσαϊκού. Αν οι γυναίκες, οι άνδρες και τα παιδιά ντύνονται με βάση τις παραδόσεις όλης της γης, αυτό δεν μπορεί παρά να προβάλλει τον (πολιτισμικό) μας πλούτο. Κάλπικος ισχυρισμός, διαδεδομένος μάλιστα από τη γλοιώδη αριστερά που μας δίνει μαθήματα! Ας πάψουμε να επιτρέπουμε να μας παίρνουν για ηλίθιους, ξέρουμε να διακρίνουμε ανάμεσα στα παραδοσιακά ενδύματα και στα θρησκευτικά σύμβολα! Η μαντίλα στο σχολείο δεν είναι πλέον ζήτημα κουλτούρας! Οι γιαγιάδες μας, είτε βρίσκονται στη σαρεντιανή¹⁰³ εξοχή ή στις χώρες του Μαγκρέμπ, φορούν μαντήλι στο κεφάλι, και ακόμη και αν πρόκειται για απομεινάρια της πατριαρχικής ή θρησκευτικής καταπίεσης κανείς δε θα σκεφτόταν να τους το απαγορεύσει· αντιθέτως στο σχολείο η μαντίλα έχει χαρακτήρα στράτευσης, θρησκευτικό, αντιφεμινιστικό και φονταμενταλιστικό. Ο εκβιασμός των θρησκευόμενων συνίσταται στο εξής: στην επανεισαγωγή της θρησκείας στο κοσμικό πεδίο. «Μα η κίπα¹⁰⁴, η μαντίλα, ο σταυρός, αποτελούν μέρη των παραδόσεών μας». Αποκλείεται, δεν υποκύπτουμε στον

103 Αναφορά στη Σαρέντ, επαρχία στα νοτιοδυτικά της Γαλλίας. (Σ.τ.Μ.)

104 Κάλυμμα της κεφαλής των ορθόδοξων Εβραίων. (Σ.τ.Μ.)

εκβιασμό, η κίπα είναι σύμβολο θρησκευτικής πίστης και στην περίπτωση αυτή φοριέται μόνο σε ιδιωτικό χώρο, αφού τίποτα δεν απαγορεύει σε κάποιον να κοιτάζεται στον καθρέφτη, εφόσον αυτό μπορεί να του προσφέρει οποιαδήποτε ευχαρίστηση! Ο σαδομαζοχισμός είναι επιτρεπτός, αλλά σε ιδιωτικό χώρο! Η μαντίλα επίσης, μα και βέβαια να τη φοράμε, και τα αγόρια άλλωστε, γιατί τα αγόρια να μη φορούν τη μαντίλα, όπως εύστοχα παρατηρεί η Σαχντόρφ Τζαβάν; Ας είναι και γυμνοί κάτω από τη μαντίλα αν τους αρέσει, αλλά στο σπίτι!!

Οφείλουμε ν' αρνηθούμε αυτό τον εκβιασμό, ο οποίος προέρχεται από τους ίδιους τους ισλαμιστές, και ο οποίος προβάλλει τον ισχυρισμό πως εάν αρνούμαστε να φορούν τη μαντίλα οι νεαρές μουσουλμάνες, τους αρνούμαστε και την πρόσβαση στη δημόσια εκπαίδευση. Λες και η μαντίλα αποτελεί απλώς ένα πολιτιστικό σύμβολο, όπως υποστηρίζουν ορισμένοι! Αλλά η μαντίλα έχει αυτήν ακριβώς τη σημασία: όλοι οι άνδρες είναι βιαστές! Κάθε μαντίλα μάς προσβάλλει ως άνδρες! Οι άνδρες δεν είναι παρά κτήνη με σεξουαλικές ορμές (πράγμα που ισχύει), ανίκανοι να τις ελέγξουν (πράγμα που είναι ψευδές) διότι το γυναικείο σώμα φέρει μέσα του το κακό! Και βέβαια το να φέρει κανείς τη μαντίλα συνεπάγεται την άρνηση του μαθήματος της βιολογίας, της σεξουαλικής αγωγής... Με ποιο δικαίωμα ανεχόμαστε οι μαθητές που φέρουν την κίπα να χάνουν συστηματικά τα μαθήματα του Σαββάτου; Και οι κοπέλες, οπαδοί της θρησκείας της Σελήνης, πρέπει να εξαιρεθούν από τα μαθήματα της Δευτέρας λόγω των σεληνιακών τους συνάξεων; Ομοίως, η

κοσμικότητα δεν κάνει εξαιρέσεις: καθόλου σταυροί, ανεξάρτητα από το μέγεθός τους! Δεν υπάρχουν διακριτικά θρησκευτικά σύμβολα, υπάρχει μόνο πορνογραφία και προσηλυτισμός.

Μια κοινωνία συνίσταται σε ένα μίνιμουμ κανόνων οι οποίοι εγγυώνται την ελευθερία όλων! Τα θρησκευτικά σύμβολα δε διαφέρουν από τα κείμενα ή τους δημόσιους λόγους που βεβαιώνουν τη μοναδικότητα του θεού που πιστεύει εκείνος που τα φέρει και, κατ' αυτό τον τρόπο, αποκλείουν τον άλλο πλήττοντας την ελευθερία του! Στις πόλεις, το ισλάμ αποκτά πραγματική δύναμη και η τηλεοπτική δημοσιότητα που εν μέρει δημιουργεί αυτή τη δύναμη είναι παγίδα. Οι κρατικές αρχές χρησιμοποιούν αυτή την ισχύ σαν φόβητρο για να καλλιεργήσουν τον αντι-αραβικό ρατσισμό, οι ισλαμιστές τη χρησιμοποιούν για να υποδεχτούν με ανοιχτές αγκάλες τα θύματα μιας πραγματικά ρατσιστικής κοινωνίας. Πρόκειται για ένα φαύλο κύκλο που δεν ωφελεί παρά τον Λεπέν και τον Ταρίκ Ραμαντάν. Ο ισλαμισμός πρέπει να καταπολεμηθεί με τον ίδιο τρόπο που καταπολεμάται και ο φασισμός: στο κοινωνικό πεδίο. Δυστυχώς ο Σαρκοζί είναι ικανός να κάνει τα πάντα για να πετύχει, ακόμη και να δημιουργήσει και να ευνοήσει την ανάπτυξη ενός γαλλικού ισλάμ. Αλλά η τράπουλα έχει μοιραστεί: στο θρησκευτικό πεδίο, το ισλάμ κυριαρχεί στις πόλεις και ο καθολικισμός στην επαρχία!

Η κοινωνική πίεση είναι τεράστια σε ορισμένες αγροτικές περιοχές, όπου όποιος δεν επιθυμεί να συμμετάσχει σε θρησκευτικές τελετουργίες θεωρείται εκ των

πραγμάτων δαιμονισμένος ή περιθωριακός και αποκλείεται από κάθε κοινωνική συναναστροφή. Η τύχη που επιφυλάσσεται στην οικογένεια που προτιμά το δημόσιο σχολείο, το οποίο κατά περιοχές συγκεντρώνει πολύ λιγότερους μαθητές σε σχέση με το γεμάτο παιδιά «ελεύθερο» σχολείο, είναι να ζει μόνη ενάντια σε όλους.

Το αντι-παράδειγμα μας το δίνουν οι σκληροπυρηνικοί αντικληρικαλιστές, οι οποίοι προέρχονται από ιησουσιτικά ή άλλα κολέγια. Για ορισμένους, όμως, η διακοπή της θρησκευτικής πρακτικής σημαίνει και διακοπή των σχέσεων με την οικογένεια. Πέρα από το νόμο, υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που εξηγούν τη διατήρηση του καθολικισμού, και όσο μεγαλύτερη είναι η παρουσία του τόσο περισσότερο αυτός διατηρείται. Η νομικά κατοχυρωμένη ελευθερία να διαλέξει κάποιος ή να απορρίψει τη θρησκεία του σχετικοποιείται λοιπόν από την εκπαίδευση, την οικογένεια και το κοινωνικό περιβάλλον. Όταν κινδυνεύεις να χάσεις τόσα πολλά εκδηλώνοντας δημόσια την αθρησκεία σου, απαιτείται πολύ ισχυρή θέληση για να το πράξεις. Η επανεπιβεβαίωση της αξεπέραστης αντίφασης ανάμεσα στην επανάσταση και στην πίστη, και κυρίως στην πίστη στο Θεό, παραμένει απαραίτητη. Είναι δύσκολο να γίνει λόγος για οικονομική χειραφέτηση όταν υπάρχει φιλοσοφική, πολιτική και θρησκευτική υποταγή.

Καθένας από εμάς εξελίσσεται παράλληλα με το κοινωνικο-πολιτισμικό του περιβάλλον. Για ν' αντιληφθεί κάποιος τη διαδρομή που έχουμε διατρέξει προς την

κατεύθυνση της επιστροφής σε μια ορισμένη ηθική τάξη, θα έπρεπε να είχε καταψυχθεί για είκοσι χρόνια και να είχε επανέλθει προκειμένου να κρίνει τη διαφορά ανάμεσα στις δύο περιόδους. Μπορούμε ωστόσο να πάρουμε μια ιδέα παρακολουθώντας τις προ είκοσι ετών εκπομπές και ξαναδιαβάζοντας τις εφημερίδες της εποχής εκείνης. Η επιστροφή στην ηθική τάξη δεν είναι ένας μελλοντικός κίνδυνος αλλά η σημερινή πραγματικότητα. 1986-2006: τι μεγάλη διαδρομή που κάλυψαν οι θρησκευόμενοι όλου του πλανήτη!

Τι πρέπει να γίνει με τους χριστιανούς της αριστεράς;

Πριν καταπιαστούμε με τους χριστιανούς που αυτοαποκαλούνται αριστεροί και τους οποίους αναγκαζόμαστε να συναναστραφούμε, θα πρέπει να πούμε ότι δεν είναι κάθε αγώνας, ο οποίος υποστηρίζει πως προέρχεται από τα κινήματα απελευθέρωσης των γυναικών ή των μειονοτήτων, θεμιτός. Αναφέρουμε ως παράδειγμα τις ενώσεις ομοφυλοφίλων, οι οποίες στήνουν τις δικές τους ενορίες με πάστορες, εκκλησίες και όλα τα συμπαρομαρτούντα στις ΗΠΑ ή ακόμη τη μάχη για την πρόσβαση των γυναικών στο ιερατικό αξίωμα. Αν και ο αγώνας για την ισότητα των πολιτικών δικαιωμάτων είναι αξιέπαινος και απαραίτητος (δικαίωμα ψήφου στους μετανάστες), οι αγώνες που αναφέρθηκαν παραπάνω δε μου φαίνονται προοδευτικοί: αντιθέτως, δε χρησιμεύουν παρά στη διάχυση της εκκλησίας μέσα στην πολιτική κοινωνία. Στο σημείο αυτό θα έπρεπε να είμαστε ευγνώμονες στους αντιδραστικούς πάπες, όπως στον Ιωάννη Παύλο Β΄ και έπειτα απ΄

αυτόν στον Βενέδικτο ΙΣΤ΄, που απομάκρυναν τους πιστούς αντί ν' αποδεχτούν την κοινωνική εξέλιξη, αν οι δημόσιοι λόγοι τους δε συνέχιζαν να τρέφουν πατριαρχικές και ομοφοβικές ιδέες.

Από την εποχή του Λαμενέ μέχρι σήμερα, από τότε που η αστική τάξη είναι στην εξουσία, μια μερίδα των χριστιανών έχει δείξει ειλικρινή ευαισθητοποίηση για τις συμφορές των εργαζόμενων. Συνειδητοποιώντας ότι η φιλανθρωπία είναι ανεπαρκής απάντηση στις δυσλειτουργίες του καπιταλισμού, πολλοί είναι οι θεολόγοι που προβληματίστηκαν και προβληματίζονται σχετικά με νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Παράλληλα, και με τρόπο συμπληρωματικό, κάποιοι άλλοι πίστεψαν ότι η διατήρηση του χριστιανισμού συνδέεται με την ενσωμάτωσή του στην εργατική τάξη. Μιλάμε για τους εργάτες ιερείς οι οποίοι κατέληξαν μέχρι και στην ενεργό συμμετοχή στη CGT. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την εξής εντολή: είτε ξαναγίνονται εφημέριοι είτε εγκαταλείπουν το ιερατικό αξίωμα. Και θα πρέπει να περιμένουμε μέχρι τη Δεύτερη Σύνοδο του Βατικανού, η οποία αναζωογόνησε τις ελπίδες και επέτρεψε στους προοδευτικούς καθολικούς να ξαναεκφραστούν ελεύθερα. Στη Νότιο Αμερική εμφανίστηκε, πριν τριάντα χρόνια, η Θεολογία της απελευθέρωσης. Ορισμένοι εκκλησιαστικοί ήταν πραγματικοί κόκκινοι παπάδες που οργάνωναν τις παραγκουπόλεις. Έχουμε να κάνουμε με ένα αληθινό κίνημα ταξικής πάλης με κινητήρια δύναμή του Ιησούτες, Δομινικανούς και Φραγκισκανούς. Η οργάνωση *Opus Dei* δικαιολογημένα καταπολεμά αυτό το ρεύμα με κάθε μέσο (χρησιμοποιώντας

ακόμη και δολοφονίες) τόσο στον τόπο ανάπτυξής του όσο και στο Βατικανό.

Ως αντίδραση στην οικονομική αθλιότητα αναπτύχθηκε το 1966 η θεολογία της Απελευθέρωσης, μεσούσης της γκεβαριστικής αναταραχής. Εκείνη τη χρονιά ο Πατήρ Γκουτιέρεζ δήλωσε ότι ήρθε πλέον ο καιρός να περάσουμε από «μια θεολογία της ανάπτυξης σε μια θεολογία της απελευθέρωσης». Η παπική εκκλησία, μέσα στον ενθουσιασμό που προκάλεσε η Δεύτερη Σύνοδος του Βατικανού, δε διαβλέπει αμέσως τη θεμελιώδη αντίφαση με τον καθολικισμό και θα της χρειαστούν είκοσι χρόνια για να τιθασεύσει και τελικά να απορρίψει αυτή τη θεολογία.

Και πράγματι τι θα έκανε απέναντι σε μια θεολογία η οποία δηλώνει γραπτά και προφορικά ότι η ανέχεια καταπολεμάται μέσα από δομικές μεταρρυθμίσεις και αρνείται κατ' αυτό τον τρόπο το παραδοσιακό σχήμα αθλιότητας/φιλανθρωπίας; Οι αξιωματούχοι των ΗΠΑ, απ' την πλευρά τους, δεν άργησαν να το καταλάβουν: σε μια αναφορά τους δηλώνουν ότι στη Νότιο Αμερική η Καθολική Εκκλησία έχει γίνει «μια κοινωνική δύναμη που καταπιάνεται με την κοινωνική αλλαγή, συμπεριλαμβανομένης, αν χρειαστεί, και της επανάστασης». Εφεξής οι κληρικοί αγωνιστές στοχοποιήθηκαν από τους δικτάτορες και τους αμερικανούς συμμάχους τους, όπως ακριβώς οι συνδικαλιστές και οι πολιτικοί. Για να προσδιορίσουμε την έκταση της καταστολής, να διευκρινίσουμε ότι τα θύματα μεταξύ των εκκλησιαστικών στην περίοδο 1973-1976 ήταν περισσότερα από εκείνα των πέντε προηγούμενων αιώνων (αυτό αποκαλύπτει εξ αντιδιαστολής την αγριότητα

της καταστολής του εργατικού κινήματος στη Λατινική Αμερική). Επηρεασμένοι βαθιά από τις επαναστατικές ιδέες, οι θεωρητικοί της Απελευθέρωσης καταδικάστηκαν από τον Ιωάννη Παύλο Β΄, υπό την επήρεια εκείνου που αργότερα έγινε ο Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ΄. Στον Φραγκισκανό Λεονάρντο Μποφ, έναν από τους πατέρες της Θεολογίας της Απελευθέρωσης και σκληρό αντίπαλο της οργάνωσης *Opus Dei*, το Βατικανό απαγόρευσε να διδάσκει. Η Θεολογία της Απελευθέρωσης καταδικάστηκε επίσημα από τη Ρώμη και έτσι στερήθηκε της όποιας νομιμοποίησης απολάμβανε ως τότε. Η πιο πρόσφατη διαπίστωση σχετικά με τη Θεολογία της Απελευθέρωσης τονίζει τη μείωση της επιρροής της, απ' τη μια λόγω της απόρριψής της από την επίσημη θεολογία και απ' την άλλη λόγω της πτώσης του τείχους του Βερολίνου και της γενικής κρίσης του μαρξισμού.

Η Θεολογία της Απελευθέρωσης σημαίνει απλούστατα τη Θεολογία της Απελευθέρωσης της Λατινικής Αμερικής. Στην πραγματικότητα, ο όρος καλύπτει εκ των υστέρων όλες τις θεολογίες που προέρχονται από χώρες του τρίτου κόσμου ή που στρέφονται γενικότερα ενάντια στη δυτική κυριαρχία. Έτσι, γίνεται λόγος για τη θεολογία των μαύρων, τη θεολογία των Αφρικανών ή ακόμη και για τη φεμινιστική θεολογία. Υπάρχουν επίσης οργανώσεις διαφόρων θεολογιών του Τρίτου Κόσμου από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και έπειτα. Εξαιτίας της ένταξης του στο δυτικό κόσμο, το Βατικανό παραμένει πολύ επιφυλακτικό, και μάλιστα αυτή η λέξη είναι το λιγότερο επιεικής, απέναντι σε όλες αυτές τις κινήσεις των χωρών

του Νότου.

Ως πιο πρόσφατο γεγονός μπορούμε ν' αναφέρουμε την περίπτωση του πατρός Τίσα Μπαλασουρίγια, ο οποίος εκδιώχθηκε και έγινε πάλι δεκτός ένα χρόνο μετά (15 Ιανουαρίου 1998). Επισήμως πρόκειται για ένα θεολόγο στον οποίο η εκκλησία προσάπτει ότι άσκησε κριτική στην Παρθένο Μαρία. Σταδιακά, η σύγχρονη Ιερά Εξέταση (Σύνοδος για το Δόγμα της Πίστης), συνεδριάζοντας υπό τον ελαφρώς προοδευτικό καρδινάλιο Ράτζινγκερ, που αργότερα έγινε ο Βενέδικτος ΙΣΤ', τον κατηγόρησε ξεκάθαρα ως μαρξιστή και αντικαπιταλιστή.

Οι αντιδράσεις που προέρχονται από ένα σημαντικό αριθμό υπευθύνων της Καθολικής Εκκλησίας στις χώρες του Τρίτου Κόσμου και στο Βέλγιο (αυτή η χώρα υπήρξε ο τόπος συνάντησης των Θεολογιών της Απελευθέρωσης) φρέναραν τις κατασταλτικές προθέσεις του Βατικανού. Για να εξηγήσουμε την επιρροή του Νότου πάνω στο Βέλγιο αναφορικά με τα θρησκευτικά ζητήματα, πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι οι δεσμοί ανάμεσα στις παλιές αποικίες και στις μητροπόλεις παρέμειναν ισχυρές. Το 80% των ιεραποστόλων προέρχονταν από τη Γαλλία και σχεδόν όλοι οι υπόλοιποι από το Βέλγιο.

Στη Γαλλία, παρόλο που η Θεολογία της Απελευθέρωσης δεν είναι και τόσο γνωστή, υπάρχει ωστόσο μια πολύ δραστήρια χριστιανική αριστερά.

Περιοδικά του χώρου των θρησκευόμενων, όπως το *Golias* ή ακόμη το *Temoignage chrétien*, δεν έχουν τίποτα να ζηλέψουν σε ριζοσπαστισμό από εβδομαδιαίες εφημερίδες όπως η κυριακάτικη *Humanité*. Η καθημερινή

έκδοση *La stoix* είναι πιο καλά ενημερωμένη σχετικά με ζητήματα που αφορούν στην κοινωνική πραγματικότητα από τη *Libération*.

Το γεγονός ότι το *Golias* φαίνεται να τοποθετείται ξεκάθαρα στ' άκρα αριστερά του πολιτικού φάσματος της Γαλλίας μπορούμε να το αποδώσουμε σε δύο παράγοντες. Καταρχάς το *Golias*, όπως ακριβώς και το *Temoignage chrétien*, αντιτίθεται με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο στο φονταμενταλισμό και στην ακροδεξιά, δηλαδή στις κυβερνήσεις της αριστεράς και της δεξιάς αναφορικά με τους χειρισμούς τους στο ζήτημα της μετανάστευσης. Κατά δεύτερον, συμβαίνει απλούστατα η άκρα αριστερά να μην είναι πια παρά η σκιά του εαυτού της και να μετατοπίζεται προς τη σοσιαλδημοκρατία. Παρά τις ελλείψεις της, η *Cimade*¹⁰⁵ είναι πιο αποτελεσματική από τη *Lutte ouvrière* σε ό,τι αφορά την άμεση αρωγή προς τους αλλοδαπούς εργαζόμενους. Αριστεροί χριστιανοί οι οποίοι για 25 χρόνια παρέμειναν πιστοί στις θέσεις τους εμφανίζονται, ελλείψει άλλων, απίστευτα αριστεριστές.

Δεν πρόκειται να ξαναπιάσουμε εδώ την ιδιαίτερη ιστορία των χριστιανισμών της αριστεράς παρόλο που κάτι τέτοιο θ' αποτελούσε μέρος μιας μελέτης του θρησκευτικού φαινομένου και του καπιταλισμού. Αποτελεί μεγάλη έλλειψη του μαρξισμού, ένα σημείο που το έχουμε ήδη συζητήσει ακροθιγώς, το γεγονός ότι λησμονεί τη διάσταση εκείνη της θρησκείας που σχετίζεται με την κοινωνική

105 ΜΚΟ, η οποία συστήθηκε από Γάλλους προτεστάντες φοιτητές με σκοπό να υποδεχθεί ξεριζωμένους του Β' Παγκόσμιου Πολέμου που κατέφευγαν στη Γαλλία. Σήμερα ασχολείται κυρίως με τους «χωρίς χαρτιά» μετανάστες στη Γαλλία. (Σ.τ.Μ.)

διαμαρτυρία. Ενώ κατηγορούμε ξεκάθαρα τη θρησκεία ότι παίζει το παιχνίδι της κυριαρχίας, υπάρχουν άτομα τα οποία αγωνίζονται ενάντια στην καπιταλιστική κυριαρχία έχοντας ως σημείο αναφοράς τους τη θρησκεία. Σε κάθε εποχή, όταν ένα κίνημα στους κόλπους της εκκλησίας γινόταν υπερβολικά «επαναστατικό», τότε η τελευταία χρειαζόταν κάποιο χρόνο μέχρι να αντιδράσει, αλλά κατέληγε στην καταδίκη του. Το κομμάτι εκείνο της εκκλησίας που καταδικάζεται συνήθως οπισθοχωρεί· στην αντίθετη περίπτωση, διχάζεται και βλέπει την επιρροή του να μειώνεται. Εκείνοι που αποβάλλονται ευθυγραμμίζονται τότε είτε με έναν αγώνα μερικού χαρακτήρα (δίπλα στους πεινασμένους αυτού του κόσμου, τους βασανισμένους και τους άστεγους) είτε με ένα επαναστατικό κίνημα και εξ αυτού του γεγονότος χάνουν την ειδική θρησκευτική τους στράτευση.

Αναρχικοί και χριστιανοί!;

Οι χριστιανοί αναρχικοί δεν εκπροσωπούσαν παρά ορισμένα μόνο άτομα (εξαιρουμένου του τολστοϊκού ρεύματος). Διαβάζοντας τα γραπτά τους, διαφαίνεται μια αναγκαιότητα από μέρους ορισμένων ανθρώπων να προσδώσουν στον αναρχισμό μια αναμφισβήτητη νομιμότητα στα μάτια του κόσμου· και τι πιο νόμιμο από το λόγο του Ευαγγελίου; Για άλλους, είναι η αργοπορημένη προσχώρησή τους στις ελευθεριακές ιδέες που συγκρούεται με την προγενέστερη συμπόρευσή τους με το χριστιανισμό. Ο φόβος της οριστικής ρήξης με το παρελθόν τους ωθεί στην επινόηση μιας δικής τους θεωρίας, η οποία

είναι περισσότερο προσαρμοσμένη στην εσωτερική τους αντίφαση.

Για κάποιους άλλους επίσης, όπως ο Ζακ Ελίλ, η άρνηση του κράτους έχει τις ρίζες της στη Βίβλο. Κατ' αυτόν, ο αναρχισμός είναι ένας στόχος προς τον οποίο πρέπει διαρκώς να τείνουμε και όχι ένας σκοπός που πρέπει να πραγματοποιηθεί. Διαβάζοντας το *Anarchie et Christianisme* [Αναρχία και χριστιανισμός, μτφ. Βασιλίας Τομανάς, εκδ. Νησίδες, 2009] μπαίνουμε στον πειρασμό να τον ακολουθήσουμε στο συλλογισμό του, καθ' όσον πολλές παραθέσεις από την Καινή Διαθήκη και τα Ευαγγέλια έρχονται να στηρίξουν τη θέση του. Δυστυχώς, όμως, είναι επίσης πολλές και οι φρικαλεότητες που διαπράχθηκαν στο όνομα της Βίβλου. Πιο συγκεκριμένα, είδαμε ότι μέσα από τις πράξεις του Ιησού δικαιολογήθηκε από το 14^ο αιώνα και έπειτα η ατομική ιδιοκτησία. Η ιδέα ενός επαναστάτη Ιησού είναι ευχάριστη, αλλά οι μη χριστιανικές ιστορικές πηγές πάνω στο ζήτημα αυτό είναι υπερβολικά ανεπαρκείς για να ενισχύσουν αυτή την ιδέα και πόσο μάλλον αυτή καθαυτή την ιδέα της ύπαρξης του Ιησού. Επίσης οι χριστιανικές πηγές, δηλαδή τα τέσσερα επιλεγμένα ανάμεσα στα εκατό ευαγγέλια που υπήρχαν τον τέταρτο αιώνα, έχουν χρησιμεύσει ως σημεία αναφοράς περισσότερο στους κυρίαρχους παρά στους κυριαρχούμενους. Και στη μία και στην άλλη περίπτωση, «κάνουμε» τις βιβλικές φιγούρες να λένε το καθετί και το αντίθετό του. Ο Ελίλ παραμένει εντούτοις αρκετά σαφής· παρόλο που υπερασπίζεται την ιδέα ενός ιστορικού Ιησού και ενός πρωτόγονου χριστιανισμού, έχει ως σημείο εκκίνησης την αρχή ότι ο

πραγματικός χριστιανισμός είναι υποχρεωτικά μειοψηφικός αφού σε αντίθετη περίπτωση χάνει την ουσία του ως ανατρεπτική σκέψη.

Να προσθέσουμε ότι ο Ελίλ τηρεί ορισμένες πολύ χριστιανικές θέσεις, εξαιρετικά ηθικοπλαστικές. Υπερασπίζεται τον Άγιο Παύλο στο *La subversion du christianisme* [Η ανατροπή του χριστιανισμού], ενάντια στις κατηγορίες που δεχόταν ο τελευταίος για μισογυνισμό, ισχυριζόμενος ότι ο Άγιος Παύλος δεν ήταν αντι-φεμινιστής, απλά δε δεχόταν οι γυναίκες να πλαгиάζουν με όλο τον κόσμο! Ο ίδιος ο Ελίλ υποστηρίζει ότι δεν είναι μισογύνης όπως και ο Άγιος Παύλος, αλλά υπερασπίζεται την πρόθεση του τελευταίου να διατηρηθούν οι γυναίκες υπό περιορισμό! Η διαπάλη ανάμεσα στα δύο ρεύματα καλά κρατεί μέχρι σήμερα. Έτσι ο Ζαν Κλοντ Γκιλμπό¹⁰⁶, ο οποίος διεκδικεί τον τίτλο του επιγόνου του Ελίλ, βλέπει στον Μισέλ Ονφρέ¹⁰⁷, ο οποίος δηλώνει ελευθεριακός και άθεος, έναν θιασώτη του αντι-χριστιανικού ολοκληρωτισμού! Πρέπει να παραδεχτούμε ότι ο Μισέλ Ονφρέ ασκεί κριτική στον παυλισμό με τρόπο που είναι το λιγότερο σκληρός!

Η Σιμόν Βέλ, φιλόσοφος και πιστή χριστιανή, δε δήλωνε ξεκάθαρα αναρχική, αλλά πολέμησε στο πλευρό της CNT στην Ισπανία. Πολλοί σημερινοί επαναστάτες θα εμπνέονταν από τα γραπτά της.

106 Συγγραφέας γνωστός κυρίως από το έργο *Principe de l'humanité*.

107 Έγραψε το 2005 την *Πραγματία Περί Αθιολογίας*, μτφ. Σαπφώ Διαμάντη, εκδ. Εξάντας, 2006

Μουσουλμάνοι της αριστεράς;**Ο Ταρίκ Ραμαντάν δεν ανήκει στην αριστερά!**

Το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι θιασώτες ενός ισλάμ που διάκειται ευμενώς προς την εκκοσμίκευση είναι η OPA¹⁰⁸ του Ταρίκ Ραμαντάν στη γαλλική αριστερά. Ο τελευταίος αυτοαναγορεύτηκε σε βασικό συνομιλητή ενός μέρους της αριστεράς που υποστηρίζει την εναλλακτική παγκοσμιοποίηση, επισκιάζοντας ή ακόμη και απομακρύνοντας τους λεγόμενους «μετριοπαθείς» μουσουλμάνους αυτού του ρεύματος. Βέβαια, ο όρος «μετριοπαθείς» δε σημαίνει και πολλά πράγματα. Όπως συμβαίνει και στο εσωτερικό του χριστιανισμού, σημαντικός αριθμός μουσουλμάνων είναι υπέρ του περιορισμού της πίστης στον ιδιωτικό τομέα και πιστεύουν ότι θρησκεία και πολιτική δεν πρέπει να διαπλέκονται. Ωστόσο, οι πιο αντιπροσωπευτικοί από τους αυτοανακηρυχθέντες ισλαμιστές (UOIF, Ταρίκ Ραμαντάν) τούς αρνούνται το δικαίωμα ν' αυτοαποκαλούνται μουσουλμάνοι. Ο Ταρίκ Ραμαντάν περνιέται για προοδευτικός επειδή διαφοροποιείται από τις μεθόδους του Μπιν Λάντεν, κάτι σαν να βλέπαμε τον Λεπέν να ασκεί κριτική στις μεθόδους των ναζί.

Το πρόβλημα αυτής της εκδοχής του ισλάμ που τάσσεται υπέρ της εκκοσμίκευσης είναι ότι είναι ανύπαρκτη για τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αφήνοντας έτσι το πεδίο ελεύθερο στους μειοψηφούντες ακτιβιστές. Αλλά εκεί ακριβώς βρίσκεται και η ουσία του προβλήματος. Εξ ορισμού,

108 Offre Publique d'Achat: Δημόσια πρόταση εξαγοράς. Χρηματοπιστηριακός όρος. Οι επενδυτές εξαγοράζουν μεγάλα πακέτα μετοχών μιας επιχείρησης για ν' αποκτήσουν τον έλεγχο της (Σ.τ.Μ.).

ένα κίνημα το οποίο αποσκοπεί στο διαχωρισμό θρησκείας και πολιτικής δεν επιθυμεί καμία παρουσία στην πολιτική ή μιντιακή σκηνή και δε θα μπορούσαμε να του το προσάψουμε ως κατηγορία, εφόσον αυτή είναι η ουσία της κοσμικότητας. Αναρίθμητοι είναι οι μουσουλμάνοι που, όπως πολλοί απλοί άνθρωποι, δεν αναγορεύουν τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις σε υπέρτατη αρχή, συμμετέχοντας στην πολιτική ζωή και μάλιστα στην πολιτική ζωή της αριστεράς.

Η θρησκεία της επιστήμης και η επιστήμη στην υπηρεσία της θρησκείας.

Κανείς δεν ξέρει ποια θα είναι η βασική μορφή της κυριαρχίας κατά τον 21^ο αιώνα. Είναι πάντως πολύ πιθανό οι θεϊστικές θρησκείες να στηρίζουν ή να στηριχθούν από άλλου τύπου θρησκείες. Αν και οι εν δυνάμει θρησκείες είναι αναρίθμητες, δύο εξ αυτών εμφανίζονται ικανές για μια πλανητικής κλίμακας μελλοντική επικράτηση: η μία από τις δύο είναι η θέση που αποδίδουμε στην επιστήμη.

Το περίφημο όπλο του Λόγου, που κατά τους δύο τελευταίους αιώνες έχει τόσο πολύ χρησιμοποιηθεί ενάντια στο θρησκευτικό σκοταδισμό, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα μοιάζει αρκετά φθαρμένο. Έχοντας ήδη πλήρως αποχωριστεί τον θετικισμό, η επιστήμη, με την οποία συμβιβάστηκαν οι εκκλησίες φτάνοντας μέχρι του σημείου να ιδιοποιηθούν προς όφελος τους τη θεωρία του Big Bang, μοιάζει προορισμένη για ένα λαμπρό μέλλον ως θρησκεία. Πράγματι, η τυφλή εμπιστοσύνη σ' αυτόν που «ξέρει», μεταμορφώνει, αν δεν το έχει ήδη κάνει, την επιστημονική

κοινότητα σε αληθινό κλήρο. Και αυτό, με την πρωταρχική έννοια του όρου, δηλαδή του ενδιαμέσου ανάμεσα σ' αυτό που έχει αποκαλυφθεί και σε αυτούς προς τους οποίους πρέπει να γνωστοποιηθεί. Δεν πρόκειται για κάτι πρωτόγνωρο, αφού πολλοί ήταν εκείνοι που πίστευαν και διακήρυτταν ότι κάποια μέρα η επιστήμη θα κατάφερνε να εξηγήσει τα πάντα. Αλλά η επιστήμη, η οποία ήταν ένα εργαλείο για να κατανοηθεί το άγνωστο και παρείχε κατά συνέπεια μια συγκεκριμένη εξουσία στους επιστήμονες, έχει μετεξελιχθεί σ' ένα νεφέλωμα από τεχνικές και θεωρίες άγνωστες σε όλους, εκτός από σπάνιες περιπτώσεις ειδικών. Παρόλο που δεν ήταν όλοι ικανοί να κατασκευάσουν μια μηχανή εσωτερικής καύσης ή ένα αστρονομικό τηλεσκόπιο, η μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού κατανοούσε ή ήταν ικανή να κατανοήσει μέσες άκρες τη λειτουργία τους. Σήμερα, τα λογισμικά επινοούν νέα λογισμικά, το περιεχόμενο των οποίων σύντομα δε θα μπορεί να συλλάβει κανείς.

Ο πειρασμός να επανεισαγάγουμε μια υπερφυσική διάσταση εκεί όπου έχει εξαφανιστεί είναι μεγάλος. Σύντομα, θα χειριζόμαστε αντικείμενα κατασκευασμένα από την ανθρώπινη τεχνολογία, όπως οι πρόγονοί μας μεταχειρίζονταν τα φυτά και τα ζώα πριν καν να γνωρίσουν τη βιολογία. Δίχως να καταλαβαίνουμε τη λειτουργία τους και, το χειρότερο, δίχως να έχουμε καν την ανάγκη να το πράξουμε!

Να διευκρινίσουμε ότι, παράλληλα με τις αρνητικές συνέπειες της πυρηνικής τεχνολογίας, των τρελών αγελάδων, της γρίπης των πουλερικών, των εξελίξεων στον

τομέα της γονιδιακής μετάλλαξης, η ευαισθησία των επιστημόνων που είναι υποταγμένοι στους νόμους της αγοράς φθίνει. Η δυσπιστία που γεννούν οι πιο προφανείς αρνητικές συνέπειες της επιστήμης είναι αρκετά αδύναμη σε σχέση με τη γοητεία που ασκούν οι πραγματικές ή φανταστικές δυνατότητές της. Οι αδυναμίες μας φαίνεται πως είναι ικανές να επικρατήσουν επί της διαύγειας που είναι απαραίτητη για την ανάλυση των προοπτικών της επιστημονικής έρευνας.

Αυτό που σήμερα απορρίπτουμε, αύριο μπορεί να το επιθυμούμε διακαώς. Παρόλο που ένα μέρος της κοινής γνώμης προσάπτει στους ερευνητές το γεγονός ότι προχωρούν υπερβολικά την έρευνα σε ορισμένους τομείς, σύντομα θα τους ζητήσει να επιταχύνουν τις έρευνές τους στους ίδιους ακριβώς τομείς. Πράγματι οι εξελίξεις στη βιοτεχνολογία συνοδεύονται από ένα σωρό ελπίδες και προσδοκίες. Στο μέλλον, εκατομμύρια άνθρωποι, αν δε δείξουμε την πρέπουσα προσοχή, θα είναι πρόθυμοι να καταβάλουν οποιοδήποτε τίμημα για να εξασφαλίσουν την επιβράδυνση των γηρατειών τους, την πιθανότητα της αθανασίας ή ακόμη και για να αποκτήσουν παιδιά δίχως κανένα κληρονομικό ελάττωμα.

Το εμπόριο κάλπικων ελπίδων με την υπόσχεση της αθανασίας θ' απευθύνεται στους πιο εύπορους και στις μεσαίες τάξεις. Οι πιστώσεις για τέλεια νεογέννητα θ' αντικαταστήσουν τις ενυπόθηκες πιστώσεις. Η υγεία είναι ήδη μια τεράστια αγορά και ποσώς ενδιαφέρει αν καμιά φορά είναι μια πλάνη. Για να γίνουμε πιο ακριβείς, η υγεία για την οποία μιλάμε δεν είναι απαραίτητως ψεύτικη, αλλά

θα λέγαμε πως η ιδέα που έχουμε για αυτήν ανταποκρίνεται σ' ένα στερεότυπο που έχει για αυτήν το άτομο. Παρόλο που η πίστη σε ορισμένους επιστημονικούς τομείς έχει μειωθεί, είναι ευρέως διαδεδομένη η πίστη σε μια παντοδύναμη ιατρική. Η ευγονική, ο ατομισμός και η τυφλή εμπιστοσύνη είναι τα πιθανά χαρακτηριστικά της συμμαχούσας με το κεφάλαιο επιστήμης. Για να γίνει αποδεκτή η πολύ ακριβή ιατρική, η ψευδής υπόσχεση για αθανασία είναι ένα μέσο πειθούς. Μια αιώνια ζωή η οποία εξασφαλίζεται από μια κάστα ερευνητών: να το στοιχείο που επαναφέρει στη μνήμη την ιδέα της αθανασίας της ψυχής και του κλήρου. Η επιστημονική πρόοδος και οι τομείς της τεχνητής νοημοσύνης, της γενετικής ή και της διαστημικής έρευνας (που ανήκει σε ένα ξεπερασμένο συλλογικό φαντασιακό) υπόσχονται στον καθένα ή και σε όλους ένα λαμπρό μέλλον.

Παρόλο που κάποιοι αναρχικοί στοχαστές πέφτουν συχνά στην παγίδα μιας διάκρισης μεταξύ επιστημονισμού ή σκοταδισμού, άλλοι, όπως ο Μπακούνιν, είχαν ήδη αποκηρύξει τις ψευδαισθήσεις που γεννούσε η συνδεδεμένη με την κυρίαρχη τάξη επιστήμη. Ο Εμμανουέλ Λιθκάνο γράφει στο άρθρο του με τίτλο «Le Fontamentalisme scientifique¹⁰⁹» [Ο επιστημονικός φονταμενταλισμός] την εξής φράση: «Ο αντικληρικαλισμός του κλασικού αναρχισμού θα πρέπει να κατανοηθεί ως αντιεπιστημονισμός». Παρομοίως, πιστεύουμε ότι ο αγώνας ενάντια στη θρησκεία της επιστήμης δεν αποκλείει τον αγώνα ενάντια στην ίδια τη θρησκεία.

Παρόλο που ο επιστημονισμός πιθανόν θα συνεχίσει

109 Στο *La culture libertaire*, ACL 1996.

να συναρπάξει και θα αποτελέσει την πραγματική θρησκεία του 21^{ου} αιώνα, δεν είναι σίγουρο ότι η επιστήμη θα εξοβελίσει τις παραδοσιακές εκκλησίες. Πολλοί είναι οι επιστήμονες που δηλώνουν πλέον την πίστη τους σε έναν εξ αποκαλύψεως Θεό. Ο Ζαν-Μαρί Πελτ είναι ένα παράδειγμα αυτών των ζηλωτών υπερασπιστών της θρησκευτικής πίστης. Αν και πρόκειται για έναν οικολόγο περισσότερο γνωστό λόγω της συχνής παρουσίας του στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα βιβλία του, τα οποία εξηγούν την αντιστοιχία ανάμεσα στην πίστη και στην επιστημονική έρευνα, προκαλούν πλήξη.

Άλλοι επίσης δυσπιστούν βλέποντας τον Χιούμπερτ Ριβς να εκλαϊκεύει την επιστημονική γνώση για να προβάλει μια δόση μυστικισμού. Ας αναφέρουμε επίσης την αμφιλεγόμενη στάση του Στίβεν Χόκινγκ, οι υποθέσεις και οι μαθηματικές εξισώσεις του οποίου είναι γεμάτες από αναφορές στο Θεό! Όπως ακριβώς οι ορθόδοξοι διανοούμενοι στην πρώην σοβιετική αυτοκρατορία ήθελαν να υποτάξουν τη δημοκρατία στη θρησκευτική σοφία, οι επιστήμονες επιθυμούν να καθοδηγείται η επιστήμη από τη χριστιανική ηθική. Δεν πρέπει να παραλείψουμε και τον Ιβ Κοπέν, πολύ γνωστό στα μέσα μαζικής ενημέρωσης παλαιοντολόγο, ο οποίος δηλώνει ορθά κοφτά ότι οι έρευνές του σχετικά με τον προϊστορικό άνθρωπο δεν έρχονται σε αντίφαση με την πίστη του στο κυριολεκτικό νόημα των λόγων της Παλαιάς Διαθήκης. Αυτός ο ερευνητής είναι επιστημονικός σύμβουλος πολλών γνωστών ντοκιμαντέρ για την προϊστορική περίοδο...

Ανάμεσα σε μια πραγματικότητα που καθιστά την επιστήμη υποτελή στο νόμο του κέρδους (και στον ιδιωτικό και στον δημόσιο τομέα) και σε ανθρώπους όπως ο Πάπας που θέλουν ο Θεός να έχει τον τελευταίο λόγο, η φωνή εκείνων που επιθυμούν η έρευνα και οι τεχνολογικές εφαρμογές να τεθούν στην υπηρεσία του ανθρώπου και της ανθρωπότητας είναι αρκετά αδύναμη. Με τον Ιωάννη Παύλο Β΄ στο αξίωμα του Πάπα, η επιστήμη δεν ήταν πλέον εχθρός της θρησκείας. Ο ίδιος ήταν κάτοχος διδακτορικού διπλώματος στη φιλοσοφία και στις δεκατρείς του εγκυκλίου, από το 1979 έως το 1998, καλεί την επιστήμη να ξαναρχίσει το γόνιμο διάλογο με τον καθολικισμό.

Για να δώσουμε περαιτέρω διευκρινίσεις, ν' αναφέρουμε ότι η πρώτη εγκύκλιος του Βοϊτίλα, η *Redemptor Hominis*, ενθαρρύνει τους θεολόγους, τους ψυχολόγους, τους φιλόσοφους και τους επιστήμονες να ενώσουν τις δυνάμεις τους για το καλό της ανθρωπότητας. Στις 22 Δεκεμβρίου 1980 κήρυττε την ειρήνη ανάμεσα στην εκκλησία και την επιστήμη. Ο Ιωάννης Παύλος Β΄ συνέχισε μέχρι το θάνατό του την επιχείρηση γοητείας που είχε αναλάβει για να προσελκύσει τον επιστημονικό κόσμο. Το 1982, επισκέφθηκε το CERN στη Γενεύη. Το 1987, επίσης, εκδήλωσε το ενδιαφέρον του για την κρυφή μάζα του σύμπαντος.¹¹⁰ Σε άλλες περιστάσεις εκδήλωσε το ενδιαφέρον του για τη φυσική και την αστροφυσική. Το 1985, με τη βοήθεια του... Καντ, ο ρωμαίος ποντίφικας δήλωσε: «Η

110 Η θεωρία της κρυφής μάζας ή της σκοτεινής ύλης προσβείει πως αν προσθέσουμε όλα τα ορατά σώματα του σύμπαντος δε φτάνουμε παρά σ' ένα πολύ μικρό ποσοστό αυτού που απαιτείται για να εξηγήσουμε την ταχύτητα διόγκωσης του σύμπαντος. Δεν γνωρίζουμε δηλαδή την ουσία της μάζας.

επιστήμη δεν μπορεί ούτε να επιβεβαιώσει ούτε να καταρρίψει το Θεό». Στον αντίποδα των αμερικανών φονταμενταλιστών οι οποίοι είναι οπαδοί της θεωρίας της δημιουργίας και πιστεύουν ότι ο κόσμος δημιουργήθηκε σε έξι μέρες, ο Πάπας εξηγούσε ότι δεν πρέπει να πιστεύουμε στο κατά γράμμα νόημα της Γένεσης. Οι γραμμές αυτές γράφονται λίγο καιρό αφότου ο Βενέδικτος ΙΣΤ' αναδείχθηκε στο αξίωμα του Πάπα. Είναι δύσκολο να υπολογίσουμε την επιρροή που θα ασκήσει στη γραμμή που θα ακολουθήσει το Βατικανό σ' αυτό τον τομέα.

Ενώ η επιστήμη παίρνει τη μορφή μιας θρησκείας για το πλατύ κοινό, ο ντεϊσμός διαπερνά το επιστημονικό σώμα. Σε αυτή την περίπτωση –πρόκειται για μια εξήγηση που δεν αντιφάσκει με την προηγούμενη– οι πιστοί επιστήμονες, εξαιτίας της μείωσης της επιρροής του μαρξισμού, δηλώνουν τώρα πια την πίστη τους στη θρησκεία. Υπάρχει για παράδειγμα ο Πιερ Σονί¹¹¹, ο οποίος έχει σε πολλές περιστάσεις προβάλλει την ύπαρξη ενός δεσμού ανάμεσα στο Big Bang και το *fiat lux* [γεννηθήτω φως], ή ο Αλμπέρ Ζακάρ¹¹², ο οποίος δηλώνει μυστικιστής και αγνωστικιστής. Ν' αναφέρουμε επίσης μια έρευνα του CNRS από το 1989, η οποία απαρίθμησε 110 ερευνητές θρησκευόμενους, 106 άθρησκους και 23 αγνωστικιστές.

Απεναντίας, σε πολλές περιπτώσεις καθολικοί κληρικοί μπαίνουν στον πειρασμό της σύγκλισης απόψεων και στα

111 Γάλλος ιστορικός (1923-2009) που ειδικεύτηκε στην ιστορία της Λατινικής Αμερικής και στην κοινωνική και θρησκευτική ιστορία της Γαλλίας του Παλαιού Καθεστώτος. (Σ.τ.Μ.)

112 Βιολόγος, καθηγητής Γενετικής στο πανεπιστήμιο του Παρισιού, συγγραφέας πολλών βιβλίων. (Σ.τ.Μ.)

γραπτά τους θεμελιώνουν μια αντιστοιχία ανάμεσα στο δαρβινισμό και τη Βίβλο. Για ορισμένους εξ αυτών ο άνθρωπος εμφανίστηκε έπειτα από χρωμοσωμική μετάλλαξη των πιθήκων, εξήγηση η οποία μέσα από αυτή τη βιολογική τυχαιότητα θεωρείται πως συμφιλιώνει τον Αδάμ και το Δαρβίνο.

Εξάλλου το φαινόμενο της δημιουργίας κατανοείται από την πλειοψηφία των ανθρώπων υπό τη μορφή ενός Big Bang. Ο Πάπας και ένα μέρος του εκκλησιαστικού μηχανισμού μπορεί να βολεύονται με την προβολή αυτής της εικόνας για τον κόσμο. Ωστόσο εδώ μπλέκεται η θεωρία του Big Bang με την πιο ακραία μορφή εκλαϊκευσής της: πολύ λίγοι ανάμεσά μας είναι ικανοί να κατανοήσουν τα μαθηματικά μοντέλα με τα οποία προσεγγίζεται η θεωρία του Big Bang. Οι θιασώτες του καθολικισμού επωφελούνται των δυσκολιών κατανόησης από μέρους μας αυτού του μικρόκοσμου για να εκμεταλλευτούν προς όφελός τους τα πραγματικά όρια της φυσικής.

Κλείνοντας αυτό το ζήτημα, ας σταθούμε στον τίτλο της δέκατης τρίτης εγκυκλίου του Ιωάννη Παύλο Β': *Fides et Ratio* (Πίστη και Λόγος). Οι συμφορές της ανθρωπότητας προέρχονται εν μέρει από το «δράμα» του διαχωρισμού της πίστης και του Λόγου. Ατάραχος, ο Κάρολος Βοϊτίλα ισχυρίζεται ότι το Άουσβιτς πηγάζει απευθείας από την *Aufklärung* (από τη λεγόμενη φιλοσοφία του διαφωτισμού). Σ' αυτή την εγκύκλιο γράφει επίσης: «Αυτοί (δηλαδή οι διάφορες μορφές του αθεϊστικού ανθρωπισμού) δε δίστασαν ν' αυτοπροβληθούν ως νέες θρησκείες, θέτοντας τα θεμέλια σχεδίων τα οποία κατέληξαν, στο κοινωνικό και

πολιτικό πεδίο, σε ολοκληρωτικά συστήματα που τραυμάτισαν την ανθρωπότητα». Με απλά λόγια, αυτό σημαίνει ότι η επιθυμία ν' απαλλαγούμε από το θρησκευτικό σκοταδισμό και να θέσουμε τον άνθρωπο στο κέντρο του κόσμου, ν' αρνηθούμε την υποταγή σ' έναν υποθετικό Θεό, οδήγησε χωρίς περιστροφές στην εμφάνιση του σταλινισμού και του ναζισμού!

Είναι εύκολο για την εκκλησία να δηλώνει ότι η πίστη και η λογική δεν είναι ασύμβατες, σε μια εποχή που η φυσική επιστήμη του μικρόκοσμου και του μακρόκοσμου είναι ακατανόητη δίχως μακροχρόνιες σπουδές στους εν λόγω τομείς. Με απλά λόγια, οι τομείς έρευνας αυτού του κόσμου έχουν επεκταθεί σε τέτοιο βαθμό που η λογική άφησε ένα κενό στο οποίο η υπόθεση της ύπαρξης του Θεού δε χρειάστηκε πολύ χρόνο για να παρεισφρήσει. Μπορούμε να ελπίζουμε ότι μια ενοποιητική θεωρία της Κβαντικής Μηχανικής και της θεωρίας της Γενικής Σχετικότητας θα καλύψουν εν μέρει αυτό το κενό.

Πέρα από τον μονοθεϊσμό

Παράλληλα με κάποιους χριστιανούς της αριστεράς των οποίων τη συμπόρευση με το αντικαπιταλιστικό στρατόπεδο κανείς δεν μπορεί ν' αρνηθεί, υπάρχουν κοσμικοί που δεν αντιλαμβάνονται ότι ορισμένες κοινωνικές πρακτικές αποτελούν μέσα χειραγώγησης και καταναγκασμού. Υπάρχουν κοινωνικά φαινόμενα που αναπτύσσουν το δικό τους θρησκευτικό χαρακτήρα. Αυτές οι κοινωνικές πρακτικές είναι αντικειμενικοί σύμμαχοι της καπιταλιστικής κυριαρχίας επειδή παράγουν είτε την υποταγή είτε

την τύφλωση. Μέσα σ' αυτές τις πρακτικές είναι δύσκολο να διαχωρίσει κανείς εκείνο που αποτελεί μέρος της κυριαρχίας –επειδή αυτές αναπτύσσονται μέσα στο καπιταλιστικό περιβάλλον– από το εγγενές περιεχόμενό τους. Τα υλιστικά φαινόμενα: μαζικός αθλητισμός, τζόγος, νευρωτική κατανάλωση, τεχνολογικό περιβάλλον, όλα αυτά παράγουν ένα είδος θρησκευτικότητας. Τελικά και τα «πολιτιστικά» γεγονότα διεκδικούν, έναν εν μέρει ή καθ' ολοκληρίαν, θρησκευτικό ή πνευματικό χαρακτήρα. Αυτό ισχύει για όλες τις θεωρίες ή πρακτικές που προήλθαν από το New Age, για παράδειγμα. Το ανακάτεμα των διαφόρων εκδοχών τους πολλαπλασιάζει τα πεδία δραστηριότητας των πρακτικών αυτών, όπως ο τζόγος με θεματολογία αστρολογική ή αριθμολογική.

Δεν έχουν όλα μια θρησκευτική διάσταση· ωστόσο εκεί όπου η παραδοσιακή θρησκεία μοιάζει να οπισθοχωρεί, ο καπιταλισμός έχει εκμεταλλευτεί δημοφιλείς ή μη πρακτικές, όπου δεν τις έχει δημιουργήσει εξ ολοκλήρου ο ίδιος. Δεν είναι μόνο ότι αυτές οι πρακτικές παίζουν το ρόλο που έπαιζαν κατά τους προηγούμενους αιώνες οι εκκλησίες, αλλά επίσης ότι ενίοτε περιλαμβάνουν πολλά χαρακτηριστικά των παραδοσιακών θρησκειών: πίστη, κλήρος, υπερβατικό περιεχόμενο, δόγμα, ταμπού, τελετουργίες...

Παραθέσαμε πιο πάνω τον Ζακ Ελίλ εκφράζοντας την αντίθεσή μας στην από μέρους του ερμηνεία της Βίβλου· ωστόσο πολλά γραπτά του αποκηρύσσουν εδώ και μερικές δεκαετίες τις συμπεριφορές υποτέλειας που αναπτύσσουμε σε σχέση με την κατανάλωση ή την τεχνολογία. Κατανάλωση και τεχνοεπιστήμη, ενώ θα έπρεπε να είναι

συμπληρωματικά στοιχεία μιας ισορροπημένης κοινωνίας, έχουν γίνει αυτοσκοποί.

Η κατανάλωση για τον εαυτό της

Η κατανάλωση είναι ένα παράδειγμα αυτής της διαδομένης θρησκευτικότητας. Δεν ανταποκρίνεται πλέον σε πραγματικές ανάγκες, αλλά έχει καταστεί μια τελετουργική πρακτική. Μπορούμε να διακρίνουμε τρία επίπεδα στην πράξη της κατανάλωσης: εκείνο που μας κάνει να συμπορευόμαστε με το μοντέρνο, εκείνο που αφορά στη σπατάλη χρημάτων και, τέλος, εκείνο που προέρχεται από το φόβο της σπάνης. Το πρώτο επίπεδο είναι προϊόν της προπαγάνδας ή της διαφήμισης, το δεύτερο δικαιώνει στα ίδια μας τα μάτια την εκμετάλλευσή μας μέσα στο σύστημα της αγοράς, το τρίτο είναι το σύμπτωμα μιας φυγής προς τα εμπρός ή μιας συλλογικής νευρώσης¹¹³. Αρκεί να παρατηρήσουμε τη βουλιμική διάθεση πολλών ανάμεσά μας απέναντι στην κουλτούρα και κυρίως όταν αυτή είναι δωρεάν.

Η κατανάλωση για τη σπατάλη χρημάτων είναι συνεπώς ξεπερασμένη, οι απολαύσεις των ανώνυμων οφειλετών είναι ήδη ένα παρωχημένο φαινόμενο. Η συμπεριφορά του καταναλωτή, λόγω εξάσκησης, ξεπερνά σήμερα την αγοραστική πράξη. Έτσι τα νέα μέλη μιας ηλεκτρονικής βιβλιοθήκης τρέχουν και δανείζονται στο μέγιστο των δικαιωμάτων τους, δίχως να τους απασχολεί

113 Για να είμαστε ακριβείς, πρέπει να κάνουμε λόγο για σχιζοφρένεια. Ενός διχασμού ανάμεσα στον εαυτό και ένα μαθητευόμενο καπιταλιστή. Η βουλιμία είναι αυτό που ονομάζουμε τελευταίο στάδιο πριν την τρέλα

αν πρόκειται να τα διαβάσουν όλα αυτά που δανείζονται, να τα δουν ή να τα ακούσουν. Το σημαντικό είναι να καταναλώνεις, να συμμετέχεις στη συσσώρευση, ακόμη και εφήμερη, των αγαθών. Η διαρρύθμιση αυτών των σύγχρονων ναών της κουλτούρας και του αθλητισμού τούς κάνει να μοιάζουν, με το πέρασμα του χρόνου, με τους ναούς της επί πληρωμή κατανάλωσης που είναι οι υπεραγορές. Η ταυτόχρονη παρακολούθηση πολλών τηλεοπτικών καναλιών αποτελεί μέρος αυτού του τελετουργικού μιας θρησκείας της κατανάλωσης, η οποία εκτείνεται πέρα από το παραδοσιακό εμπόριο. Οι σπασμοί που συνοδεύουν το μότο «έχω δικαίωμα, γιατί πληρώνω» είναι το σύμπτωμα μιας ευρέως διαδεδομένης ασθένειας.

Ο καπιταλισμός διέδωσε με τη βοήθεια του χριστιανισμού την ιερή αξία της εργασίας. Η περηφάνια τού να σε εκμεταλλεύονται είναι ένα συναίσθημα που δεν έχει εμφανιστεί σε όλους τους πολιτισμούς. Ωστόσο εξαιτίας της ισχύος της προπαγάνδας του καπιταλισμού, επιβληθούμενου στην προσπάθειά του αυτή και από τις χριστιανικές θρησκείες, η ιδέα της ενάρετης εργασίας έχει διαποτίσει σε μεγάλο βαθμό την κοινωνία. Με τους παραγωγούς να γίνονται επίσης και καταναλωτές, το σύστημα χρειάστηκε ν' αναπτύξει μια θρησκεία της κατανάλωσης. Η θρησκευτική κατήχηση στο σημείο αυτό είναι πολύ πιο ισχυρή απ' αυτή που θα μπορούσε να αναλάβει από μόνη της η εκκλησία.

Το κομμουνιστικό κόμμα έσπευσε αμέσως να βοηθήσει και συνεχίζει να βοηθά με τη σύστασή του «καταναλώνουμε γαλλικά», αλλά η καθοριστικότερη συμβολή

προέρχεται κυρίως από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης τα οποία έχουν επιβάλει την ιδέα μιας κατανάλωσης συνδεδεμένης με το είναι. Το καταναλώνω άρα υπάρχω δεν είναι μια παρατήρηση κενή νοήματος.

Αθλητισμός και τζόγος

Ο Ζαν-Μαρί Μπρομ, πανεπιστημιακός του Μονπελιέ, έχει γράψει άρθρα υψηλού επιπέδου σχετικά με το θέμα του αθλητισμού. Το παγκόσμιο πρωτάθλημα ποδοσφαίρου του 1998 που διεξήχθη στη Γαλλία άνοιξε τα μάτια πολλών σκεπτικιστών. Πόσοι ήταν οι σύντροφοι που, ενώ χαρακτηρίζαν ακραίες τις αναλύσεις σχετικά με τη θρησκεία του αθλητισμού, ξύπνησαν την επομένη του παγκόσμιου πρωταθλήματος με «ναυτία»; Η δυσάρεστη εντύπωση της συμμετοχής σε ένα ολοκληρωτικό συλλογικό φαινόμενο το οποίο θα μπορούσε να εκτραπεί προς ανεξέλεγκτες κατευθύνσεις κυριέυσε πολύ κόσμο κατόπιν εορτής. Οι νέοι βραζιλιάνικοι συγκρητισμοί που τόσο έχουν αποδοκιμαστεί από το Βατικανό σαν συναισθηματικές θρησκείες είναι πολύ λιτοί σε σχέση με τις συλλογικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στα στάδια, τους δρόμους, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Και το χειρότερο δεν είναι τόσο η περιχαρής συλλογική υστερία, αλλά κυρίως η αδιαλλαξία και η έλλειψη κατανόησης απέναντι σ' εκείνους που δε μοιράζονται το ίδιο «πάθος». Η κοινότητα των προσήλυτων δεν μπορεί ν' ανεχθεί τον αθλητικά άθεο.

Το ρίσκο, δηλαδή ο τζόγος, δεν προσομοιάζει επίσης στη θρησκεία, στην κοινή για όλους υποταγή; Δε σκοπεύουμε

να εξοστρακίσουμε την κοινωνική συναλλαγή, την απαραίτητη για τη συλλογική ζωή και για κάθε κοινωνία, αλλά τον τζόγο ο οποίος έχει αναπτυχθεί από την καπιταλιστική κοινωνία σε πρωτόγνωρο βαθμό. Κατά τη δεκαετία του '50 ο Φρανσουά Μιτεράν, υπουργός Εσωτερικών τότε, είχε χαρακτηρίσει τα τυχερά παιχνίδια ανήθικα. Είναι ο ίδιος που ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας επέτρεψε την ανάπτυξη με γεωμετρική πρόοδο του λότο και άλλων τυχερών παιχνιδιών. Η παρατήρηση ενός γκισέ τζόγου για μερικές ώρες επιτρέπει να διαπιστώσει κανείς ότι οι πιο φτωχοί είναι και εκείνοι που ρισκάρουν και χάνουν μεγαλύτερο μέρος από την αγοραστική τους δύναμη. Η δυσαρμονία ανάμεσα στην πιθανότητα να κερδίσει κάποιος πραγματικά και στη βεβαιότητα ότι θα έρθει η σειρά του, οδηγούν στην ανάπτυξη μιας άλογης συμπεριφοράς από τον παίκτη και μιας πίστης μέσα στην οποία απωθούνται επιμελώς οι πιθανολογικοί υπολογισμοί.

Οι νικητές προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με τέτοιο τρόπο ώστε να φαίνονται πολυάριθμοι. Η έντεχνη προβολή του κέρδους τρέφει τις ελπίδες των υπολοίπων. Το λότο στο μυαλό πολύ κόσμου είναι μια λύση για την αθλιότητα μέσα στην οποία ζει. Ο τζόγος είναι η διύλιση του καπιταλιστικού πνεύματος για τους φτωχούς. Το εγκώμιο της ατομικής λύσης ενάντια στη συλλογική λύση. Ποιος θα ασκήσει κριτική στους μικροεπενδυτές του Χρηματιστηρίου όταν όλος ο κόσμος μπορεί θεωρητικά ν' αποκτήσει πρόσβαση στον πλούτο χωρίς κόπο;

Και όλα αυτά, χωρίς να υπολογίζουμε ότι το πιο μεγάλο όφελος του τζόγου το προσπορίζεται το κράτος, μέσω των

φόρων και του γεγονότος ότι ελέγχει τους οργανισμούς που διεξάγουν τα τυχερά παιχνίδια. Κατά τους προηγούμενους αιώνες, αν ο φτωχός ακολουθούσε χρηστή συμπεριφορά κατακτούσε τον παράδεισο στο επέκεινα. Σήμερα, χάρη στο τελετουργικό του ξυσίματος και των λαχνών, μπορεί να γίνει ένας από τους λίγους εκλεκτούς.

Καμιά ανάγκη για επανάσταση. Ο αγώνας φαντάζει άχρηστος ή στην καλύτερη περίπτωση μακρύς και δύσκολος εν συγκρίσει με την ψευδαίσθηση της δυνατότητας για μια καλύτερη ζωή· η δυνατότητα ενός καλύτερου κόσμου δεν περνά παρά μόνο μέσα από τον εαυτό μας. Για όλους αυτούς τους λόγους, το να κάνουμε λόγο για θρησκεία του τζόγου, κυρίως επειδή κηρύσσει την ατομική σωτηρία, είναι λογικό. Τζογάρετε, θα σωθείτε!

Οικονομία ή οικονομισμός;

Ποια είναι η θέση της στην κοινωνία μας; Λίγοι ανάμεσά μας «παίζουν» στο χρηματιστήριο, και ωστόσο πόσες φορές κάθε μέρα οι τιμές του χρηματιστηρίου προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης; Η προφανής πολυπλοκότητα της οικονομίας, το γεγονός ότι οι προβλέψεις των οικονομολόγων είναι της ίδιας τάξης με εκείνες των αστρολόγων μάς οδηγεί στην αποκήρυξη μιας τεράστιας απάτης: η οικονομική επιστήμη δεν υπάρχει. Ή τουλάχιστον όχι στο βαθμό που αυτή ισχυρίζεται. Η διαχείριση είναι μια πραγματική επιστήμη ή μάλλον μια τεχνική. Αλλά η οικονομική πρόβλεψη, με τις αναρίθμητες παραμέτρους που περιλαμβάνει, είναι αδύνατη. Πώς μπορεί να δημιουργηθεί μια συνάρτηση με τους δείκτες

παραγωγικότητας, κατανάλωσης και, για παράδειγμα, τη «συμπεριφορά των νοικοκυριών»; Ο βαθιά ανθρώπινος χαρακτήρας της οικονομίας την καθιστά στο κάτω κάτω μια επιστήμη του ανθρώπου, πράγμα το οποίο δεν είναι αρνητικό, αλλά όχι μια μαθηματική επιστήμη, κάτι που ωστόσο η κυριαρχία θέλει να μας κάνει να δεχτούμε! Η χειραγώγηση πηγάζει ακριβώς απ' αυτό το σημείο: αναγωγή της οικονομίας σε θεμελιώδη επιστήμη, ακατανόητη στους κοινούς θνητούς, με ψαλμωδίες αριθμών όλη τη μέρα από τους ιερείς του καπιταλισμού. Η οικονομία δε συνδέεται με τον άνθρωπο, είναι μια επιστήμη που υφίσταται πέρα απ' αυτόν όπως η κβαντική φυσική· να τι διαδίδουν οι ζηλωτές του οικονομισμού! Με βάση αυτό το αξίωμα, πρέπει να κατανοήσουμε καλά τη θρησκευτική πλευρά του οικονομισμού. Η οικονομική επιστήμη μάς διδάσκει αυτό που ο καπιταλισμός, σύστημα φυσικό εφόσον είναι ένα σύνολο επιστημονικών νόμων, έχει ανάγκη για να λειτουργήσει. Τι κι αν ο άνθρωπος υποφέρει, οι οικονομολόγοι δεν μπορούν να κάνουν τίποτα. Να που έχουμε φτάσει! Ο οικονομισμός, αφού δεν μπορεί να είναι μια ακριβής επιστήμη, έχει γίνει θρησκεία, με την έννοια ότι ισχυρίζεται πως μπορεί να εξηγήσει τον κόσμο!

Οι εχθροί της εκκλησίας είναι φίλοι μας;

Στο σημείο αυτό θ' αρκεστούμε στην προσέγγιση του ζητήματος των οργανώσεων στις οποίες συμμετείχαν ελευθεριακοί. Αφορούν κατά κύριο λόγο την Ελεύθερη Σκέψη και τον ελευθεροτεκτονισμό. Αποκλείονται αυτομάτως

οι παγανιστικές οργανώσεις της ακροδεξιάς. Δεν τίθεται καν ζήτημα εάν αυτοί είναι σύμμαχοί μας ή όχι.

Όσο για τις οργανώσεις που συνδέονται με την ιστορία του αντικληρικαλισμού, τους προσάπτουμε ότι είτε εξαιτίας της φύσης τους είτε εξαιτίας της αντίθετης θέσης τους αφομοίωσαν κάποιες από τις πλευρές της θρησκείας ή της εκκλησίας. Ο πολύ θρησκευόμενος συγγραφέας του βιβλίου *L'histoire de l'anticléricalisme*¹¹⁴ [Ιστορία του αντικληρικαλισμού] πιστεύει πως η Ένωση των ρασιοναλιστών δεν είναι μια οργάνωση που αντιτίθεται στη θρησκεία. Υποστηρίζει ακόμη πως όλες οι βιβλιοθήκες των θρησκευτικών σχολών πρέπει να γίνουν συνδρομητές στο *Cahiers Rationalistes*.¹¹⁵ Το γράφει αυτό όχι επειδή πιστεύει ότι ο κλήρος πρέπει να γνωρίζει όσα φρικτά πράγματα λένε οι αντίπαλοί του, αλλά κυρίως για να εξοπλιστεί μ' ένα εργαλείο πνευματικής κατάρτισης.

Μπορούμε ν' αναγνωρίσουμε ότι ο γαλλικός ελευθεροτεκτονισμός ήταν εξαρχής λιγότερο θρησκόληπτος απ' ό,τι οι αγγλικές στοές. Ωστόσο, ακόμη και σήμερα, η πλειοψηφία των γαλλικών στοών παραμένει θειστική. Παρόλο που η *Grand Orient*¹¹⁶ εκδήλωσε ισχυρές αντικληρικαλιστικές τάσεις, αυτό οφείλεται περισσότερο στην εχθρότητά της απέναντι στην εκκλησία παρά σε μια εγγενή εξέλιξή της. Η *Grand Orient* (πρώτο σχίσμα στη Γαλλία το 1773) χρησίμευσε ως βάση αναδίπλωσης για τους δημοκράτες, δηλαδή για τους επαναστάτες, εν μέσω του

114 Ο Αλέκ Μελόρ

115 Περιοδικό της U.R. (Union Rationaliste).

116 Η μεγαλύτερη μασονική στοά της Γαλλίας, η οποία ιδρύθηκε το 1733. (Σ.τ.Μ.)

κλίματος καταστολής του 19^{ου} αιώνα. Οι ελευθεροτέκτονες διώχθηκαν από το φασισμό και το ναζισμό και αντιτίθενται σφοδρά στην ακροδεξιά. Ωστόσο, παρά την ισχνή παρουσία εργατών που λειτούργησε ως άλλοθι, σήμερα όπως και το 19^ο αιώνα, ο γαλλικός ελευθεροτεκτονισμός συνιστά ένα δίκτυο της φιλελεύθερης αστικής τάξης ή της πεφωτισμένης αριστοκρατίας. Ο ελευθεροτεκτονισμός είναι μια διαταξική οργάνωση, απευθυνόμενη κυρίως στους άνδρες. Η εθιμοτυπία και η επισημότητα των ναών δεν έχει τίποτα να ζηλέψει από τα τερτίπια των καθολικών και των ορθόδοξων.

Το μίσος της εκκλησίας για τη μασονία είναι το ίδιο είδος μίσους που τρέφει κάποιος για έναν ανταγωνιστή του. Συνεπώς στην ερώτηση «γιατί η εκκλησία επέδειξε τόσο επιμονή στην καταπολέμηση του ελευθεροτεκτονισμού;», ο αιδεσιμώτατος (ιησούιτης) Ζαν-Ιβ Καλβέζ απαντά: «Φοβόταν ότι θα στερούνταν τα προνόμια της χάριν μιας κοσμικής εξουσίας η οποία επιθυμούσε να εξαπλώσει την κυριαρχία της σε κάθε πλευρά της καθημερινότητας».¹¹⁷

Το βιβλίο του Χοσέ Πείράτς *Les anarchistes espagnols* [Οι ισπανοί αναρχικοί] μας εξιστορεί πως μετά τη στρατιωτική εξέγερση «φαίνεται ότι ο έλεγχος του Οβιέδο χάθηκε εξαιτίας του πανούργου συνταγματάρχη Αράνδα, ο οποίος έχοντας τη φήμη του φιλελεύθερου και ελευθεροτέκτονα, εκμεταλλεύτηκε το γεγονός ότι τον εμπιστεύονταν». Αυτή η χαμένη από τους επαναστάτες πόλη υποδεικνύει πόσο επικίνδυνη είναι μια διαταξική οργάνωση η οποία

πάντα θα επιτρέπει στους στρατιωτικούς να παίζουν τα παιχνίδια τους στις πλάτες των εκμεταλλεόμενων.

Η σχέση ανάμεσα στους στρατιωτικούς και τη μασονία ήταν εξαρχής θεμελιωμένη. Οι βαθμοφόροι στρατιωτικοί, κυρίως οι αριστοκράτες του 18^{ου} αιώνα, είχαν πάντοτε αξιόλογη αριθμητικά παρουσία στις στοές. Αλλά η περίφημη υπόθεση του φακελώματος έχει μεγάλη συμβολική σημασία. Πράγματι, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο υπουργός άμυνας Κομπ, ο οποίος ήταν μασόνος, ήθελε να φακελώσει όλους τους αξιωματικούς για να ευνοήσει την ανέλιξη δημοκρατικών και ελευθεροτεκτόνων σε βάρος της στρατιωτικής ιεραρχίας που υπάκουε στον κλήρο. Την εποχή εκείνη, αφού είχε αρπάξει το σχολείο από τα χέρια των καθολικών, η ρεπουμπλικανική εκκλησία, δηλαδή η μασονία, αποσκοπούσε στον έλεγχο του στρατού. Δε λυπόμαστε που οι παπάδες αποβλήθηκαν από το δημόσιο σχολείο ή που οι προοδευτικοί στρατιωτικοί ευνοήθηκαν σε σχέση με εκείνους που πρόσκεινταν στον κλήρο. Οι χασάπηδες, είτε της δεξιάς είτε της αριστεράς, παραμένουν πάντα χασάπηδες· αλλά δεν είναι αυτό το ζήτημα. Πρέπει ωστόσο να καταδικάσουμε το γεγονός ότι η μασονία επιθυμούσε να επεκτείνει την εποχή εκείνη την επιρροή της σε όλους τους τομείς τους οποίους προηγουμένως ήλεγχε η εκκλησία. Χρησιμοποιούσε καμιά φορά ακόμη και μεθόδους όπως το φακέλωμα το οποίο, αν είχε συμβεί από την αντίθετη πλευρά, θα είχε προκαλέσει την κατακραυγή των μασόνων. Οι μασόνοι, όπως και όλες οι άλλες ομάδες, μόλις βρεθούν στην εξουσία πιστεύουν πως ο σκοπός αγιάζει τα μέσα.

Παρόλο που είναι πολλά αυτά που μπορούμε να του προσάψουμε, ο ελευθεροτεκτονισμός δεν είναι σέκτα στα πρότυπα της Μοοη ή των μαρτύρων του Ιεχωβά. Αυτό που χαρακτηρίζει μια σέκτα είναι πρώτα απ' όλα το γεγονός ότι προσπαθεί να δημιουργήσει μια κοινότητα αποκομμένη από τον κόσμο. Η μασονία δεν εντάσσεται σ' αυτό το πλαίσιο σε αντίθεση με ό,τι διαδίδουν οι κληρονόμοι του Βισί.

Αντιθέτως, περιλαμβάνει πολλά στοιχεία που την κάνουν να μοιάζει με θρησκεία. Το θρησκευτικό στοιχείο είναι κυρίαρχο στον ελευθεροτεκτονισμό. Αν μελετήσουμε το τελετουργικό εισδοχής ενός νέου αδελφού, η βύθιση του μωρού στο νερό της κολυμπήθρας δε θα μας φανεί στο κάτω κάτω περισσότερο γελοία. Η μίμηση της θρησκείας και η πλευρά που συνδέεται με την αδελφική-διατροφική¹¹⁸ σύνδεση των μελών τοποθετούν τη μασονία στο ενδιάμεσο μεταξύ της ελληνικής ή αρμενικής εκκλησίας και του Rotary Club¹¹⁹.

Σ' ένα πρόσφατο έντυπο που κυκλοφόρησε σχετικά με τον ελευθεροτεκτονισμό, ένας μασόνος διευκρινίζει: «... Μπορούμε να πούμε για τον ελευθεροτεκτονισμό ότι αποτελεί μια θρησκεία. Ωστόσο, θα ήταν πιο ακριβές αν λέγαμε ότι συνιστά μια πνευματικότητα». Όμως, για να είμαστε ξεκάθαροι, πρέπει να πούμε ότι η πλειοψηφία των μασονικών κύκλων στη Γαλλία καθιστούν υποχρεωτική την πίστη

118 Η μάλλον την αδελφική-βολεματική... Για όσους θέλουν να χρησιμοποιήσουν τη μασονία για να κάνουν τις δουλειές τους.

119 Διεθνές δίκτυο ομίλων από επαγγελματίες και επιχειρηματίες διαφόρων κλάδων με υποτιθέμενο σκοπό την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας και τη συμβολή στη διεθνή κατανόηση και ειρήνη. (Σ.τ.Μ.)

είτε στον εξ αποκαλύψεως Θεό είτε στο Μεγάλο Αρχιτέκτονα του σύμπαντος είτε ακόμη και σε κάποιο υπέρτατο ον. Ακόμη και στην Grand Orient, πολλές στοές εξακολουθούν να αναφέρονται στο Μεγάλο Αρχιτέκτονα παρόλο που έχει πάψει να είναι υποχρεωτικό εδώ και 120 χρόνια. Πράγματι, μόνο η Droit Humain¹²⁰ και οι κύκλοι που απορρέουν απ' αυτήν κηρύσσουν την απόλυτη ελευθερία στα πνευματικά ζητήματα.

Ο Μπερενιάκ, στο *La franc-maçonnerie* [Ο Ελευθεροτεκτονισμός], σκιαγραφεί πολύ καλά το διαταξικό χαρακτήρα αυτών των οργανώσεων: «Όσο υπάρχει μια κυρίαρχη τάξη πραγμάτων, υπάρχουν και θα υπάρχουν πάντα μασόνοι οι οποίοι θα μάχονται εναντίον της. Το γεγονός αυτό δεν αποκλείει ένα άλλο: υπάρχουν μασόνοι οι οποίοι υποστηρίζουν τον ένα ή τον άλλο από αυτούς τους τύπους κυριαρχίας».

Ακόμη κι αν ο Προυντόν, ο Μπακούνιν και πολλοί άλλοι επαναστάτες υπήρξαν μέλη διαφόρων στοών, το περιβάλλον δεν είναι πλέον το ίδιο. Σήμερα πολύ περισσότερο απ' ό,τι παλιότερα, εν τη απουσία ισχυρής πολιτικής καταστολής, είναι αντιφατικό να δηλώνει κανείς επαναστάτης, ακόμη περισσότερο αντιεξουσιαστής, και ταυτόχρονα να συμμετέχει σε μια οργάνωση στο εσωτερικό της οποίας συμφύρονται αστυνομικοί, στρατιωτικοί και θρησκευτικοί αξιωματούχοι. Εντέλει, είναι δύσκολο να προσχωρήσει κανείς ως ελευθεριακός σε μια στοά η οποία έχει μια τέτοια προσέγγιση του ιερού. Αλλά αυτό που αντιφάσκει περισσότερο απ' όλα με την αναρχική προσέγγιση είναι η σε ευρεία έκταση άρνηση αποδοχής

120 Διεθνής μεκτική (ανδρών-γυναικών) μασονική στοά ελευθεροφρόνων. (Σ.τ.Μ.)

των γυναικών, με το πρόσχημα ότι αποκλείονται από τη συντεχνία.

Για ν' ανακεφαλαιώσουμε, δίχως να τρέφουμε κάποιο συγκεκριμένο μίσος για τον ελευθεροτεκτονισμό, πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι, παρ' όλη την ευρεία συμμετοχή του στον αγώνα ενάντια στον καθολικό κλήρο, απέχει πολύ από το να είναι άθρησκος.

Η Ελεύθερη Σκέψη:

Αν υπάρχει μια οργάνωση ελεύθερα σκεπτόμενων ανθρώπων που να επιβιώνει έστω και δύσκολα στις μέρες μας είναι η οργάνωση της Ελεύθερης Σκέψης. Ωστόσο σήμερα απέχουμε πολύ από τους αριθμούς του 1939: την εποχή εκείνη η Ελεύθερη Σκέψη δεν αριθμούσε λιγότερα από 25.000 μέλη μοιρασμένα σε περίπου 500 τοπικές οργανώσεις. Το 2005, η Ελεύθερη Σκέψη μετρά τρεις με τέσσερις χιλιάδες μέλη. Όμως, και εδώ έγκειται το πρόβλημα, πόσοι απ' αυτούς είναι δραστήριοι ακτιβιστές; Είναι γεγονός ότι η πλειοψηφία των σημερινών μελών στηρίζουν την Ελεύθερη Σκέψη μόνο μέσω οικονομικών εισφορών και όχι ενεργά.

Αποδυναμωμένη, αρκετά γερασμένη, η Ελεύθερη Σκέψη ενισχύθηκε με νέο αίμα το οποίο προήλθε από τη μαζική προσέλευση κόσμου που ανήκει στο Κόμμα των Εργατών. Παρόλο που ένα μέρος της Ελεύθερης Σκέψης τούς υποδέχτηκε με ενθουσιασμό, άλλοι, ανάμεσά τους και τα ιστορικά μέλη του κινήματος, αισθάνθηκαν προσβεβλημένοι από την εισβολή αυτών που αποκαλούν τροτσκιστές και αποσχίστηκαν. Αν και είναι αλήθεια ότι οι τροτσκιστές

αποτελούν σημαντική συνιστώσα του Κόμματος των Εργατών, ούτε η επίσημη Ελεύθερη Σκέψη, ούτε οι αποσχισμένες οργανώσεις όπως η διάσημη Ελεύθερη Σκέψη της Ντε Σεβρ, δε διακρίνονται από μια παθιασμένη επαναφορά του ζητήματος του αντικληρικαλισμού. Παρ' όλα αυτά, η Ελεύθερη Σκέψη αξίζει να υπάρχει και θα έπρεπε ν' αποτελεί μέρος ενός κοινού λαϊκού μετώπου. Οφείλουμε να τη στηρίξουμε στον αγώνα της προκειμένου τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, κυρίως τα τηλεοπτικά, να δημιουργήσουν εκπομπές για τους άθεους και αγνωστικιστές, πράγμα που έχουν κατοχυρώσει για τον εαυτό τους οι διάφορες σέκτες των ορθοδόξων, προτεσταντών, καθολικών, βουδιστών και μουσουλμάνων. Πρόκειται για ένα αίτημα που η Ελεύθερη Σκέψη διεκδίκησε από την επιτροπή Σταζί (η οποία δημιουργήθηκε το 2003 για να ρυθμίσει το ζήτημα των θρησκευτικών συμβόλων στα σχολεία). Δε μας εκπλήσσει το γεγονός ότι ορισμένα μέλη της τελευταίας, τα οποία είναι γνωστά για τη θρησκοληψία τους, χαρακτήρισαν το αίτημα των ελευθεροφρόνων ως ακραίο!

Η ελεύθερη σκέψη, όχι ως οργάνωση αλλά ως ιδέα, ορίζει ότι ο Λόγος και η λογική σκέψη δεν πρέπει να περιορίζονται από απαγορεύσεις, από ιερές ζώνες. Το εν λόγω αξίωμα, υπό αυτή τη μορφή του, δεν αντιτίθεται πλέον σήμερα στην πίστη. Με την επιστημονική έρευνα να είναι απεριόριστη, θα υπάρχει πάντα ένα επέκεινα στο οποίο θα βρίσκει καταφύγιο η πίστη. Η θρησκευτική πίστη δε φοβάται πλέον την ελεύθερη σκέψη. Ο χριστιανισμός, έχοντας αποκολληθεί από μια κατά γράμμα ερμηνεία της Βίβλου, εναρμονίζεται άριστα με τη λογική σκέψη.

V

ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΟΙ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ευρωκεντρισμός και σταθερή αναφορά της ελευθεριακής σκέψης στο χριστιανισμό.

Πριν διυλίσουμε τον κώνωπα, θα ήταν καλύτερο ν' ασχοληθούμε με το γεγονός ότι καταπίνουμε την κάμηλον! Οι ελευθεριακοί είναι αναπόσπαστο μέρος ενός πολιτισμού ο οποίος έχει σαν βάση του τον ιουδαιοχριστιανισμό και είναι λογικό να έχουν επηρεαστεί απ' αυτόν. Παρόλο που προέρχεται από τη Δύση, ο αναρχισμός ισχυρίζεται ότι φέρει ένα πρόταγμα οικουμενικής εμβέλειας, τον ελευθεριακό κομμουνισμό. Οι αρχές των ελευθεριακών για τον αγώνα και τη χειραφέτηση αφορούν όλους τους εκμεταλλευόμενους και καταπιεζόμενους του πλανήτη.

Παρόλο που η οικονομική και πολιτισμική παγκοσμιοποίηση είναι μια πραγματικότητα, ακόμη κι αν συναντά κάποιες βίαιες αντιδράσεις εδώ κι εκεί, οι πολιτισμικές αναφορές από τις οποίες προέκυψε εξακολουθούν να αποτελούν ακόμη το θεμέλιο ενός μέρους της ελευθεριακής σκέψης. Η αντίφαση ανάμεσα σε μια επαναστατική βούληση που αναπτύχθηκε ουσιαστικά μέσα σ' έναν πολιτισμό και στη συγχώνευσή της απ' όλους τους υπόλοιπους πολιτισμούς πρέπει να επιλυθεί. Όλοι οι οικουμενισμοί αναπτύχθηκαν μέσα σε μια κυρίαρχη πολιτισμική σφαίρα. Το δεύτερο ζήτημα πηγάζει από το γεγονός ότι η Δύση ήταν και παραμένει ένας αποικιοκρατικός πολιτισμός. Και γνωρίζουμε ότι οι ελευθεριακοί δεν ήταν απαλλαγμένοι από τα ρατσιστικά αντανακλαστικά τα οποία κατέκλυζαν

μέχρι πρόσφατα το δυτικό πολιτισμό στο σύνολό του.

Πρέπει να παραδεχτούμε ότι η κυρίαρχη στη Δύση θρησκεία θεμελιώνει υπογείως ακόμη ένα μέρος της ελευθεριακής σκέψης. Είτε από αντίδραση είτε για λόγους οικειοποίησης του, οι συγγραφείς αναφέρονται στο Χριστό ως τον πρώτο αναρχικό ή τον πρώτο κομμουνιστή. Το πρότυπο των κοινοτήτων των πρώτων χριστιανών αναφέρεται συχνά ως αναπόσπαστο μέρος της γένεσης του κομμουνισμού. Υπάρχει η ανάγκη να δικαιωθούμε, ν' ανακτήσουμε για λογαριασμό μας την πολιτισμική κληρονομιά του χριστιανικού πολιτισμού. Η ανάγκη να βρούμε μια πηγή για τις ιδέες μας, ν' αποδείξουμε ότι ο αναρχισμός θεμελιώνεται στη φύση και στην ιστορία, μοιάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό με τη θρησκευτική ιδεολογία.

Γιατί να μην αποδεχτούμε ότι ο αναρχισμός είναι μια αντίληψη η οποία αναπτύχθηκε κατά το 19^ο αιώνα ως αντίδραση στον καπιταλισμό; Εντούτοις, στις περισσότερες ιστορικές μελέτες για τον αναρχισμό, ο/η/οι συγγραφείς νιώθουν υποχρεωμένοι να κάνουν μια αναδρομή ως τον Πλάτωνα ή και πιο πίσω ακόμη. Γιατί να μη γράψουμε –εδώ που έχουμε φτάσει– ότι ο αναρχισμός ήταν ο τρόπος κοινωνικής οργάνωσης των Νεαντερτάλιων, ο οποίος εξαφανίστηκε επειδή έφαγαν τον απαγορευμένο καρπό της γνώσης; Αυτή η εμμονή της ιστορικής ή φυσικής νομιμοποίησης μεταφράζεται για τους δυτικούς [αναρχικούς] στην αναβίωση του προτύπου του Ιησού (ή των αρχαίων Ελλήνων) και για τους Κινέζους [αναρχικούς] του ταοισμού. Όσον αφορά τους Ινδιάνους της Βόρειας Αμερικής και τους Αφρικανούς, ο μύθος του ευγενούς αγρίου

(ρουσσοϊκής εμπνεύσεως) τους κάνει να προσεγγίζουν αρκετά το ελευθεριακό πνεύμα. Έτσι ο αναρχισμός είναι εμφανής στο σύνολο της ανθρωπότητας ή τουλάχιστον προγενέστερος της νεοτερικότητας. Αυτοί οι κοινοί τόποι εμφανίζονται συχνά σε πολλούς από εμάς, όταν σκοπεύουμε να δικαιολογήσουμε τη συμμετοχή μας σ' ένα ρεύμα σκέψης το οποίο είναι αρκετά πρόσφατο στο σύνολό του. Επιπλέον, η ιστορία αυτού του πολιτικού ρεύματος είναι αρκετά πλούσια δίχως να χρειάζεται ν' αναζητούμε ανάλογα παραδείγματα στις μεγάλες αρχαίες θρησκείες ή στην Αγία Φύση.

Οι αγωνιστές αποτελούν ομάδα θρησκευτικού τύπου;

Άρα λοιπόν, ο αναρχισμός είναι μια ιδεολογία η οποία έχει αναπτύξει το δικό της μυστικισμό σε τέτοιο σημείο ώστε να γίνει μια θρησκεία χωρίς Θεό; Σίγουρα όχι στον ίδιο βαθμό με το σταλινισμό. Ωστόσο, οι συμπεριφορές των επαναστατών οι οποίοι στα τέλη του προηγούμενου αιώνα πίστευαν σε μια επικείμενη μεγάλη νύχτα, μπορούν εκ των υστέρων να θεωρηθούν ως χιλιαστικές. Είναι πιο εύκολο για εμάς να κρίνουμε ψυχρά, αλλά πρέπει ν' αναγνωρίσουμε ότι στα αναρχικά κείμενα όλα τα προβλήματα της γης υποτίθεται ότι θα λύνονταν με την πραγματοποίηση του ελευθεριακού ιδανικού (και μάλιστα ιδωμένου από μια θετικιστική σκοπιά).

Αλλά ενώ τότε οι προκάτοχοί μας προέβλεπαν το μέλλον με τρόπο σχεδόν θρησκευτικό, αρκετοί αναρχικοί του 21^{ου} αιώνα τρέφουν μια θρησκευτική προσήλωση στραμμένη στο παρελθόν. Η ιστορία είναι ένα απαραίτητο εργαλείο

για ένα διαφορετικό μέλλον, αλλά η υπερβολική προσήλωση σ' αυτή την καθιστά μία από τις συνιστώσες της διάχυτης θρησκευτικότητας.

Ο αναρχισμός θα επιβιώσει αν καταφέρει να μην προσκολληθεί στο όνομά του, αν σταθεί ικανός ν' αποστασιοποιηθεί από την ιστορία-θρησκεία του ή τουλάχιστον από τη λατρεία των προγόνων του. Η ίδια η ύπαρξη αυτού του παρελθόντος, του ιδιαίτερου παρελθόντος σε κάθε συγκεκριμένο ιδεολογικό ρεύμα, αποτελεί αιτία εγκαθίδρυσης μιας ιερής αντίληψης. Και πράγματι η διαμόρφωση του ελευθεριακού αγωνιστή περνά από την εξύμνηση της ιστορίας. Άραγε οι ελευθεριακοί είναι τόσο λίγο σίγουροι για τις αναλύσεις τους σχετικά με το σημερινό καπιταλισμό που έχουν ανάγκη να δικαιωθούν επικαλούμενοι ένα μυθικό παρελθόν;

Οι ελευθεριακοί θα καταφέρουν ν' αναδείξουν ένα πρόταγμα το οποίο θα γίνει αποδεκτό από ένα μεγάλο μέρος του λαού αν βγουν από το καβούκι της ιστορίας. Ανάμεσα στην ολοκληρωτική διαγραφή του παρελθόντος απ' τη μια και το προσκύνημα ειδώλων από την άλλη, πρέπει σίγουρα να υπάρχει μια χρυσή τομή. Δεν αρνούμαστε την ανάγκη ενός προτάγματος το οποίο να ξεπερνά το άτομο και δυσπιστούμε απέναντι σε οτιδήποτε αποσκοπεί στην υπερορθολογικοποίηση και την αποστείρωση της σκέψης. Δυστυχώς, η ιστορία δεν είναι το μόνο πεδίο όπου εκδηλώνεται μια θρησκευτική αντίληψη που εμποτίζει το ελευθεριακό κίνημα. Πρέπει να σημειώσουμε επίσης τη συνεχή αντίφαση των έργων με τους λόγους. Οι αναρχικοί είναι αντιμιλιταριστές, αλλά αναμασούν συνεχώς

τα κατορθώματα των παλιών μαχητών τους. Όσο για τις αλυσίδες περιφρούρησης των ελευθεριακών διαδηλώσεων, ξεπερνούν τα όρια της αναγκαιότητάς τους.

Οι τελετουργίες αυτές γίνονται καμιά φορά εμπόδιο σε όσους αισθάνονται μια εγγύτητα με τα αναρχικά κείμενα. Η μεγαλοπρέπεια αυτή που έχει όλα τα χαρακτηριστικά του δογματισμού δίνει την εντύπωση μιας ομάδας διαφορετικής από την υπόλοιπη κοινωνία. Αυτό το όλα ή τίποτα φοβίζει, ενώ το πέρασμα από την ταύτιση με τις ιδέες στη δράση μπορεί να παρομοιαστεί με μια, το λιγότερο αποκρουστική, μύηση σε μια θρησκεία.

Οφείλουμε να καταπολεμάμε και την ιδέα ακόμη του Θεού οποιασδήποτε θρησκείας, χωρίς να δείχνουμε επιείκεια για τις θρησκείες που είναι ταπεινές εκεί που μειοψηφούν και ολοκληρωτικές εκεί που κυριαρχούν. Αλλά να καταπολεμάμε επίσης και κάθε είδους εκδήλωση του θρησκευτικού φαινομένου που κάνει οποιαδήποτε ομάδα ανθρώπων που έχει ή δημιουργεί μια κοινή δική της ιστορία να θεωρεί τον εαυτό της κάτοχο της Αλήθειας. Όποια κριτική κι αν ασκήσουμε όμως, είναι αναπόφευκτο για κάθε ομάδα ανθρώπων ν' αναπτύξει, παρά τη θέλησή της, το δικό της τελετουργικό, πράγμα που απαιτεί από την πλευρά της έναν τακτικό αναστοχασμό.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τι είδους κοσμικότητα αρμόζει στο 2006;

Μέχρι πριν από λίγο καιρό, συνηθίζαμε να υποτιμούμε τον αγώνα για την υπεράσπιση της δημοκρατικής κοσμικότητας. Τη θεωρούσαμε ως ένα κεκτημένο που τίποτα δεν μπορούσε να το αμφισβητήσει. Ως μια κατάκτηση στο πλαίσιο μιας ισορροπίας την οποία συντηρούσε το πολύ ισχυρό έθνος-κράτος. Νομίζαμε ότι η κοινωνική αλλαγή περνούσε ουσιαστικά από τον αγώνα στο πεδίο της οικονομίας και οι νέες θρησκευτικότητες μας φαίνονταν το ίδιο επικίνδυνες με τις παλιές θρησκείες. Σήμερα, παρόλο που ο βασικός αγώνας παραμένει ο αγώνας που στρέφεται κατά της καπιταλιστικής λειτουργίας, και ενώ ο οικονομισμός, ο επιστημονισμός, ο αθλητισμός αποτελούν μέσα στήριξης αυτού του καπιταλιστικού συστήματος, οι κλασικές θρησκείες, κυρίως οι τρεις μονοθεϊστικές, στηρίζουν επίσης τον καπιταλισμό για λόγους καιροσκοπισμού και όχι από θέση αρχής.

Διατηρούν τη δική τους λογική (με τον ίδιο τρόπο που ο Ζακ Ελίλ ανακάλυπτε στην τεχνική μια αυτόνομη σφαίρα) και λόγω ακριβώς αυτής της στόχευσής τους πρέπει να τις καταπολεμήσουμε ως τέτοιες και όχι μόνο ως στηρίγματα του καπιταλιστικού συστήματος. Αυτό σημαίνει ότι από τη θέση μας ως εκμεταλλευόμενοι, χειραγωγούμενοι, καταπιεζόμενοι, υποταγμένοι ή ό,τι άλλο θέλετε, εφόσον ο αγώνας εναντίον αυτών των συστημάτων κυριαρχίας δεν μπορεί να είναι μετωπικός, πρέπει να καταπολεμήσουμε τις εξουσίες αυτές τη μία μετά την άλλη,

στρέφοντας τη μια εναντίον της άλλης... Κατ' αναλογία, εάν οι επαναστάτες και μάλιστα οι συνδικαλιστές όταν μάχονται εναντίον της οικονομικής υποδούλωσης δε συμμαχούν μόνο με άθεους εργάτες, τότε και ο αγώνας ενάντια στον κληρικαλισμό και στην ηθική τάξη δε θα πρέπει να συμπεριλάβει μόνο τους φανερούς επαναστάτες.

Πρέπει να εκμεταλλευτούμε τις διαφορετικές δομές κυριαρχίας που είναι παρούσες στην κοινωνία, ν' αναδείξουμε τις λειτουργίες τους οι οποίες είναι ασύμβατες μεταξύ τους. Οι φιλελεύθερες δυτικές δημοκρατίες μέσα στις οποίες πορευόμαστε είναι υπεύθυνες για τα πιο βάνουσα καθεστώτα πάνω στον πλανήτη και/ή τα στηρίζουν. Ωστόσο είναι πιο εύκολο για εμάς να στοχαζόμαστε και να δρούμε ως πολίτες αυτών των δημοκρατιών παρά μέσα στις διάφορες δικτατορίες που κατατρύχουν τον πλανήτη. Η άποψή μας για την κοσμικότητα πηγάζει από την ευρύτερη βούλησή μας για μια σε βάθος κοινωνική αλλαγή. Αυτή η εναλλακτική πρόταση βρίσκει ζωτικό χώρο σε ζώνες ελευθερίας που έχουν κατακτηθεί σε διάφορους τομείς.

Κατ' αυτό τον τρόπο, ο συνδικαλισμός δημιούργησε χώρους ελευθερίας στο εσωτερικό της οικονομικής καταπίεσης και κανείς δεν μπορεί να φανταστεί ότι ο αγώνας του αυτός θα ήταν επιτυχής χωρίς το δίκαιο, το νόμο, το κράτος και διάφορους άλλους διαύλους των διαφόρων μορφών κυριαρχίας... Παρομοίως, πιστεύουμε ότι ο θρησκευτικός κίνδυνος σήμερα είναι τέτοιος που θα πρέπει να συμπήξουμε καινούργιες τακτικές συμμαχίες με διάφορα φιλοσοφικά και πολιτικά ρεύματα προκειμένου να τον συγκρατήσουμε.

Το δημόσιο σχολείο δεν είναι σε καμία περίπτωση ένα ελευθεριακό σχολείο, αλλά ας μην αρνούμαστε το γεγονός ότι είναι λιγότερο επιβλαβές από την ιδιωτική εκπαίδευση! Η μάχη εδώ και τώρα για κονδύλια υπέρ του δημοσίου σχολείου και για παύση των επιχορηγήσεων στα ιδιωτικά σχολεία δεν αποτελεί έναν αγώνα οπισθοφυλακής. Η αποκήρυξη της παρουσίας των ιερέων στα λύκεια αλλά επίσης και στις φυλακές και στα νοσοκομεία είναι επιτακτική ανάγκη. Οι φυλακές έχουν πιο σοβαρά ζητήματα να αντιμετωπίσουν απ' το να συντηρούν ιμάμηδες, πάστορες ή ιερείς! Τ' αρπαχτικά της εκκλησίας επωφελούνται από το γεγονός ότι μέσα σε κελιά όπου διαβιούν τρεις κρατούμενοι κάθε ευκαιρία για απόδραση από το συνωστισμό της σωφρονιστικής κόλασης είναι ευπρόσδεκτη! Στο περιβάλλον αυτό, ο θρησκευτικός προσηλυτισμός είναι απίστευτα εύκολος!

Μόνο στο ζήτημα της σχολικής εκπαίδευσης, η οπισθοχώρηση της κοσμικότητας είναι εντυπωσιακή σε σχέση με το 1905 και κυρίως μετά το 1940. Και μάλιστα αν διαμαρτυρηθούμε μας χαρακτηρίζουν ως κοσμικούς φονταμενταλιστές, ως οπαδούς μιας κοσμικής παρέκκλισης... Οι υποστηρικτές της ανοικτής κοσμικότητας έχουν παρουσία στην πολιτική ζωή και της δεξιάς και της αριστεράς (όπως η δήμαρχος της Λίλ, Μαρτίν Ομπρί, σοσιαλίστρια, η οποία επέτρεψε διαφορετικά ωράρια για κάθε φύλο για τις επισκέψεις στα κολυμβητήρια ύστερα από αίτημα των ισλαμιστών). Αυτή η υποτιθέμενη ανοικτή κοσμικότητα βρίσκει ισχυρά στηρίγματα στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και κυρίως στην καθημερινή εφημερίδα *Le Monde*.

Αλλά για να πούμε τα πράγματα με το όνομά τους, δεν υφίσταται ανοικτή κοσμικότητα, ετούτη απλούστατα σημαίνει καθόλου κοσμικότητα! Ως παραδείγματα της ανοικτής κοσμικότητας αναφέρουμε τη διδασκαλία των θρησκευτικών στο δημόσιο σχολείο από θρησκευόμενους που ελέγχουν τον CAPES, τα μαθήματα κατηχητικού στα γυμνάσια, τις επιχορηγήσεις προς τα κάθε είδους ιδιωτικά σχολεία.

Τα ελεύθερα σχολεία τροφοδοτούνται από το δημόσιο χρήμα! Ελεύθερα! Αυτά είναι τα ελεύθερα σχολεία! Σχολεία όπου τα παιδιά πέφτουν στα γόνατα μπροστά στο Θεό, προσκυνούν τον Γιαχβέ, ικετεύουν τον Αλλάχ! Αυτές οι πρακτικές υφίστανται στ' ανατολικά της Γαλλίας και οι πιέσεις των κληρικών, με επικεφαλής τους ισλαμιστές, επιχειρούν να τις επεκτείνουν και στην υπόλοιπη Γαλλία. Τα τζαμιά! Το ζήτημα της χρηματοδότησης των τζαμιών χρησιμοποιείται προς ενίσχυση της επιχειρηματολογίας των οπαδών της ανοικτής κοσμικότητας. Η θέση τους είναι η εξής: αν δε βοηθήσουμε τους μουσουλμάνους της Γαλλίας να κατασκευάσουν το τζαμί τους, θ' αναλάβουν η Σαουδική Αραβία και οι απαίσιοι ουαχαβίτες να το πράξουν... Άλλος ένας εκβιασμός!

Τα καθολικά σχολεία δεν είναι πλέον τα σχολεία της συστηματικής κατήχησης του τύπου της δεκαετίας του 1870. Όμως ο έλεγχος των σχολείων αυτών παραμένει στα χέρια της επισκοπής και όσο η ηθική τάξη συνεχίζει να επιβάλλεται, η αντίσταση στους χώρους αυτούς θα είναι αδύνατη. Η τωρινή σχετική μετριοπάθειά τους ή φαινομενική εκκοσμίκευσή τους δεν είναι παρά το αποτέλεσμα

της καλής τους θέλησης και κινήτρων οικονομικής φύσεως. Έχουν την εξουσία σ' αυτά τα σχολεία και θα τα κάνουν ό,τι θελήσουν, μόλις τα καιροσκοπικά αυτά κίνητρα εκλείψουν. Ο αγώνας που διεξάγει η καθολική εκπαίδευση, ο οποίος φαίνεται ανώδυνος στην κοινή γνώμη, συνίσταται στο να αποσυνδεθεί η παροχή των κρατικών επιχορηγήσεων από την εφαρμογή των σχολικών προγραμμάτων! Όσο περισσότερο το δημόσιο σχολείο θα θυσιάζεται, θ' αποσυντίθεται, θ' απευθύνεται στις φτωχές τάξεις και θα μπαίνει στο στόχαστρο των επικεντρωμένων σε ζητήματα δημόσιας τάξης μέσων μαζικής ενημέρωσης, τόσο λιγότερο θ' απασχολεί τους γονείς των μεσαίων τάξεων η διδασκαλία της θρησκευτικής ηθικής στα ιδιωτικά ιδρύματα! Σύντομα όλοι θα στέλνουν τα παιδιά τους σε ιδιωτικά σχολεία, πράγμα που θα επιταχύνει τη διαδικασία αποσύνθεσης του δημόσιου σχολείου! Όμως, σύμφωνα με τον Καβανά,¹²¹ ένα πνεύμα που απαλλάχθηκε από τη θρησκευτική κατήχηση, πόσα και πόσα παιδιά δε διαμορφώνονται εφ' όρου ζωής έπειτα από το πέρασμά τους από τα σχολεία των παπάδων!

Σίγουρα το ρεπουμπλικανικό σχολείο επιβάλλει μια ηθική που υπηρετεί τα δικά του συμφέροντα και η οποία δεν είναι η δική μας ηθική· αλλά ας είμαστε ειλικρινείς: η μαζική είσοδος στην εθνική εκπαίδευση ανθρώπων της «αριστεράς» μετάβαλε εκ των έσω το τέρας της εκπαίδευσης επηρεάζοντας μέχρι και τα προγράμματα διδασκαλίας. Αν σήμερα η λεγόμενη «αντι-'68» αντίδραση είναι

121 Σατιρικός συγγραφέας, συνιδρυτής το 1960 του περιοδικού Hara-kiri, που μετονομάστηκε σε Charlie Hebdo το 1969. (Σ.τ.Μ.)

τόσο ισχυρή που σύντομα θα είναι δύσκολο να διδάσκει κανείς ακολουθώντας διαφορετικές παιδαγωγικές μεθόδους, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η αριστερά, θεωρώντας τα κεκτημένα αυτά ως μη αναστρέψιμα, δεν περιμένει τέτοια αντίδραση. Όμως η διάδοση αυταρχικών μεθόδων διδασκαλίας θα πολλαπλασιάσει τα μέτωπα του αγώνα, για να χρησιμοποιήσουμε και έναν πολεμοχαρή όρο! Απασχολημένοι ήδη με την προσπάθεια να περιθωριοποιήσουμε το γιακωβινισμό ο οποίος έχει εμποτίσει τη δημόσια εκπαίδευση, θα χρειαστεί επιπλέον να παλέψουμε ενάντια στα εβραϊκά, κορανικά ή καθολικά σχολεία! Η παγίδα που θέλουμε ν' αποφύγουμε είναι η εξής: εφόσον σε όλα τα σχολεία γίνεται «πλύση εγκεφάλου», τότε όλα τα σχολεία είναι ίδια! Οπότε, η μάχη κατά της ιδιωτικής εκπαίδευσης θα περάσει σε δεύτερο πλάνο! Αυτό είναι επίσης ένα από τα επιχειρήματα υπέρ της μαντίλας.

Η αποδοχή των εφήβων με μαντίλα στα γυμνάσια και τα λύκεια με το πρόσχημα ότι σε διαφορετική περίπτωση θα αναγκαστούν να στραφούν στην ιδιωτική καθολική και σύντομα ισλαμική εκπαίδευση είναι ένα παράλογο και κυρίως δειλό επιχείρημα. Στην πραγματικότητα ο εκβιασμός είναι έξυπνα στημένος: «Επιβάλλουμε τη μαντίλα είτε με τη βία είτε επειδή οι γυναίκες τη θέλουν (πράγμα σχετικό!), δημιουργούμε έτσι μια κοινωνική πίεση, και εάν αρνηθείτε ν' ανταποκριθείτε στις "πολιτισμικές" μας ιδιαιτερότητες, οι κοπέλες θα πηγαίνουν σε θρησκευτικά σχολεία ή θα μένουν έγκλειστες και θα ευθύνεστε εσείς γι' αυτό!». Η ρητορική αυτή μας γυρνά πίσω στη δεκαετία του 1930. Πρακτικές του Χίτλερ και του

Στάλιν, με εκβιασμούς για άμεση ειρήνη την οποία ακολουθούσε αμέσως ο πόλεμος ως αντάλλαγμα της υποταγής μας! Ιστορική υπενθύμιση: τα καθεστώτα που διευθύνονταν από τα προαναφερθέντα πρόσωπα κατάφεραν να επιβάλουν την εξουσία τους θέτοντας πάντα το αντίπαλο στρατόπεδο προ τετελεσμένων γεγονότων, κάνοντας ένα μικρό βήμα κάθε φορά. Η Πολωνία και η Τσεχοσλοβακία είναι δύο από τις χώρες που έπεσαν στα χέρια των κατακτητών, αρχικά των ναζιστών έπειτα των σταλινικών, χάρη στην ανανδρία των κηρύκων της ελευθερίας. Επειδή ορισμένοι εκπρόσωποι των θρησκειών είναι ευγενικοί και προσηνείς, αυτό δε σημαίνει ότι τα σχέδια τους δεν έχουν ολοκληρωτικό χαρακτήρα! Ας μην ξεχνάμε ότι οι ναζί και οι σταλινικοί κατάφεραν επίσης να έχουν μια εκλεπτυσμένη και ευχάριστη εικόνα, είχαν χρηστή συμπεριφορά, μιλούσαν ευγενικά και, μάλιστα, όπως ο Χίτλερ, ήταν χορτοφάγοι!

Η υποχώρηση μπροστά στις απαιτήσεις των θρησκειών αναφορικά με το σχολείο επιτρέπει σε ολοκληρωτικές λογικές να σταθεροποιήσουν την παρουσία τους σε βάθος χρόνου. Με σκοπό την ειρήνη προετοιμάζεται ένας πολύ πιο βίαιος πόλεμος. Θα έρθει η μέρα που στα σχολικά κυλικεία το ψάρι θα είναι υποχρεωτικό κάθε Παρασκευή (ήδη εδώ και μερικά χρόνια αυτό γίνεται συστηματικά). Απ' τη μια το ψάρι, απ' την άλλη το χοιρινό, θα έρθει η μέρα που κάθε άτομο το επίθετο του οποίου είναι αραβόφωνο δε θα μπορεί να φάει χοιρινό είτε επειδή οι φίλοι/ες του θα του το απαγορεύουν εξαιτίας της κοινωνικής πίεσης που επιβάλλουν οι ισλαμιστές (!) είτε επειδή οι

σχολικές αρχές και οι ενήλικοι θα ορίσουν ότι οποιοσδήποτε φέρει αραβικό επώνυμο οφείλει ν' ακολουθεί τους πιο αυστηρούς κανόνες μιας θρησκείας που του επιβάλλεται *de facto*. Αυτό δεν ισοδυναμεί με την αποδοχή μιας δικτατορίας από δειλία, ολιγωρία και κυρίως ηλιθιότητα; Η οποιαδήποτε μικρή Φατίμα δεν έχει το δικαίωμα να είναι άθρησκος και να της αρέσει το χοιρινό, ή ακόμη και να είναι μουσουλμάνα αλλά με το δικό της τρόπο και χωρίς να της τον επιβάλλει μια συλλογικότητα; Αν σήμερα αποδεχτούμε τις ηλίθιες απαγορεύσεις προκειμένου ν' αποφύγουμε τις συγκρούσεις, υπάρχει άυριο η πιθανότητα τα παιδιά να είναι υποχρεωμένα να δηλώνουν τη θρησκεία τους για να καταρτιστούν τα μενού που προσφέρονται στα σχολεία και μεθαύριο το κρέας να είναι μόνο *κασέρ* ή *χαλάλ*!¹²² Αν υποχωρήσουμε όμως στο κρέας *χαλάλ*, η προ του φαγητού προσευχή των καθολικών παιδιών θα επιβληθεί ως λογικό επακόλουθο και πάει λέγοντας...

Τα σχολικά κυλικεία δεν πρότειναν ποτέ ένα διαφορετικό ορεκτικό πέρα από τα παντζάρια, ενώ τόσα παιδιά σιχαινόνται τα παντζάρια! Οι γευστικές προτιμήσεις των παιδιών δεν είναι εξίσου σημαντικές με τους διατροφικούς κώδικες που αναγράφονται στα «ιερά βιβλία», στα κλωόχαρτα, όπως λέει και ο Ντιεντονέ;

Η μαντίλα ή η κατανάλωση χοιρινού δε δημιούργησαν ποτέ πρόβλημα, στο βαθμό που αποτελούν πολιτισμικά

122 *Κασέρ* για τους Εβραίους και *χαλάλ* για τους μουσουλμάνους είναι θρησκευτικοί διατροφικοί κώδικες. Σχετικά με το κρέας και οι δύο ορίζουν ότι το ζώο πρέπει να θανατώνεται χωρίς αναισθησία. (Σ.τ.Μ.)

δεδομένα. Αν ένας ορισμένος αριθμός παιδιών επιλέξουν τη χορτοφαγία, είναι προφανές ότι τα σχολικά κυλικεία θ' αναγκαστούν να προσαρμοστούν. Το πρόβλημα είναι ότι ενώ αυτές οι πολιτισμικές συμπεριφορές ήταν υπολείμματα επιρροών της θρησκείας που σε μεγάλο βαθμό δέχτηκαν την επίδραση της εκκοσμίκευσης, οι ισλαμιστές τις έχουν μετατρέψει σε σύμβολα συμπαράταξης και αγώνα. Θέτουν υπό την ομηρία τους πολιτισμικές πρακτικές προκαλώντας την κοσμική πολιτεία. Επιβάλλουν τη θρησκεία εκεί όπου πλέον είχε εξαφανιστεί. Αν δεν επρόκειτο για μια διεκδίκηση πατριαρχικού και θρησκευτικού χαρακτήρα, η μαντίλα δε θα είχε προκαλέσει περισσότερα προβλήματα σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη ενδυμασία. Αλλά είναι σίγουρο ότι, παρά τον κοσμικό χαρακτήρα της πολιτείας, πολλά είναι τα σημάδια της ανοχής ή ευνοϊκής μεταχείρισης της καθολικής θρησκείας, αρχίζοντας από τις θρησκευτικές αργίες. Οι ισλαμιστές σήμερα ή οι ινδουιστές αύριο θα έχουν κάθε λόγο να διαμαρτύρονται για άνιση μεταχείριση. Ένας ακόμη λόγος για να γίνει πιο κοσμικό το σχολικό περιβάλλον!

Μετά τα κυλικεία θα είναι η σειρά των μαθημάτων και του σχολικού προγράμματος να υποστούν τροποποιήσεις. Το δημόσιο σχολείο παραμένει βασικό πεδίο στον αγώνα ενάντια στις θρησκείες· δε χρειάζεται παρά να δούμε με πόσο ζήλο οι [καθολικοί] επίσκοποι στήριξαν τους υπέρμαχους της μαντίλας. Γιατί μας παρουσίασαν το πρόβλημα με τον εξής τρόπο: η μαντίλα ή ο αποκλεισμός; Είναι παράλογο να παρουσιάζεται το ζήτημα αυτό μ' αυτό τον πλάγιο τρόπο· ούτε μαντίλα, ούτε σταυρός ούτε κίπα και

το σχολείο να παραμείνει υποχρεωτικό μέχρι το 16ο έτος της ηλικίας!

Ποια κοσμικότητα ταιριάζει στα σημερινά δεδομένα; Είμαστε σε θέση άμυνας και δεν πρέπει να συγχέουμε το πλατύ κίνημα που οι ελευθεριακοί επικαλούνται ενάντια σε κάθε κυριαρχία, με τις προϋποθέσεις δημιουργίας αυτού του πλατιού κινήματος.

Το ρεπουμπλικανικό σχολείο παραμένει ένα εξουσιαστικό σχολείο, αλλά εάν ο κοσμικός χαρακτήρας του, με τους όρους που θεσπίστηκε από το 1880 έως το 1905, προστατευτεί, τότε συνιστά μια *sine qua non* συνθήκη για τη χειραφέτηση.

Όπως ακριβώς οι εβραίοι και οι καθολικοί κρύβονται πίσω από τις πολιτισμικές διεκδικήσεις των μουσουλμάνων και με πρόσχημα τη μαντίλα και την ελευθερία προσπαθούν να πατάξουν έναν από τους πυλώνες της κοσμικότητας, εμείς οφείλουμε στ' όνομα της ελευθερίας να προστατεύσουμε τον κοσμικό χαρακτήρα του σχολείου. Ν' αποβάλουμε τη μαντίλα και να επωφεληθούμε απ' αυτό προκειμένου, στο όνομα της ισότητας, ν' αποβληθούν όλα τα θρησκευτικά σύμβολα (όλα τα σύμβολα: φανερά, επιδεικτικά, διακριτικά). Μια αντι-καμπάνια για τη μαντίλα θα πρέπει να γίνει ευκαιρία να εκδιωχθούν από τα σχολεία η κίπα και ο σταυρός! Πρέπει να καταγγείλουμε το εργαστήριο «ανοιχτής κοσμικότητας» που αποτελεί η περίπτωση της Αλσατίας-Μοζέλας και να απαιτήσουμε την εφαρμογή του νόμου του 1905!

Πρέπει να μιλήσουμε γι' αυτά τα παιδιά που είναι αναγκασμένα να πηγαίνουν στο κατηχητικό αν οι γονείς

τους δεν έχουν επισημάνει πριν την έναρξη της σχολικής χρονιάς ότι δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των θρησκευτικών!

Ο κόσμος της εργασίας

Ορισμένοι αρχίζουν ν' απαιτούν, στ' όνομα της θρησκείας και του σεβασμού της πίστης τους, ένα συγκεκριμένο αριθμό διευθετήσεων στις συνθήκες εργασίας. Ώρες προσευχής στα εργοστάσια και στα γραφεία; Ας αντιστρέψουμε το πρόβλημα. Ο καθένας έχει δικαίωμα σ' ένα συγκεκριμένο αριθμό ημερών άδειας ή ωρών διαλείμματος στη διάρκεια της ημέρας για προσωπικούς λόγους. Αυτό προβλέπεται από τις συλλογικές συμβάσεις, ας φροντίσουμε να εφαρμόζεται πραγματικά! Οι συνάδελφοι και οι εργοδότες δε χρειάζεται να γνωρίζουν αν σ' αυτό τον ελεύθερο χρόνο κάποιος πάει για ψάρεμα, για μαθήματα κατηχητικού, για μια επίσκεψη στο Γιομ Κιπούρ ή στην επέτειο γενεθλιών του Δαλάϊ Λάμα. Η δημοσιοποίηση της αίτησης άδειας για θρησκευτικές «υποχρεώσεις» προσομοιάζει στον προσηλυτισμό και πρέπει ν' απαγορευτεί! Όπως ακριβώς οι εργοδότες δεν πρέπει να ρωτούν αν οι εργαζόμενοι ακολουθούν κάποια θρησκεία και ποια είναι αυτή, οι εργαζόμενοι δεν πρέπει να εκφράζουν δημόσια τις θρησκευτικές πεποιθήσεις τους. Η κοσμικότητα πρέπει να εφαρμόζεται και στους χώρους εργασίας.

Σήμερα, αν και πρέπει να καταπολεμηθούν οι διακρίσεις με βάση το θρήσκευμα του καθενός, δεν πρέπει το ζήτημα αυτό να χρησιμεύσει ως πολιορκητικός κριός που θα γκρεμίσει την κοσμικότητα. Κάποιοι θέλουν να μπερδέψουν

τον αγώνα κατά των θρησκευτικών διακρίσεων με τον αγώνα για την απαγόρευση του προσηλυτισμού στους δημόσιους χώρους! Οι υπόλοιποι συνάδελφοι δεν είναι υποχρεωμένοι ν' ανέχονται άτομα που φέρουν κίπα, επιδεικνύουν σταυρούς ή ακόμη μετατρέπουν την τραπεζαρία σε χώρο προσευχής! Πρέπει να είμαστε στο πλευρό των εργαζομένων που βρίσκονται στο στόχαστρο ενός εργοδότη ο οποίος τους παρενοχλεί εξαιτίας των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων, αλλά πρέπει ν' αντιταχούμε στην επίδειξη των πεποιθήσεων αυτών από ορισμένους/ες εργαζόμενους/ες!

Η ελευθερία της πίστης είναι και πρέπει να παραμείνει απόλυτη. Ωστόσο, δεν πρέπει να τη συγχέουμε με τον προσηλυτισμό ο οποίος έχει επιθετικό χαρακτήρα, κυρίως όταν απευθύνεται σε παιδιά! Οι θρησκευτικές πρακτικές πρέπει να παραμείνουν περιορισμένες στην ιδιωτική σφαίρα. Για την κοινωνία, οι χώροι λατρείας δε θα έπρεπε να είναι παρά συλλογικοί οίκοι ιδιωτικού χαρακτήρα! Ένας χώρος λατρείας δεν είναι ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο ιερός από κάθε άλλο κτίριο προορισμένο για συλλογική χρήση. Τα γυμνάσια, οι χώροι αθλητισμού, οι χώροι όπου στεγάζονται σύλλογοι και συνδικαλιστικοί φορείς, τα τζαμιά, οι εκκλησίες, οι ναοί, όλα πρέπει να γίνονται σεβαστά με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο! Η ατομική αντίληψη του καθενός για τους χώρους αυτούς δεν πρέπει να συνδέεται με την άποψη του συνόλου! Με άλλα λόγια, τα γραφεία ενός συλλόγου είναι τόσο σημαντικά για τα μέλη του όσο και μια εκκλησία για τους πιστούς. Για το λόγο αυτό, το ιερό

πρέπει να εκλαμβάνεται ως τέτοιο μόνο από εκείνους τους οποίους αφορά. Η σχέση που πρέπει να έχουμε με αυτούς τους χώρους, ακόμη και με τους χώρους της θρησκευτικής λατρείας, είναι εκείνη του απλού και φυσιολογικού σεβασμού τον οποίο οφείλουμε προς κάθε χώρο ζωής ή συνάθροισης!

Πρέπει ν' αντιταχθούμε στις κωδωνοκρουσίες των εκκλησιών, όχι όταν σημαίνουν την ώρα, αλλά όταν καλούν στη λειτουργία, όπως ακριβώς απαγορεύσαμε πριν από έναν αιώνα τις λιτανείες. Όχι στην ατομική ή συλλογική προσευχή οποιασδήποτε θρησκείας, είτε αυτή λαμβάνει χώρα στο δρόμο είτε σε οποιονδήποτε άλλο δημόσιο χώρο! Ούτε από τις ομάδες κατά των εκτρώσεων ούτε κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων υπέρ της Παλαιστίνης!

Αυτοί που προσεύχονται μόνοι ή ανά δέκα, υπό τα βλέμματα χιλιάδων άσχετων ανθρώπων, στην τελική, πέρα από τον πορνογραφικό χαρακτήρα των χειρονομιών τους, δε μας υποχρεώνουν να πράξουμε το ίδιο. Αλλά όταν ύστερα από χρόνια, σ' οποιαδήποτε περιοχή (όπως σήμερα στην Ιερουσαλήμ ή στο Τελ Αβίβ και αύριο παντού), τη στιγμή της προσευχής, αυτός που δε συγκατανεύει θα παραγκωνίζεται ή θα υποχρεώνεται να προσευχηθεί για να μην πάει κόντρα στο ρεύμα των καιρών, ε, τότε ναι, πρόκειται για μια άτυπη δικτατορία! Ας είμαστε δύσπιστοι ως προς τις βλαβερές συνέπειες της οικοδόμησης της Ευρώπης, όπου οι υπέρμαχοι της χριστιανικής Ευρώπης έχουν ενδυναμωθεί μετά την είσοδο της Μάλτας και της Πολωνίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στις αρχές του 2006, οι καρικατούρες του Μωάμεθ που

δημοσιεύτηκαν σε δανική εφημερίδα ανέδειξαν για μια ακόμη φορά το διερυνόμενο χάσμα που υπάρχει στις κοινωνίες μας ανάμεσα στους κληρικούς και τους Μοναχικούς¹²³ (munichois) συμμάχους τους και στους υπέρμαχους της ελευθερίας. Το πιο απωθητικό σ' αυτή τη μασκαράτα είναι η θεωρία περί μιας ελευθερίας της έκφρασης η οποία δε θα πρέπει να προκαλεί τους πιστούς! Οι οπαδοί αυτής της ηλίθιας ιδέας έχουν κατακλύσει τα μέσα μαζικής ενημέρωσης τα οποία συγκαταναεύουν. Εκπρόσωποι μουσουλμάνων, εβραίων ή καθολικών, πουλημένοι στο θρησκευτικό φασισμό πολιτικοί, προσωπικότητες (αθλητές, τραγουδιστές) που αποκαλούνται μετριοπαθείς μουσουλμάνοι, έψαλαν την επωδό του «αφοσιωμένου οπαδού μιας ελευθερίας της έκφρασης που δεν πρέπει να θίγει τους πιστούς».

Πρέπει επειγόντως να υπάρξει ένας συντονισμός δράσης των άθεων και των κοσμικών, οποιαδήποτε και αν είναι τα πιστεύω των τελευταίων. Ο αγνωστικισμός είναι σε θέση άμυνας και πολλές από τις διεκδικήσεις [των θρησκευόμενων] που σήμερα μας φαίνονται ανώδυνες αύριο θα γίνουν οι φυλακές μας. Επιβάλλεται η ύπαρξη ενός κοινού μετώπου για την κοσμικότητα. Τούτη αποτελεί το ζωτικό μας χώρο για να μπορούμε να ελπίζουμε σε περισσότερη ελευθερία. Ο καπιταλισμός, σε ό,τι τον

123 Ο όρος munichois (κατά λέξη: κάτοικος του Μονάχου) έχει αρνητική σημασία και αναφέρεται στους Γάλλους υποστηρικτές της συμφωνίας του Μονάχου (1938), η οποία συνήφθη μεταξύ Γαλλίας, ναζιστικής Γερμανίας, Μεγάλης Βρετανίας και φασιστικής Ιταλίας και η οποία ουσιαστικά προδιέγραφε τη διάλυση του κράτους της Τσεχοσλοβακίας. Η κυβέρνηση της Γαλλίας, αν και είχε υπογράψει συμμαχία με την Τσεχοσλοβακία, δεν τόλμησε να κηρύξει τον πόλεμο. Οι Γάλλοι ωστόσο δέχτηκαν με ανακούφιση τη συμφωνία. (Σ.τ.Μ.)

αφορά, προσαρμόζεται και αφομοιώνει άλλοτε τη σεξουαλική απελευθέρωση, άλλοτε την αναζωπύρωση του θρησκευτικού φαινομένου! Τα πράγματα είναι πιο απλά όταν έχουμε ένα μόνο μέτωπο αγώνα παρά περισσότερα· πρέπει ν'αποτρέψουμε εδώ και τώρα τη θρησκεία από το να ξαναγίνει μέρος της καθημερινότητάς μας, αν δε θέλουμε αύριο να υποταχθούμε εκ νέου σε μια ηθική τάξη την οποία θα πρέπει να καταπολεμήσουμε μαζί με τον καπιταλισμό! Η ιστορία δε γράφεται εκ των προτέρων. Η θρησκεία μπορεί όντως να γίνει η πολιτισμική ατμόσφαιρα των επόμενων δεκαετιών! Οπότε ας οργανωθούμε! Ως άτομα, συνδικάτα και σύλλογοι! Πρέπει να είμαστε ενάντια στην Καθολική Εκκλησία και στη θρησκεία γενικά, αλλά να ξέρουμε επίσης ν'αντιτασσόμαστε και σε κάθε είδους πίστη ή θρησκευτική προσήλωση με ή χωρίς Θεό.

Ας επιτεθούμε στο ισλάμ, παρά τη δυσκολία που παρουσιάζει στις δυτικές χώρες ένας αγώνας ενάντια στη θρησκεία αυτών που εκτός από εκμεταλλευόμενοι είναι και καταπιεζόμενοι. Ας ασκήσουμε κριτική στον ιουδαϊσμό παρά το γεγονός ότι είναι δύσκολο να μην επαναλάβουμε τις αντισημιτικές αισχρότητες, αλλά και χωρίς να προστατεύουμε μια θρησκεία που έχει τα ίδια ψεγάδια με τις υπόλοιπες. Ας απορρίψουμε τις ανατολικές θρησκείες με την επίπλαστη όψη της ανεκτικότητας που παρουσιάζουν, καθώς και τον ινδουισμό, εθνικιστικό και μη, το βουδισμό, ακόμη και στην αθεϊστική εκδοχή του, και τις υποτιθέμενες ομοιότητές του με το ελευθεριακό κίνημα.

Ας αναδείξουμε τον παραλογισμό των θρησκειών: ένας Βούδας φουσκωμένος από υπερηφάνεια και μισογυνισμό,

ένας αμφιλεγόμενος ομοφοβικός και αιμοβόρος Μωάμεθ, ένας Ιησούς που δεν υπήρξε παρά στα γραπτά του Παύλου και ο οποίος μισούσε τις γυναίκες και τον έρωτα, καθώς και πολλοί άλλοι εβραίοι ή ινδουιστές για τους οποίους η γυναίκα είναι μιαρή ή αντιπροσωπεύει ένα βάρος.

Γιατί να μη συνοψιστούν όλες οι θρησκείες από τη νεολιθική εποχή μέχρι σήμερα στο εξής πρόβλημα: μερικοί άνδρες οι οποίοι δεν μπορούν ν' ανεχτούν τη γυναικεία ηδονή;

Στόχος των ελευθεριακών πρέπει να είναι η μάχη ενάντια σε όλες τις θρησκείες. Πρέπει να ευνοούμε τη γνώση σε βάρος της πίστης, φροντίζοντας έτσι ώστε ο λόγος και η επιστήμη να μην αναχθούν με τη σειρά τους σε δόγμα ή σε λύση-θαύμα για το μέλλον.

Εντέλει, προκύπτει απ' αυτή τη μελέτη η ίδια προβληματική με εκείνη που αφορά κάθε άλλη μορφή καταπίεσης. Η καταπίεση είναι συνυφασμένη με αυτή την κοινωνία και δε θα καταργηθεί παρά με την ολοκληρωτική μεταμόρφωσή της. Ωστόσο, όπως συμβαίνει με την πατριαρχία ή άλλες μορφές κυριαρχίας, αν η θρησκεία επιβιώνει και προσαρμόζεται στον καπιταλισμό δεν τον έχει ανάγκη για να διατηρήσει την ύπαρξή της. Η ερώτηση που πρέπει να θέσουμε στον εαυτό μας είναι η εξής: ενώ μια επανάσταση με στόχο την οικονομική και κοινωνική ισότητα είναι σίγουρα αναγκαία για να εξαφανίσουμε το θρησκευτικό φαινόμενο, είναι ταυτόχρονα και επαρκής;

Σε κάθε κοινωνία, πόσο μάλλον σε μια κοινωνία βασισμένη στην ελευθερία, το όριο πέρα από το οποίο αρχίζει το άγνωστο, παρόλο που συνεχώς απωθείται, συνεχίζει

να υπάρχει, και κατά συνέπεια ο ανορθολογισμός αναδύεται αδιάκοπα με τη μία ή την άλλη μορφή. Ο αγώνας μας ενάντια στο θρησκευτικό φαινόμενο προμηνύεται συνεπώς αιώνιος... και μάλλον τέτοιος πρέπει να είναι.

Γραβιρί στο κέντρο της Αθήνας, 2010

Περιεχόμενα

Πρόλογος	7
Εισαγωγή	9
I Πέρα από την εκκλησία: η πίστη.....	15
II Η σημερινή κατάσταση	35
III Μερικά μαθήματα ιστορίας	59
IV Όροι και προοπτικές ενός νέου αγώνα ενάντια στο θρησκευτικό φαινόμενο	135
V Οι ελευθεριακοί και η θρησκεία	207
Επίλογος	213

Μια ελευθεριακή προσέγγιση στο θρησκευτικό ζήτημα

Πώς είναι δυνατόν να πιστεύει κανείς σ' ένα ον που δεν υπάρχει, του οποίου ο γιος γεννήθηκε τάχα από μια παρθένα, το οποίο έχει αποφανθεί πως η γη είναι επίπεδη και το οποίο υποτίθεται ότι δημιούργησε τον κόσμο πριν από 4000 χρόνια πλάθοντάς τον με τα χέρια του και με μόνο υλικό το χώμα;

Για ποιο λόγο οι θρησκείες, που τις θεωρούσαμε ημιθινείς, ξεπερασμένες από την πρόοδο της επιστήμης και την καταναλωτική κοινωνία, ανασωγονούνται και ξανακερδίζουν το χαμένο έδαφος στις αρχές του 21ου αιώνα; Για ποιο λόγο αυτή η «νεκρανάσταση» του θρησκευτικού φαραώ την ειδική και οπισθοδρομική μάσκα του πιο άθλιου σκοταδισμού;

Για ποιο λόγο οι μονοθεϊστικές θρησκείες (αυτές που κηρύσσουν την πίστη σ' έναν μοναδικό θεό) δισπρούν ακόμα τα ολοκληρωτικά τους χαρακτηριστικά;

Είναι και το καπιταλιστικό φανταστικό, το οποίο καθιστά τα ανθρώπινα όντα μια συσσωμάτωση δίποδων στομαχιών (άδειων ή γεμάτων) υπεύθυνο με τη σειρά του για την ανασωπύρωση του θρησκευτικού φανατισμού μέσα στη γενικευμένη απουσία νοήματος που έχει δημιουργήσει;

Αποτελεί και ο επιστημονικός φονταμενταλισμός μια σύγχρονη παραλλαγή του θρησκευτικού φαινομένου, όπου τα ιερατεία της τεχνοεπιστήμης προσπαθούν να εκμεταλλευτούν τη γενικευμένη άγνοια του κόσμου και τον φόβο του θανάτου;

Ο Cyrille Gallion με αφιεπρία την «εκκοσμικευτική» Γαλλία, θέτει ερωτήματα και απαντά στην προσπάθειά του να ξεσκεπάσει τόσο τον μονοθεϊστικό θρησκευτικό κρετινισμό όσο και τον καπιταλιστικό παρασιτικό κόσμο.

Ούτε θεός ούτε αφέντης!